Ion Constantin

Pantelimon Halippa
neînfricat pentru Basarabia

www.dacoromanica.ro

Redactorul ediţiei: Cezar-Octavian Diţă

Tehnoredactare, copertă şi prelucrare grafică: Anca Ivan

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României

CONSTANTIN, ION
Pantelimon Halippa neînfricat pentru Basarabia / Ion Constantin.
- Bucureşti : Biblioteca Bucureştilor, 2009
ISBN 978-973-8369-64-1

94(478) Halippa, P.
929 Halippa, P.

Ion Constantin

Pantelimon Halippa neînfricat pentru Basarabia

Cuvânt înainte de
Dr. Florin Rotaru

Editura Biblioteca Bucureştilor
Bucureşti – 2009

www.dacoromanica.ro

Pe coperta 4: Pantelimon Halippa împreună cu soţia sa, Eleonora, şi nepoţica, Veronica.

SUMAR

Cuvânt înainte / 7

Introducere / 9

Abrevieri / 15

Capitolul I – Originea, familia, studiile / 17
Capitolul II – În fruntea mişcării pentru Unirea Basarabiei cu patria mamă / 25
Capitolul III –Demnitar în România Mare / 31
Capitolul IV – Drama Basarabiei în iunie 1940. Refugiul la Bucureşti. Activitatea în timpul războiului pentru dezrobirea pământurilor strămoşeşti / 37
Capitolul V – În apărarea dreptului istoric privind Basarabia şi Nordul Bucovinei / 43
Capitolul VI – Anii de închisoare: Sighetul, Siberia, Gherla şi, din nou, acasă / 49
Capitolul VII – Asiduu culegător de material documentar privind Basarabia / 57
Capitolul VIII – Ceremoniile funerare – ocazii de readucere aminte a visului basarabean / 65
Capitolul IX – Contacte cu românii de peste Prut / 75
Capitolul X – Încercări de sensibilizare a oficialităţilor / 83
Capitolul XI – Colaborator al Institutului de istorie a P.C.R. / 101
Capitolul XII – Demersuri pentru impulsionarea exilului în problema Basarabiei / 109

www.dacoromanica.ro

Capitolul XIII – În vizorul Securităţii / 121
Capitolul XIV – Memorii către personalităţi occidentale / 145
Capitolul XV – Convorbiri cu ambasadorul american Harry Barnes / 151
Capitolul XVI – Speranţe legate de Conferinţa pentru Securitate şi Cooperare Europeană / 159
Capitolul XVII – Avatarurile arhivei lui Pantelimon Halippa / 165
Capitolul XVIII – Problema succesiunii lideratului basarabenilor / 173
Capitolul XIX – Ultimii ani de viaţă / 177

SCHIŢE BIOGRAFICE / 185
BIBLIOGRAFIE / 213
INDICE DE NUME / 219
ANEXE DOCUMENTARE / 233
FOTOGRAFII / 319
AUTOR / 327

CUVÂNT ÎNAINTE

Această carte, *Pantelimon Halippa neînfricat pentru Basarabia*, realizată de către Biblioteca Metropolitană Bucureşti prin intermediul Centrului de Studii pentru Românii de Pretutindeni (C.S.R.P.), iniţiază o serie de monografii şi culegeri de documente dedicate făuritorilor României Mari. Alegerea basarabeanului Pantelimon Halippa pentru debutul acestei serii nu este întâmplătoare. S-a avut în vedere „ordinea de precădere" pe care Unirea Basarabiei cu România a avut-o în procesul general al făuririi statului naţional unitar român, dar şi rolul jucat de această figură emblematică a românilor de peste Prut. Astăzi, din perspectiva celor peste 90 de ani trecuţi de la Marea Unire este axiomatic faptul că fără hotărârea Sfatului Ţării, de la 27 martie 1918, nu ar fi avut loc etapele reîntregirii cu ţara mamă a celorlalte două teritorii româneşti aflate sub dominaţie străină: Bucovina (28 noiembrie 1918) şi Transilvania (1 decembrie 1918). Din păcate, istoriografia românească a făcut prea puţin pentru evidenţierea contribuţiei avute la înfăptuirea Unirii, cât şi la consolidarea şi menţinerea trează în conştiinţa naţională a importanţei acestui act istoric, a făuritorilor, „părinţilor" României Mari. Lipsa este cu mult mai acută în privinţa Basarabiei, motiv pentru care efortul nostru este orientat cu prioritate în această direcţie. Explicaţii sunt multe, dar cea mai importantă rezidă în lipsa de interes manifestat de partida politică refugiată la Iaşi şi absentă în procesul acestei prime Uniri.

În intenţia noastră, pe lângă studiile monografice de genul volumului de faţă, dorim să realizăm o serie de ediţii critice de documente referitoare la personalităţile care au avut un rol înfăptuitor în Marea Unire. În acest sens, CSRP a realizat deja o primă etapă în selectarea unui număr

www.dacoromanica.ro

important de documente existente în fondurile Arhivei Istorice Naţionale şi ale Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii. Pentru a respecta principiul simetriei, primul dintre aceste volume de documente va fi consacrat tot basarabeanului Pantelimon Halippa.

Lucrarea propusă astăzi cititorilor noştri relevă, dincolo de toate, generozitatea şi tenacitatea cu care Pantelimon Halippa a luptat pentru eliberarea Basarabiei. El a demonstrat un curaj exemplar, mai ales, în împrejurările dramatice de la începuturile perioadei comuniste, când nu a încetat, nici un moment, să spere şi să acţioneze, atunci când s-a putut, pentru a convinge opinia publică românească şi, în măsura în care a avut acces, opinia publică internaţională, că Basarabia este pământ românesc. Explicaţia perseverenţei manifestată de Halippa în apărarea dreptului istoric românesc asupra provinciei de răsărit rezidă nu numai în curajul său civic, dar şi într-o anume mentalitate specifică basarabenilor. Viaţa lor alături de ruşi, în destule cazuri absolvirea unor şcoli ruseşti, coexistenţa alături de alte popoare în cadrul ţaratului rus sau al sistemului unional sovietic, fac din românii de peste Prut buni cunoscători ai realităţilor ruseşti. Basarabenilor li se pare firească imensitatea Rusiei, la fel cum firească le pare suprafaţa mult mai mică a Europei. De aceea, ei privesc de la egal la egal pe conducătorii de la Kremlin. Din această perspectivă, cartea de faţă, oricât ar părea de paradoxal, reprezintă, implicit, un îndemn la o abordare pragmatică, realistă, lipsită de complexe, a chestiunii basarabene, a cărei rezolvare se poate afla pe calea dialogului inteligent cu toate părţile componente ale complexei ecuaţii a factorilor politico-strategici din zonă, în primul rând cu Federaţia Rusă.

Prin amploarea conferită temei, lucrarea reprezintă atât o abordare ştiinţifică, o cunoaştere a vieţii şi a activităţii fruntaşului basarabean Pantelimon Halippa, cât şi o provocare în contextul actual internaţional pentru reflecţii întemeiate pe cercetări academice a atât de delicatei şi controversatei probleme a Moldovei de Răsărit.

În realizarea celorlalte volume pe care ni le-am propus în cadrul proiectului Făuritorii României Mari, seria Basarabia, ne bazăm atât pe forţele proprii din cadrul C.S.R.P., cât şi pe contribuţia unor istorici specializaţi în acest domeniu al cercetării şi aflaţi în diverse instituţii de profil din ţară, atenţia noastră fiind, însă orientată cu precădere spre conlucrarea cu colegii din Republica Moldova, în virtutea unei tradiţii rodnice.

Dr. Florin Rotaru

Director General al Bibliotecii Metropolitane Bucureşti

INTRODUCERE

Volumul de faţă prezintă viaţa şi activitatea unuia dintre cei mai proeminenţi luptători pentru cauza basarabeană – Pantelimon Halippa (1883-1979). Alături de alţi mari patrioţi români, precum Constantin Stere, Ion Pelivan, Ion Inculeţ, Vasile Stroescu, Dr. Daniel Ciugureanu, Onisifor Ghibu ş.a., el a avut un rol de seamă în pregătirea şi înfăptuirea Unirii Basarabiei cu Patria Mamă, la 27 martie 1918, fiind vicepreşedinte şi apoi preşedinte al Sfatului Ţării, care a votat acest act istoric.

Între cele două războaie mondiale, Pantelimon Halippa a fost unul din membrii marcanţi ai Partidului Naţional Ţărănesc şi a deţinut mai multe funcţii publice. Ca parlamentar sau ministru, el a militat pentru prosperitatea economică, socială şi culturală a Basarabiei, devenind unul dintre liderii regionalismului basarabean. Şi nu o dată cuvântul său protestatar a răsunat fie de la tribuna parlamentară, fie la diferite adunări publice, fie în paginile diferitelor publicaţii ale timpului. Datorită atitudinii sale, pe bună dreptate, atât intelectualitatea democratică, cât şi ţărănimea basarabeană îl considerau pe Halippa un apărător al basarabenilor şi al Basarabiei, el devenind unul (poate chiar cel mai proeminent) dintre liderii regionalismului basarabean. În această perioadă, el a desfăşurat o luptă intransigentă pentru apărarea valorilor autentice ale culturii româneşti, a raţionalismului şi umanismului, într-o vreme de mari înfruntări politice şi ideologice, când însăşi existenţa democraţiei parlamentare era pusă sub semnul întrebării de ofensiva tot mai puternică a curentelor de extremă dreaptă.

El a fost unul dintre liderii naţional-ţărănişti care au protestat energic, prin scrisori trimise Corpurilor Legiuitoare, împotriva notelor ultimative din 26 şi 27 iunie 1940, transmise de guvernul sovietic, prin care România

www.dacoromanica.ro

era nevoită să cedeze Basarabia şi nordul Bucovinei. În împrejurările dramatice legate de ocuparea de către puterea sovietică a acestor teritorii româneşti, la 28 iunie 1940, Pantelimon Halippa se refugiază cu familia la Bucureşti, unde a desfăşurat o activitate susţinută în sprijinul refugiaţilor din Basarabia. În timpul războiului pentru dezrobirea pământurilor strămoşeşti răpite de Uniunea Sovietică, Pantelimon Halippa a vizitat Transnistria, a ţinut conferinţe la Odessa. Peste tot unde a ajuns a căutat să consolideze elementul românesc. Din păcate, ocuparea ţării de către Armata Roşie, în anul 1944, şi înţelegerea dintre anglo-americani şi sovietici asupra sferelor de influenţă în Europa de Sud-Est au fost factorii decisivi care au marcat intrarea României în zona de dominaţie a U.R.S.S. şi instaurarea – prin voinţa Moscovei – a regimului comunist. Situaţia dramatică a refugiaţilor basarabeni din România era semnalată de Halippa, într-un memoriu adresat la începutul anului 1945 trimisului special al Guvernului S.U.A., M. Etherige. În condiţiile în care guvernul condus de Petru Groza dădea semne că este dispus să cedeze şi să abandoneze interesele ţării în privinţa Basarabiei, nordului Bucovinei şi ţinutului Herţa, Pantelimon Halippa, cu toate riscurile care decurgeau din aceasta, atrăgea atenţia asupra gravităţii unei asemenea atitudini şi a necesităţii susţinerii dreptului istoric al României asupra acestor teritorii la Conferinţa de Pace de la Paris. El propunea intensificarea propagandei pentru Basarabia Românească în ţările neutre, sau în centre mai importante internaţionale. În acest fel, demersurile sale veneau în întâmpinarea celor întreprinse de reprezentanţii exilului românesc din Occident. Din nefericire, problema graniţei româno-sovietice şi a clarificării statutului Basarabiei, nordului Bucovinei şi ţinutului Herţa nu a mai fost abordată în nici un fel de către guvernul condus de Petru Groza, nici în documentele oficiale ale diplomaţiei României, nici în dezbaterile forumului păcii, unde chestiunea a fost „soluţionată”, pur şi simplu, prin reluarea aidoma a textului din articolul 4 al Convenţiei de armistiţiu, semnată la Moscova la 12 septembrie 1944. Prin articolul 1 al Tratatului de Pace de la Paris, din 10 februarie 1947, frontiera sovieto-română a fost stabilită „în conformitate cu Acordul sovieto-român din 28 iunie 1940 şi cu Acordul sovieto-cehoslovac din 29 iunie 1945”.

În perioada regimului comunist, Pantelimon Halippa a avut poate destinul cel mai frământat dintre toţi liderii basarabeni care jucaseră un rol de seamă în realizarea Marii Uniri de la 1918. În anul 1950, el a fost arestat şi condamnat la 2 ani de închisoare la Sighet. În martie 1952 a fost predat organelor sovietice şi dus la Chişinău. Aici a fost ţinut într-o închisoare a KGB, unde s-a făcut ancheta în cursul căreia i s-au cerut dovezi că Unirea Basarabiei cu România nu s-a făcut legitim. Tribunalul Militar Ucrainean

din Chişinău l-a condamnat pe Pantelimon Halippa la 25 de ani de muncă silnică în Siberia. A fost eliberat în anul 1955. Întors în ţară, în loc să fie adus acasă, a fost dus la Gherla, unde a mai stat la închisoare până în 1957, fără nici o judecată.

După eliberare, Pantelimon Halippa nu a încetat să lupte pentru cauza basarabeană în condiţiile deosebit de dificile ale regimului comunist. La mijlocul anilor '60, odată cu noul curs de relativă independenţă înregistrat în politica externă a României, Pantelimon Halippa şi-a pus mari speranţe într-o schimbare de percepţie a autorităţilor în privinţa problemei basarabene. El a sugerat chiar găsirea unei soluţii de unificare a celor două state româneşti în cadrul sistemului socialist. Prin această prismă trebuie interpretate memoriile pe care le-a adresat conducerii Statului Român din acea vreme, precum şi colaborarea pe care a avut-o cu Institutul de Studii Istorice şi Social-Politice de pe lângă Comitetul Central al P.C.R. El a acţionat cu o stăruinţă remarcabilă pentru sensibilizarea oficialităţilor regimului comunist, în legătură cu problema Basarabiei. A încercat, de asemenea, să atragă anumite persoane de origine basarabeană aflate în conducerea de partid şi de stat, precum Leonte Răutu sau Alexandru Bârlădeanu, pentru a determina o schimbare de atitudine a autorităţilor în chestiunea teritoriului dintre Prut şi Nistru şi, îndeosebi, a iniţierii unor legături culturale între R.S. România şi R.S.S. Moldovenească. Deosebit de interesante sunt relaţiile pe care Pantelimon Halippa le-a avut cu primul lider al Partidului Comunist din România, Gheorghe Cristescu Plăpumaru, fiind evident faptul că, în pofida deosebirilor de vederi şi, uneori, a disputelor acerbe care existau între ei pe problemele de politică internă, oamenii politici români din perioada democraţiei parlamentare se regăseau, în general, pe o platformă comună în ceea ce priveşte interesul ţării şi marile probleme de politică externă.

Ca toţi foştii oameni politici din perioada „burghezo-moşierească", Pantelimon Halippa s-a aflat cvasipermanent în atenţia organelor de Securitate, aşa cum rezultă dintr-un capitol destinat special acestui aspect în cadrul lucrării de faţă. În pofida supravegherii permanente, Halippa n-a ezitat să organizeze la locuinţa sa întâlniri sistematice cu alţi basarabeni din România sau din afara ţării, purtând, în acelaşi timp, corespondenţă cu fruntaşi basarabeni stabiliţi în Occident. Din materialele acumulate în cursul urmăririi informative rezulta că, încă din toamna anului 1966, Pantelimon Halippa „s-a preocupat de strângerea unor documente care să ateste faptul că o serie de persoane originare din Basarabia şi Bucovina sunt ţinuturi româneşti". În acest scop, el a luat legătura cu o serie de persoane originare din Basarabia şi Bucovina, „motivând că are însărcinarea din partea organelor de partid", iar în martie 1968 grupul din jurul lui a întocmit

un memoriu către C.C. al P.C.R., cu scopul de a obţine aprobarea unei manifestaţii colective cu privire la aniversarea a 50 de ani de la Unirea Basarabiei cu România. Documentele cercetate relevă, însă, şi faptul că, mai ales la începutul perioadei ceauşiste, autorităţile regimului comunist l-au susţinut tacit pe acesta în activitatea de documentare pe care o făcea cu privire la problema Basarabiei, uneori chiar şi în luările de atitudine faţă de această chestiune. Aspectul este evidenţiat de conţinutul şi natura discuţiilor pe care fruntaşul basarabean le-a avut cu unii reprezentanţi ai Securităţii, care, pe de o parte, aveau sarcina de a controla şi tempera manifestările grupului de basarabeni, pentru a „nu supăra pe marele vecin de la Răsărit", iar pe de altă parte au acordat sprijin în diverse situaţii, împărtăşind, totodată, afinităţi şi opinii favorabile în chestiunea teritoriului dintre Prut şi Nistru. Mărturie în acest sens stau chiar afirmaţiile lui Halippa, făcute într-o convorbire cu un interlocutor, la sfârşitul lunii decembrie 1972: „În unele discuţii avute cu Securitatea ei îmi spuneau că şi ei vor Basarabia. Şi ei dau semne de românism şi noi trebuie mereu să ţinem coarda românismului încordată şi pe ea să batem. Nu ne abatem cu nimic. Poate să se spună că e o strategie greşită, dar trebuie încercat în toate părţile, aşa cum îmi spunea generalul Ciupercă. Noi trebuie să spargem cercul acesta principal. Situaţia e favorabilă. Deci trebuie să acţionăm. Restul nu e deocamdată în favoarea noastră. Dar dezmembrarea Rusiei e în favoarea noastră şi a atâtor state, a Europei, a lumii. Deci aici suntem ajutaţi...". Iar un apropiat al lui Pantelimon Halippa, Elefterie Sinicliu arăta că, „dacă în trecut (basarabenii) erau închişi, alungaţi de peste tot, acum au ajuns să discute prieteneşte cu aceleaşi organe, dar nu cu aceleaşi persoane. Azi s-a ameliorat situaţia. Stăm de vorbă, uneori chiar ne spun că vor şi ei acelaşi lucru ca şi noi, dar ne spun că n-a venit momentul. Ei caută să te convingă să fi mai domol...". Toate acestea îndeamnă la o abordare nuanţată a poziţiei pe care au avut-o în diverse momente autorităţile regimului comunist faţă de chestiunea Basarabiei, cât şi faţă de cei care au jucat un rol de seamă în istoria acestei provincii, precum Pantelimon Halippa, dar şi în ceea ce priveşte tratarea problematicii Securităţii, instituţie care nu a avut acelaşi caracter, aceleaşi obiective şi metode de acţiune pe tot parcursul existenţei sale.

Documentele cercetate arată, însă, tenacitatea şi hotărârea fermă a fruntaşului basarabean de a nu renunţa la acţiunile care vizează recuperarea Moldovei de Răsărit. Semnificativă în această privinţă este replica pe care i-a dat-o unui reprezentant al Securităţii, într-o discuţie pe care a avut-o în noiembrie 1978: „Dvs. trebuie să vă faceţi datoria, dar şi noi trebuie să ne facem datoria, pentru că unirea Basarabiei e făcută de noi, pentru că e copilul nostru şi noi nu renunţăm la opera noastră".

Fiind în general „nepublicabil" în ţară, Pantelimon Halippa nu a ezitat să se adreseze unor oameni politici si diplomaţi occidentali pentru a le solicita să intervină în susţinerea cauzei Basarabiei. În anii 1968-1974 el a trimis mai multe memorii unor şefi de stat, ca preşedintele francez Charles De Gaulle sau cel american, Richard Nixon, având totodată contacte şi discuţii cu reprezentanţi diplomatici ai unor ţări din vest acreditaţi la Bucureşti. Se detaşează pe acest plan contactele pe care Halippa le-a avut cu diplomatul american Harry Barnes, pe fondul interesului acestuia pentru pregătirea lucrărilor de licenţă, respectiv doctorat, pe teme referitoare la istoria ţării noastre, dar şi al fruntaşului basarabean, privind mai buna cunoaştere în străinătate a chestiunii Moldovei de Răsărit.

În cadrul strategiei gândite de Pantelimon Halippa şi cei din jurul său, pentru sensibilizarea Occidentului în legătură cu problema teritoriului dintre Prut şi Nistru, un rol aparte îl aveau basarabenii din exil. Pornind de la faptul că basarabenii îl consideră pe Anton Crihan din S.U.A. „ambasadorul" lor în străinătate, Pantelimon Halippa păstra legături prin corespondenţă cu el, iar după plecarea lui Ioan Păscăluţă în Canada, a acţionat pentru influenţarea acestuia, în direcţia angrenării în acţiuni de sensibilizare a opiniei publice internaţionale, în legătură cu chestiunea basarabeană. Halippa a acţionat cu tact şi înţelepciune pentru depăşirea divergenţelor la care ajunseseră cei doi, îndemnându-i să adopte o poziţie realistă şi constructivă pentru susţinerea interesului naţional.

Toate acestea pun în evidenţă cele două personalităţi în care se regăsea Pantelimon Halippa. Prima este cea a militantului activ, tenace, hotărât, dispus în orice moment să se arunce în luptă fără a ţine cont de riscurile pe care le incumbă aceasta. A doua natură este cea a omului chibzuit, pragmatic, realist, care, pe baza experienţei dobândite, procedează în conformitate cu realităţile existente la un moment dat, pentru slujirea interesului naţional pe termen lung. Aşa cum s-a mai constatat, „faptul că, uneori, nu părea suficient de hotărât nu denotă îndoiala, ci mai degrabă biruinţa celei de-a doua personalităţi, adică a omului chibzuit"[1]. Totul era subsumat credinţei nestrămutate a lui Pantelimon Halippa că „viitorul nu poate fi decât în folosul unirii Basarabiei cu România. Altfel, această provincie ar fi jertfită pentru nişte idei care n-au nici un rost în viaţa omenirii. Popoarele trebuie să trăiască aşa cum le dictează interesul, sufletul şi conştiinţa"[2].

---

[1] Iurie Colesnic, *Apostolul Unirii – Pantelimon Halippa,* Chişinău, Editura „Ulysse", 2006, p. 130.

[2] Sergiu Grossu, *De vorbă cu Pan Halippa despre Basarabia*, în „Jurnalul literar", Anul X, nr. 5-6/martie 1999, p. 9.

* * *

Volumul a fost realizat pe baza cercetării fondurilor de documente existente la Arhivele Naţionale şi Arhiva Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii (C.N.S.A.S.), în cea mai mare parte inedite, precum şi a bibliografiei de specialitate, a presei şi memorialisticii. El face parte dintr-un proiect mai amplu, intitulat *Făuritorii României Mari,* în cadrul căruia ne propunem să prezentăm viaţa şi activitatea unor corifei ai luptei naţionale pentru Marea Unire de la 1918. Având în vedere lipsa acută din peisajul istoriografic a unor monografii despre personalităţile care au jucat un rol major în Unirea Basarabiei cu România, cel puţin pentru perioada următoare, interesul nostru îi vizează cu precădere pe aceştia: Ion Pelivan, Anton Crihan, Gherman Pântea, Nichita Smochină, Onisifor Ghibu ş.a.

În cuprinsul lucrării, accentul cade pe perioada recentă şi cea mai puţin cunoscută din viaţa şi activitatea lui Pantelimon Halippa, lupta acestuia pentru a menţine viu interesul faţă de problema Basarabiei în anii regimului comunist din România. Volumul de faţă, cât şi celelalte aflate în lucru, deschid orizonturi pentru abordarea unei teme de maximă importanţă pentru istoriografia românească: *Problema Basarabiei în timpul regimului comunist* sau *Comuniştii şi Basarabia*. Pe lângă mobilul strict ştiinţific, lucrările consacrate acestei teme ar putea furniza răspunsuri sau explicaţii la multe din dilemele şi frământările actuale legate de existenţa celor două state româneşti şi viitorul acestora. La stadiul actual al cercetării, acesta este şi scopul volumului de faţă.

Pentru rapida informare în noianul de nume la care face referire lucrarea, am adăugat un indice de nume.

Volumul se adresează nu numai specialiştilor din domeniul istoriei contemporane, studenţilor, elevilor şi profesorilor din învăţământul gimnazial şi liceal, dar şi tuturor celor care iubesc istoria naţională.

Ion Constantin

ABREVIERI

A.N.I.C. – Arhivele Naţionale Istorice Centrale
Arh. C.N.S.A.S. – Arhiva Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii
Arh. M.A.E. – Arhiva Ministerului Afacerilor Externe
C.C. – Comitetul Central
C.F.R. – Căile Ferate Române
C.I.A. – Agenţia Centrală de Informaţii a S.U.A.
C.I.D. – Centrul de Informare şi Documentare al Securităţii
C.I.T. – Centrul de Inspecţie Teritorială
C.S.S. – Consiliul Securităţii Statului
D.G.A.S. – Direcţia Generală a Arhivelor Statului
D.S.S. – Departamentul Securităţii Statului
G.R.U. – Direcţia Generală de Informaţii a Armatei Sovietice
I.C.T. – Interceptarea convorbirilor telefonice
I.T.X. – Interceptarea convorbirilor prin intermediul telefonului
K.G.B. – Comitetul Securităţii de Stat al U.R.S.S.
N.K.V.D. – Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne
M.A.E. – Ministerul Afacerilor Externe
M.A.I. – Ministerul Afacerilor Interne
M.A.N. – Marea Adunare Naţională
M.Ap.N. – Ministerul Apărării Naţionale

www.dacoromanica.ro

M.I. – Ministerul de Interne
O.E.B. – Organizaţia de Eliberare a Basarabiei
O.N.U. – Organizaţia Naţiunilor Unite
P.C.d R. – Partidul Comunist din România
P.C.R. – Partidul Comunist Român
P.C.U.S. – Partidul Comunist al Uniunii Sovietice
P.N.L. – Partidul Naţional Liberal
P.N.M. – Partidul Naţional Moldovenesc
P.N.Ţ. – Partidul Naţional Ţărănesc
P.M.R. – Partidul Muncitoresc Român
P.S.D.I. – Partidul Social Democrat Independent
R.P.R. – Republica Populară Română
R.S.R. – Republica Socialistă România
R.S.S.M. – Republica Socialistă Sovietică Moldovenească
S.U.A. – Statele Unite ale Americii
U.R.S.S. – Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste

CAPITOLUL I
ORIGINEA, FAMILIA, STUDIILE

Pantelimon Halippa a văzut lumina zilei pe 1 august 1883, în satul Cubolta din judeţul Soroca, localitate aşezată pe ambele maluri ale râului cu acelaşi nume, un afluent al Răutului, care se varsă în Nistru. „Satul – aşa cum îl va evoca Halippa în memoriile sale – este pomenit cu seliştea lui de prin secolul XVII, lângă podul Dobrii, pe drumul mare dintre Soroca şi Iaşi şi oamenii sufereau mult din cauza cazacilor, cari băteau acest drum. Ca să scape de năcazurile acestor năvălitori, satul s-a mutat şi s-a dezvoltat mai sus pe cursul râuşorului Cubolta şi pe vremea copilăriei mele avea un iaz mare, cu opust şi moară de măcinat, care lucra şi zi şi noapte pentru satele de primprejur. Tatăl meu, Nicolae Halippa a fost dascăl de biserică în sat. Învăţase carte şi psaltichia în mănăstirea Frumoasa din judeţul Orheiului. Mama Paraschiva era fiica popii Dimitrie Ţau, din Vozdu, jud. Sorocii, dar nu ştia carte. Învăţase din copilărie numai crezul şi cele câteva rugăciuni pentru dimineaţă şi sară, pe care le rostea în faţa icoanelor şi pe care le-am învăţat şi noi – copii – în limba moldovenească de la tata şi mama. Eu am fost mezinul în casă şi am crescut alături de surorile mele Casunea şi Nataşa, căci bădiţa Vanea era la înalte învăţături, teologia la Kiev, iar ţăţaca Maria era măritată cu Ion Păduraru din satul Ţîpleşti de pe malul Răutuluiu, unde a fost şi secretar comunal...”[1].

S-a născut într-o familie de oameni săraci, „nu pentru ca ar fi fost leneşi sau nevrednici. Şi tatăl meu – Neculai Halippa, şi mama mea – Paraschiva,

[1] Apud Iurie Colesnic, *Studiu introductiv,* în vol. Pan Halippa, *Publicistică.* Fundaţia Culturală Română, Bucureşti, Editura „Museum”, Chişinău, 2001, p. III-IV; Iurie Colesnic, *Apostolul Unirii – Pantelimon Halippa,* Chişinău, Editura „Ulysse”, 2006, p. 4.

www.dacoromanica.ro

născută Ţau, erau oameni foarte harnici şi foarte pricepuţi în treburile gospodăreşti... Sunt încredinţat că această căsnicie fusese concepută în gândul că tatăl meu, cu pregătirea lui de la mănăstirea Coşlăucii, ar fi putut să ajungă şi preot de biserică, aşa de bine ştia el rânduielile bisericeşti. Dar nenorocirea lui a fost că Seminarul Teologic de la Chişinău fabrica în limba slavă şi rusească atâţia teologi, încât nu mai era nevoie de învăţăcei în limba moldovenească de la Coşlăuca. Mai mult decât atâta. Tata la anii lui în vârstă a fost scos din slujba de dascăl al bisericii pentru motivul că nu învăţase să cetească şi să cânte în limba slavă. Şi de aceea strana din dreapta în biserica de la Cubolta a fost încredinţată lui Elisei Delinschi, care ştia să fârnâiască în limba slavonă. Dar vrednic de pomenit e că oamenii care veneau la biserică se adunau mai mult în jurul stranei din stânga, unde ceteau şi cântau tata şi dascălul Gheorghe Captarencu, în limba moldovenească... Altă nedreptate, care i s-a făcut tatei, a fost aceea că atunci când a fost scos din slujba bisericească i s-a luat şi lotul bisericesc de două fălci, unde şi el şi noi casnicii – mama, surorile Casunea şi Nataşa şi eu – lucram toată vara: la prăşit, la secerat, la treierat şi alte lucrări agricole. Tata, ca să avem ce mânca, arenda după aceea câte două-trei fălci din moşia cucoanei Ecaterina Leonard, sau de la câte un gospodar mai bogat al satului, angajându-se să mai lucreze în parte pe la vreun mic proprietar din jurul Cuboltei”[2].

Originile familiei Halippa sunt cunoscute, în cea mai mare parte, graţie cercetărilor făcute de avocatul Teodor (Fedia) Păduraru, el însuşi descendent pe linie maternă al acestui neam, şi care a fost un colaborator apropiat al lui Pan Halippa, atât în editarea revistei „Viaţa Basarabiei” (1932-1944), cât şi în sprijinirea acestuia, pe linia demersurilor întreprinse în direcţia readucerii în actualitate a problemei Moldovei de Răsărit, în timpul regimului comunist. În arborele genealogic întocmit de T. Păduraru sunt trecute în revistă „neamurile şi rudele apropiate pe linie feminină a mamei noastre Maria, fiica lui Nicolae Ion Halippa, dascăl şi pălămar la biserica din satul Cubolta, căsătorită cu tata Nicolae I. Păduraru. Satul Cubolta sau Gura Cuboltei, aşezat pe râul Cubolta, făcea parte din judeţul Soroca, plasa sau «Ocolul Răutului», era pe moşia camargherului Ioan Balş din Iaşi, ulterior a lui Ştefan Leonard. Satul avea 146 gospodării, sub selişte avea 90 fălci, sub fâneaţă 500 fălci, pământ arabil 600 fălci şi sub toloacă 800 fălci. La început, satul era lângă şoseaua ce lega or. Bălţi cu or. Soroca, pe râul Cubolta, lângă podul «Dobrii», pod mare peste Cubolta. Satul fiind în trecut aşezat lângă şoseaua mare, era mereu atacat de hoardele năvălitorilor ruşi, cazaci, turci şi alte naţii. După o năvălire,

[2] Pan Halippa, *Povestea vieţii mele – Aminitiri de-acasă*, în „Patrimoniu. Almanah de cultură istorică”, nr. IV /1990, Chişinău, p. 17.

satul a fost distrus şi ars, şi atunci locuitorii s-au mutat cu casele mai sus, pe râul Cuboltei, unde se află în prezent. În vechime, satul Cubolta se numea «Seliştea». Din Vedomostiile clericale ale bisericii cu hramul Sf. Voievozi din satul Cubolta, de pe anul 1813, este trecut ca preot Ştefan Halippa, fiul preotului Grigorie Halippa, tot din Cubolta – Ştefan Halippa s-a născut în anul 1770 şi hirotonisit preot la 5 decembrie 1800 de episcopul Gherasim al Huşilor. Ştefan Halippa era considerat de enoriaşi ca un preot foarte învăţat, liturghia şi toate rânduielile şi tainele le făcea fără carte, pe de rost, era şi făcător de minuni, izgonind dracii din cei bolnavi şi pe urmă avea o putere de atlet. Acesta a avut un frate Ion Halippa, are a fost preot în «cetatea Sorocei» – soţia lui, Maria Vasilevna Halippa, în etate de 35 ani, în anul 1825 era văduvă, având un fiu cu numele Ion. Preotul Ştefan Grigorie Halippa a avut copii pe: Adam, Gheorghe, Ioan. Ioan Ştef. Halippa a fost dascăl în Cubolta, el era născut în 1806 şi este tatăl «buneluţului» Nicolae I. Halippa, născ. 2 februarie 1840. Din aceleaşi Vedomostii se vede că dascălul Ioan Ştef. Halippa a fost căsătorit de două ori, prima lui soţie se numea Feodosia (în anul 1835), iar doua se numea Evdochia (în anul 1834). El a avut copii pe: Ileana, Alexandru, Nicolae, Vasile, Axinia. Ileana era din prima căsătorie şi ea a fost căsătorită cu Petre Boldescu din Cubolta, a avut copii pe Andrei Boldescu şi o fiică Ana, care a fost măritată la Moara de Piatră (Soroca) după Vasile Bejenaru, care a avut un fiu Trofim Bejenaru; Anicuţa murind de tânără, Andrei Boldescu a fost căsătorit cu Olea Captarencu, fiica dascălului de acolo, şi au avut un fiu Gheorghe An. Boldescu, căsătorit cu fiica băcanului Dancenco, tot din Cubolta; el a terminat 4 clase secundare de la liceul din Bălţi, a fost notar în sat, s-a ocupat cu agricultura la rândul lui şi a avut un singur fiu, care se căsătoreşte cu fiica dasăplului Vasile Baidan din satul Heciu Vechi, jud. Bălţi. Cu Gheorghe Boldescu am fost coleg la şcoala primară din Cubolta, iar cu Vasile Pan. Baidan am fost coleg la Şcoala Spirituală din Edineţ, jud. Hotin. Fratele buneluţului, Vasile Ion Halippa, a îmbrăţişat monahismul. El a fost călugărit sub numele de Vasian, la mănăstirea Frumoasa, jud. Orhei, unde a şi murit. Altă soră a buneluţului a fost Axinia. Ea a fost căsătorită cu moşu Vasile Spânu din satul Gura Căinari, jud. Soroca. Dânşii au avut copii pe Maria, Alexandra şi Acsentii (Acsâni), acesta este deputat în Sovietul Suprem al R.S. Moldoveneşti”[3].

Micul Pantelimon va urma cursul primar la Cubolta, fără a înţelege

[3] Apud Iurie Colesnic, *loc. cit.*, p. IV-V; Iurie Colesnic, *Apostolul Unirii – Pantelimon Halippa,* p. 5-6. Pentru detalii privind descrierea genealogică a neamului Halippa, vechimea acestuia şi personalităţile mai proeminente pe care le-a dat, vezi paginile în continuare ale celor două lucrări sus-citate.

prea mult, întrucât limba de predare era rusa. Când nu putea memora lecţiile pe de rost, suporta pedepse corporale. „Neplăcută mi-a fost învăţătura la şcoala parohială de peste iaz – arăta el – pentru că învăţătorul Gheorghe Bârcă şi preotul Xenofont Nicolaev ne învăţau numai în limba rusască şi noi copiii nu înţelegeam nimica. Memorizam cuvinte în ruseşte, rugăciunile în slavoneşte şi eram mereu pedepsiţi cu urecheli, cu linia şi cu îngenucheri. Singura plăcere o căpătam de Crăciun şi de Paşte, când toată şcoala ne duceam la curtea cucoanei Anastasia Leonard, care, după, ce îi cântam «Boje ţarea hrani» şi îi declamam şi versuri ruseşte, ne împărţeau pacheţele cu bomboane”[4].

Între 1893-1898, învaţă la Şcoala Spirituală de la Edineţ, care funcţiona după sistemul lankasterian. În primul an, din cauza necunoaşterii limbii ruse, nu este primit în clasa I, ci în clasa pregătitoare. În cei cinci ani de şcoală, a învăţat bine limba rusă. După terminarea şcolii din Edineţ, urmează Seminarul Teologic din Chişinău, între 1898 şi 1904. În aceste şcoli, pe lângă programul liceal, inferior şi superior, se preda temeinic „Zakon bojii”, adică „legea lui Dumnezeu” şi Teologia, care „ne pregătea pentru slujba de dascăl sau preoţi în biserică. Eu popă de biserică nu m-am făcut, deşi am terminat seminarul cu note foarte bune”[5]. Aici a avut şansa să beneficieze de sprijinul fratelui său mai mare, Ion Halippa[6], care era ajutor de inspector al Seminarului şi totodată conducătorul problemelor Comisiei guberniale savante de arhive. De la acesta, a învăţat o mulţime de lucruri utile referitoare la trecutul istoric al Basarabiei, faptele glorioase ale marilor domnitori ai Moldovei, în frunte cu Ştefan Voievod, fiind în măsură să cunoască despre istoria Moldovei şi, în general, a României „mai mult decât oricare alt elev şi, poate, chiar mai mult decât profesorii mei de istorie”[7].

În anii petrecuţi la Chişinău, a avut contact cu tineretul intelectual, care se pregătea pentru domenii de activitate civile, constatând tot mai mult că nu este atras de cariera de preot: „Cu cât mă adânceam în studiile teologice, vedeam că ele nu s-ar potrivi să fiu popă. Mi-ar fi plăcut să fiu agronom. Dar la examenul de la Institutul de agronomie din Alexandria Hersonului n-am reuşit: eram slab pregătit în ştiinţele naturale şi de aceea m-am înscris la facultatea de studii naturale de la Dorpat (Tartu) în Estonia, unde

[4] *Ibidem*, f. IX; Iurie Colesnic, *Apostolul Unirii – Pantelimon Halippa,* p. 11.

[5] *Ibidem*; Iurie Colesnic, *Apostolul Unirii – Pantelimon Halippa,* p. 12.

[6] Ion Halippa a fost un harnic culegător de documente privind trecutul istoric al Moldovei de Răsărit. Aceste documente au fost strânse în cadrul unei colecţii publicate în trei volume sub titlul „Documentele moşiilor din Basarabia”.

[7] Pan Halippa, *Povestea vieţii mele – Aminitiri de-acasă,* în *loc. cit.*, p. 20.

absolvenţii seminarului erau admişi fără examene”[8]. Aici a avut contacte cu membri ai mişcării socialiste ruse şi a organizat gruparea „Pământenia basarabeană”, prin intermediul căreia primea cărţi româneşti de la Zamfir Arbore şi C. Stere. N-a apucat, însă, să termine facultatea, din cauza izbucnirii revoluţiei (1905). Fiind student în anul trei, a aderat la greva generală a studenţilor din Rusia, declarată în sprijinul primei revoluţii ruse, ceea ce i-a atras eliminarea pentru activitate „subversivă”. Cunoscând ideile narodnicilor ruşi, el devine tot mai conştient de faptul că acestea sunt prielnice pentru promovarea cauzei basarabenilor.

Revenit la Chişinău, Pantelimon Halippa ia legătura cu Constantin Stere[9], profesor la Universitatea din Iaşi, cu avocatul Emanuil Gavriliţă, cu Ion Pelivan[10] şi Paul Gore, dar şi cu boierul – mare mecenat – Vasile Stroescu.[11] Împreună cu aceştia participă la întemeierea Partidului Naţional Moldovenesc (PNM), sub preşedinţia lui Paul Gore, cu un program de revendicări naţionale. În 1906 pleacă la Moscova, ca delegat al ţărănimii basarabene la Congresul Uniunii ţăranilor din întreaga Rusie. Aici este arestat pe motiv că nu avea paşaport (pe care Ohrana din Chişinău nu a vrut să i-l elibereze), închis în închisoarea Butîrka, iar apoi eliberat şi expediat în Basarabia, din post în post, pe jos, cale de peste 1.500 km. Se înţelege că de la Moscova până la Chişinău, tratamentul în timpul marşului n-a fost dintre cele mai umane.

Încă din acea perioadă, Pantelimon Halippa s-a manifestat ca militant pentru drepturile românilor basarabeni, fiind totodată exponentul grupării radicale care punea accentul pe reformele cu caracter social. Potrivit membrilor acestei grupări, ţăranului ar fi urmat să i se asigure bunăstarea printr-o largă reformă agrară. El considera că nu este suficient obiectivul răsturnării ţarismului, fiind nevoie ca toate forţele fizice şi spirituale să fie mobilizate pentru prosperarea neamului. Căci, după cum constata el: „Noi, moldovenii, nu eram formaţi politiceşte şi gândeam deosebit unul de altul. Astfel, N.N. Alexandri era tolstoian, Mihai Vântu – socialist revoluţionar, Porfire Fală – naţionalist, Ştefan Ciobanu şi cu mine – poporanişti! Mai târziu noi toţi ne-am nivelat şi nici nu ne mai puneam întrebarea din ce tabără politică facem parte: eram moldoveni şi râvneam să ne slujim neamul. Şi cum această năzuinţă de slujire a neamului nostru venea în contradicţie completă cu politica ţaristă, noi ne simţeam revoluţionari.

[8] Apud Iurie Colesnic, *loc. cit.*, p. IX; Iurie Colesnic, *Apostolul Unirii – Pantelimon Halippa,* p. 12.

[9] Vezi Schiţe biografice (în volumul de faţă).

[10] Vezi Schiţe biografice.

[11] Vezi Schiţe biografice.

Ceea ce ne înfrăţea era visul de a ne vedea scăpaţi odată de sub regimul absolutist al imperiului rusesc”[12].

La 24 mai 1906 s-a reuşit editarea primului număr al ziarului „Basarabia”, cu caractere latine, prima publicaţie în limba română apărută la Chişinău, având subtitlul de *gazetă naţională democratică*. Aici face Halippa adevărata şcoală de gazetărie, începând colaborarea ca redactor, iar peste puţin timp ajungând coordonator al întregii activităţi redacţionale. Din punct de vedere tematic, interesul publicistului Halippa gravitează în jurul problematicii ţărăneşti, preocupare permanentă pentru toată viaţa, dezvoltată în toate publicaţiile la care a colaborat sau pe care le-a redactat. Nu-i erau străine articolele de sinteză sau cele de atitudine, în care îşi exprima, adesea, într-o manieră tranşantă opinia cu privire la diverse fapte şi evenimente. În ziarul „Basarabia”, alături de Pelivan, Gurie Grosu, Alexe Mateevici, Sergiu Cujbă, Pantelimon Halippa semna cele mai multe şi mai radicale articole, motiv pentru care era atent urmărit de autorităţile ţariste. El cerea ca pământul să fie dat poporului care îl munceşte, drepturi pentru populaţia băştinaşă, şcoli naţionale în limba maternă. Totodată susţinea folosirea limbii române de către biserică, judecătorii şi celelalte instituţii locale, conchizând: dorim autonomie (*desîneocârmuire*). Încă de la primele apariţii, „Basarabia” a intrat în conflict cu autorităţile ruseşti. Poliţia a confiscat mai multe numere, uneori chiar din sediul redacţiei. Pentru articolul lui Pantelimon Halippa – *Liga ţăranilor şi Stăpânirea* –, publicat în numărul din 22 iunie 1906, directorul publicaţiei, E. Gavriliţă a fost dat în judecată şi condamnat „la ostrov” pe termen de o lună sau plata unei amenzi de 100 de ruble[13]. În ultimul număr al gazetei „Basarabia”, Halippa publică, vădit la adresa lui Gh. Madan, directorul revistei proţariste „Moldoveanul”, marşul lui Andrei Mureşanu *Deşteaptă-te române!* Acest act de curaj deosebit a fost drastic sancţionat de autorităţile ţariste, care au interzis gazeta. Momentul trist al suspendării publicaţiei basarabene în martie 1907, când a apărut ultimul număr (nr. 78), este astfel relatat de Pantelimon Halippa în memoriile sale: „Ziarul «Basarabia», care mă lega de Chişinău, dispăruse: ultimul număr a fost redactat de mine şi, ca să bravez autorităţile, am publicat imnul deşteptării naţionale «Deşteaptă-te, române!». Acest număr al Basarabiei a apărut la 4 martie, iar peste un scurt timp a început să apară «Viaţa Basarabiei», care fusese anunţată chiar prin ultimul număr al «Basarabiei»...”[14]. Cu toate că a avut o viaţă scurtă,

[12] „Viaţa Basarabiei”, nr. 1-2, 1938; Iurie Colesnic, *Basarabia necunoscută*, vol. 1, Editura „Universitas”, Chişinău, 1993, p. 70.

[13] Ioan Scurtu ş.a., *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 2003* (coordonator: Ioan Scurtu), Editura Institutului Cultural Român, Bucureşti, 2003, p. 107.

[14] Apud Iurie Colesnic, *Basarabia necunoscută,* p. 71.

de numai câteva luni, publicaţia „Basarabia” are o însemnătate aparte în istoria mişcării naţionale din provincia dintre Prut şi Nistru. Printre membrii redacţiei şi a colaboratorilor acesteia s-au numărat cele mai importante figuri de luptători pentru desprinderea Basarabiei de imperiu şi unirea ei cu România. Între acestea, Pantelimon Halippa s-a aflat pe un loc de frunte.

În 1908, el a tipărit la Chişinău, cu caractere chirilice, *Pilde şi poveţe* (în colaborare cu P. Rejepa), prima carte literară din Basarabia.

În toamna anului 1908, Pantelimon Halippa – la sugestia sponsorilor săi – a fugit în România, unde, cu sprijinul lui Constantin Stere, se înscrie ca student la Universitatea din Iaşi, primind şi bursă pentru studii. Aici, împreună cu Nicolae Alexandri, a urmat, între 1908 şi 1912, cursurile Facultăţii de Litere şi Filozofie, având ca profesori pe A.D. Xenopol la istoria românilor, Alexandru Philippide la limba română, Ilie Bărbulescu la limbile slave, Garabet Ibrăileanu la literatură, Ion Petrovici la filozofie, Ion Simionescu la geografie, Petre Râşcanu la istoria veche şi Ion Ursu la istoria nouă. Ca student s-a format sub influenţa lui Zamfir Arbore şi Constantin Stere, pe atunci socialişti. În această perioadă a colaborat la „Viaţa Românească”, „Arhiva din Iaşi”, „Revista ştiinţifică V. Adamachi”, semnând cel mai adesea cu pseudonimele P.H. Basarabeanu sau P. Cubolteanu. La „Viaţa Românească” i se creează o rubrică permanentă, intitulată Scrisori din Basarabia (pe lângă cele din Transilvania şi Bucovina, mai vechi). În această rubrică, Halippa aduce în atenţie probleme importante ca de exemplu studiul limbii române în şcolile din Basarabia, crearea unei noi pături de intelectuali, procentul funcţionarilor români din Basarabia fiind doar de circa 10% ş.a. Deosebit de profitabilă pentru formarea sa ca intelectual şi militant naţional, şederea în România i-a permis ca, încă până la Unire, să dobândească o experienţă publicistică, prin colaborarea la revistele şi ziarele sus menţionate, dar şi la alte publicaţii din regat, precum „Adevărul”, „Dimineaţa” ş.a.

Un mare rol îl vor exercita asupra activităţii sale viitoare contactele realizate în mediile politice şi culturale din România. Aşa cum notează Halippa, „în cercurile politice, am avut prilej, prin răposatul C. Stere – un alt mare prieten al meu –, să fac legături cu oameni de la care am înţeles mult şi din metodele politicii practice. Astfel, prin C. Stere, am făcut cunoştinţa marelui om al şcolii româneşti Spiru Haret, îndemnul căruia a contrabalansat invitaţia profesorului meu P. Râşcanu de a rămâne la Iaşi, spre a mă pregăti pentru cariera universitară. Glasul conştiinţei mele de fiu al Basarabiei moldoveneşti oropsite mă îndeamnă în zilele de doliu din luna mai 1912, când se comemora o sută de ani de la răpirea Basarabiei, să scriu o schiţă istorică şi geografică asupra provinciei dintre Prut şi Nistru şi

din vânzarea broşurii îmi formam primul fond pentru tipărirea «Cuvântului moldovenesc» la Chişinău”[15].

În perioada şederii în România, a vizitat şi alte centre româneşti, inclusiv capitala, unde l-a întâlnit pe vechiul socialist basarabean Zamfir Arbore, care va avea, alături de C. Stere, un rol important în îndrumarea şi sprijinirea acţiunilor sale social-politice. A cunoscut, de asemenea, pe ardelenii George Coşbuc şi Octavian Goga, pe bucovineanul Iancu Flondor, precum şi pe regăţeanul Petre Constantinescu-Iaşi, care „mai târziu, în 1918 – după cum arăta Halippa – m-a şi felicitat telegrafic pentru actul Unirii din 27 martie”[16].

La terminarea studiilor universitare la Iaşi, profesorul său, A.D. Xenopol i-a propus lui Halippa să rămână la universitate, ca un fel de asistent, pentru ca să-şi facă o carieră ştiinţifică. El i-a dat următorul răspuns: „Nu voi face lucrul acesta, întrucât consider mult mai important să mă întorc de unde am venit, în Basarabia, şi acolo să fac ceea ce a făcut şi fratele meu, Ion Halippa”. I-a mai spus: „Domnule profesor, dumneata ai fost în corespondenţă cu fratele meu şi îl apreciai pentru felul său de a activa în Basarabia. Ei bine, pentru acel fel al lui de-a activa pe tărâm naţional şi cultural, el a fost scos din Basarabia şi dus în Rusia, unde a ajuns mai întâi inspector şcolar pe pământul Ekaterinoslavului, pe urmă în Taurida, şi Basarabia a rămas văduvită de un om care să se ocupe de problemele acele fundamentale ale istoriei naţionale, care trebuie să steie la baza acţiunilor noastre în provincia răsăriteană a Moldovei”[17].

---

[15] *Ibidem*, p. 72.

[16] Apud Iurie Colesnic, *Apostolul Unirii...*, p. 17.

[17] Apud Sergiu Grossu, *De vorbă cu Pan Halippa despre Basarabia*, în „Jurnalul literar”, Anul X, nr. 5-6/martie 1999, p. 3.

CAPITOLUL II
ÎN FRUNTEA MIŞCĂRII PENTRU UNIREA BASARABIEI CU PATRIA MAMĂ

După terminarea studiilor la Iaşi, Pantelimon Halippa s-a întors la Chişinău, considerând că prezenţa sa aici era mai necesară. Din anul 1913, cu sprijinul aceluiaşi mare mecenat – boierul Vasile Stroescu –, el scoate împreună cu N. Alexandri revista „Cuvânt moldovenesc", devenind directorul acestei publicaţii. Despre aceasta, „Viaţa Basarabiei" nota mai târziu: „Este singura publicaţie săptămânală din Basarabia pentru poporul de jos care apare cu intenţia de a-l cultiva în sensul adevărat al cuvântului. Nimeni nu se poate îndoi de această bună intenţie şi nimeni nu poate tăgădui meritul acestei gazete culturale româneşti pentru poporul basarabean"[1]. Obiectivul principal al revistei „Cuvânt moldovenesc" era să-i acomodeze pe moldovenii basarabeni cu limba literară română şi totodată să-i iniţieze în problemele culturale, economice şi sociale, în spiritul unei gândiri umane şi progresiste. Revista a tipărit lucrări reprezentative din operele lui Alexandru Donici, Alecu Russo, Vasile Alecsandri, B.P. Haşdeu şi Mihai Eminescu, dar şi studii şi articole pe teme de istorie naţională, creând un curent de conştiinţă românească în Basarabia şi peste Nistru, printre românii moldoveni de acolo. Programul gazetei „Cuvânt moldovenesc" a fost să ţină la curent pe moldoveni asupra evenimentelor din întreaga lume şi să asigure legătura între cei aflaţi pe teatrele războiului care tocmai

[1] „Viaţa Basarabiei", 15 mai 1933. Vezi pe larg Ion Şpac, *Viaţa Basarabiei. 1932-1944. Cercetări bibliografice şi informative*, Academia de Ştiinţe a Republicii Moldova, Biblioteca Ştiinţifică Centrală, Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu", Editura „Pontos", Chişinău, 2002, p. 23-42. Arh. C.N.S.A.S., dosar I 161960, vol. 9, f. 131. *Cuvântul meu la magnetofonul Academiei*, în ziua de 6 martie 1973, p. 7.

www.dacoromanica.ro

începuse, şi între cei care rămăseseră pe la vetrele lor sau în cazarme şi în întreprinderi de tot soiul. În paginile gazetei se regăseau, de asemenea, literatura şi ştiinţele aplicate. După cum va arăta Pantelimon Halippa, într-o cuvântare înregistrată pentru Academia Română, în martie 1973, „redacţia «Cuvântului Moldovenesc» din strada Jucovscaia (a Iaşilor din 1918) a ajuns loc de întâlnire pentru sutele de moldoveni şi mai ales de organizare a diferitelor asociaţii, comitete şi comisii”[2]. El era conştient că înfiriparea unei mişcări revendicative cu caracter social şi naţional nu este posibilă fără organizarea unui nucleu constituit în jurul unei reviste sau al unui ziar, acţionând constant în această direcţie. Ca om politic, el a fost un realist, fapt consemnat şi de Onisifor Ghibu: „Lui Halippa i se pare că ceea ce facem noi, fără să ţinem cont de mersul lucrurilor, e o operă fără viaţă. Programele scrise n-au nici un rost, dacă ele nu cearcă să canalizeze în mod concret viaţa”[3]. În acest fel, Halippa milita pentru afirmarea spiritului românesc în Basarabia şi pentru unirea acestei provincii cu România. Între 1913-1916, la Chişinău, a organizat şcoala duminicală pentru muncitori şi adulţi, iar apoi prima şcoală moldovenească.

Activitatea sa politică s-a intensificat, iar în aprilie 1917, împreună cu Vasile Stroescu, Paul Gore, Vladimir Herţa şi transilvăneanul Onisifor Ghibu[4], a înfiinţat Partidul Naţional Moldovenesc, care îşi fixează în program autonomia Basarabiei, cu dreptul de autodeterminare naţională. Din sânul armatei a pornit, totodată, mişcarea maiorului de stat major E. Catelly, ajutat de studentul ofiţer Anton Crihan. Ei au organizat la Odessa adunarea soldaţilor, în care Pantelimon Halippa, alături de Vladimir Herţa, au reprezentat Partidul Naţional Moldovenesc. Adunarea a adoptat programul de autonomie al Basarabiei, cu oaste, justiţie şi şcoală proprii, ca singura cale de a ieşi din anarhia care năpădea ţara. Îndată după aceasta s-a creat un „Comitet executiv moldovenesc al soldaţilor şi ofiţerilor”, sub preşedinţia lui Catelly.

Pantelimon Halippa a făcut parte din Societatea Culturală Moldovenească reînfiinţată în 1917 şi a participat activ la congresele preoţilor (13-19 aprilie 1917), studenţilor (20 mai), învăţătorilor moldoveni (20-25 mai), ţăranilor (21-24 mai). Îl vedem apoi în vâltoarea evenimentelor revoluţionare din Rusia, reprezentând la Petrograd ţărănimea basarabeană, tratând cu Kerenski, Troţki şi Lenin. Mai întâi, a discutat cu Kerenski,

[2] Arh. C.N.S.A.S., dosar I 161960, vol. 8, f. 131. *Cuvântul meu la magnetofonul Academiei*, în ziua de 6 martie 1973, p. 7.

[3] Onisifor Ghibu, *În vâltoarea revoluţiei ruseşti. File de jurnal basarabean*, martie-august 1917*;* Iurie Colesnic, *Basarabia necunoscută,* vol. 1, p. 72.

[4] Vezi Schiţe biografice.

în legătură cu situaţia şcolilor din Basarabia şi i-a propus să-i permită să aducă de la Iaşi manuale, învăţători şi profesori, pentru ca anul şcolar să se desfăşoare în limbile materne ale copiilor. La această propunere, Kerenski a răspuns negativ, adăugând că chestiunea în sine este una „de constituantă". În vara anului 1917, Halippa a avut discuţii cu Leon Troţki, care era originar din Orhei şi pe care îl cunoştea de mai multă vreme[5]. Acesta l-a lămurit că „omul de mâine" este V.I. Lenin, şi s-a oferit să-i intermedieze o întâlnire cu liderul bolşevic, aflat în conspirativitate. În aceste condiţii, Pantelimon Halippa, împreună cu Grigore Sinicliu şi un bulgar Ciumacencu, s-au întâlnit cu V.I. Lenin, într-o noapte, în locuinţa unui muncitor din Petrograd, care servea drept adăpost conspirativ pentru liderul bolşevic. În cadrul discuţiilor, Halippa i-a arătat lui Lenin că guvernul Kerenski nu dă Basarabiei ajutoare pentru a se deschide anul de învăţământ în limba naţională a populaţiei Basarabiei, şi nu le restituie datoriile împrumutate de Basarabia pentru nevoile din Rusia etc. Lenin, ascultând cu mare atenţie, le-a spus basarabenilor: „Nu vă pierdeţi vremea zadarnic pe aici, că nimeni nu vă dă nimic. Guvernul Kerenski este pe poziţia de a cădea, nu are bani nici pentru frontul de luptă, dar să vă şi mai dea ajutor, sau să vă şi restituie datoriile, – este exclus. Mergeţi acasă şi procedaţi aşa cum vă dictează interesul şi momentul politic potrivit, dar faceţi totul prin Sfatul Ţării al vostru. În ceea ce priveşte deschiderea anului şcolar de învăţământ, adresaţi-vă României de acolo, care vă poate ajuta în toate problemele voastre – şi cu cadre didactice, şi cu manuale şcolare etc."[6]. Pan Halippa şi delegaţia Basarabiei s-au întors la Chişinău şi au acţionat în direcţia folosirii oportunităţilor oferite de revoluţia rusă: au început să organizeze congrese profesionale şi politice, au votat rezoluţii, au publicat prin gazete îndemnuri şi manifeste. S-au adresat Guvernului României pentru ajutoare, au organizat Congresul Ostaşilor Moldoveni (20-28 octombrie 1917), unde au atacat tendinţele de rusificare existente, apelând la unitatea tuturor românilor. La congresul militarilor, Pan Halippa a adresat memorabilele cuvinte: „Sunt nespus de fericit că am ajuns să urez în faţa voastră floarea neamului nostru moldovenesc. Fraţii mei! Veacuri întregi noi am umblat rătăciţi unul de altul, de veacuri întregi pe noi ne întind şi ne dezbină vrăjmaşii, de veacuri întregi pământul nostru strămoşesc geme sub jugul străin şi iată acum, după atâtea răzleţiri, după atâţia ani de jale şi

[5] Despre contactele cu Leon Troţki, realizate încă din anul 1910, în casa socialistului Zamfir Arbore din Bucureşti, Pantelimon Halippa va fi anchetat în cursul procesului intentat de instanţele sovietice, la Chişinău, în anul 1952 (Vezi Iurie Colesnic, *Apostolul Unirii – Pantelimon Halippa,* p. 95-96).

[6] A.N.I.C., Fond Nicolae Nitreanu (2467), dosar 27, f. 38-39.

suferinţe, ne-am strâns fraţii grămăjoară. O, cine va spune bucuria noastră? Grea a fost soarta noastră crudă, lungă a fost noaptea în care am zăcut, dar cum după noapte răsar zorile şi lumina zilei ia rândul întunericului, aşa şi în viaţa noastră, a neamului moldovenesc, după robie s-a simţit apropierea izbăvirii. Fraţi ostaşi! În voi este toată nădejdea noastră. Ţara se îneacă în lacrimi şi sânge. Vrăjmaşii noştri stau la hotare – vrăjmaşi câtă frunză şi iarbă la spatele nostru şi înăuntrul ţării noastre, dar cei mai mari duşmani sunt în mijlocul nostru. Acesta este *neunirea*! Fraţii mei, biruiţi acest straşnic duşman şi noi vom birui totul”[7]. Desigur, un îndemn care rămâne cât se poate de actual.

Cuvântarea lui Pan Halippa a fost foarte des întreruptă de aplauze şi ovaţii zgomotoase, sala, în picioare, aplaudându-l pe orator. Pe 21 noiembrie 1917, are loc prima şedinţă a Sfatului Ţării. Ion Inculeţ este ales preşedinte, Pan Halippa vicepreşedinte, iar Ion Buzdugan secretar. În urma şedinţei, un publicist al vremii consemna următoarele elemente semnificative de caracterizare cu privire la primul dintre vorbitori, Pantelimon Halippa, „cunoscut luptător naţional”, director al gazetei „Cuvânt moldovenesc” şi vicepreşedinte al Partidului Naţional Moldovenesc: „Are o înfăţişare impunătoare de luptător; de stat mijlociu, bine făcut, poartă barbă mare, care încadrează faţa brăzdată de trăsături energice; în negru şi cu ochelari, el iese din cadrul oamenilor de rând. E un vorbitor bun, vorbeşte limpede, energic, într-o limbă ireproşabilă; tonul din când în când e puţin prea ridicat. Arată că Partidul Moldovenesc a pus mai întâi chestiunea autonomiei şi a organizării separate şi, printr-o propagandă bine condusă, a ajutat la alcătuirea Sfatului Ţării, care este al tuturor popoarelor dintre Prut şi Nistru. Moldovenii nu sunt şovinişti şi doresc să trăiască frăţeşte cu toţii”[8]. La 2 decembrie, Halippa redactează şi citeşte de la tribuna Sfatului Ţării proclamaţia prin care Basarabia devine Republică Moldovenească Autonomă.

Anul 1918 l-a găsit pe Pantelimon Halippa în fruntea curentului unionist, având o contribuţie esenţială la acţiunile care pregăteau unirea Basarabiei cu România. La propunerea sa, pe 24 ianuarie 1918 (de ziua Unirii Principatelor Române), Republica Moldovenească Autonomă se proclamă independentă. La 27 martie (9 aprilie) 1918 îl găsim în prezidiul şedinţei în cursul căreia Republica Independentă Moldovenească, prin votul Sfatului Ţării, se uneşte cu patria mamă România. A votat pentru unirea Basarabiei cu ţara. Activismul său politic este relevat de înseşi funcţiile şi posturile pe care le-a ocupat în Sfatul Ţării, organul legislativ al Basarabiei, care a votat

[7] *Ibidem,* f. 40-42.

[8] George Tofan, *Sărbătoarea Basarabiei*, Chişinău, 1917, p.3.

Unirea Basarabiei cu Patria Mamă, cu 86 voturi pentru, 3 contra, 13 absenţi şi 36 abţineri. Astfel, în cadrul Sfatului Ţării, el a avut mandat validat de la 21 noiembrie 1917 până la 18 februarie 1919 şi a îndeplinit funcţiile de vicepreşedinte (21 noiembrie 1917-25 noiembrie 1918), preşedinte (25 noiembrie 1918-18 februarie 1919), membru al Comisiei de Redactare, membru al Comisiei de Declaraţii şi Statute[9]. Aşa cum va arăta însuşi Pantelimon Halippa în însemnările sale cu caracter autobiografic, rolul său în Sfatul Ţării a fost acela de a „ţine grămăjoară pe deputaţii moldoveni, fie că erau din congresele noastre profesionale, fie că reprezentau judeţele basarabene. Treaba aceasta o făceam prin aşa-zisul Bloc Moldovenesc, care discuta toate problemele ce veneau la ordinea zilei în Sfatul Ţării”[10]. După ce Sfatul Ţării a votat unirea Basarabiei cu România, Pantelimon Halippa a făcut parte, împreună cu dr. Daniel Ciugureanu[11], Ştefan Ciobanu[12] şi Ion Pelivan[13], din delegaţia care a dus la Iaşi proclamaţia unirii Basarabiei cu România. Sub preşedinţia sa, Sfatul Ţării a votat, la 27 noiembrie 1918, renunţarea la aşa-zisele condiţii de unire a Basarabiei cu România. Această renunţare s-a făcut în legătură cu actele de Unire de la Cernăuţi (28 noiembrie 1918), pentru Bucovina şi de la Alba Iulia (1 decembrie 1918), pentru Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş, şi în urma decretării votului universal pentru parlament şi pentru consiliile judeţene, orăşeneşti şi săteşti din toată România. Cu privire la necesitatea anulării condiţiilor de unire**,** Halippa a făcut în prealabil următorul apel adresat deputaţilor legislativului basarabean: „Acuma când idealul nostru pentru care ne-am străduit, pentru care noi cu toţii am luptat şi pentru care Sfatul Ţării a fost convocat în sesiunea extraordinară de Majestatea Sa Regele s-a îndeplinit şi chestia agrară e rezolvată pentru vecie după dorinţele norodului; acuma când ni se deschide calea largă pentru a influenţa mersul treburilor din toată România prin reprezentanţii noştri aleşi pe baza votului universal; acuma când prin unirea Bucovinei şi Ardealului şi celorlalte ţinuturi româneşti cu Patria-mamă regimul curat democratic în statul nostru este pe veci asigurat; noi, care cei dintâi am făcut unirea la 27 martie anul curent, să hotărâm azi anularea condiţiilor şi să declarăm unirea desăvârşită şi necondiţionată cu patria-mamă”[14].

[9] Iurie Colesnic, *loc. cit.*, p. XIV-XV.

[10] A.N.I.C., Fond Nicolae Nitreanu (2467), dosar 27, f. 130-131.

[11] Vezi Schiţe biografice.

[12] Vezi Schiţe biografice.

[13] Vezi Schiţe biografice.

[14] Apud Gheorghe E. Cojocaru, *Sfatul Ţării. Itinerar,* Editura „Civitas”, Chişinău, 1998, p. 154.

La adunările de la Cernăuţi şi Alba Iulia, Pantelimon Halippa a participat ca delegat al Basarabiei şi „asta a fost cea mai mare bucurie din viaţa mea, căci am văzut cu ochii mei împlinirea visului poporului român de a fi unit într-o Românie întregită, liberă şi independentă”[15].

În 1919, funcţionează ca profesor secundar de istorie-geografie la Şcoala Normală din Chişinău. În acelaşi an, în august, participă la campania militară a României în Ungaria.

[15] Arh. C.N.S.A.S., dosar I 161960, vol. 8, f. 134-135.

CAPITOLUL III
DEMNITAR ÎN ROMÂNIA MARE

În primii ani interbelici, Pantelimon Halippa s-a aflat în fracţiunea condusă de Constantin Stere, care a militat pentru fuziunea cu Partidul Ţărănesc din vechea Românie. În şedinţele din 17-18 iulie 1921 ale conducerii Partidului Ţărănesc s-a aprobat propunerea făcută de 11 deputaţi şi senatori, în frunte cu Pan Halippa, de fuziune a Partidului Ţărănesc din Basarabia cu Partidul Ţărănesc din vechea Românie. Partidul Ţărănesc a dobândit, astfel, o organizaţie deosebit de puternică şi influentă în Basarabia, precum şi o seamă de cadre de mare valoare[1]. Pantelimon Halippa a făcut parte din delegaţia permanentă, împreună cu Constantin Stere, Teofil Sauciuc-Săveanu ş.a. În şedinţa din 9-12 septembrie 1934 a fost ales vicepreşedinte al Delegaţiei Permanente.

Între cele două războaie mondiale, Pantelimon Halippa a deţinut mai multe funcţii: ministru secretar de stat pentru Basarabia în guvernul condus de Alexandru Vaida-Voevod (1 decembrie 1919-13 martie 1920), ministru al Lucrărilor Publice în guvernul prezidat de Barbu Ştirbei (4-20 iunie 1927), ministru al Lucrărilor Publice şi Comunicaţiilor în guvernul Iuliu Maniu (10 noiembrie 1928-7 iunie 1930), ministru al Muncii, Sănătăţii şi Ocrotirii Sociale în guvernul Iuliu Maniu (13 iunie 1930-10 octombrie 1930), apoi ministru de stat în guvernele Mironescu (10 octombrie 1930-18 aprilie 1931), Vaida (11 august 1932-19 octombrie 1932), Maniu (20 octombrie 1932-13 ianuarie 1933), Vaida (14 ianuarie 1933-13 noiembrie 1933), precum şi senator şi deputat în Parlament (1918-1934).

[1] Ioan Scurtu, *Din viaţa politică a României. Întemeierea şi activitatea Partidului Ţărănesc (1918-1926)*, Editura „Litera", Bucureşti, 1975, p. 56-57.

www.dacoromanica.ro

Ca parlamentar sau ministru, el nu a încetat să lupte pentru prosperitatea economică, socială şi culturală a Basarabiei sale mult iubite, demascând fărădelegile, corupţia şi abuzurile, apărând mai ales ţărănimea, cea mai oropsită pătură a societăţii. Şi nu o dată cuvântul său protestatar va răsuna fie de la tribuna parlamentară, fie la diferite adunări publice, fie în paginile diferitelor publicaţii ale timpului. Iar pentru aceasta a avut de suferit nu numai de pe urma unor „lucrături" şi jocuri politice perfide, dar a fost chiar maltratat şi închis de jandarmi, aşa cum s-a întâmplat în primăvara anului 1925, la Zguriţa, jud. Soroca[2]. Atunci el a fost arestat, sub pretextul că, în calitatea de deputat, organizează întâlniri cu oamenii din circumscripţia sa, în timpul stării de asediu. Evident, Pan Halippa a protestat, dar a fost pălmuit de un locotenent de jandarmi chiar în cabinetul subprefectului de Soroca. Deşi „afacerea Zguriţa" s-a discutat şi în Parlament, ocupând pagina întâi a ziarelor, guvernul liberal n-a luat nici o măsură, în cele din urmă, cazul s-a muşamalizat, iar ofiţerul implicat în scandal a fost ... avansat la gradul următor[3]. Explicaţia o dă tot Pantelimon Halippa: „...fie că erau din Vechiul Regat, fie că erau originari din Basarabia, dar care-şi schimbaseră înfăţişarea, denumindu-se liberali, averescani sau iorghişti, sau chiar socialişti şi poporanişti", politicienii aveau acelaşi comportament, fiindcă „pasiunile politice coboară pe toţi oamenii la fel"[4]. Desigur, o observaţie cât se poate de actuală. Datorită atitudinii sale, pe bună dreptate, atât intelectualitatea democratică, cât şi ţărănimea basarabeană îl considerau pe Halippa un apărător al basarabenilor şi al Basarabiei, el devenind unul (poate chiar cel mai proeminent) dintre liderii regionalismului basarabean. După cum se ştie, acest regionalism, de altfel extrem de eterogen, era mai curând o stare de spirit critică faţă de regimul politic existent în România interbelică, imputându-se statului român că desconsideră Basarabia şi pe basarabeni, invocându-se şi argumentul că drepturile Basarabiei erau încălcate din chiar primul an al Unirii, când a fost desfiinţat Sfatul Ţării şi lichidată autonomia ţinutului. Această atitudine reticentă faţă de sistemul de administrare din ţinut nu era lipsită de temei. După cum se ştie, Iuliu Maniu, într-o scrisoare adresată la 18 iulie 1941 lui Ion Antonescu, voind să se evite unele greşeli din trecut, remarca: „Regimurile anterioare, afară de cel naţional-ţărănesc, au privit Basarabia şi Bucovina ca o colonie şi

[2] Vezi scrisoarea adresată de Pantelimon Halippa lui Nicolae Nitreanu, la 20 iunie 1975 (A.N.I.C., Fond Nicolae Nitreanu (2467), dosar 27, p. 129).

[3] Vezi articolul *Lt. Popescu din Jandarmerie, care a lovit pe Dl. Pantelimon Halippa, a fost avansat la gradul de căpitan*, în „Facla" din 14 mai 1925, Director: N.D. Cocea.

[4] A.N.I.C., Fond Nicolae Nitreanu (2467), dosar 27, p. 129. Referitor la episodul Zguriţa, vezi pe larg Zigu Ornea, *Viaţa lui Constantin Stere*, vol. II, Editura „Cartea Românească", Bucureşti, 1991, p. 369-371.

le-au încătuşat într-un sistem centralist, care a împiedicat orice posibilitate de autoadministrare. Cele două provincii au fost inundate de funcţionari din regat, necunoscători ai oamenilor de acolo; aceştia s-au prefăcut în adevăraţi satrapi ai populaţiei şi au stârnit numeroase nemulţumiri. Au fost, desigur, şi oameni de treabă, dar cei răi au compromis şi pe cei buni. Ei au fost aceia care au făcut ca denumirea de regăţeni să devie odioasă şi timp de două decenii provinciile, în bună parte, s-au înstrăinat, în loc să se închege sufleteşte complet cu Ţara. Reluarea vechiului sistem centralizat ar fi, prin urmare, o greşeală de neiertat”[5]. Ar fi greşit, însă, în acelaşi timp, ca regionalismul lui Halippa şi poziţia sa critică vizavi de anumite stări de lucruri din Basarabia şi politica guvernanţilor români faţă de aceasta să fie considerate ca având un caracter antiromânesc, sau, şi mai mult, filorus, cum afirmau unii dintre adversarii săi politici. În realitate, el a fost un mare patriot român, fapt dovedit prin însăşi viaţa sa, prin activitatea de om politic, publicist şi scriitor.

Pantelimon Halippa a urmărit neîncetat propăşirea culturală a Basarabiei, fiind unul din întemeietorii Universităţii Populare din Chişinău, al cărei consiliu l-a condus. La inaugurarea acesteia (18 februarie 1918), el arăta că „ideea Universităţii populare e veche. În celelalte ţări ale Apusului, în Franţa, Anglia şi Belgia, ea a fost acum o jumătate de veac. Scopul ei este răspândirea luminii şi culturii în cercurile cât mai largi ale poporului, deşteptarea şi întărirea conştiinţei naţionale, adică democratizarea ştiinţei. Ţinta fiind alta decât o universitate propriu-zisă, şi mijloacele pe care le foloseşte trebuie să fie altele. Cunoştinţele trebuie date după un temei şi o limbă care trebuie să fie pricepută de ascultători, care n-au pregătirea ascultătorilor celorlalte universităţi. Drept călăuză ne va servi în munca noastră pilda ce ne-au dat-o alte universităţi, în rândul întâi, cele din Bucureşti şi din Iaşi... Prin înfiinţarea unei universităţi populare se dă putinţă celor ce vor să rămână la posturile lor să înveţe limba română, care e de neapărată nevoie, acum, când Republica Moldova merge spre naţionalizarea vieţii de stat”[6]. El a întemeiat, de asemenea, Conservatorul Moldovenesc, Societatea Scriitorilor şi Publiciştilor Basarabeni, Societatea de Editură şi Librărie „Luceafărul” din Chişinău (1940).

Academia Română îl primeşte în rândurile sale (la 15 octombrie 1918) ca membru corespondent. Statul român l-a decorat cu ordinele: *Ferdinand I* în grad de Mare Ofiţer; *Coroana României* în grad de Mare Cruce; *Serviciul Credincios* în grad de Comandor; medaliile: *Crucea de Război*, *Peleş* ş.a.

[5] Apud Adrian Pricop, Aurel Kareţki, *Lacrima Basarabiei*, Editura „Ştiinţa”, Chişinău, 1993, p. 216.

[6] A.N.I.C., Fond Nicolae Nitreanu (2467), dosar 27, p. 52-53.

În anul 1921 i-a apărut, la Editura „Vieţii Româneşti” din Iaşi, volumul de versuri *Flori de pârloagă*, prefaţat elogios de Mihail Sadoveanu, care arăta că: „Deşi şi-a făcut studiile la universitatea ieşeană, cunoscutul luptător pentru dezrobirea Basarabiei a rămas totuşi moldoveanul ruginit de la Nistru, ridicându-se şi dezvoltându-se potrivit nevoilor sufleteşti ale necăjitului norod, rupt de un veac din trupul românismului. Deşi adăpat la literatura noastră nouă, deşi de timpuriu familiarizat cu marea literatură rusă, Pan Halippa nu purcede nici de la Eminescu, nici de la Coşbuc, nici de la Puşkin, nici de la Lermontov. Poetul *Florilor de pârloagă* este un produs deosebit al obijduitei Basarabii. El se ridică prin propriile mijloace, în armonie cu începuturile de cultură ale moldovenilor de peste Prut şi cu nevoile lor sufleteşti. El este pentru Basarabia ceea ce au fost pentru Moldova şi pentru Muntenia poeţii renaşterii noastre dinainte de M. Eminescu. Cântând nevoile, durerile şi aspiraţiile moldovenilor subjugaţi, culegerea aceasta de poezii are o deosebită importanţă. Pantelimon Halippa, care a tipărit atâta vreme pentru fraţii săi gazeta de deşteptare «Cuvânt Moldovenesc», trebuie să fie cunoscut şi în această latură simpatică a activităţii sale. «Viaţa Românească» îşi face o datorie aducând în dar cetitorilor acest mănunchi de flori uscate de câmp”[7]. Întreaga sa moştenire literară cuprinde peste 280 de poezii şi traduceri poetice, o sumedenie de schiţe, memorii ş.a. O parte din poezii au fost publicate în revista „Viaţa Basarabiei”, pe care a condus-o între 1932 şi 1945, precum şi în alte publicaţii. Unele din poeziile create după Unire au fost adunate în volumul *Cântarea pământului*, pe care l-a surprins invazia Armatei Roşii în Basarabia, pe când volumul era parte tipărit şi parte în şpalturi la o tipografie din Chişinău. De-a lungul timpului, creaţiile sale poetice s-au bucurat de aprecierile pozitive ale unor critici de seamă, precum George Călinescu, Ion Pilat, Şerban Cioculescu ş.a.

Din 1932, când procesul de adaptare la noile realităţi, pe care le trăia provincia dintre Prut şi Nistru după Unirea din 1918, era în plină dezvoltare, Pantelimon Halippa a publicat şi a condus revista „Viaţa Basarabiei” şi ziarul cotidian omonim, editate de Asociaţia culturală „Cuvânt moldovenesc”. Noua publicaţie avea menirea de a repara greşeala comisă prin suspendarea revistei „Cuvânt moldovenesc” şi concomitent să-i continue acesteia viaţa, până în mai-iulie 1944. Aşa cum arăta Pan Halippa, ca preşedinte al Asociaţiei şi director al revistei, scopul noii publicaţii era de a arăta „trudnicul drum al moldovenilor dintre Prut şi Nistru [...] spre a-i face pe cei ce nu ne-au înţeles în trecut să ne înţeleagă măcar acum [...], iar prin pagini de beletristică, versuri, folclor şi studii de orice natură,

[7] Mihail Sadoveanu, din prefaţa la placheta *Flori de pârloagă*, Bucureşti, 1921; Pan Halippa, *Publicistică*, p. III.

care ar oglindi sufletul moldovanului basarabean, ne propunem să-l arătăm fraţilor lui de aiurea, care nu ne cunosc nici astăzi îndeajuns, aşa cum se prezintă cu însuşirile lui caracteristice..., căci, aşa cum suntem, avem dreptul de a fi cunoscuţi şi luaţi în samă, [...] ca mai apoi să lanseze un apel la condeiele cunoscute şi la acele care până acum n-au avut curajul publicităţii, să brăzdeze adânc, de-a lungul şi de-a curmezişul, Basarabia virgină, spre a scoate în evidenţă însuşirile poporului ei şi spre a pregăti terenul, unde va creşte şi va înflori sufletul românesc basarabean [...]”[8]. Scrisă pe înţelesul maselor largi, revista va căuta să oglindească tot ce se petrece în spaţiul românesc, tinzând să fie o călăuză pentru cititorii săi în problemele şi frământările obşteşti. Prin grija permanentă a directorului revistei, pasionatului patriot Pan Halippa, şi a colectivului redacţional, strânsa legătură a redacţiei cu cititorii şi devotamentul colectivului de autori faţă de scopul formulat în program, în pofida marilor frământări din ţinut, s-a putut asigura existenţa revistei pe parcursul a aproape 13 ani. Despre „Viaţa Basarabiei”, presa vremii avea aprecieri elogioase. Astfel, „Dreptatea” din Bucureşti nota: „Pentru cine urmăreşte manifestările culturale dintre Prut şi Nistru, numele de mai sus trebuie să le fie cunoscut. «Viaţa Basarabiei» este o vajnică publicaţiune care apare la Chişinău sub conducerea lui Pantelimon Halippa. De aproape 5 ani de zile, revista a reuşit datorită numai vredniciei iniţiatorilor să fiinţeze în mijlocul nepăsării totale. E locul de amintit aici şi de pus în evidenţă contribuţia bogată pe care directorul acestei publicaţii o aduce la îmbogăţirea spiritualităţii basarabene. Revista stă deschisă pentru întregirea manifestărilor culturale din perioada de faţă. «Viaţa Basarabiei» este o revistă din paginile căreia cititorii se pot edifica asupra realităţilor dintre Prut şi Nistru”[9]. În „Cuvântul Capitalei”, Horia Liviu remarca: „«Viaţa Basarabiei» de sub direcţia dlui Pantelimon Halippa rămâne cu adevărat unica publicaţiune în care pulsează sufletul basarabean. Spre deosebire de alte reviste locale, «Viaţa Basarabiei» este exponenta culturii şi aspiraţiunilor sociale şi intelectuale a provinciei dintre Prut şi Nistru”[10]. A fost „cea mai completă şi mai bine realizată publicaţie apărută în Basarabia din întreaga perioadă interbelică”[11].

În timpul grevei ceferiştilor de la Griviţa, din februarie 1933, Pantelimon Halippa a expediat o scrisoare din Chişinău, publicată de unele ziare din

[8] Apud Ion Şpac, *Viaţa Basarabiei. 1932-1944. Cercetări bibliografice şi informative*, Academia de Ştiinţe a Republicii Moldova, Biblioteca Ştiinţifică Centrală, Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, Editura „Pontos”, Chişinău, 2002.

[9] „Dreptatea”, 7 iulie 1936.

[10] „Cuvântul Capitalei”, iulie 1936.

[11] Ioan Scurtu ş.a., *op. cit.*, p. 279.

Bucureşti, prin care lua atitudine faţă de măsurile întreprinse împotriva muncitorilor, de către guvernul din care făcea parte.

În această perioadă, el a desfăşurat o luptă intransigentă pentru apărarea valorilor autentice ale culturii româneşti, a raţionalismului şi umanismului, într-o vreme de mari înfruntări politice şi ideologice, când însăşi existenţa democraţiei parlamentare era pusă sub semnul întrebării de ofensiva tot mai puternică a curentelor de extremă dreaptă.

Cel mai probabil, la începutul anilor ’20, Pantelimon Halippa a fost iniţiat în masonerie, contactul cu această organizaţie făcându-se prin intermediul lui Alexandru Vaida Voevod, el însuşi membru[12]. Despre activitatea sa ca membru al masoneriei se cunosc foarte puţine lucruri, documentele din arhivele la care am avut acces până în prezent nefăcând, practic, decât referiri sumare la acest aspect. Faptul că a fost membru al masoneriei, având gradul 33, este recunoscut, totuşi, în mod explicit, de către Halippa, în cadrul unor discuţii mult mai târzii cu unii dintre prietenii săi[13], fiind consemnat şi de documentele întocmite de fosta securitate referitoare la biografia fruntaşului basarabean[14].

Între anii 1935 şi 1937, ca preşedinte al Asociaţiei Generale a refugiaţilor moldoveni din U.R.S.S., i-a sprijinit considerabil pe aceştia. Datorită activităţii desfăşurate în cadrul Partidului Naţional Ţărănesc, îndeosebi cu ocazia alegerilor din noiembrie 1937, este ales deputat în judeţul Lăpuşna. La sfârşitul anului 1937 este ales vicepreşedinte al P.N.Ţ., alături de Mihai Popovici, Ion Mihalache şi dr. N. Lupu.

În a doua jumătate a anilor ’30, fruntaşul basarabean s-a integrat în frontul larg al oamenilor politici şi cărturarilor români care, peste barierele de partid, acţionau unitar în lupta împotriva fascismului, cuzismului şi legionarismului[15]. În anul 1937 a semnat „protestul intelectualilor basarabeni”, publicat în ziarele „Adevărul” şi „Dimineaţa” din 1 aprilie 1937, prin care se lua apărarea scriitorului Mihail Sadoveanu, căruia legionarii îi înscenaseră un proces.

---

[12] Vezi George Damian, *Masoneria şi Marea Unire*, în „Ziua” din 7 iunie 2008.

[13] Într-o convorbire cu basarabeanul Victor Ojoc, din 21 ianuarie 1974, Pantelimon Halippa afirmă că a fost francmason, „introdus” de către Vaida, şi a avut gradul 33. El sugera interlocutorului că francmasoneria l-ar putea ajuta să întreprindă unele acţiuni pentru mai buna cunoaştere în străinătate a Basarabiei (Arh. C.N.S.A.S., dosar I 161960, vol. 20, f. 156 bis. Nota T.O. din 22 ianuarie 1974, privind cazul „Basarab”).

[14] Arh. C.N.S.A.S., dosar I 161960, vol. 1, f. 17.

[15] Referitor la problemele pe care Pantelimon Halippa le-a avut cu grupările extremiste, vezi scrisoarea adresată de acesta lui Nicolae Nitreanu, la 20 iunie 1975, în A.N.I.C., Bucureşti, Fond Nicolae Nitreanu (2467), dosar 27, p. 129-131.

CAPITOLUL IV
DRAMA BASARABIEI, ÎN IUNIE 1940. REFUGIUL LA BUCUREŞTI. ACTIVITATEA ÎN TIMPUL RĂZBOIULUI PENTRU DEZROBIREA PĂMÂNTURILOR STRĂMOŞEŞTI

La fel ca mulţi oameni politici şi întreaga opinie publică din România, Pantelimon Halippa a receptat cu îngrijorare evoluţia evenimentelor internaţionale determinate de izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial. El a fost unul dintre liderii naţional-ţărănişti care au protestat energic, prin scrisori trimise Corpurilor Legiuitoare, împotriva notelor ultimative din 26 şi 27 iunie 1940, transmise de guvernul sovietic, prin care România era nevoită să cedeze Basarabia şi nordul Bucovinei. În împrejurările dramatice legate de ocuparea de către puterea sovietică a acestor teritorii româneşti, la 28 iunie 1940, Pantelimon Halippa se refugiază cu familia la Bucureşti[1]. În drumul cu trenul spre capitală, el descria astfel atmosfera acelor clipe de mare tristeţe: „am admirat, şi-mi ziceam în gândul meu pornit spre reverii melancolice, poate, pentru ultima dată în viaţa mea – frumoasa vale a Bâcului, cu şiragul de gări şi sate, cu lunca lui, când strânsă în chei, când largă ca un şes imens, cu vii şi livezi pe costişe, cu crâmpeie de pădure din vestitul altădată codru al Bâcului. Prin gări – grămezi mari de piatră spartă pentru şoseaua naţională dintre Chişinău şi Iaşi, care căuta să fie terminată în anul acesta. Mii de concentraţi mai lucrau la terasamente

[1] Despre momentele dramatice trăite de Pantelimon Halippa şi familia sa, în împrejurările cedării Basarabiei şi a nordului Bucovinei, vezi Mihai Pelin, *Săptămâna patimilor (23-28 iunie 1940). Cedarea Basarabiei şi a nordului Bucovinei*, Prefaţă de acad. Florin Constantiniu, Editura Compania, Bucureşti, 2008, p. 83-173.

www.dacoromanica.ro

pentru şosea, la dublarea drumului de fier, la înmulţirea liniilor de garaj în gări şi la descărcarea materialelor de construcţie de tot felul pentru întăriturile Basarabiei la Nistru. Acest furnicar de oameni încă nu cunoştea că Basarabia este cedată, pentru a nu fi scăldată în sânge; munca ce se mai depunea de aceşti robotari era o dovadă că statul român n-a urmărit în Basarabia decât înzestrarea ei cu aşezăminte de mare folos obştesc. Se va vedea însă, dacă noii stăpâni nu vor practica politica de altă dată a ţarismului, de a lăsa Basarabia în părăsire – fără drumuri, fără spitale, fără şcoli şi atâtea altele câte se cer pentru propăşirea unui popor! La Ungheni, puhoiul de bejenari basarabeni s-a înmulţit cu cei veniţi din părţile Bălţilor şi Sorocii. Şi la Ungheni şi la Iaşi şi în toate gările până la Bucureşti, am văzut sute şi mii de persoane în aşteptarea rudelor şi prietenilor pe care îi credeau încăpuţi în trenul nostru de pe atâtea meleaguri basarabene. Eram asaltaţi cu întrebări, dacă nu-i în tren cutare din cutare oraş, dacă nu am auzit ceva despre dânşii, dacă au să mai sosească trenuri cu refugiaţi şi aşa mai departe. Vaietul întrebărilor în gări creştea pe măsură ce ne apropiam de Bucureşti, unde se cunoştea de acum bine că evacuarea Basarabiei trebuia să fie executată rapid şi din cauza aceasta se transforma într-un hazard. În Gara de Nord la Bucureşti, numărul întâmpinătorilor era cu mult mai mare decât numărul celor sosiţi, încât de abia mai puteai înainta printre rândurile acestor oameni a căror fiinţă era numai ochi şi numai aşteptare! Pretutindeni îmbrăţişări şi lacrimi! Lacrimi puţine pentru bucuria revederii, lacrimi multe pentru pierderea Basarabiei natale!”[2]. După pierderea Basarabiei, în vara anului 1940, Pantelimon Halippa s-a stablit cu familia la Bucureşti, aducând cu el şi o parte din actele ce au aparţinut Sfatului Ţării.

Alături de Iuliu Maniu, Ion Mihalache, Virgil Madgearu, Mihail Popovici, dr. N. Lupu, Ghiţă Popp, Aurel Dobrescu, Sever Bocu, împreună cu Constantin I.C. Brătianu, Ioan Lupaş, Istrate Micescu, Ion Pelivan, Gheorghe Gh. Mironescu, dr. Constantin Angelescu, Mihail Sadoveanu, Traian Săvulescu, Gheorghe Ionescu-Siseşti, Gheorghe Brătianu, Ion Petrovici, Octav Onicescu, Constantin Rădulescu-Motru şi alţi oameni politici şi de cultură, Halippa a semnat, la 6 august 1940, un memoriu de protest împotriva revizionismului[3].

Neîmpăcându-se o clipă cu gândul pierderii Basarabiei, pe 27 martie 1941, cu prilejul împlinirii a 23 de ani de la Unirea acestei provincii cu patria mamă România, Pan Halippa a ţinut o conferinţă la Centrala Caselor Naţionale din Bucureşti, în care arată, între altele, falsitatea celor

[2] Pan Halippa, *Iar vremuri de bejenie*, în „Viaţa Basarabiei” din iulie-august 1940.

[3] Vezi Ioan Scurtu, *Istoria Partidului Naţional-Ţărănesc*, Ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1994, p. 349.

afirmate în nota ultimativă sovietică din 26 iunie 1940, respectiv faptul că „în anul 1918, România, folosindu-se de slăbiciunea militară a Rusiei, a desfăcut de la Uniunea Sovietică o parte din teritoriul ei – Basarabia". „Se ştie – arăta Halippa – că Basarabia nici nu a figurat printre revendicările antebelice ale guvernului Brătianu. Apoi, guvernul generalului Averescu, pe la sfârşitul lunii februarie 1918, a recomandat delegaţiei Sfatului Ţării, care venise la Iaşi să trateze unirea, să amâne această chestiune. Numai guvernul Marghiloman a dat curs cererilor patriotice ale unioniştilor basarabeni, şi aceasta pentru motivul că guvernul Marghiloman reuşise să angajeze consimţământul germanilor, iar delegaţia basarabeană a stăruit mereu să-i lămurească pe cei de la Iaşi asupra concepţiei revoluţionarilor ruşi, care, în frântura ce se impunea tot mai mult la conducerea statului rusesc – bolşevicii lui Lenin, – îmbrăţişase principiul de autodeterminare a popoarelor în formula cea mai radicală a dreptului popoarelor subjugate de a se separa de opresori. De notat că guvernul bolşevic de la Petrograd lansase încă din luna noiembrie 1917 o declaraţie, către toată lumea şi către popoarele din Rusia, despre drepturile noroadelor. Potrivit acestei declaraţii, toate noroadele neruse din Imperiu au aceleaşi drepturi ca şi norodul rusesc. Aceste drepturi, mai spunea declaraţia, nu sunt mărginite cu nimic. Noroadele au dreptul să-şi hotărască soarta chiar despărţindu-se de Rusia şi înfiinţându-şi state de sine stătătoare (după „Cuvânt moldovenesc", nr. 102 din 14 noiembrie 1917)"[4]. Fruntaşul basarabean demonstra apoi caracterul aberant al învinovăţirii României pentru că Sfatul Ţării din Chişinău, care reprezenta în chip legal populaţia basarabeană, a înţeles interesele naţionale ale Basarabiei şi a conceput politica în sensul votului de la 27 martie 1918, aşa cum propovăduiau chiar bolşevicii în frunte cu Lenin: „Doar Sfatul Ţării a mers la separare de Rusia numai după ce s-a convins că în zadar ar mai fi căutat condiţii prielnice de dezvoltare naţională într-un stat care el singur se prăbuşea în haos şi mai ales când între acel stat şi Basarabia se interpunea Ucraina liberă, pe care o recunoştea la conferinţa de pace de la Brest-Litovsk guvernul german – o recunoştea, pe ea cea dintâi – şi înainte de a-i fi acordat guvernului Lenin-Troţki pacea pe care aceştia o cereau, gata să primească orice condiţii, numai ca să-şi elibereze mâinile, spre a se putea dedica pe de-a-ntregul luptelor cu atâţia generali albi şi spre a începe acţiunea de organizare a statului pe baza unor principii nemaipomenite până la bolşevici!"[5]. În ceea ce priveşte afirmaţia cuprinsă în preambulul

[4] Pan Halippa, *Basarabia noastră,* conferinţă susţinută de Pan Halippa la Centrala Caselor Naţionale, cu prilejul împlinirii a 23 de ani de la Unirea Basarabiei cu România, în „Viaţa Basarabiei", nr. 4, 1941, p. 4.

[5] *Ibidem*, p. 5.

notei, potrivit căreia România ar fi „încălcat unitatea seculară a Basarabiei, populată în principal cu ucraineni, cu Republica Sovietică Ucraineană", Halippa arată că mai întâi de toate, între Republica Ucraineană şi Republica Moldovenească Basarabeană n-au fost raporturi care s-ar putea caracteriza prin cuvinte de „unitate seculară": „Ce «unitate seculară» putea să fie între două republici care aveau de abia câteva luni de existenţă?!"[6]. Concluzia sa era că „În privinţa Basarabiei, de o pildă, oricâte opinteli ar face cotropitorii ei de astăzi, tot românească va rămâne. Chezăşie pentru aceasta este rezultatul stăpânirii ţariste, de la 1812 până la 1918. Ce era provincia dintre Prut şi Nistru până la incorporarea ei în hotarele Imperiului Rusesc? Era jumătatea de răsărit a Moldovei, care până la 1812 n-a avut altă istorie decât aceea pe care a avut-o Moldova... "[7].

În 1941, sediul Asociaţiei Generale a refugiaţilor din Basarabia şi Transnistria se afla la locuinţa sa din Bucureşti, strada Alexandru Donici nr. 32.. Asociaţia avea drept scop strângerea legăturilor dintre refugiaţii basarabeni şi transnistreni, de a lupta pentru interesele lor alături de organele de stat române, în scopul refacerii graniţelor României.

În timpul războiului, după dezrobirea teritoriilor româneşti cotropite de U.R.S.S. şi reintegrarea lor în hotarele fireşti, Pantelimon Halippa a scos revista „Viaţa Basarabiei" şi a fost preocupat intens de propaganda culturală românească. În calitatea sa de preşedinte al Societăţii Scriitorilor Români din Basarabia, avându-l ca vicepreşedinte pe Iorgu Tudor, el se adresa, la 16 octombrie 1941, Guvernatorului Basarabiei, cu rugămintea de a i se acorda Societăţii un sediu în oraşul Chişinău, care tocmai fusese eliberat de armata română. Solicita în acest scop imobilul din strada Iaşilor nr. 15, care trecuse, „după alungarea bolşevicilor din Basarabia, în patrimoniul Statului, şi cea mai potrivită a ei întrebuinţare ar fi s-o transformăm, sub egida Societăţii Scriitorilor Basarabeni, într-un muzeu al scrisului românesc, unde să adunăm toată literatura basarabeană tipărită, sau în manuscris; unde să se ţie cenacluri şi şezători literare; unde să înjghebăm o bibliotecă pentru uzul scriitorilor şi unde să avem o editură şi un depozit de cărţi ale scriitorilor basarabeni pentru iubitorii de literatură şi pentru popor, din care depozit să se alimenteze bibliotecile căminurilor culturale săteşti din Basarabia şi Transnistria"[8]. Referitor la această solicitare, Guvernământul a consultat Primăria municipiului Chişinău, care opina că

[6] *Ibidem.*

[7] *Ibidem*, p. 18.

[8] Scrisoare adresată de Pantelimon Halippa Guvernatorului Basarabiei, înregistrată la Conducerea şi Administraţia Basarabiei cu nr. 3996 din 16 octombrie 1941 (colecţie particulară).

„activitatea naţională şi literară românească, desfăşurată în numita casă, ani dearândul, este bine cunoscută şi Societatea Scriitorilor Români din Basarabia cari şi-a avut sediul în ea până la evacuare, este indicată a o primi în patrimoniul ei, pentru continuarea activităţii şi pentru paza unei clădiri menită să devină monument istoric”[9]. Imobilul urma să fie atribuit, deocamdată în custodie şi în acelaşi timp să se întocmească formele legale pentru atribuirea definitivă.

În această perioadă, Pantelimon Halippa a vizitat Transnistria, a ţinut conferinţe la Odessa. Peste tot unde a ajuns a căutat să consolideze elementul românesc. Pe 14 decembrie 1941, alături de prof. Onisifor Ghibu şi dr. N. Lupu, a luat parte la inaugurarea Institutului Ştiinţific Român de la Tiraspol. A vizitat apoi Odessa, unde împreună cu primarul Gherman Pântea şi colaboratorii săi, a pus la cale constituirea unei universităţi populare româneşti şi înfiinţarea de cămine culturale în toate oraşele şi satele Transnistriei. La sfârşitul lunii decembrie 1941, împreună cu alţi fruntaşi ai Partidului Naţional Ţărănesc din Basarabia, a fost primit de Mihai Antonescu, fiind discutată problema teritorială a Basarabiei. În cadrul acestei reuniuni s-a susţinut ideea că toate teritoriile până la Bug ar trebui să intre în componenţa statului român, pentru a fi cuprinsă întreaga populaţie românească din Ucraina. La 20 noiembrie 1942, cu ocazia unei conferinţe ţinute în aula Academiei Comerciale, despre ţăranul român şi răpirea Basarabiei, Halippa a reliefat aportul adus de P.N.Ţ. din Basarabia la redeşteptarea conştiinţei românilor din această provincie.

După aproape trei ani de speranţe româneşti, în primăvara anului 1944, regimul sovietic de ocupaţie avea să fie, din nefericire, instalat iarăşi în teritoriile strămoşeşti de la est de Prut. În aceste împrejurări dramatice, mareşalul Ion Antonescu a dispus evacuarea nordului Bucovinei şi a Basarabiei, pe baza unui plan pregătit încă din toamna anului 1943. De asemenea, în martie 1944, s-a încercat să se realizeze o amplă acţiune pentru „păstrarea nezdruncinată a unirii Basarabiei cu Patria-Mamă”, prin trimiterea în străinătate a unor personalităţi politice şi culturale basarabene, precum: Ion Pelivan, Pan Halippa, dr. Petre Cazacu, Ştefan Ciobanu, Vladimir Cristi, Anton Crihan, Gheorghe Năstase, Alexandru Boldur, Vasile Harea, Valeriu Ciobanu, Theodor Holban, Gheorghe Bezviconi, Nichita Smochină şi Ştefan Bulat. În nota de serviciu întocmită în acest scop la Ministerul Afacerilor Străine de Vasile Stoica, se preciza că în

[9] Scrisoare adresată de Primăria Municipiului Chişinău – Serviciul Inventarierii şi Administrării Bunurilor Statului, către Guvernământul Basarabiei – Directoratul Românizării, Colonizării şi Inventarului, nr. 6270/941 din 4 noiembrie 1941 (colecţie particulară).

cazul lui Ion Pelivan, Pan Halippa, Ştefan Ciobanu, dr. Petre Cazacu, Vladimir Cristi şi Anton Crihan, care au fost „devotaţi făuritori ai unirii în 1918, pe lângă problema unei activităţi în străinătate pentru Basarabia, trebuie avută în vedere necesitatea ca, în eventualitatea unei înfrângeri a forţelor noastre, ei să nu se găsească în ţară, unde mâna rusească i-ar putea ajunge”[10]. Acţiunea diplomatică proiectată n-a mai putut fi înfăptuită, din cauza precipitării evenimentelor. La sfârşitul lunii martie 1944, trupele sovietice intrau în zona de nord-est a ţării. Comandamentul sovietic a declanşat apoi o amplă ofensivă, frontul fiind rupt în sud şi nord. Rezistenţa româno-germană s-a prelungit numai câteva zile, până la 23 august, când decizia de scoatere a României din războiul împotriva Puterilor Aliate şi Asociate a dus la dizolvarea Frontului românesc, permiţând înaintarea vertiginoasă a trupelor sovietice spre vest şi sud. În ziua de 24 august 1944, trupele sovietice ocupau Chişinăul, iar câteva zile mai târziu Uniunea Sovietică ajungea să stăpânească, din nou, teritoriile româneşti oferite de Hitler prin Pactul Molotov-Ribbentrop.

[10] Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., 1943, vol. 96, f. 167; Ion Constantin, *România, marile puteri şi problema Basarabiei***,** Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1995, p. 186-187.

CAPITOLUL V
ÎN APĂRAREA DREPTULUI ISTORIC PRIVIND BASARABIA ŞI NORDUL BUCOVINEI

Ocuparea ţării de către Armata Roşie, în anul 1944, şi înţelegerea dintre anglo-americani şi sovietici asupra sferelor de influenţă în Europa de Sud-Est au fost factorii decisivi care au marcat intrarea României în zona de dominaţie a U.R.S.S. şi instaurarea – prin voinţa Moscovei – a regimului comunist. Articolul 4 al Convenţiei de Armistiţiu de la Moscova, din 12 septembrie 1944, prevedea restabilirea frontierei de stat între U.R.S.S. şi România, conform „acordului" sovieto-român din 28 iunie 1940. Formularea era improprie, deoarece cedarea sau, mai precis, evacuarea Basarabiei şi a nordului Bucovinei, provincii istorice şi etnice româneşti, s-a făcut sub imperiul forţei, în urma a două note ultimative, fără a se ţine cont de dreptul la autodeterminare al popoarelor. Articolul 5 al Convenţiei prevedea că toţi cetăţenii care au rămas pe teritoriul Basarabiei după 28 iunie 1940 şi în decursul celor trei zile de ocupare a Basarabiei de trupele sovietice, sunt obligaţi să se reîntoarcă în U.R.S.S., dat fiind că deveniseră cetăţeni sovietici, conform unui decret sovietic apărut la 8 martie 1941. Sovieticii considerau că toţi aceşti locuitori, basarabeni, bucovineni, rămaşi în decursul celor trei zile, optaseră pentru cetăţenia sovietică. Mai mult, sovieticii afirmau că toţi locuitorii rămaşi în Basarabia şi Bucovina, care în timpul războiului reveniseră în România în mod ilegal, spuneau ei, erau obligaţi să se repatrieze în U.R.S.S., fiind consideraţi cetăţeni sovietici, pe baza decretului Sovietului Suprem din 8 martie 1941, care le conferea ireductibil şi definitiv cetăţenia sovietică. Plecarea lor în România în timpul

www.dacoromanica.ro

războiului era deci considerată ca un act sancţionabil penal şi ilegal, din punctul de vedere al legislaţiei internaţionale. Pentru aplicarea Convenţiei s-a format Comisia Aliată Sovietică de Control, cu sediul la Bucureşti, care era dominată de reprezentanţii sovietici, în timp ce reprezentanţii Marii Britanii şi ai S.U.A. aveau doar un rol figurativ. Autorităţile sovietice au început să ridice din provincie pe toţi basarabenii şi bucovinenii, cerându-le să facă declaraţii de reîntoarcere în U.R.S.S., indiferent dacă au fost funcţionari din vechiul Regat care nu au avut timp să se reîntoarcă în România după 1940, sau că erau căsătoriţi cu cetăţeni români.

Această situaţie dramatică era semnalată de Pantelimon Halippa, într-un memoriu adresat la începutul anului 1945 trimisului special al Guvernului S.U.A., M. Etherige, în care se arăta că, în conformitate cu principiile de drept internaţional, „cetăţenii statului, care abandonează un teritoriu în favoarea altui stat, au dreptul de a opta, într-un anumit termen, pentru una din cetăţenii. În nici un caz nici unul din state nu poate să-i considere cetăţeni ai săi, cu sila, adică contra voinţei lor liber exprimate”[1]. Fruntaşul basarabean argumenta că „dacă pentru particulari nu se poate concepe să pierdem cetăţenia română, prin simpla decretare a guvernului sovietic, apoi pentru funcţionarii români originari din Basarabia cu atât mai mult nu se pot aplica principiile susţinute de organele sovietice, căci funcţionarii, prin ocuparea funcţiunilor şi păstrarea lor până azi, în România, nu numai că au optat pentru cetăţenia română, dar au pierdut-o pe cea sovietică definitiv, dacă ar fi avut-o”. După ce arăta că este de neconceput ca un guvern străin să decidă prin legile sale că cetăţenii unui stat, care se află în acel stat, pierd cetăţenia acelui stat, conferindu-le altă cetăţenie, fruntaşul basarabean semnala că „timp de un an de zile am fost vânaţi în toate colţurile ţării de organele de poliţie române şi sovietice, ca nişte fiare sălbatice. Închişi în lagăre şi forţaţi să semnăm declaraţii că plecăm de bunăvoie în Rusia. Altora li s-au falsificat declaraţiile de refuz, menţionându-se cuvintele „da” în loc de „nu” sau „nu” în loc de „da”. Trăim zile şi nopţi de groază, căci în fiecare clipă ne aşteptăm să fim ridicaţi de poliţia rusă şi trimişi în Rusia. Dar nu trimişi în locurile de origine, ci în fundul Siberiei, căci cei ridicaţi au fost socotiţi trădători, pentru că au plecat în România. Familiile au fost despărţite şi membrii ei trimişi în părţi diferite ale Rusiei”[2]. În final, el ruga să „cercetaţi chestiunea noastră şi raportaţi situaţia guvernului american,

[1] A.N.I.C., Fond Pantelimon Halippa (2126), Dosar nr. 565/F.D., f. 58; Lidia Brânceanu, Adina Berciu-Drăghicescu, *Basarabenii și bucovinenii între drept internațional și dictat. Documente 1944-1945*, Bucureşti, Casa de Editură şi Presă „Şansa” S.R.L., 1995, p. 214-215.

[2] *Ibidem*, f. 59; Lidia Brânceanu, Adina Berciu-Drăghicescu, *op. cit.*, p. 216.

pentru ca să putem fi luaţi sub ocrotirea lui şi a ni se acorda dreptul ca noi înşişi să optăm pentru cetăţenia ce dorim, fără constrângerea nimănui" şi făcea un apel disperat: „Scăpaţi-ne de starea aceasta de groaznică teamă de fiecare clipă, teama de a fi ridicaţi şi trimişi în Rusia, Dumnezeu ştie unde!"[3]. Din nefericire, o rezolvare a problemei basarabenilor şi bucovinenilor nu s-a găsit, deoarece în Comisia Aliată de Control singurii care decideau erau sovieticii. Soarta refugiaţilor basarabeni şi bucovineni s-a înrăutăţit pe măsură ce trupele sovietice avansau în teritoriul naţional şi a devenit tragică odată cu ocuparea României. Până în iunie 1945 aveau să ia drumul Siberiei un număr de 54 576 refugiaţi din teritoriile căzute, din nou, sub ocupaţie sovietică[4]. Soarta acestor români trimişi, în marea lor majoritate, în gulagurile sovietice, a fost dramatică, ei ajungând acolo după procese înscenate şi acuze că au „colaborat" cu regimul şi autorităţile politice româneşti[5].

În condiţiile în care guvernul condus de Petru Groza dădea semne că este dispus să cedeze şi să abandoneze interesele ţării în privinţa Basarabiei, nordului Bucovinei şi ţinutului Herţa, Pantelimon Halippa, cu toate riscurile care decurgeau din aceasta, atrăgea atenţia asupra gravităţii unei asemenea atitudini şi a necesităţii susţinerii dreptului istoric al României asupra acestor teritorii la Conferinţa de Pace de la Paris. În ajunul acesteia, fruntaşul basarabean elabora un memoriu în care explica esenţa problemei Moldovei de Răsărit. „Cu tot complotul tăcerii în chestiunea Basarabiei – arăta el –, cu toate ordinele de a se scoate din librării şi biblioteci cărţile, revistele şi broşurile privitoare la Basarabia, cu toată epurarea cărţilor didactice de geografie, istorie şi chiar de literatură privind acest subiect, problema Basarabiei persistă în toate sufletele româneşti şi, desigur, va exista, va reînvia şi va complica raporturile între U.R.S.S. şi România"[6]. După ce expunea momentele esenţiale ale conteciosului româno-rus/sovietic privind Basarabia, Halippa aprecia că „nu pot fi relaţii normale între România şi U.R.S.S., nu va putea fi pace durabilă între ele fără să se facă dreptate României, fără să i se dea graniţa istorică la Nistru". El considera că „având în vedere hotărârea Conferinţei de pace de la Paris din 1920, cu argumentările ei însuşite de marii aliaţi de atunci; – având în vedere actul de agresiune comis în 1940 împotriva României de către Rusia

[3] *Ibidem*, f. 60; Lidia Brânceanu, Adina Berciu-Drăghicescu, *op. cit.*, p. 217.

[4] Ioan Scurtu, Constantin Hlihor, *Complot împotriva României. 1939-1947*, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, Bucureşti, 1994, p. 157.

[5] Vezi Ion Constantin, *Basarabia sub ocupaţie sovietică de la Stalin la Gorbaciov*, Editura „Fiat Lux", Bucureşti, 1994, p. 45.

[6] A.N.I.C., Fond Pan Halippa (2126), dosar 565/f.a., f. 49.

Sovietică, aliată pe atunci cu Germania hitleristă; – având în vedere că prin această agresiune s-a călcat pactul Kellog şi pactul de definire a agresorului; – având în vedere că U.R.S.S. a justificat atunci agresiunea sa, falsificând realitatea prin argumentul etnicităţii şi tot de acest argument uzează azi, când pretinde partea răsăriteană a Poloniei înainte de 1939, precum şi Ucraina Subcarpatică de la Cehoslovacia, şi aplicându-se acest principiu al etnicităţii şi Rusiei, credem că Marile Puteri vor impune U.R.S.S. restituirea teritoriului Basarabiei către România. Această restituire trebuie să se facă indiferent de procedura de urmat; fie că se va produce pe baza unei decizii a Conferinţei de Pace, fie ca rezultat al unui plebiscit, organizat în anumite condiţii care să asigure libera exprimare a voinţei populaţiei basarabene băştinaşe”[7]. Aceste condiţii sunt: I. Administraţia anglo-americană pe timpul cât va dura pregătirea şi executarea plebiscitului; II. Retragerea armatei şi administraţiei ruseşti din Basarabia; III. Înapoierea deportaţilor şi refugiaţilor băştinaşi; IV. Demobilizarea basarabenilor aflaţi sub armă şi întoarcerea locuitorilor basarabeni, angajaţi la lucru în U.R.S.S; V. Retragerea celor neoriginari din Basarabia[8].

Într-un alt memoriu adresat primului-ministru din acea vreme, în anul 1946, fruntaşul basarabean sugera că, în vederea pregătirii susţinerii de către România a revendicărilor sale la Conferinţa Păcii, „s-ar impune o intensificare a propagandei pentru Basarabia Românească în ţările neutre, sau în centre mai importante internaţionale. Aceste centre ar fi: Ankara, Elveţia, poate Lisabona, chiar Stockholm, reprezentanţii noştri căutând să pătrundă cât mai departe, iar în cazul imposibilităţii de a ajunge acolo: Parisul şi Atena, unde ei ar fi trebuit să aştepte desfăşurarea evenimentelor”[9]. În aceste centre urmau să acţioneze „delegaţii puternice, autoritare şi erudite”, astfel încât, „cercetând din timp situaţia la faţa locului, să poată închega relaţii trainice, intime şi necesare”[10], pentru a apăra interesele ţării în circumstanţele actuale. Aceste delegaţii trebuiau alcătuite din cât mai puţine persoane, cât mai sigure, autoritare prin trecutul lor şi opera realizată, erudite în probleme basarabene şi cunoscătoare, între altele, a limbii ruse. Delegaţiile ar fi urmat să se completeze în „grupuri de vreo 3 persoane: 2 fruntaşi mai reprezentativi şi un secretar, mai tânăr, ca să execute demersurile care cei dintâi n-ar fi putut încerca”[11]. Asupra modalităţii de lucru, Halippa recomanda că, „la început, stând în diferite

[7] *Ibidem*, f. 54-55.
[8] *Ibidem,* f. 55.
[9] *Ibidem,* dosar 108/f.a., f. 1.
[10] *Ibidem*, f. 2.
[11] *Ibidem*, f. 3.

centre, aceşti delegaţi vor duce o activitate particulară (în contact direct cu reprezentanţii diplomatici), de studiere a situaţiei şi pătrundere, sub orice formă, în societatea ţării corespunzătoare, pentru câştigarea simpatiilor, pentru cauza noastră. Ar fi o activitate similară celei a românilor, în apusul Europei, în ajunul Unirii Principatelor. Paralel cu aceasta (ca vechile organizaţii polone, sau ale revoluţionarilor ruşi, de peste hotar), delegaţiile vor menţine contact între ele, rămânând în ţările corespunzătoare chiar dacă diplomaţii noştri oficiali le-ar părăsi. Astfel ar fi format o organizaţie – «Pentru Basarabia Românească» – peste hotare care ar putea reacţiona la orice ocazie şi posibilitate, împotriva tuturor călcărilor şi abuzurilor adversarilor. La Conferinţa Păcii toate delegaţiile s-ar fi strâns împreună ca, la faţa locului, să dea lupta comună, cu mijloacele câştigate şi sprijinind acţiunea reprezentanţilor guvernului, la conferinţă”[12]. Delegaţiile urmau să fie formate din cât mai puţine persoane, cât mai sigure, autoritare prin trecutul lor şi opera realizată, erudite în probleme basarabene, iar plecarea lor „trebuie să se facă neîntârziat, neoficial, fără discuţii zadarnice, persoanele în cauză instalându-se în centrele arătate pentru a începe imediat – cel puţin – sondarea terenului, pregătindu-se pentru activitatea posterioară. Delegaţiile trebuie înzestrate cu literatura necesară şi alcătuite în aşa fel ca fiecare grup să aibă în sânul său cel puţin un specialist în probleme basarabene şi un mânuitor de condei, care să concretizeze ideile celorlalţi”[13]. Perfect justificate prin conţinutul lor, asemenea demersuri nu au putut avea un impact pozitiv notabil asupra rezolvării în spiritul dreptăţii a problemei teritoriilor româneşti intrate sub ocupaţia sovietică.

Din păcate, problema graniţei româno-sovietice şi a clarificării statutului Basarabiei, nordului Bucovinei şi ţinutului Herţa nu a mai fost abordată în nici un fel de către guvernul condus de Petru Groza, nici în documentele oficiale ale diplomaţiei României, nici în dezbaterile forumului păcii, unde chestiunea a fost „soluţionată”, pur şi simplu, prin reluarea aidoma a textului din articolul 4 al Convenţiei de armistiţiu, semnată la Moscova la 12 septembrie 1944. În schimb, chestiunea va fi prezentată în lucrări şi memorii înaintate Conferinţei de Pace de foşti diplomaţi şi oameni de stat români din exil, adresate aceluiaşi for internaţional[14]. Documentele prezentate forumului păcii în 1946 nu au fost luate în considerare de Marile Puteri învingătoare. Prin articolul 1 al Tratatului de Pace de la Paris, din 10 februarie 1947, frontiera sovieto-română a fost stabilită „în conformitate cu

[12] *Ibidem*, f. 2..

[13] *Ibidem.*

[14] Vezi Ion Constantin, *România, marile puteri şi problema Basarabiei*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1995, p. 228-235.

Acordul sovieto-român din 28 iunie 1940 şi cu Acordul sovieto-cehoslovac din 29 iunie 1945”[15]. Tratatul consfinţea astfel situaţia profund nedreaptă instituită prin Convenţia de armistiţiu din 12-13 septembrie 1944, care conţinea în privinţa frontierei de răsărit a României o formulare aproape identică. Era, desigur, o flagrantă inexactitate, pentru că, prin nota sa din 28 iunie 1940, Guvernul României a subliniat că a fost silit prin ameninţarea cu folosirea forţei să accepte numai condiţiile de evacuare impuse de U.R.S.S., deci o situaţie de fapt la momentul dat, fără a se fi referit la acceptarea de noi frontiere între cele două ţări şi fără a fi încheiat un accord în această problemă. Prin modul cum au „rezolvat” problema graniţei de nord-est a României, Marile Puteri au lovit în Marea Unire din 1918, pentru care Pantelimon Halippa, ca şi ceilalţi corifei ai unităţii naţionale au luptat cu atâta abnegaţie şi spirit de dăruire pentru interesul naţional. Memoriile adresate oficialităţilor de atunci de către reprezentanţi ai opoziţiei democrate, ca şi demersurile întreprinse de exilul românesc, rămân totuşi o mărturie a ataşamentului oamenilor politici şi a diplomaţilor români de dinainte de 1944 la principiile dreptului, justiţiei şi moralei internaţionale şi importanţa lor trebuie analizată mai întâi din acest punct de vedere. Prevederile Tratatului de Pace de la Paris referitoare la frontiera de Răsărit a României sunt discutabile, în primul rând, din punct de vedere moral, atâta vreme cât este imposibil de justificat faptul că ele au permis menţinerea timp de o jumătate de secol a ocupaţiei militare asupra unor teritorii anexate prin forţă, care-şi găseşte singura motivaţie într-un act imoral, condamnat expres de întreaga comunitate mondială – monstruoasa înţelegere dintre Germania fascistă şi Imperiul sovietic, din 23 august 1939.

[15] „Monitorul Oficial”, partea I, Anul CXV – nr. 199, din 30 august 1947; Ion Enescu, *Politica externă a României în perioada 1944-1947*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979, p. 429-430.

CAPITOLUL VI
ANII DE ÎNCHISOARE: SIGHETUL, SIBERIA, GHERLA ŞI, DIN NOU, ACASĂ

Instaurarea regimului comunist prosovietic în România a provocat mari suferinţe fruntaşilor basarabeni care jucaseră un rol de seamă în realizarea Marii Uniri de la 1918. Dintre liderii mişcării de renaştere naţională din Basarabia, Pantelimon Halippa a avut poate destinul cel mai frământat. Fiind considerat „criminal de război", pentru rolul pe care l-a avut în Unirea Basarabiei cu România, în noaptea de 5 spre 6 mai 1950, el a fost arestat şi deţinut timp de aproape 2 ani la închisoarea din Sighet. La 26 martie 1952 a fost predat organelor sovietice, pe podul de la Ungheni pe Prut, în baza unui banal proces verbal: „Subsemnatul locotenent Bogza Ion şi loc[otenent] maj[or] Dimitrescu Gheorghe din partea grănicerilor români şi din altă parte reprezentanţii grănicerilor sovietici maior Sîdnik şi subcolonel[1] Popov am încheiat prezentul act pentru predarea individului Halippa Pantelimon născut în 1883, luna august 1, în comuna Cubolta-Bălţi, U.R.S.S. Împreună cu individul se predă şi obiectele personale ca lenjerie, haine diferite şi una servietă maro, precum şi un buletin biroul populaţiei vechi nr. 429259. În timpul predării a subsemnatului din partea grănicerilor români nu am avut nici o pretenţie. Drept pentru care am încheiat prezentul proces-verbal spre cele legale. Actul s-a încheiat în trei exemplare, în limba română"[2].

De la Ungheni, Pantelimon Halippa a fost dus la Chişinău, fiind închis

[1] Locotenent-colonel.

[2] Pan Halippa, *Publicistică*, Fundaţia Culturală Română (Bucureşti), Editura „Museum" (Chişinău), 2001, p. XVIII.

www.dacoromanica.ro

într-un penitenciar al KGB-ului, unde s-a făcut ancheta în cursul căreia i s-au cerut dovezi că Unirea Basarabiei cu România nu s-a făcut legitim. S-au exercitat presiuni să recunoască faptul că a colaborat cu Siguranţa, cu serviciile secrete străine, că a complotat împotriva statului sovietic prin formarea Comitetului de ajutorare a refugiaţilor transnistreni. Autorităţilor sovietice le trebuia ca unul din preşedinţii primului parlament al Basarabiei să confirme *stricto sensu* că Unirea Basarabiei cu România s-a făcut ilegal, cu încălcarea drepturilor internaţionale, sub presiunea armatei române, cu cumpărarea deputaţilor şi multe insinuări de acest gen, care ar justifica ocuparea Basarabiei la 28 iunie 1940. Este lesne de înţeles că autorităţile sovietice urmăreau să obţină în acest fel argumente istorice, greu de contestat, vizând legitimarea ocupării Basarabiei de către U.R.S.S. Aşa cum rezultă din documentele aflate în dosarul nr. 6253 din Arhiva Serviciului de Informaţii şi Securitate din Republica Moldova – puse în circuitul istoriografic de publicistul Iurie Colesnic[3] – Pantelimon Halippa, contrar aşteptărilor anchetatorilor, a abordat într-un mod cât se poate de abil discuţiile, încercând să demonstreze că actul Unirii nu a fost o înţelegere separată a unui grup de persoane, ci o alegere conştientă a unei pături largi de intelectuali basarabeni care au înţeles corect declaraţia lui Lenin referitoare la dreptul popoarelor la autodeterminare[4]. De fiecare dată, el a făcut referire la Partidul Naţional Moldovenesc, la Blocul Moldovenesc, la Parlamentul Sfatul Ţării, la Guvernul Basarabiei, la conducerea armatei naţionale şi la alte instituţii reprezentative pentru tânărul stat moldovenesc de atunci. Dispunând de experienţa activităţii într-un mediu politic pluralist, Pantelimon Halippa a ştiut să dozeze exact misiunea grea a Unirii proporţional pe toate structurile statului, demonstrând că Unirea a fost voinţa unui mare grup de basarabeni, care reprezentau, de fapt, populaţia Basarabiei[5]. Cu toate acestea, în zilele de 21-22 iunie 1952, Tribunalul Militar al Republicii Moldoveneşti Sovietice Socialiste, în compunerea: preşedinte – colonel de justiţie Preadko, membri – maior Nedorub şi căpitan Şubin, secretar – locotenent superior (major) Kaceanov – „a cercetat afacerea de învinuire a lui Pantelimon Nicolae Halippa, anul naşterii 1883, de săvârşirea crimei, prevăzută de art. 54-4. 54-6 par. I şi 54-11, Cod Penal al Republicii Socialiste Sovietice Ucrainene, şi a condamnat pe Halippa

[3] Vezi Iurie Colesnic, *6235 Pantelimon Halippa,* în „Literatura şi arta", 1 aprilie 1993, Chişinău; Idem, *Apostolul Unirii Pantelimon Halippa,* Chişinău, Editura „Ulysse", 2006.

[4] Vezi pe larg Iurie Colesnic, *Apostolul Unirii Pantelimon Halippa,* Editura „Ulysse", Chişinău, 2006, p. 27-138.

[5] *Ibidem*, p. 135-136.

Pantelimon Nicolae, pe baza art. 54-6 par. I, Cod Penal al R.S.S.U., la lagăr de corecţie şi muncă pe termen de 25 de ani, fără pierdere de drepturi şi fără confiscarea averii”[6].

A urmat apoi calvarul Gulag-ul sovietic, Pantelimon Halippa fiind internat în numai puţin de 11 lagăre din Siberia (Ozerlog şi în alte locuri). În lagărele pe unde a fost purtat a îndeplinit un serviciu sanitar foarte bine apreciat de administraţia Gulag-ului, şi a organizat activităţi intelectuale, lecturi colective, coruri, redactarea gazetei de perete, dezbateri pe teme de folclor ş.a. Aici a întâlnit mulţi români moldoveni din Basarabia, care erau folosiţi la diverse munci. De la aceştia a cules o serie de date privind tradiţiile, obiceiurile, folclorul, pe care le va valorifica mai în târziu în materialele predate Academiei Române.

Din lagăre a intervenit la Ambasada Republicii Populare Române de la Moscova, adresând ambasadorului Iorgu Iordan memorii în care îl întreba: „De când Siberia a ajuns o colonie a României, ca eu să fiu predat şi ţinut acolo, şi nu în ţara noastră?”[7]. Se înţelege că nu a primit niciun răspuns la această întrebare. După moartea lui Stalin şi înlăturarea lui Beria, în noul context politic din U.R.S.S., a fost amnistiat (1955) şi a insistat să se întoarcă în România, deşi conducătorii sovietici ar fi dorit ca el să rămână la Chişinău.

Măsurile întreprinse asupra lui Pantelimon Halippa s-au răsfrânt, direct sau indirect, şi asupra membrilor familiei sale, care au fost scoşi din casa situată în Bucureşti, strada Alexandru Donici 32[8], şi mutaţi în locuinţe improprii unui trai civilizat. Într-un referat al organelor de Securitate, din mai 1953, se afirma că Nicolae Radu Halippa, născut în Chişinău la 9.07.1920, cu domiciliul în B-dul Mărăşeşti nr. 51 Secţia 21 Miliţie Raionul Nicolae Bălcescu, este „fiul criminalului de război Pantelimon Halippa fost ministru al Sănătăţii şi Comunicaţiilor, precum şi Guvernator al Basarabiei în timpul regimului antonescian”[9]. Desigur, Pantelimon Halippa nu fusese vreodată Guvernator al Basarabiei, dar acest lucru nu mai conta pentru autorităţile acelor timpuri, când stalinismul era încă la apogeu în România,

[6] A.N.I.C., Fond Pan Halippa (2126), dosar 549/1965, f. 6. Despre condamnarea lui Pantelimon Halippa de către autorităţile sovietice, vezi şi relatarea istoricului Alexandru Boldur, în Alexandru V. Boldur, *Memorii. Viaţa mea. Lumini şi umbre*, Editura „Albatros Corporation”, Bucureşti, 2006, p. 271.

[7] Idem, Fond Nicolae Nitreanu (2467), dosar 27, p. 129-131.

[8] Locuinţa cu un etaj, din Bucureşti, strada Alexandru Donici 32, a fost cumpărată, înainte de război, de Pantelimon Halippa, împreună cu dr. Al. Munteanu. Pentru a obţine suma necesară în vederea cumpărării, fruntaşul basarabean şi-a vândut cele 50 ha de pământ pe care le primise, ca toţi ceilalţi foşti deputaţi unionişti, în Basarabia.

[9] Arh. C.N.S.A.S., dosar I 161960, vol. 1, f. 177.

chiar şi la câteva luni după moartea Tătucului Popoarelor. Aşa cum reiese din referat, cel în cauză „domiciliază singur, dar o întreţine pe mama sa, care locuieşte în Str. Muzelor nr. 2 şi asupra căreia s-a întocmit referat aparte”[10]. În baza referatului şi a materialelor existente la dosarul nr. 7668, Direcţia Regională Bucureşti a Ministerului Securităţii Statului elabora, la 12 iunie 1953, o „Concluzie”, prin care cazul lui Nicolae Radu Halippa era înaintat spre examinare Colegiului Special de pe lângă Ministerului Securităţii Statului. Colegiul a hotărât mutarea inginerului Nicolae Radu Halippa de la şantierul Teatrului Muzical pendinte de Ministerul Construcţiilor pe şantiere de muncă având un regim special[11]. Documentele Securităţii mai arată că fiul lui Pan Halippa era urmărit permanent pentru „legăturile de prietenie cu foşti membri P.N.Ţ”[12].

După ce a petrecut 3 ani, 8 luni şi 2 zile în închisorile şi lagărele sovietice, în decembrie 1955, Pantelimon Halippa a revenit în ţară, dar în loc să fie adus acasă, a fost dus la Gherla, unde a mai stat la închisoare până în 1957, fără nici o judecată, în pofida stăruinţelor sale de a i se arăta vina pentru care se află în detenţie. Dintr-o perspectivă comparativă a regimului închisorilor din Uniunea Sovietică şi, respectiv, România, în perioada stalinistă, este demnă de reţinut relatarea pe care o făcea peste câţiva ani un agent al Securităţii cu numele de cod „Luca Valeriu”. Acesta aprecia ca fiind „cu totul bizar şi de neînţeles” faptul că deşi Halippa este „un mare şi convins antirus, totuşi nu pierde nici o ocazie ca în povestirile vieţii lui de închisoare să nu arate că regimul închisorilor ruseşti faţă de cele româneşti este mult mai uman şi civilizat, ca apoi să treacă brusc la accente de mare revoltă în problema Basarabiei şi Bucovinei”[13].

Revenit, în sfârşit acasă, Pantelimon Halippa şi-a găsit familia într-un demisol dintr-o locuinţă străină aflată în strada Muzelor nr. 2 (colţ cu str. Principatele Unite din zona Patriarhiei), unde a locuit şi el câţiva ani buni, într-o încăpere igrasioasă, total improprie unui trai cât de cât omenesc.

Toate bunurile şi obiectele care fuseseră confiscate de la familia Halippa[14] au devenit proprietate de stat, conform decretului 451/1955 şi completat cu decretul 19/1956. Valorificarea acestora a fost făcută la

[10] *Ibidem.*

[11] *Ibidem,* f. 176.

[12] *Ibidem,* f. 177.

[13] *Ibidem*, f. 173.

[14] Cu privire la lucrurile confiscate din apartamentul lui Pantelimon Halippa după arestarea sa în noaptea de 5 spre 6 mai 1950, vezi opisul întocmit de soţia fruntaşului basarabean, Eleonora Halippa, din memorie, neexistând un act de predare-primire oficial, în „Colecţia Muzeului Naţional de Arheologie şi Istorie a Moldovei”, f.a., nr. 10225/2, Chişinău.

organizaţiile de stat şi persoane particulare, care aveau drept să cumpere, conform decretului 1507/1956. Cărţile, în număr de circa 1.000, dintre care unele legate în piele, au fost predate la D.C.A. Din verificările făcute ulterior de organele de Securitate a rezultat că de operaţiunile de confiscare a bunurilor familiei Halippa s-a ocupat o anume Mimi Sacagiu (devenită Iacobovici, după căsătorie) şi care, în anul 1950, avea funcţia de vicepreşedinte al Comitetului provizoriu al Municipiului Bucureşti, domiciliind în str. Paleologu nr. 4. S-a dovedit, totodată, că această persoană şi-a însuşit unele din bunurile care aparţinuseră familiei Halippa. În urma demersurilor făcute de Pantelimon Halippa, la organele de stat, pentru restituirea bunurilor şi obiectelor respective, i s-a răspuns, prin adresa nr. 278681 din 29 august 1957, că acestea nu pot fi restituite întrucât sunt „bunuri proprietate de stat”[15].

În această situaţie dramatică, Pantelimon Halippa a solicitat o audienţă la preşedintele Consiliului de Miniştri din acea vreme, dr. Petru Groza, pe care l-a întrebat de ce a fost predat Uniunii Sovietice? Acesta i-a răspuns că n-ar fi ştiut nimic despre acest lucru, pe care l-a pus pe seama „jidancei Ana Pauker” şi a lui (Teohari) „Georgescu-Tâlhărescu”[16]. La obiecţia lui Halippa că Ana Pauker şi Georgescu i-au fost totuşi miniştri, iar el, ca şef al guvernului, trebuia să ştie ce fac miniştrii săi, Groza a răspuns că pe vremea aceea guverna Moscova, şi nu el. În cursul audienţei la Petru Groza, Pantelimon Halippa a ridicat şi problema restituirii locuinţei sale şi a bunurilor confiscate de către comisia Consiliului Popular al capitalei, având în frunte pe sus-numita Mimi Sacagiu, care între timp emigrase şi devenise cetăţeană a Israelului. Primul-ministru a evitat să se implice în soluţionarea acestei probleme, deviind discuţia spre ideea că „el face o politică de apropiere de China şi acolo îşi pune nădejdea”[17]. Halippa i-ar fi replicat că, „pe vremuri, spătarul Milescu a fost în China, dar n-a reuşit a face nimic pentru Moldova”[18].

Un oarecare sprijin a primit Pantelimon Halippa în această perioadă de la Academia Română, care i-a achiziţionat o serie de studii şi colecţia de proverbe moldoveneşti, pe care le strânsese din gura basarabenilor întâlniţi în lagărele siberiene. Cu sprijinul preşedintelui Academiei R.P. Române, prof. Ilie G. Murgulescu, în anul 1963, şi-a redobândit dreptul la pensie, ca fost profesor şi conducător al Universităţii Populare din Chişinău. Pentru început i s-a stabilit un cuantum al pensiei de 800 lei pe lună (majorată la

[15] Arh. C.N.S.A.S., dosar I 161960, vol. 4, f. 300. Nota din 15 mai 1969.

[16] A.N.I.C., Fond Nicolae Nitreanu (2467), dosar 27, p. 131.

[17] *Ibidem.*

[18] Arh. C.N.S.A.S., dosar I 161960, vol. 13, f. 40.

1.500 lei lunar, începând de la 1 mai 1966). De menţionat că predecesorul preşedinte al Academiei, Athanase Joja propusese, încă din 1962, să i se acorde o pensie specială de 1.200 lei pe lună. Deşi proiectul fusese votat în unanimitate de prezidiul Academiei, guvernul nu a aprobat propunerea. De asemenea, i s-a acordat o pensie de profesoară şi soţiei sale.

În convorbirile pe care le-a avut la Academie, în octombrie-noiembrie 1965, între alţii cu consilierul juridic Toma Ionescu, i s-a spus lui Halippa că situaţia sa de fost membru corespondent ar putea eventual „să fie luată în considerare", la anul viitor când se sărbătoreşte centenarul Academiei. I s-a precizat că pentru aceasta „trebuie să fie mai întâi reabilitat"[19]. Din păcate, însă, această reparaţie pe deplin îndreptăţită de a fi membru din nou al Academiei Române nu s-a împlinit vreodată.

După îndelungi eforturi, Pantelimon Halippa a recăpătat dreptul de a locui în casa sa din str. Alexandru Donici nr. 32, unde s-a mutat în octombrie 1965. În această locuinţă revenise mai înainte fiul său, ing. Nicolae Radu Halippa şi o familie Munteanu, aflată în legături de rudenie apropiată. La redobândirea locuinţei, un anumit rol l-a avut conducerea Institutului de Istorie şi Studii Social-Politice de pe lângă Comitetul Central al P.C.R., care a căutat să-i creeze condiţii corespunzătoare de lucru pentru activitatea de documentare privind problema Basarabiei. Mutarea în locuinţă s-a făcut în baza unei dispoziţii a Comitetului Central, chiar dacă organele Spaţiului Locativ din raionul „1 Mai" refuzau să-i acorde repartiţia pe motiv că s-a mutat în imobil fără aprobarea lor prealabilă[20]. În cele din urmă situaţia s-a reglementat şi sub acest aspect. Fruntaşul basarabean era pe deplin conştient asupra motivelor reale care au stat la baza hotărârii organelor de stat să-i retrocedeze locuinţa. Într-o discuţie pe care a avut-o cu o relaţie – în fapt, sursă a Securităţii cu numele de cod „Silviu Grigore" – el arăta: „Să nu-şi închipuie nimeni că din dragoste m-au readus în casa mea. Au făcut-o din interes. Un înalt personagiu de la Consiliul de Stat (a evitat să precizeze numele) a adus într-o zi în discuţie cu patriarhul Justinian problema românilor din Basarabia. Şi atunci şi-au adus aminte de mine, ca unul care am trăit direct evenimente istorice importante şi care cunosc multe aspecte poate total ignorate de alţii. Au venit deci la mine, mi-au spus că guvernul adună material documentar referitor la Basarabia şi mi-au cerut să contribui la această acţiune. Am acceptat bucuros, însă am arătat că am nevoie să fiu readus în casa mea, spre a-mi orândui mai bine gândurile şi a-mi pune ordine în hârtii. Cu tot ordinul de sus, chestiunea a mai durat câteva luni, dar în sfârşit sunt din nou în locuinţa mea, alături de fiul nostru,

[19] Arh. C.N.S.A.S., dosar I 161960, vol. 1, f. 167.

[20] *Ibidem*, f. 156.

de familia lui şi de celelalte rude apropiate..."[21]. Redarea locuinţei, în chip firesc, a fost de natură să contribuie la redresarea într-o oarecare măsură a moralului fruntaşului basarabean care – potrivit relatării sursei „Corneanu" – ar fi declarat entuziasmat: „Nu e departe ziua – spune el – când voi ieşi cu tricolorul în frunte, în manifestaţie, pentru retrocedarea Basarabiei"[22].

Problema bibliotecii şi a celorlalte bunuri confiscate a rămas, însă, nesoluţionată, în pofida repetatelor demersuri făcute de Halippa la autorităţi în decursul anilor. Într-o petiţie adresată Consiliului de Stat, fruntaşul basarabean arăta cât se poate de clar şi categoric că „eu nu cer restituirea obiectelor confiscate şi trecute în patrimoniul statului, ci însuşite de cei care au operat confiscarea. Statul nostru nu se cade să se lase furat de cei care au operat confiscarea, căci dacă ei ar fi fost cetăţeni cinstiţi ai R.S. România, trebuia să înregistreze la stat tot ce au ridicat din casa mea, până şi zestrea soţiei mele Eleonora Halippa şi zestrea cumnatei mele Nadejda Paramon, care locuia cu noi. Hoţii care au operat în numele statului român nu pot fi iertaţi, ci chemaţi la răspundere şi sancţionaţi"[23].

[21] *Ibidem*, f. 163.
[22] *Ibidem,* f. 167.
[23] A.N.I.C., Fond Pan Halippa (2126), dosar 549/1965, f. 2-3.

CAPITOLUL VII
ASIDUU CULEGĂTOR DE MATERIAL DOCUMENTAR PRIVIND BASARABIA

După 1964, fruntaşii basarabeni din România nu puteau rămâne indiferenţi faţă de politica de cvasi-independenţă a regimului de la Bucureşti în raporturile cu Moscova, cât şi faţă de atitudinea acestuia de reconsiderare a unor personalităţi politice şi culturale cu rol major în istoria poporului român.

Din supravegherea făcută de Securitate, rezulta că Halippa „încă de prin anul 1964 este preocupat de redactarea unor lucrări memorialistico-istorice de o deosebită valoare documentară pentru trecutul istoric al ţării noastre”[1]. Încurajat într-o oarecare măsură, Pantelimon Halippa a început să adune material documentar de la prietenii şi cunoştinţele sale din rândul basarabenilor, ziare din perioada 1914-1918, scrisori, amintiri, note diverse etc., căutând astfel, cu mari eforturi, să-şi refacă baza documentară pierdută. În acest scop, a „pus la treabă” şi pe Nichita Smochină, unul dintre cei mai avizaţi cercetători ai problemei basarabene şi, îndeosebi, ai spinoasei chestiuni transnistrene, dar şi pe avocatul Sebastian Teodorescu, fost decan al Baroului din Chişinău, un pasionat colecţionar de cărţi, reviste şi ziare legate de Basarabia. Lui Smochină i-a recomandat să redacteze studii pe diverse teme referitoare la Moldova de Răsărit, care „chiar dacă acum vor fi puse la arhivă sau ţinute prin sertare, vor avea un rol în viitor”[2]. O parte dintre materialele strânse i-au fost achiziţionate în 1967, de către Academia Română.

[1] Arh. C.N.S.A.S., dosar I 161960, vol. 3, f. 37.

[2] *Ibidem,* vol. 4, f. 288.

www.dacoromanica.ro

Potrivit spuselor proprii, el încerca să facă „tot ce-mi va fi în putere. Nu de dragul comuniştilor, ci pentru clarificarea drepturilor românilor basarabeni de a se reîntregi în aceeaşi ţară cu toţi ceilalţi români”[3]. De altfel, el obişnuia să spună adesea că se consideră „mai revoluţionar decât mulţi de azi”, deoarece încă în 1918 a căutat să pună în aplicare principiul autodeterminării popoarelor care a fost emis de Lenin. Ca o profesiune de credinţă, el afirma că „există o dreptate mondială care va triumfa şi noi trebuie să fim uneltele acestei dreptăţi. Mi nu-mi este frică de situaţia grea prin care trecem; odată şi odată se va termina. Noi să fim la datorie”[4].

După ce îşi pusese mari speranţe în „Declaraţia de Independenţă” din aprilie 1964, Halippa se manifesta „oarecum surprins că guvernul păstrează sub tăcere problema Basarabiei. Se organizează întruniri, se ia atitudine, se publică comunicate, se ridică problema la O.N.U. în orice alte chestiuni: Congo, Vietnam, China ş.a.m.d., dar de Basarabia noastră nu pomeneşte nimeni”[5]. Sub impresia puternică a Planului Valev, ale cărui idei erau viu comentate în mediile basarabene, el era, în acelaşi timp, temător că „intenţia ruşilor este de a pune mâna pe toată Moldova până la Carpaţi, de a permite ungurilor să reia Ardealul şi de a îngloba restul între Federaţia Dunăreană şi eventual Iugoslavia, spre a lichida complet România”. Poziţia sa era fermă în sensul că „această primejdie trebuie demascată şi opinia publică trebuie lămurită că însăşi Basarabia ni s-a luat pe nedrept. Dar, în această direcţie nu se face nimic şi acest lucru mă mâhnşte adânc. Eu nu admit ca drepturile basarabenilor să fie călcate în picioare sub pretexte internaţionaliste”[6].

Prezent la comemorarea lui Nicolae Iorga, în cadrul şedinţei festive a Academiei, din 27 noiembrie 1965, Halippa a rămas impresionat de felul în care a fost evocat marele istoric, care „pentru naţionalismul său a fost trecut sub tăcere timp de 20 de ani şi care astăzi este din nou cinstit după cum se cuvine”[7].

Pe de altă parte, manifestând un spirit realist, Pantelimon Halippa dorea ca, în limita posibilităţilor sale, să fie „util conducerii de stat pentru a rezolva dureroasa problemă a Basarabiei. Mă înfior mereu la gândul că fraţii noştri români moldoveni de acolo sunt supuşi unei acţiuni permanente de rusificare şi sunt lipsiţi de orice legătură culturală cu România. Aşa ceva nu a existat nici pe timpul ţarismului”[8]. În acelaşi timp, el recepta

[3] *Ibidem*, vol. 1, f. 164.
[4] *Ibidem,* vol. 4, f. 288.
[5] *Ibidem*, vol. 1, f. 164.
[6] *Ibidem.*
[7] *Ibidem*, f. 165.
[8] *Ibidem*, f. 158.

cu bucurie faptul că „şi ai noştri au început să răspundă la propaganda şi minciunile ruşilor". Analizând comparativ cele două ediţii ale lucrării „Descrierea Moldovei" de Dimitrie Cantemir (1961 şi 1965), apărute la Editura Tineretului, constata că în cea din urmă se vorbeşte de întregul teritoriu al Moldovei, şi – într-o discuţie cu „Silviu Grigore", din 15 martie 1966 – aprecia că este „Foarte bine! Adevărul istoric trebuie respectat. Să nu ne fie ruşine sau teamă să arătăm sus şi tare tot ce este în favoarea drepturilor suverane ale poporului nostru"[9].

În cursul lunii aprilie 1966, Pantelimon Halippa a fost chemat la Sfatul Popular al raionului „1 Mai", unde i s-a adus la cunoştinţă că, începând de la 1 mai, pensia sa a fost majorată de la 800 lei la 1500 lei lunar, ceea ce, fără îndoială, a avut un efect favorabil asupra moralului său. Potrivit relatării făcute de sursa „Nicu" organelor de Securitate, fruntaşul basarabean s-ar fi declarat „fericit că Partidul, după ce i-a dat locuinţă, i-a dat acum şi condiţii de viaţă bune". „Este cu atât mai mulţumit – spune el – cu cât trebuie să facă o serie de reparaţii la imobil, pe care altfel nu le putea acoperi"[10]. În discuţiile cu acelaşi informator al Securităţii, Pantelimon Halippa îşi exprima speranţa că va putea lua parte la sărbătorirea centenarului Academiei R.S.R., din toamna acelui an, având în vedere că fusese membru corespondent al Academiei dinainte de război.

Încă din acea perioadă, Halippa era convins că ar fi posibilă unificarea Basarabiei cu România în cadrul sistemului socialist. La momentul respectiv era greu de întrevăzut semnele unei posibile disoluţii a lagărului socialist, iar evoluţiile din ţară sub aspectul relativei destinderi şi a politicii cvasi-independente faţă de Moscova erau încurajatoare. „Momentul este potrivit – argumenta el într-o convorbire cu acelaşi «Silviu Grigore», din 11 octombrie 1966, – şi chiar sunt surprins de ce conducerea de stat nu adoptă o atitudine oficială în această chestiune. Chinezii au dreptate când spun că Rusia ţaristă a furat teritorii asupra cărora nu avea nici un drept. Marx afirmă şi dânsul că Basarabia este românească. Înainte de 1944, Moscova putea invoca pretextul că a eliberat pe basarabeni de sub exploatarea burghezo-moşierească. Însă astăzi regimul nostru este comunist ca şi cel din Rusia şi conducătorii din Kremlin ar fi absolut firesc să dea înapoi ce au furat ţării în 1812 şi apoi în 1877. Doar suntem cu toţii în acelaşi mare lagăr socialist sau comunist, cum vrem să-l numim. Ce s-ar întâmpla dacă guvernul român ar cere oficial retrocedarea teritoriilor luate în 1940 de ruşi? Ar retrage ei ambasada de la noi? Nici vorbă de aşa ceva"[11]. Desigur, aşteptările luptătorului basarabean

[9] *Ibidem*, f. 159.
[10] *Ibidem*, f. 155.
[11] *Ibidem,* f. 148.

depăşeau de departe ceea ce erau dispuse să facă, la momentul respectiv, autorităţile regimului de la Bucureşti pe această temă. Conştient de acest lucru, el îl punea pe seama unei presupuse divergenţe ce ar fi existat la nivelul conducerii de stat şi de partid, între orientarea naţională promovată de Nicolae Ceauşescu şi, respectiv, gruparea filo-rusă, în fruntea căreia îl vedea pe Chivu Stoica. Rămânea, totuşi, optimist şi aprecia că, „în ce mă priveşte, ca român basarabean, eu tare aş dori să trăiesc clipa întoarcerii Basarabiei la patria mamă. Nu mai am zile multe şi de aceea mi-e teamă că voi muri fără a asista la acest eveniment. Dar, cel puţin caut să mai fiu de folos şi să pun conducătorilor noştri la dispoziţie material documentar. Trebuie până la urmă să recăpătăm Basarabia şi să apărăm Moldova de pretenţiile ruşilor”[12]. El vedea posibilă realizarea acestui obiectiv pe calea unei „acţiuni diplomatice dusă cu perseverenţă, dar şi cu multă prudenţă”, pentru a nu ne atrage „represalii din partea ruşilor, care – în virtutea unei clauze secrete a Tratatului de la Varşovia, ne pot chiar ocupa, dacă la noi s-ar ivi agitaţii”[13].

Stimulate pe de o parte, preocupările fruntaşilor basarabeni pentru strângerea de documente referitoare la dreptul istoric românesc asupra teritoriului dintre Prut şi Nistru erau, pe de altă parte, atent monitorizate de organele de Securitate a statului. Într-o adresă trimisă la 17 februarie 1966, de către Direcţia Regională Oltenia a M.A.I., pentru Direcţia a III-a a M.A.I., Bucureşti, se arăta că „Din informaţiile ce le deţinem de la agentul «Mârzescu Rateş» rezultă că unele elemente fugite din U.R.S.S. care în prezent domiciliază în Bucureşti, se interesează de procurarea unor documente din care să rezulte că teritoriul Basarabiei este românesc. În acest sens, un anume Văleanu Ion din Bucureşti, fost prefect de Tighina, a trimis o scrisoare agentului nostru prin Drăguţanu A. din Bucureşti, str. Sârbei, cartierul Băneasa, prin care îi solicită astfel de documente, asigurându-l că acţiunea este pornită şi făcută cu asentimentul şi aprobarea conducerii statului nostru dar în mod discret. Văleanu Ion îl informează totodată pe agent că la această acţiune lucrează mai mulţi basarabeni care au luat parte la evenimentele din 1917-1918 în legătură cu unirea Basarabiei, printre care sunt şi numiţii Pântea Gherman, Halippa, Moraru şi alţii”[14]. Instruit de ofiţerul de legătură, „agentul a dat răspunsul lui Drăguţanu A. că nu posedă asemenea documente, dar când va veni la Bucureşti [...] va discuta personal cu Văleanu Ion pentru a-i da unele date în acest sens”[15]. Direcţia

[12] *Ibidem*, f. 149.
[13] *Ibidem*, f. 118. Nota furnizată de sursa „Nicu”, la 9 decembrie 1967.
[14] *Ibidem*, vol. 2, f. 141.
[15] *Ibidem.*

Regională Oltenia a M.A.I. solicita direcţiei centrale să i se comunice dacă se cunoaşte despre o asemenea acţiune, cum sunt cunoscute elementele din Bucureşti şi ce probleme ar interesa, pentru a putea dirija în continuare agentul.

Sintetizând starea de lucruri existentă în rândul intelectualilor basarabeni din Bucureşti, o notă a Securităţii, din august 1970, releva faptul că aceştia se grupează în jurul a două personalităţi: ţărăniştii în jurul lui Pantelimon Halippa, iar liberalii în jurul lui Ion Văleanu, fost prefect de Tighina. Discuţiile care se duc în ambele cercuri sunt „cam aceleaşi": „Lupta pe toate căile şi în special pe tărâmul documentării istorice" pentru a se ajunge la „retrocedarea Basarabiei". În această luptă, basarabenii „sunt sprijiniţi material de însăşi oamenii regimului prin academicieni notorii". Nota consemna, totodată, că, în mediile basarabenilor din capitală, „politic nu se manifestă un spirit de frondă contra regimului". Această atitudine a basarabenilor era explicabilă, având în vedere că, după evenimentele din 1968 şi condamnarea de către N. Ceauşescu a intervenţiei unor armate ale Pactului de la Varşovia în Cehoslovacia, mulţi intelectuali democraţi mai sperau încă într-o liberalizare reală a regimului. Mai rezulta, de asemenea, că bucovinenii din Bucureşti „se centrează pe informaţiile profesorului Amedeu Grosu"[16].

Pe lângă strângerea de material documentar, Halippa a început să se manifeste activ în planul relaţiilor sociale, stabilind contacte cu o serie de manageri ai unor instituţii culturale. În ziua de 12 iunie 1972, a fost invitat să ia parte la manifestările prilejuite de împlinirea a 15 ani de la fondarea Muzeului Literaturii Române. Aici a vorbit cu Alexandru Oprea, directorul muzeului, sugerându-i ideea să aboneze această instituţie de cultură la întreaga presă literară ce apare la Chişinău şi care este „scrisă în graiul nostru românesc, având singura defecţiune că e tipărită cu litere chirilice". În felul acesta – a arătat el, în continuare – s-ar da posibilitatea cercetătorilor, profesorilor de a urmări evoluţia fenomenului literar din provincia răsăriteană, care „trebuie să ne preocupe îndeaproape". Directorul Oprea a răspuns că propunerea respectivă a fost consemnată şi va fi „prezentată celor în drept pentru rezolvare, întrucât această chestiune depăşeşte posibilităţile sale"[17]. Părerea lui Halippa era că acest muzeu, organizat în condiţii „excepţionale", cu materiale in edite ale scriitorilor, ar trebui să posede neapărat şi o secţie cu valorile spirituale ale scriitorilor basarabeni.

Fruntaşul basarabean, de asemenea, nu ezita să ia cuvântul pe tema

[16] *Ibidem,* vol. 4. Nota informatorului „Olteanu", din 17 august 1970.
[17] *Ibidem,* f. 202.

Basarabiei la unele reuniuni cu caracter cultural-istoric. În iunie 1972, Halippa a luat parte la o şedinţă a cercului literar „Ion Creangă" al Casei Naţionale de Ajutor Reciproc (C.A.R.P.) din Bucureşti, sectorul 3. Deşi conducerea C.A.R.P., iniţial, nu a fost de acord ca Halippa să ia cuvântul, probabil fiind avertizată de cineva de la partid sau Securitate că există „riscul" să vorbească despre Basarabia, mai mulţi membri ai cenaclului l-au solicitat, totuşi, pe fruntaşul basarabean să povestească unele „întâmplări din tinereţe". La început, el a fost „foarte ponderat" evocând situaţia românilor de peste Prut sub dominaţia ţaristă, dar la un moment dat, a trecut la problema Basarabiei, afirmând că această provincie „a fost, este şi va fi a ţării noastre", făcând şi unele consideraţii despre soarta celor 4 milioane de moldoveni din Basarabia din care „foarte mulţi nu mai ştiu de casa părintească şi pământul strămoşesc". Vorbitorul a insistat, de asemenea, că Basarabia trebuie să reintre în componenţa României, care are asupra ei „un drept istoric de peste 2.000 de ani". El a mai spus că „dacă Uniunea Sovietică vrea cu adevărat să triumfe dreptatea şi pacea, atunci să restituie toate provinciile ocupate cu forţa sau cu ameninţări, deoarece aceste teritorii nu i-au aparţinut niciodată"[18].

Pe 20 noiembrie 1973, Halippa a asistat la Casa Oamenilor de Ştiinţă din Bucureşti, unde academicianul Emil Pop, participant la actul de la 1 decembrie 1918, a evocat momente referitoare la Unirea Transilvaniei cu patria mamă. La sfârşitul expunerii, Halippa şi-a cerut permisiunea şi a spus câteva cuvinte despre participarea unei delegaţii de basarabeni – printre care s-a aflat şi el personal – la Adunarea de la Alba Iulia, în 1918. După circa 10 minute, directorul Casei Oamenilor de Ştiinţă l-a invitat să-şi concentreze expunerea, întrucât artista Elena Cernei, care urma în program, se grăbea să plece la un alt spectacol. Halippa s-a adaptat repede la situaţie şi a elogiat pe Cernei, ca fiind de origine basarabeană. Şi-a încheiat discursul, accentuând încă o dată că Unirea Basarabiei cu România s-a făcut în alte condiţii decât cea a Transilvaniei şi că, ei – în Basarabia –, au desfăşurat o propagan dă naţională „la faţa locului şi cu mijloacele ce le-au avut la îndemână"[19].

După cum rezultă dintr-o notă de stadiu întocmită de Direcţia a I-a a D.S.S., la 25 august 1971, atât Pantelimon Halippa, cât şi unele din relaţiile sale apropiate – printre care erau menţionaţi Ion Hudiţă, Elefterie Sinicliu, Grigore Filip Lupu ş.a. – „şi-au intensificat activitatea de redactare, strângere şi difuzare a unor materiale privind situaţia trecută şi prezentă a Basarabiei şi Bucovinei de Nord. Aceste elemente, fără nici o aprobare

[18] *Ibidem*, f. 196.

[19] *Ibidem,* vol. 3, f. 283, 301, 318.

întocmesc diferite lucrări, memorii, strâng diverse materiale în scopul revendicării celor două provincii menţionate mai sus”[20]. Între altele, el urmărea să adune material documentar care să ateste că, în perioada celor 20 de ani, cât Basarabia a făcut parte din România Mare, a fost creată o administraţie eficientă în acest teritoriu, care „a reuşit să facă o serie de lucruri frumoase”[21].

Pentru activitatea de documentare, Halippa s-a adresat şi altor intelectuali basarabeni din ţară, precum preotul Ianuarie Braşoveanu din Câmpina care, la rândul său, a luat legătura cu preotul Vladimir Popovici din localitatea Sig, judeţul Sălaj[22], ambii furnizând apoi o serie de materiale cu caracter documentar privind Basarabia. Halippa considera că, în chestiunea „reîntregirii neamului românesc”, basarabenii trebuie să fie solidari şi „nu este bine să-şi mai aducă aminte din ce partid au făcut parte fiecare”, ei fiind „pur şi simplu basarabeni şi trebuie să-şi ajute provincia lor”[23].

Ceea ce îngrijora în mod deosebit organele de securitate era faptul că Halippa şi persoanele mai active din anturajul său intenţionau să scoată unele materiale peste graniţă, pentru a face cunoscute membrilor exilului basarabean din străinătate, cât şi altor persoane din Occident, preocupările lor din ţară, în scopul dinamizării acţiunilor acestora în direcţia înscrierii problemei Basarabiei pe ordinea de zi a unei Conferinţe Est-Vest. În acest scop, pe 24 ianuarie 1973, Halippa a trimis, prin poştă, memorii pentru preşedinţii S.U.A., Franţei şi Italiei, ca şi pentru regina Regatului Unit al Marii Britanii, cu rugămintea de a ridica în faţa Conferinţei de la Helsinki şi Geneva cauza Basarabiei şi Unirea ei cu România.

---

[20] *Ibidem*, f. 12.

[21] *Ibidem*, vol. 4, f. 115.

[22] *Ibidem*, vol. 5, f. 9-10. Adresa Inspectoratului Judeţean Prahova – Biroul de Securitate Câmpina către Direcţia a I-a a M.I., din 28.08.1972.

[23] *Ibidem*, vol. 20, f. 179 bis. Notă T.O. din 4 ianuarie 1974, privind cazul „Basarab”.

CAPITOLUL VIII
CEREMONIILE FUNERARE – OCAZII DE READUCERE AMINTE A VISULUI BASARABEAN

Atent supravegheate de organele de Securitate, adunările basarabenilor cu ocazia unor comemorări sau ceremonii funerare erau oportunităţi potrivite pentru aducerea aminte a visului Moldovei de Răsărit. Aşa cum rezultă din materialele informative strânse în legătură cu înmormântarea, în ziua de 29 ianuarie 1967, la cimitirul Bellu, a lui Ion Buzdugan, scriitor, fost secretar în Sfatul Ţării, cel care a redactat actul Unirii Basarabiei cu România, la ceremonie au participat „oameni în vârstă, între 60-80 ani, excepţie făcând nişte nepoţi ai defunctului, în majoritate basarabeni”[1]. Cu această ocazie, au luat cuvântul: Pantelimon Halippa, Gherman Pântea, preotul Vasile Ţepordei, precum şi preotul paroh al bisericii de care aparţinea Ion Buzdugan. În cuvântul său, Halippa, pe lângă evocarea trecutului celui dispărut, s-a referit la faptul că „Ion Buzdugan a fost fiul unui popor răpit din coasta Moldovei de politica de lăcomie a ţarismului rusesc”. Vorbitorul a adus, de asemenea, un elogiu limbii române, recitând din poezia lui Alexe Mateevici: „Limba noastră-i limbă sfântă...” El a mai spus, între altele, că „o putere mare de la răsărit, veşnic hrăpăreaţă – ce deţine fără nici o justificare frumoasa şi mândra noastră Basarabia – ar trebui să se gândească cum că nu are nici un drept asupra ei”[2]. Din comentariile ulterioare reţinute de Securitate rezulta că fruntaşul basarabean ar fi avut „dezlegarea din partea organelor în drept să poată expune deschis poziţia sa”[3]. Este exclus ca el

1 Arh. C.N.S.A.S., dosar I 161960, vol. 3, f. 149.
2 *Ibidem,* f. 138.
3 *Ibidem.*

să fi avut o asemenea „dezlegare”, fiind evident că a vorbit în acest mod din iniţiativă proprie, asumându-şi toate riscurile. Tot pe „cont propriu” a vorbit şi Gherman Pântea, care în calitate de fost preşedinte al blocului soldăţesc-muncitoresc-moldovenesc, a adus un omagiu lui I. Buzdugan, subliniind că „a luptat pentru poporul moldovenesc dintre Prut şi Nistru, pentru ca să-şi păstreze în condiţiile aspre ale ţarismului limba şi fiinţa”[4]. În legătură cu aceasta, avocatul Haralambie Marchetti, fost prefect al judeţului Lăpuşna, într-o discuţie cu sursa „Sedoi”, şi-a exprimat părerea că „nebunul de Pântea o s-o păţească într-o bună zi”[5]. La rândul său, părintele Vasile Ţepordei a făcut o caracterizare a personalităţii defunctului, evidenţiind contribuţiile sale în domeniul literar.

În ziua de 13 august 1967, la Biserica Sf. Spiridon din Calea Şerban Vodă s-a făcut un parastas de pomenire pentru preotul şi poetul basarabean Alexe Mateevici, mort în 1917. Aşa cum rezultă din informarea făcută de agentul „Gall”, la acest parastas au participat mulţi basarabeni-preoţi şi intelectuali, precum prof. Constantin Tomescu, fost subsecretar de stat la Culte pe timpul guvernării Goga-Cuza, avocatul Teodor Păduraru, Gherman Pântea, Pantelimon Halippa, preoţii Vasile Ţepordei şi Dumitru Solomon. După ce preotul Ţepordei a evocat viaţa şi activitatea lui Alexe Mateevici, a luat cuvântul Gherman Pântea, care a prezentat personalitatea poetică a defunctului, precizând că la congresul învăţătorilor din Moldova de răsărit, i-a convins pe învăţători să înveţe limba română numai prin cunoscuta poezie a acestuia (publicată în 1966, împreună cu altele, şi în România). Acesta a încheiat citând în întregime poezia „Limba noastră”. Ultimul vorbitor, Pantelimon Halippa a arătat că „Mateevici a fost iubit de poporul român din Moldova de răsărit şi a arătat că ceea ce a visat el s-a înfăptuit pentru popor”[6]. În final, a dat citire poeziei lui Mateevici despre popor.

Un alt moment de acest gen l-a constituit slujba de înmormântare a lui Ghiţă Popp, fost membru marcant în conducerea Partidului Naţional Ţărănesc şi ministru al Cultelor, ce a avut loc în ziua de 28 octombrie 1967, la Biserica „Iancu Nou-Bălăneanu”. Din relatările agenţilor Securităţii rezultă că la ceremonie au participat circa 150-200 persoane, în majoritate foşti membri ai P.N.Ţ. Înmormântarea a fost transformată într-o mică „demonstraţie politică”, ai cărei protagonişti au fost Pan Halippa, Ion Hudiţă şi Corneliu Coposu.

Primul dintre vorbitori a fost Halippa, care a evocat figura lui Ghiţă Popp, ca mare patriot ardelean, fost profesor de limba română la Berlin şi

[4] *Ibidem,* f. 141.
[5] *Ibidem,* f. 139.
[6] *Ibidem*, f. 130.

participant la procesul de făurire a României Mari. El a descris şi „suferinţele prin care a trecut Ghiţă Popp în timpul primului război mondial, ca prizonier la nemţi şi în timpurile din urmă 15 ani în închisoare ca deţinut politic – până în anul 1964 – în lupta pentru democraţie”[7]. Vorbind ca un „basarabean iredentist” (conform caracterizării informatorului „Vladimir”), Halippa a subliniat opoziţia pe care Ghiţă Popp a făcut-o pentru ca Moldova de răsărit – pământ românesc – să nu fie cedată Rusiei, şi s-a referit la memoriul[8] pe care fruntaşul naţional-ţărănist l-a adresat lui Gheorghiu Dej, în legătură cu pierderea Basarabiei, după 1944, afirmând sub o formă netă dreptul istoric românesc asupra acestei provincii. În final, el a spus că „nu vom putea aduce un omagiu defunctului dacă noi cei care am rămas nu vom cotinua să militäm pentru ideea revenirii Basarabiei şi realizarea din nou a României Mari”[9]. Detaşându-se oarecum de opiniile vorbitorului, sursa „Vladimir” considera că „Halippa a găsit cel mai bun prilej pentru a sublinia, aşa cum o face el în orice conversaţie particulară, să afirme o poziţie revendicativă, într-o formă dârză şi oarecum imprudentă”[10]. Şi de această dată, unii dintre participanţi credeau că Halippa a avut o autorizaţie prealabilă, din partea forurilor de Partid şi guvernamentale, pentru a vorbi despre Moldova de răsărit şi de a răspunde în acest fel liderilor sovietici Leonid Brejnev şi Alexei Kosîghin, care în urmă cu trei săptămâni, la Chişinău, au susţinut că Basarabia este definitiv încorporată în comunitatea spirituală a popoarelor sovietice. Se credea că, Halippa, neavând nici o răspundere politică, el reprezentând în schimb pe acei care în 1918 au participat la Sfatul Ţării de la Chişinău şi la actul Unirii Basarabiei cu ţara mamă România, a putut spune „ceea ce încă oficial nu se poate rosti, dar care totuşi se gândeşte”[11]. În realitate, fruntaşul basarabean nu solicita nici un fel de aprobări prealabile pentru a-şi expune propriile idei, cu prilejul unor manifestaţii mai mult sau mai puţin oficiale,

[7] *Ibidem,* f. 132.

[8] Ghiţă Popp a întocmit, spre finele anului 1964 şi începutul lui 1965, un memoriu privind soarta românilor basarabeni cu intenţia de a-l adresa lui Gh. Gheorghiu-Dej. Moartea, în martie acelaşi an, a liderului comunist, l-a determinat să amâne proiectul. În noiembrie 1966, Ghiţă Popp a revenit asupra memoriului său, redactându-l într-o formă mult mai amplă (19 pagini, faţă de 7 pagini ale celui din 1965) şi destinat noului conducător al partidului, Nicolae Ceauşescu (Vezi Memoriul în vol. Lidia Brânceanu, Adina Berciu-Drăghicescu, *Basarabenii şi bucovinenii între drept internaţional şi dictat. Documente 1944-1945*, Casa de Editură şi Presă „Şansa” S.R.L., Bucureşti, 1995, p. 218-234).

[9] Arh. C.N.S.A.S., dosar I 161960, vol. 3, f. 106. Nota informatorului „Nicolau” din 1 noiembrie 1967.

[10] *Ibidem,* f. 125.

[11] *Ibidem.*

aceasta şi din considerentul tactic pentru a nu i se interzice în mod expres, încă dinainte, exprimarea unor astfel de atitudini. Oricum, discursul său a făcut „o impresie colosală, mai ales în rândurile generaţiei bătrâne, care se consideră generaţia unirii, cu atât mai mult cu cât, sub cupola bisericii, s-au auzit, după ani de zile, numele sfinte ale unor mari înaintaşi – e vorba de numele lui Maniu şi Mihalache”[12]. Semnificativ este că, în timp ce unii dintre participanţi credeau că „a vorbit aşa, pentru că a avut autorizarea guvernului”, alţii, extrem de îngrijoraţi, au venit după cuvântare la el acasă să vadă dacă nu cumva a fost deja arestat. Este lesne de imaginat spaima care caracteriza starea de spirit din rândul foştilor deţinuţi politici, la trei ani după eliberarea generală a acestora din închisori.

În cuvântul său, fostul lider naţional-ţărănist Ion Hudiţă a afirmat că „defunctul face parte din pleiada veche a celor din jurul marilor oameni de stat şi luptători pentru democraţie şi neam, ca: Iuliu Maniu, Vaida Voevod, Vasile Goldiş, Mihai Popovici, Virgil Madgearu şi Ion Mihalache” şi l-a caracterizat ca pe „un ilustru analist al concepţiilor politice contemporane din ţară şi străinătate..., un patriot înflăcărat al Ardealului, în lupta pentru democraţie”[13].

La rândul său, Corneliu Coposu a evidenţiat calităţile deosebite ale dispărutului, comprehensiunea momentului politic actual, şi a arătat că Ghiţă Popp a mers pe singurul drum pe care putea merge un om integru. El l-a comparat pe acesta cu „Aristide cel Drept, clasicul elevilor, care a suferit pe nedrept din partea compatrioţilor” şi a arătat că „Ghiţă Popp, prin comportarea şi virtuţile sale, onestitatea şi dezinteresul personal, a fost făclie luminoasă pentru toţi cei mai tineri, care l-au cunoscut şi în viaţa liberă şi în suferinţă”. În final, l-a apreciat drept „figura clasică de patriarh al democraţiei româneşti”[14].

Demne de reţinut sunt opiniile şi comentariile unora dintre participanţii la înmormântarea lui Ghiţă Popp, având în vedere că ele reflectă speranţele şi iluziile ce şi le făceau aceştia, mai toţi foşti deţinuţi politici, referitor la evoluţiile din ţară şi perspectiva dezvoltării acestora. Potrivit relatării agentului „Vladimir”, din 29 octombrie 1967 (a doua zi după eveniment), în marea lor majoritate, cei prezenţi au rămas cu convingerea că s-a încercat „un prim pas în restabilirea libertăţii de a vorbi şi a gândi. (Corneliu) Velţeanu spunea că recunoaşterea publică a existenţei în istorie a unui partid deschide perspectiva existenţei lui în actualitate. Întrebuinţând un cuvânt care circulă, (H.) Soreanu vorbea de escaladare, adică de atapa

[12] *Ibidem.*
[13] *Ibidem*, f. 132.
[14] *Ibidem*, f. 111, 133.

a doua, când se va trece de la panegriric (discursul de înmormântare) la activitatea contradictorie a ideilor politice în cadrul organizaţiilor politice. Legionarul Tudor Voinea şi liberalul Amedeo Bădescu afirmau că ziua de 28 octombrie 1967 marchează un moment important în restaurarea democraţiei în România. Gică Simionescu era completamente bulversat şi spunea că nu ştie ce să mai creadă. Titi Tănăsescu, impresionat, susţine că este imprudent să se încerce a se demara politiceşte pe calea unui antirusism aventurist. El spune că mai devreme sau mai târziu, vom avea de înregistrat victimele acordului ruso-american, pe care oamenii nu ştiu să-l vadă în ghemul unor contradicţii aparente şi primele victime se vor recruta şi printre agitatorii înmormântărilor”[15].

În februarie 1968 a avut loc înmormântarea altui fruntaş basarabean cu rol important în realizarea Marii Uniri, Gherman Pântea, fost membru în Sfatul Ţării şi primar al Chişinăului şi Odessei. La eveniment au participat circa 300 de persoane, în majoritate basarabeni. În cuvântarea rostită cu acest prilej, Pantelimon Halippa a scos în evidenţă faptul că defunctul „a luptat împotriva politicii de rusificare a poporului din Basarabia, care a dat naţiunii române personalităţi importante. Deşi Gherman Pântea nu mai există, să nu pierdem nădejdea că Basarabia ne va mai da oameni care să lupte şi să trăiască ziua mult dorită a revenirii ei la patria mamă, realizând astfel idealul nostru, al tuturor”[16].

În cursul lunii februarie 1969, Pantelimon Halippa a participat la înmormântarea lui Teodor Iacobescu, fost învăţător la Cetatea Albă şi preşedinte al Asociaţiei învăţătorilor din Basarabia. Adresându-se într-o formulare retorică defunctului, Halippa a spus, printre altele: „Tu Dorel ai fost învăţător la Cetatea lui Ştefan cel Mare – în Basarabia unde noi am luptat mult amândoi – în Basarabia noastră, care astăzi ruşii ne-au răpit-o pentru a treia oară în 1940”. Toată asistenţa, în număr destul de mare, a rămas înmărmurită, mulţi comentând: „Oare diseară mai doarme acasă liniştit?!”[17], în timp ce pe faţa părintelui Vasile Ţepordei, participant la serviciul religios, se putea citi o „mare bucurie” faţă de cele spuse de Halippa. Solicitându-i-se părerea de către o sursă a Securităţii, în legătură cu discursul lui Halippa, prof. Constantin Tomescu[18], prezent la ceremonie, a exprimat următoarea opinie: „conducerea noastră de azi ce să-i mai facă la vârsta lui când el a luptat şi suferit pentru un ideal sfânt?”[19].

Pe 14 aprilie 1969 a fost înhumat Nicolae Suruceanu, fost membru în

[15] *Ibidem*, f. 126.
[16] *Ibidem*, f. 7.
[17] *Ibidem*, vol. 4, f. 321.
[18] Vezi Schiţe biografice.
[19] Arh. C.N.S.A.S., dosar I 161960, vol. 4, f. 321-322.

Sfatul Ţării. Subliniind meritele defunctului, ca „luptător pentru libertatea Basarabiei", Halippa a spus în discursul său că în N. Suruceanu „a pierdut un naţionalist înfocat", cu care a lucrat chiar cu câteva zile înainte într-o serie de „probleme importante"[20].

La 5 mai 1971 a avut loc înmormântarea lui Gheorghe Panişca[21], fost avocat şi fruntaş basarabean, apropiat al lui Pantelimon Halippa. Oficierea slujbei religioase s-a făcut la biserica Sfânta Paraschiva, de către un sobor de preoţi, printre care s-a aflat şi părintele Vasile Ţepordei. Au rostit discursuri fostul colonel de jandarmi Vladimir Sachelarie, avocatul Haralambie Marchetti, fost secretar al organizaţiei P.N.Ţ. din Basarabia ş.a., subliniindu-se aspecte din activitatea profesională a defunctului, cât şi din conduita lui în societate, fără a se face referiri la probleme de ordin politic. Întrucât Securitatea a cunoscut anticipativ că Pantelimon Halippa intenţiona să ia cuvântul, au fost întreprinse „măsuri de a-l influenţa şi a renunţat"[22].

Câteva zile mai târziu, la 11 mai 1971, a fost înmormântat, la cimitirul Ghencea-Civil, Pantelimon Erhan, profesor, fost membru al Sfatului Ţării şi preşedinte al Consiliului de Miniştri care a funcţionat în Basarabia în anii 1918-1919. Au participat aproximativ 70-80 persoane, în majoritate basarabeni, printre care s-au aflat: Pantelimon Halippa, Ion Hudiţă, Elefterie Sinicliu, avocatul I. Fudulu ş.a. Slujba religioasă a fost oficiată de către 7 preoţi, prieteni ai defunctului, în fruntea cărora s-a aflat Vasile Ţepordei. Întrucât organele de Securitate au cunoscut din timp că unii foşti politicieni din Basarabia intenţionează să ţină, la înmormântare, discursuri prin care să „agite problema Basarabiei şi s-o aducă în atenţia opiniei publice", s-au luat măsuri în vederea „preîntâmpinării unor eventuale acţiuni nedorite"[23]. Ca urmare a acestor măsuri, la înmormântarea lui Pantelimon Erhan, au rostit discursuri numai Pantelimon Halippa şi Elefterie Sinicliu, care au arătat aspecte din activitatea profesională şi democratică a defunctului. Nu au fost făcute referiri la problema Basarabiei. Pentru a cunoaşte felul cum decurge întreaga procesiune, trei ofiţeri ai serviciului responsabil de problemă, din cadrul Direcţiei a I-a a Securităţii s-au deplasat la cimitirul Ghencea, unde au înregistrat cele două discursuri şi au fotografiat principalele momente ale înmormântării[24].

În ziua de 13 octombrie 1971, la cimitirul din comuna Chitila, a fost

[20] *Ibidem*, f. 323.
[21] Vezi Schiţe biografice.
[22] Arh. C.N.S.A.S., dosar I 161960, vol. 9, f. 317.
[23] *Ibidem*, f. 319.
[24] *Ibidem*, f. 319-320.

înmormântat Iosif Ioachimescu, român basarabean din judeţul Hotin. Luând în considerare că defunctul a fost „un bun român şi un urmaş al răzeşilor lui Ştefan cel Mare, din regiunea Cetăţii Hotinului, şi a luptat pentru unire", Halippa intenţiona să ţină o cuvântare la înhumarea lui Ioachimescu, în care să elogieze activitatea acestuia în Basarabia. Şi-a scris chiar cuvântarea în acest sens. Înainte de înhumare, însă, a venit la el un ofiţer superior din partea Consiliului Securităţii Statului, care l-a anunţat că „nu poate vorbi nimic despre Basarabia şi drepturile României asupra acestei provincii". Fruntaşul basarabean şi-a exprimat „mirarea faţă de o asemenea măsură şi faptul că nu i se permite să vorbească la înhumarea unui prieten". I s-a răspuns, totuşi, că-şi poate ţine cuvântarea, ceea ce a şi făcut, dar conformându-se, fără a pronunţa cuvântul Basarabia. Această întâmplare i-a oferit, însă, lui Halippa ocazia să constate că este „supravegheat" de organele Consiliului Securităţii Statului, ceea ce, după cum vom vedea într-un alt capitol al lucrării de faţă, era adevărat. Pe bună dreptate, el nu-şi putea explica avertismentul primit referitor la înhumarea lui Ioachimescu, decât „dacă i se interceptează convorbirile telefonice, întrucât el nu a spus nimănui că se va duce la înhumare şi că va vorbi acolo. Nu a vorbit acest lucru decât la telefon cu fiul defunctului, care l-a invitat să participe la înhumare". Concluzia era, deci, clară: „el este pus sub supraveghere şi convorbirile telefonice îi sunt interceptate"[25]. Cu privire la cele constatate, fruntaşul basarabean s-a plâns şi trimisului Securităţii, arătând că este „ostracizat", dar acesta l-a asigurat că „dimpotrivă, i se acordă toată consideraţia, fiind colaborator al Institutului de Istorie al Partidului şi bucurându-se de o pensie specială"[26].

La finele lunii februarie 1972, Halippa a participat la înmormântarea prof. Ion Petrovici, filozof, eseist, memorialist, scriitor, orator şi om politic, profesor la Universitatea din Iaşi, membru al Academiei Române, fost ministru al Culturii Naţionale (1941-1944). La ceremonie au participat circa 500 persoane, iar aproximativ 10 vorbitori au prezentat diverse aspecte ale vieţii şi activităţii lui Ion Petrovici, dimensiunea personalităţii sale ca filozof, profesor şi om de cultură. În „numele românilor din Moldova de răsărit", Halippa a elogiat opera culturală a celui dispărut, arătând că, atunci când era student la Iaşi, deşi urma facultatea de istorie, pentru lărgirea orizontului său intelectual, audia şi prelegerile de filozofie pe care le ţinea Petrovici. În opinia sa, „acest om ne-a ajutat foarte mult la culturalizarea maselor din Basarabia"[27].

La înmormântarea lui Nichifor Crainic, din 22 august 1972, Halippa

[25] *Ibidem,* vol. 4, f. 240-241.
[26] *Ibidem,* f. 241.
[27] *Ibidem,* f. 224.

nu a putut participa, dar a regretat faptul că „nu a cinstit printr-un discurs memoria defunctului". La observaţia informatorului „Avocatul": „ce să caute el la înmormântarea unui legionar?", Halippa a spus că el, „ca bun român, trebuia să cinstească memoria lui Crainic – fost profesor şi poet la Chişinău şi că, în astfel de situaţii, nu trebuie să se ţină cont de coloratura politică avută în trecut"[28].

În ziua de 19 octombrie 1973, la înmormântarea scriitorului Nicolae Dunăreanu, Halippa a ţinut o cuvântare, prin care a evidenţiat personalitatea celui dispărut, accentuând asupra faptului că acesta a activat, mult timp, ca scriitor, la Chişinău, aspect care nu fusese menţionat de ceilalţi vorbitori. Cuvântarea sa a produs o impresie deosebită în rândurile asistenţei şi în special a basarabenilor. După cum consemna un informator al Securităţii, Pantelimon Halippa era considerat drept „reprezentantul basarabenilor refugiaţi în R.S. România şi care menţine treaz faptul că Basarabia este a R.S. România"[29].

Pe 4 aprilie 1976 au fost reînhumate la mănăstirea Cernica osemintele marelui luptător basarabean Ion Pelivan, mort la Sighet, în ziua de 25 ianuarie 1954, după ce se aflase întemniţat din anul 1950. În legătură cu acest eveniment, organele de Securitate au întreprins măsuri pentru a cunoaşte din timp conţinutul alocuţiunilor şi a-i determina pe vorbitori să se limiteze în cuvântul lor la activitatea profesională a lui Pelivan, „fără a se referi la pretenţii teritoriale şi alte aspecte politice tendenţioase"[30]. În cadrul ceremoniei de reînhumare, a fost oficiată o slujbă de pomenire în prezenţa unei mari mulţimi, majoritatea fiind basarabeni. După cuvântările preoţilor Vasile Ţepordei şi Dumitru Balaure, prof. Constantin Tomescu, Elefterie Sinicliu, Tudor Grossu ş.a., a fost citită o scrisoare din partea lui Pantelimon Halippa, care a evocat în acest fel valenţele multiple ale personalităţii lui Ion Pelivan. Potrivit unei note a Securităţii, din 14 aprilie 1976, una dintre coroanele puse atunci la mormânt, având inscripţia „Din partea prietenilor transnistreni", ar fi dat naştere la un protest al unei „ambasade, care s-a sesizat de conţinutul inscripţiei"[31]. Discutând acest aspect cu un apropiat al său, Halippa a spus că un protest ar fi putut fi îndreptăţit dacă în inscripţia de pe panglică se spunea „românii transnistreni" în loc de „prietenii transnistreni"; aşa, vorbindu-se de „prietenii transnistreni", se face referire numai la relaţii personale ale lui Pelivan, fără nici o posibilitate de generalizare.

Deşi cei din grupul lui Pantelimon Halippa erau „sfătuiţi" să renunţe

[28] *Ibidem,* f. 185.
[29] *Ibidem*, vol. 3, f. 290. Nota informatorului „Răducu", din 18 decembrie 1973.
[30] *Ibidem,* vol. 13, f. 171 bis.
[31] *Ibidem*, f. 170.

la a mai vorbi despre Basarabia la ceremoniile funerare ale unor fruntaşi ai mişcării naţionale, de fiecare dată s-a folosit prilejul pentru a se reaminti de visul basarabean. Pe 21 noiembrie 1978, la parastasul lui Ion Inculeţ, la care au participat circa 40 de persoane, în marea lor majoritate basarabeni, a luat cuvântul şi Elefterie Sinicliu, fost membru în Sfatul Ţării, subliniind personalitatea defunctului, faptul că acesta a fost unul dintre personajele cheie în realizarea Unirii Basarabiei cu România şi primul preşedinte al Sfatului Ţării. El a recomandat participanţilor să-i urmeze exemplul de bun român, care a contribuit la formarea statului naţional român. La această întâlnire a fost prezent şi Ioan Cociu, un basarabean în vârstă de 72 de ani, fost preşedinte al tineretului Naţional Ţărănesc, în fostul judeţ Tighina, care a difuzat participanţilor aproximativ 20 de exemplare din revista „Adevărul" nr. 2/1978 – lunile iulie-septembrie –, redactată şi editată la Detroit – S.U.A. [32].

În afara ceremoniilor funerare, grupul de basarabeni din Bucureşti se reunea la locuinţa lui Pantelimon Halippa, de regulă în fiecare an, la 27 Martie, pentru aniversarea hotărârii Sfatului Ţării (1918), de Unire a Basarabiei cu patria mamă. Controlate îndeaproape de organele de Securitate, asemenea adunări, atunci când nu erau „contraindicate" de acestea, şi uneori nu mai aveau loc (aşa cum s-a întâmplat în 1973), reuneau, de regulă, cam aceleaşi persoane, precum: Pantelimon Halippa, Nicolae Radu Halippa, Gherman Pântea, Nichita şi Alexandru Smochină, Simion Vărzaru, Dumitru Cazacu, Nicolae Ghimba, Alexandru Gonţa, Vasile Ţepordei, Dimitrie Balaur, Adrian Brudariu, Vasile Bilivschi, Alexandru Boldur, Haralambie Marchetti, Vladimir Sachelarie, Ion Văluţă, Andrei Plămădeală ş.a. Erau invitaţi, însă, şi intelectuali care nu erau de origine basarabeană, precum istoricul Constantin C. Giurescu, prof. Ion Hudiţă ş.a. În noiembrie 1973, fruntaşul basarabean a primit din partea istoricului Constantin C. Giurescu, „Istoria Românilor", în care se vorbeşte şi de fostele graniţe ale României, dinainte de 1938, cu următoarea dedicaţie: „Marelui luptător pentru întregirea neamului românesc – Pantelimon Halippa"[33].

[32] *Ibidem,* f. 27. Nota din 17 decembrie 1978.
[33] *Ibidem*, vol. 3, f. 311.

CAPITOLUL IX
CONTACTE CU ROMÂNII DE PESTE PRUT

Din materialele informative existente la dosarul de urmărire informativă, sub denumirea de cod „Basarab", reiese că Pantelimon Halippa şi prietenii săi basarabeni din ţară primeau destul de des în vizită diverşi intelectuali veniţi de peste Prut, având discuţii cu ei asupra necesităţii de a acţiona pentru „salvarea Basarabiei", încercând prin aceasta să impulsioneze şi organele de stat pasive. Pe de altă parte, fruntaşul basarabean era la curent în legătură cu starea de lucruri din Moldova de Răsărit, că românilor de acolo li-e frică să mai primească scrisori din România, fiindcă sunt persecutaţi, cercetaţi şi interogaţi, că din această cauză nu mai răspund la scrisori, ca să nu mai provoace altele etc. Ca urmare, vizitele spre România erau tot mai rare, corespondenţa sporadică şi lapidară. În acelaşi timp, autorităţile sovietice încurajau, la scară de masă, alcoolismul în rândul populaţiei, urmărind, astfel, să-i facă să uite pe moldoveni de dorinţa revenirii la patria-mamă.

Un interes special îl aveau organele de Securitate faţă de persoanele venite din R.S.S. Moldovenească, suspectate ca posibile surse ale KGB-ului, trimise cu sarcini pentru a stabili intenţiile statului român cu privire la provincia de răsărit. În toamna anului 1967, un anume Namolovan, originar din Bălţi, a venit în vizită la rudele din Roşiorii de Vede, dar a purtat convorbiri şi cu avocatul Teodor (Fedia) Păduraru, nepot de soră al lui Pantelimon Halippa. Dintr-o discuţie pe care agentul „Vlaicu P." a avut-o, la 13 octombrie 1967, cu Păduraru rezulta că Namolovan i-a mărturisit acestuia din urmă că în R.S.S. Moldovenească există „o mare simpatie pentru români şi toţi aşteaptă ca Basarabia să fie încorporată la România şi

www.dacoromanica.ro

că sunt miraţi că nu se vede nici o iniţiativă din partea guvernului român”[1]. La rândul lui, Păduraru i-a explicat agentului, „aşa cum auzise de la Halippa, că problema Basarabiei este foarte acută şi că statul român nu şi-a anulat pretenţiile asupra ei, că ruşii ştiu acest lucru şi de aceea au devenit nervoşi”, iar primul secretar al P.C.U.S. din R.S.S. Moldovenească, Ivan Bodiul s-a simţit obligat nu de mult să afirme că „stăpânirea românească în Moldova Sovietică a fost numai un accident”[2]. Păduraru a mai spus că Halippa şi Pântea sunt priviţi de mulţi basarabeni ca „nişte adevăraţi salvatori ai pământului dintre Prut şi Nistru, că aşa cum l-au salvat de revoluţie în 1917, prin unirea cu România, aşa îl vor salva şi acum de înstrăinarea comuniştilor sovietici, prin persistenţa cu care agită problema restituirii Basarabiei şi cu ardoarea şi curajul cu care nu încetează să vorbească oricui despre drepturile românilor asupra pământului moldovenesc dintre Prut şi Nistru”[3].

La rândul lor, unii dintre prietenii apropiaţi ai lui Halippa făceau periodic vizite la rude în R.S.S. Moldovenească. În cursul lunii decembrie 1970 s-a aflat în vizită la Chişinău nepotul lui Halippa, Teodor Păduraru. La îndemnul unchiului său, T. Păduraru a mers la Academia R.S.S. Moldovenească, unde a solicitat ca Ion Halippa (fratele mai mare al lui Pantelimon Halippa) să fie sărbătorit şi trecut în enciclopedie, ca unul dintre luptătorii de frunte ai Basarabiei. Ca urmare a acestui demers, Teodor Păduraru s-a trezit că e obligat să părăsească imediat R.S.S. Moldovenească şi să plece înapoi în ţară, la somaţia organelor de stat sovietice. După întoarcerea în ţară, organele de Securitate au discutat cu Teodor Păduraru şi l-au atenţionat asupra „comportării avute la Chişinău”, iar acesta s-a angajat că „pe viitor nu va mai întreprinde asemenea acţiuni”[4]

În octombrie 1973, a revenit dintr-o vizită efectuată la rude în R.S.S. Moldovenească Andrei Plămădeală, care i-a relatat lui Halippa că „în Basarabia lumea este oarecum mulţumită, însă tânjeşte după România”. I-a mai spus, de asemenea, că aparatele de radio (şi televizoarele, dar nu prea eficient), sunt fixate pe Bucureşti şi Iaşi, ascultându-se programele româneşti. Pentru acest lucru, autorităţile sovietice au dat dispoziţie ca nimeni să nu mai meargă cu tranzistoarele deschise pe stradă. Motivarea declarată a acestei măsuri era de a se păstra liniştea, dar lumea şi-a dat seama că adevăratul motiv este altul: respectiv, să nu se mai audă pe stradă, la tranzistoare, cântece populare româneşti etc.[5]

1 Arh. C.N.S.A.S., dosar I 161960, vol. 1, f. 128.
2 *Ibidem*.
3 *Ibidem*.
4 *Ibidem*, vol. 4, f. 265.
5 *Ibidem,* vol. 3, f. 344.

La începutul lunii ianuarie 1974, un alt prieten apropiat al lui Halippa, Grigore Filip Lupu s-a reîntors dintr-o vizită efectuată la rude în R.S.S. Moldovenească, fiind „foarte decepţionat" din cauza situaţiei pe care a găsit-o acolo. A constatat că autorităţile au o „tactică vicleană de ameninţare cu deportarea în Siberia. Moldovenii suspectaţi sunt duşi în interiorul Rusiei şi, cel mai adesea, în Siberia. Mulţi dintre români, pentru a nu fi suspecţi şi deportaţi, vorbesc ruseşte chiar şi în casă, iar copii lor nu ştiu decât ruseşte". Halippa considera că, cei care procedează aşa, manifestă „lipsă de curaj, laşitate...". Informatorul „Avocatul" era, însă, de părere că „nu au posibilitatea să facă altfel, dată fiind această permanentă ameninţare"[6], lucru pe care i l-a spus şi lui Halippa. Cu toate acestea, basarabenii de dincolo de Prut nu îşi pierduseră nădejdia în ţara mamă.

Pantelimon Halippa şi ceilalţi basarabeni din ţară erau deosebit de preocupaţi în legătură cu starea de spirit existentă în rândul românilor de dincolo de Prut, dar şi în privinţa unor eventuale încercări ale autorităţilor locale din R.S.S. Moldovenească, pentru obţinerea unei mai largi autonomii din partea Moscovei şi apropierea de ţara noastră. Nu era exclusă ipoteza că o propunere de soluţionare a „problemei româneşti", în cadrul sistemului socialist ar putea să vină chiar de la Chişinău, punându-se chiar speranţa ca în acest caz, ea să fie agreată de Moscova. Aşa cum rezultă dintr-o notă a sursei „Avocatul", în cadrul unei discuţii purtate pe 20 august 1974, la Policlinica nr. 5 din Bucureşti, dr. Ipolit Derevici[7] i-a spus că, în urmă cu o săptămână, a fost vizitat de Anatolie (Tolea) Coropceanu[8], vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri al R.S.S. Moldoveneşti şi secretar al Comitetului Executiv al P.C. Moldovenesc. În discuţiile purtate, dr. I. Derevici a abordat şi problema Basarabiei, spunându-i – între altele – lui Coropceanu că „atât timp cât România era un stat capitalist, avea sens ca Basarabia să fie sub U.R.S.S. care, ca stat socialist, putea asigura o viaţă mai bună poporului din această provincie, dar acum când şi România este stat socialist, nu mai are nici un rost". Legat de acest aspect, Anatolie Coropceanu a afirmat că „acesta este şi punctul de vedere al conducerii R.S.S. Moldoveneşti", care ar fi „determinat de tot mai desele întrebări pe care cetăţenii ţării de naţionalitate română le adresează conducerii (de la Chişinău – *n.n.*), de ce Basarabia nu se uneşte cu România. Conducerea a discutat această problemă şi a hotărât trimiterea unei delegaţii la Brejnev"[9].

[6] *Ibidem*, f. 234.

[7] Vezi Schiţe biografice.

[8] Anatolie Coropceanu este nepot al dr. Ipolit Derevici, fiind fiul lui Vladimir Coropceanu – văr primar al acestuia, medic veterinar al oraşului Chişinău. Având o soră la Timişoara, A. Coropceanu venise în anii precedenţi de mai multe ori în România.

[9] Arh. C.N.S.A.S., dosar I 161960, vol. 3, f. 159 bis.

Această delegaţie, din care a făcut parte şi Anatolie Coropceanu, ar fi informat conducerea centrală a U.R.S.S. cu dorinţa românilor basarabeni ca R.S.S. Moldovenească să se unească cu România. L.I. Brejnev ar fi răspuns: „Aşteptaţi!”. Din modul în care a fost primită această delegaţie şi răspunsul dat, Coropceanu a tras concluzia, potrivit căreia conducerea U.R.S.S. nu a părut surprinsă de problema ridicată şi nici nu a ripostat. Ca o consecinţă a trimiterii acestei delegaţii, s-a observat o tendinţă de înlocuire a unor persoane din conducerea R.S.S. Moldoveneşti, aduse de dincolo de Nistru, cu băştinaşi moldoveni, astfel că în momentul discuţiei ajunsese la circa 90%. După întoarcerea delegaţiei de la Moscova, la întrebările adresate de moldoveni, unor persoane din conducerea R.S.S. Moldoveneşti „de ce nu ne unim cu România?”, s-a dat acelaşi răspuns: „Aşteptaţi!”. În continuare, Anatolie Coropceanu ar fi afirmat că „este păcat că în ultimul timp raporturile dintre U.R.S.S. şi România s-au răcit simţitor”. Pe marginea acestei observaţii, dr. Ipolit Derevici i-a spus că pretenţia României de a nu permite amestecul şi directivele U.R.S.S.-ului în politica sa internă şi externă, este justă. A asemănat atitudinea U.R.S.S.-ului cu „aceea a unui părinte care nu lasă copii săi să se administreze şi conducă singuri, nici după ce îi dă la casele lor. U.R.S.S.-ul, care a jucat o perioadă de timp, rolul de părinte al socialismului, acum când celelalte ţări socialiste sunt capabile să se dezvolte singure, să fie lăsate în pace”[10]. Anatolie Coropceanu a fost de acord cu punctul de vedere al dr. Ipolit Derevici, recunoscând în acelaşi timp că „problema Basarabiei este spinoasă”. Tot cu prilejul acestei discuţii, dr. Ipolit Derevici i-a spus informatorului că „are impresia că dacă ar fi trăit Stalin, s-ar fi rezolvat mai uşor problema Basarabiei”[11]. După părerea sa, Hruşciov ar fi îngreunat foarte mult această chestiune. Deşi este o abordare contrafactuală care, în general, nu se face în tratarea istoriei, ne permitem, totuşi, să opinăm că este greu de crezut că problema Basarabiei ar fi putut fi rezolvată de Stalin, care, în 1940, iar apoi în 1944, a acţionat pentru ocuparea acesteia de către Uniunea Sovietică.

În anii ’70, Halippa constata că, în Basarabia, „orăşenii sunt atraşi pentru a se stabili în inima Rusiei, oferindu-li-se acolo lefuri mari. Iar, în oraşele basarabene, vin din inima Rusiei tehnicieni ruşi”. De asemenea, în colhozurile din Basarabia, toţi mecanizatorii sunt ruşi trimişi din centrul statului sovietic. Toate aceste măsuri tind la „deznaţionalizarea populaţiei româneşti dintre Prut şi Nistru”[12].

La începutul lunii noiembrie 1974, preotul Dimitrie Balaur relata

[10] *Ibidem,* f. 160.

[11] *Ibidem.*

[12] *Ibidem,* vol. 13, f. 33.

prietenilor săi basarabeni din Bucureşti unele „impresii" colectate în urma vizitei pe care tocmai o făcuse în R.S.S. Moldovenească. El a arătat că, deşi i s-a pus în vedere să stea numai în comuna natală, a circulat prin mai multe localităţi din Basarabia, vizitându-şi foşti colegi de seminar. Într-una din comunele vizitate, preotul fiind bolnav, a ţinut el o slujbă. Balaur i-a confiat lui Halippa şi celor prezenţi la discuţie, faptul că cineva din satul natal l-a întrebat „ce face mama noastră (România – *n.n.*) de nu se îngrijeşte să ne scoată de la ruşi?"[13].

O vie preocupare manifesta fruntaşul basarabean faţă de mistificările istoriografiei sovietice în legătură cu trecutul teritoriului dintre Prut şi Nistru. Urmărea atent acest fenomen şi constata că în U.R.S.S. se scriu, inclusiv în publicaţii ale Academiei de Ştiinţe şi nu numai în ziare, anumite articole care conţin o prezentare „criminală" prin inexactitatea lor, a faptelor şi adevărului istoric. Halippa era la curent, de asemenea, în legătură cu faptul că unele reviste şi ziare ce apăreau la Chişinău îi publicau discursuri şi puncte de vedere exprimate în perioada când deţinea un rol în politica din România Mare, mai ales din categoria aşa-ziselor „dueluri electorale" cu liberalii şi averescanii, prin care îi critica pe aceştia de abuzurile, nedreptăţile şi ilegalităţile făcute în timpul guvernării. Acestea erau interpretate în sensul că „însăşi Pan Halippa s-a ridicat împotriva guvernării române în Basarabia" şi că, o asemenea administraţie ar avea urmări similare şi în prezent, apreciindu-se că „asta vă aşteaptă (ilegalităţi, abuzuri), dacă se va reveni la o guvernare românească în Basarabia"[14].

Referitor la asemenea clişee ale propagandei sovietice, Pantelimon Halippa afirma că îi pare bine că publicaţiile din Chişinău îi publică discursurile în cauză, întrucât astfel i se conturează şi mai bine – în ochii opiniei publice – poziţia pe care s-a situat în întreaga sa viaţă, coordonatele după care s-a orientat în întreaga sa activitate: de „luptă deschisă pentru libertate şi împotriva nedreptăţilor, indiferent dacă acestea au venit de la români sau de la ruşi"[15].

Tot în acea perioadă a apărut, la Chişinău, lucrarea unui anume Şincan, *Destinul se naşte din clipe*, iniţial în limba rusă, apoi tradusă şi în „moldovenească", de către Costenco, fiul vitreg al lui Fedia Păduraru. În această carte sunt descrise „samavolniciile făcute de autorităţile române în Basarabia". Printre numele care apar în carte este şi cel al lui Pan Halippa, înfăţişat într-o ipostază de personaj negativ, afirmându-se prin conversaţia unor copii de la ţară, că fruntaşul basarabean, în calitate de fost ministru,

[13] *Ibidem,* vol. 3, f. 131. Nota informatorului „Avocatul", din 5 noiembrie 1974.
[14] *Ibidem,* vol. 4, f. 188.
[15] *Ibidem,* f. 185.

nu permitea fiilor de ţărani să înveţe carte. Lucru complet neadevărat, cu o evidentă intenţie denigratoare. Atitudinea ostilă adoptată în scrierile sovietice faţă de Pantelimon Halippa mergea până acolo încât nici nu se amintea de activitatea sa culturală din perioada interbelică, deşi a fost mulţi ani director al mai multor reviste literare. Dintre foştii „unionişti", doar Iorgu Tudor se bucura de o apreciere pozitivă în sistemul de valori sovietic, pe considerentul că e un „poet revoluţionar", motiv pentru care i-au fost publicate mai multe scrieri literare. După cum constata Halippa, faptul că tipăriturile sovietice – spre deosebire de cele venite din Occident – puteau intra în ţară prin poştă, fără probleme, se explica prin aceea că la graniţa românească „nimeni n-are curajul să controleze şi să reţină ceea ce vine din Uniunea Sovietică"[16]. Această situaţie va cunoaşte o schimbare considerabilă după înfiinţarea, în anul 1972, a aşa-zisei unităţi „anti KGB" (iniţial U.M. 0920/A, apoi U.M. 0110).

În legătură cu lucrările pseudo-ştiinţifice sovietice, de genul monografiei „Moldavia", apărută în mai multe ediţii la Moscova, Halippa aprecia că „ruşii încearcă să falsifice istoria în modul cel mai grosolan. Realitatea este cu totul alta. Nu moldovenii sau valahii – cum spun ei – sunt slavi românizaţi, ci slavii au ocupat Basarabia şi prin toate mijloacele de care dispun, stăruie să rusifice elementul băştinaş daco-roman, ce formează majoritatea populaţiei din această provincie. Acesta este adevărul etnic şi istoric"[17]. O atenţie aparte acorda moldovenismului primitiv, constatând că „oamenii de ştiinţă sovietici contestă latinitatea moldovenilor, nu numai până la Prut, ci chiar până la Carpaţi"[18]. În articole apărute în „Moldova socialistă"[19] şi alte publicaţii de la Chişinău se afirma, adesea, că moldovenii nu sunt români, ci slavi românizaţi şi n-ar avea nimic în comun cu muntenii care sunt daci romanizaţi, neformând deci unul şi acelaşi popor. Teza aceasta era susţinută potrivit indicaţiilor primite de la Moscova, care urmărea pe toate căile deznaţionalizarea românilor basarabeni. Este inadmisibil – spunea Halippa ca „noi să lăsăm pe ruşi să-şi facă nestingheriţi această propagandă, fără să avem măcar curajul de a restabili adevărul istoric".

[16] *Ibidem*, f. 222. Nota din 10 martie 1972.

[17] *Ibidem,* f. 54. Nota din 16 iulie 1973.

[18] *Ibidem,* vol. 3, f. 216. Nota informatorului „Sever", din 23 aprilie 1974.

[19] Un asemenea articol intitulat *Falsificatorii fără mască în legătură cu aniversarea a 57-a a instaurării puterii sovietice în Moldova* a apărut în „Moldova socialistă", nr. 11, din 1 mai 1974, sub semnătura lui S. Afteniuk, membru corespondent al Academiei de Ştiinţe a R.S.S. Moldoveneşti. Revista lunară „Nistru", nr. IV/1974 a publicat cuvântarea lui Leonid Ilici Brejnev, intitulată *La cincizeci de ani...* (p. 5-16), urmată de un raport al primului secretar al R.S.S. Moldoveneşti, Ivan Bodiul, cuprinzând o serie de invective şi aprecieri injurioase cu privire la România.

Tocmai de aceea – spunea el – era absolut necesar să fie primită propunerea sa de a fi aleşi în Marea Adunare Naţională doi deputaţi basarabeni, care „ar fi putut lua cuvântul în toate aceste probleme”[20].

În mod frecvent, el folosea şi recomanda interlocutorilor săi expresia Moldova de Răsărit, în loc de Basarabia, cu intenţia vădită de a sublinia unitatea Moldovei, aşa cum ea era în timpurile străvechi.

În urma afirmaţiilor făcute de istorici români într-o serie de lucrări apărute în anii ’70, sovieticii au declanşat o intensă campanie de propagandă antiromânească pe întreg teritoriul R.S.S. Moldoveneşti; s-au adunat din toate satele, de la oameni bătrâni, declaraţii potrivit cărora, în satele respective, existau, în 1918, soviete de deputaţi, care s-ar fi pronunţat împotriva unirii cu România şi că, mai mult, „au luptat împotriva armatei române”[21], care ar fi „ocupat” Basarabia. Au tipărit cărţi[22] şi broşuri pentru uz intern în legătură cu unirea Basarabiei cu România, căutând să demonstreze că actul de la 27 Martie 1918 nu a fost o afirmare a dreptului de autodeterminare, susţinut şi de V.I. Lenin pe vremea aceea. Se constată că, atâta vreme cât conducerea comunistă a României era total dependentă de cea de la Moscova, iar istoriografia din ţară copia obedient punctul de vedere sovietic referitor la problema basarabeană, istoricii din U.R.S.S. ignorau publicaţiile „burgheze” sau se refereau la ele în mod tangenţial sau întâmplător. Pe măsură ce se profilează tendinţa de apropiere, convergenţă şi identificare cu liniile definitorii ale discursului naţional din partea istoricilor din ţară (cei din exil s-au situat de la început şi permanent pe această poziţie), Kremlinul sesizează pericolul şi reacţionează prompt, prin lucrări de genul *Organizarea statului sovietic moldovenesc și problema basarabeană*[23] (910 pagini), apărută în 1974 sub semnătura lui A.M. Lazarev, academician fără pregătire istorică, preşedinte în acea perioadă al Sovietului Suprem al R.S.S. Moldoveneşti. Lazarev relua, în linii generale, poziţia din perioada interbelică a P.C.R., care milita pentru „eliberarea Basarabiei”, urmărind să invoce această atitudine, în fond antinaţională, ca

[20] Arh. C.N.S.A.S., dosar I 161960, vol. 6, f. 5-5bis. Nota din 5 mai 1975.

[21] *Ibidem,* vol. 4, f. 88.

[22] Dintre lucrările sovietice apărute în această perioadă amintim: S.K. Brîseakin, M.K. Sîtckim, *Triumful adevărului istoric*, Editura Cartea Moldovenească, Chişinău, 1969; *Împotriva falsificatorilor burghezi ai istoriei și culturii poporului moldovenesc* (Culegere de articole), Cartea Moldovenească, Chişinău, 1974; A.S Esaulenko*, Revoluția socialistă în Moldova și falimentul politicii burghezo-naționale*, Editura Ştiinţa, Chişinău, 1977; V. Lungu, *Politica de terorare și jaf în Basarabia,* Cartea Moldovenească, Chişinău, 1982 (traducerea versiunii ruse apărute în 1979).

[23] A.M. Lazarev, *Moldavskaya sovetskaya gosudarstvennost i Bessarabsky vopros,* Cartea Moldovenească, Chişinău, 1974.

„probă incriminatorie", pentru manifestările „naţionaliste" ale românilor din anii '70. În mod firesc, pseudo-lucrarea de ştiinţă a lui Lazarev era viu comentată în mediile basarabenilor din jurul lui Pantelimon Halippa, iar în legătură cu aceasta au apărut, în România şi în străinătate, mai multe studii şi luări de poziţie critice[24]. N-au lipsit iniţiativele unor membri ai grupului din jurul lui Pantelimon Halippa, privind elaborarea unor lucrări proprii pe tema Basarabiei. Astfel de iniţiative au avut Grigore Filip-Lupu, Nicolae Nitreanu ş.a., care nu au putut fi, însă, duse la îndeplinire, din cauza lipsei de sprijin din partea regimului, iar uneori chiar a boicotului.

Liderul basarabean era preocupat nu numai de situaţia confraţilor din Moldova de Răsărit, ci şi a celorlalte comunităţi etnice româneşti din proximitatea frontierelor ţării, precum aceea din zona Banatului sârbesc-Valea Timocului. Într-o discuţie din data de 27 februarie 1973, cu avocatul timişorean Damaschin Ţunea, care venise la el cu o serie de probleme ale românilor bănăţeni, Halippa arăta că „înţelege să se ocupe şi să le dea o mână de ajutor" acestora, întrucât „problemele românilor rămaşi în afara graniţelor ţării, sunt aceleaşi, fie că ei se află sub ruşi, fie că ei se află sub unguri"[25]. Ţunea intenţiona să organizeze o difuzare a cărţilor editate şi apărute în ţară, printre românii din Bulgaria, Iugoslavia şi Ungaria.

În prima decadă a lunii septembrie 1974, la recomandarea lui D. Ţunea, Halippa a fost vizitat, la domiciliu, de un anume Abradovici, în vârstă de 53-54 ani, invalid de o mână, cetăţean iugoslav, etnic român din Banatul sârbesc, care i-a relatat despre situaţia dificilă în care se găsesc românii din Valea Timocului, îndeosebi sub aspectul lipsei posibilităţilor de a-şi menţine identitatea etno-culturală, a învăţării limbii române etc. Interlocutorul a subliniat dorinţa ardentă a românilor de a învăţa limba maternă, care nu era, însă, admisă în şcolile din Valea Timocului. La întrebarea lui Halippa ce crede că ar trebui făcut, Abradovici i-a răspuns că s-ar impune un protest din partea Bucureştilor, pentru ca limba română să fie introdusă imediat în şcoli, iar statul român să trimită manuale pentru învăţarea limbii materne de către copii românilor din Valea Timocului[26]. O sugestie pe cât de oportună şi realistă, pe atât de actuală, având în vedere situaţia la fel de dificilă şi în ziua de azi a comunităţii româneşti din această regiune.

---

[24] Menţionăm în acest sens lucrarea intitulată *Un model de dezinformare sau cum falsifică istoria A.M. Lazarev*, scrisă de academicianul C.C. Giurescu, publicată în limbi străine, sub pseudonimul Petre Moldovan.

[25] Arh. C.N.S.A.S., dosar I 161960, vol. 4, f. 128.

[26] *Ibidem*, vol. 3, f. 152-152 bis.

CAPITOLUL X
ÎNCERCĂRI DE SENSIBILIZARE A OFICIALITĂŢILOR

Într-o vreme când despre Basarabia încă se mai vorbea în şoaptă, Pantelimon Halippa nu ezita să deschidă acest subiect faţă de reprezentanţi ai regimului comunist din România. La începutul anilor ’60 el s-a adresat liderului partidului comunist, Gheorghe Gheorghiu-Dej, vrând să-i comunice că „în trecut între Basarabia şi România existau legături culturale destul de frumoase, cu toate că politica ţaristă urmărea rusificarea Basarabiei şi vroia să grăbească fenomenul de uitare între fraţii din dreapta şi din stânga Prutului”[1]. Nu a fost primit niciodată în audienţă de Gheorghiu-Dej; în schimb a avut discuţii pe tema Basarabiei cu reprezentanţi ai Academiei Române şi ai Uniunii Scriitorilor din acea vreme.

Mai târziu, odată cu noul curs de relativă independenţă înregistrat în politica externă a României, Pantelimon Halippa şi-a pus mari speranţe într-o schimbare de percepţie a autorităţilor în privinţa problemei basarabene. Ca un bun cunoscător al chestiunii teritoriilor româneşti cedate forţat puterii răsăritene, având încă înainte de 1918 discuţii cu V.I. Lenin, Leon Troţki şi Al.F. Kerenski, în problema autodeterminării moldovenilor, el simţea nevoia „să împărtăşească la nivel superior anumite sfaturi cu caracter politic, diplomatic, naţional”. Cunoscând, de asemenea, caracterul, psihologia şi abilitatea diplomatică a ruşilor/sovieticilor, care în diverse etape schimbau modul de a pune problema acestor teritorii şi populaţii, în lumina „învăţăturii marxist-leniniste”, Halippa considera „de util folos pentru posteritate de a iniţia contribuţii personale pentru cei ce au contigenţă

[1] A.N.I.C., Fond Pantelimon Halippa (2126), Dosar nr. 565/F.D., f. 8.

www.dacoromanica.ro

cu această problemă la noi”[2]. El susţinea că „ruşii de la Stalin – nu de la Lenin – încoace, sunt nişte imperialişti, deoarece tind să ocupe teritorii străine”. Prin aceasta, ei încalcă principiile socialiste, socialismul adevărat. Preconizând ca fiecare naţiune să formeze un tot unitar şi nici-o parte a ei să nu trăiască sub ocupaţie străină, Lenin a formulat dreptul românilor din Basarabia de a se uni cu România, însă „numai dacă aşa hotărăşte Sfatul Ţării”. Halippa considera că restituirea Basarabiei la România trebuie să se facă chiar dacă ar urma şi alte cedări teritoriale, de către Uniunea Sovietică, cum ar fi o parte a Ucrainei la polonezi, ţările baltice, Caucazul etc. „Toate aceste teritorii nu au aparţinut Uniunii Sovietice şi această ţară nu ar pierde prea mult dacă ar renunţa la ele”[3]. El vedea, deci, că nu prin forţă, ci numai pe calea acţiunilor paşnice se poate ajunge la „retrocedarea Basarabiei”: „Stere, Zamfir Arbore şi atâţia alţi basarabeni de pe vremuri au reuşit să facă în 1918 Unirea Basarabiei cu România, numai prin activitatea politică. Exemplul lor ar trebuie imitat şi astăzi”[4]. Halippa era convins că prin cedarea de bună voie a Basarabiei, U.R.S.S. şi-ar fi câştigat o „mare simpatie a tuturor românilor, după cum şi conducătorii actuali ai ţării noastre vor fi mai stimaţi de popor, dacă vor obţine Basarabia”[5].

Prin această prismă trebuie interpretate memoriile pe care le-a adresat conducerii statului român din acea vreme. Pe 23 ianuarie 1967, Halippa trimitea un memoriu lui Nicolae Ceauşescu, secretar general al Partidului Comunist Român, în care făcea referiri la aniversarea Unirii Principatelor Române şi amintea că „tot în ziua de 24 ianuarie 1918, Sfatul Ţării din Basarabia, conform principiului autodeterminării popoarelor, proclamat de revoluţia rusă, a votat independenţa Basarabiei în unanimitate, cu asentimentul tuturor minorităţilor conlocuitoare. Pe cale de autodeterminare au păşit şi alte republici din cuprinsul Rusiei vechi: Finlanda, Republicile Baltice, Polonia, Ucraina, Georgia etc. Iar cu două luni mai târziu, la 27 martie 1918, a fost votată Unirea Basarabiei cu România. Trebuie să recunoaştem că Unirea a fost o chestiune internă a Republicii Basarabene independente”[6]. În continuare, el arăta că, deşi „clasicii marxism-leninismului – Marx, Engels şi Lenin – au recunoscut că răpirea Basarabiei de către ruşi a fost un jaf, o urmare a forţei în raporturile internaţionale, Basarabia şi astăzi este dezlipită de România, contrar principiului sacru al dreptăţii”. Având în vedere că „România, ca şi U.R.S.S., este o ţară socialistă care se îndreaptă

[2] Arh. C.N.S.A.S., dosar I 161960, vol. 3, f. 154.
[3] *Ibidem*, f. 283.
[4] *Ibidem,* f. 61. Nota din 30 octombrie 1978.
[5] *Ibidem,* vol. 13, f. 40 bis.
[6] A.N.I.C., Fond Pantelimon Halippa (2126), Dosar nr. 552/1967-1971, f. 7-8.

spre comunism", fruntaşul basarabean îşi exprima speranţa, „în concordanţă cu toată suflarea românească de pretutindeni, că Partidul Comunist Român va realiza la timpul oportun Unirea Moldovei de Răsărit cu România. Noi, românii basarabeni, ne punem toată nădejdea că în sfârşit românii din Moldova de Răsărit se vor uni cu fraţii lor de dincoace de Prut"[7].

Fruntaşul basarabean gândea că, până la soluţionarea definitivă a problemei reunificării celor două state româneşti, ele ar trebui să stabilească măcar legături culturale – cu schimburi de profesori, studenţi, conferinţe – „mai ales că asemenea legături existau chiar şi sub ţarism", aşa încât, în opinia sa, „Uniunea Sovietică nu le-ar putea refuza"[8]. Pe bună dreptate, el era intrigat de faptul că, deşi „niciodată în Ţara românească, n-au fost atâţia basarabeni ca acuma", „niciodată raporturile între Basarabia şi România n-au fost mai slabe"[9].

Pantelimon Halippa şi-a prezentat strategia în această problemă într-un memoriu, depus la Consiliul de Stat în ziua de 13 februarie 1967, în care era abordată problema raporturilor culturale de vecinătate între românii din dreapta şi din stânga Prutului, făcându-se ample referiri la trecutul şi tradiţiile istorice. El arăta că, „după Unirea Basarabiei din 27 martie 1918, raporturile între România veche şi Basarabia au fost nu numai intense, dar au creat legături fireşti, care se cer să fie satisfăcute şi astăzi, spre folosul reciproc al ambelor republici româneşti, despărţite numai de apa Prutului. Oamenii n-au numai legături de familie, dar şi de credinţă politică, împărtăşind aceeaşi doctrină marxist-leninistă, şi au nevoie să se ajute în chip reciproc, aşa cum a preconizat Vladimir Ilici Lenin în conversaţia pe care am avut-o în vara anului 1917, şi când a dat clasica formulă: «procedaţi cum vă dictează conştiinţa naţională şi interesul politic». Această conştiinţă şi (acest) interes dictează şi astăzi românilor de pe ambele maluri ale Prutului, să se cunoască, să se ajute şi să lucreze pentru pace şi progres în domeniul cultural, economic şi social"[10]. În opinia sa, problema raporturilor dintre Republica Socialistă România şi Republica Sovietică Socialistă Moldovenească impunea cu acuitate: colaborarea între Academia R.S.R. şi Academia din R.S.S.M.; un contact strâns între Uniunea Scriitorilor din R.S.R. şi cea din R.S.S.M.; schimb de profesori şi lectori între R.S.R. şi R.S.S.M.; o colaborare între presa din R.S.R. şi R.S.S.M.; o conlucrare între instituţiile de Radio şi Televiziune din cele două republici româneşti;

---

7 *Ibidem.*

8 Arh. CNSAS, Dosar I 161960, vol. 1, f. 119. Nota sursei „Nicu" din 27 noiembrie 1967.

9 *Ibidem*, vol. 23, f. 28.

10 A.N.I.C., Fond Pantelimon Halippa (2126), Dosar nr. 552/1967-1971, f. 22-25.

un schimb de studenţi între R.S.R. şi R.S.S.M.; un concurs de sportivi între republicile româneşti; vizite reciproce de reprezentanţe teatrale şi artistice[11].

Împreună cu memoriul semnat de Pan Halippa, tot la 13 februarie 1967, a fost depus la Consiliul de Stat şi memoriul întocmit de Nichita Smochină, referitor la situaţia românilor din U.R.S.S. După o succintă expunere a situaţiei teritoriului dintre Prut şi Nistru, din punct de vedere istoric şi juridic, autorul combate teoria existenţei poporului şi limbii moldoveneşti, diferite de poporul şi limba română, făcând ample trimiteri la lucrările unor reputaţi savanţi occidentali şi, în final, concluzionând că „problema existenţei a două neamuri: *moldovenesc şi român* este o problemă politică, nu ştiinţifică; dar trebuie răsturnată”[12]. Pentru rezolvarea pe cale paşnică, de bună vecinătate şi de înţelegere reciprocă a problemelor sensibile din raporturile R.S. România cu R.S.S. Moldovenească, Nichita Smochină propunea următoarele:

„1. Înfiinţarea unor posturi puternice de televiziune, care să permită spectatorilor de acolo să vadă televiziunea noastră cu toate frumuseţile neamului şi să ne audă graiul măcar pe calea undelor. Posturile noastre sunt mult mai frumoase, mai atrăgătoare şi merg de-a dreptul la inimă. Este de ajuns să citäm recentul *Dialog* la distanţă între regiunile Argeş şi Suceava;

2. În conferinţele noastre de la radio să nu se uite de a accentua din când în când că moldovenii şi românii sunt acelaşi neam, avându-se în vedere că localnicii ascultă emisiunile posturilor noastre;

3. Schimb de trupe de dansatori, artişti etc., precum şi de filme;

4. Înlesnirea pătrunderii presei din Republica Moldovenească la noi şi a presei din R.S. România în Republica Moldovenească. La Academia noastră nu se află toate publicaţiile din Republica Moldovenească;

5. Lămurirea opiniei publice române şi străine asupra acestei probleme de interes vital pentru existenţa neamului nostru, prin publicaţii în ziare şi reviste. Într-adevăr, aceasta din urmă este o chestiune spinoasă şi poate da naştere la neînţelegeri şi nemulţumiri. Ea însă poate figura în presa străină, fără a se aduce vreo supărare, şi poate fi ridicată de specialişti notorii în problema dată”[13].

De menţionat că Halippa nu excludea posibilitatea ca problema Basarabiei să poată fi prezentată chiar în faţa Curţii de Justiţie de la Haga, „căreia să-i arătäm drepturile noastre”. Într-o discuţie cu un informator al Securităţii, în noiembrie 1967, el arăta că „înţelege prudenţa pe care guvernul nostru trebuie să o aibă în această problemă”, dar se întreba,

[11] *Ibidem.*

[12] *Ibidem,* f. 15-21.

[13] *Ibidem.*

totuşi: „Când se va pune (problema Basarabiei – *n.n.*) dacă nu se pune acum, când Rusia are o serie de greutăţi în faţa ei, din pricina Chinei?”[14].

Într-un memoriu adresat secretarului general al P.C.R., Nicolae Ceauşescu, în anul 1968, el relua problema situaţiei „nedrepte şi lipsită de raţiune” existentă, prin faptul că „românii din Basarabia n-au legături culturale, economice, sociale şi politice cu fraţii din R.S. România, cu toate că şi unii şi alţii împărtăşesc aceeaşi doctrină comunistă”[15]. Arătând că această stare de lucruri este „foarte dăunătoare şi pentru unii, şi pentru alţii, căci nu pot să se ajute în creaţia culturală şi producţia materială”, Pantelimon Halippa considera că această problemă „merită să fie îmbrăţişată de conducerea R.S. România”, solicitând ca ea să fie luată în „cercetare adâncă şi să i se găsească soluţia cerută”[16].

La fel ca mulţi alţi politicieni şi intelectuali formaţi în perioada anterioară regimului comunist din România, Pan Halippa şi basarabenii din jurul său au salutat atitudinea adoptată de conducerea statului român în august 1968, privind condamnarea intervenţiei în Cehoslovacia a trupelor unor ţări membre ale Pactului de la Varşovia, în frunte cu U.R.S.S. Aşa cum rezultă dintr-o scrisoare adresată la 24 august 1968 lui Nicolae Ceauşescu, reprezentanţii basarabeni s-au solidarizat „întru totul cu declaraţia Marii Adunări Naţionale din 22 august 1968, cu privire la principiile de bază ale politicii externe a României, în care se afirmă cu toată tăria că aspiraţia majoră contemporană a fiecărui popor este cucerirea dreptului de a-şi hotărî singur soarta conform voinţei, intereselor şi năzuinţelor naţionale fără amestec din afară, pe temeiul principiului respectării depline a independenţei şi suveranităţii naţionale, a egalităţii depline în drepturi şi neamestecului, sub orice formă, în treburile altor ţări”[17]. În împrejurările dificile din acea vreme, fruntaşii basarabeni considerau că apărarea patriei, a unităţii naţionale constituie imperativul suprem pentru fiecare cetăţean. Acesta a fost, de altfel, momentul culminant al apropierii lor faţă de regim şi al încrederii în posibilitatea unei orientări independente reale în politica externă a ţării.

Ca unul care participase la Adunarea Naţională de la Alba Iulia, reprezentând Sfatul Ţării din Basarabia, împreună cu alţi militanţi basarabeni, precum Ion Pelivan, Ion Buzdugan şi Grigore Cazacliu, Pantelimon Halippa (singurul dintre ei care mai era în viaţă), pe bună

[14] Arh. CNSAS, Dosar I 161960, vol. 1, f. 119. Nota sursei „Nicu” din 27 noiembrie 1967.

[15] A.N.I.C., Fond Pantelimon Halippa (2126), Dosar nr. 552/1967-1971, f. 5.

[16] *Ibidem.*

[17] *Ibidem*, Dosar 556/1968, f. 1.

dreptate, se considera obligat să prezinte o comunicare la sesiunea ştiinţifică organizată de Academia Română, la 1 decembrie 1968, cu ocazia aniversării a 50-a de la Marea Unire. Trimisă sub forma unei scrisori către preşedintele Academiei Române, Miron Nicolescu, comunicarea releva faptul că mandatul delegaţilor Basarabiei la Adunările Naţionale de la Cernăuţi şi Alba Iulia a fost „ca noi să ducem fraţilor români şi locuitorilor din Bucovina şi din Transilvania salutul Basarabiei libere şi unite cu România şi prin contactul cu conducătorii de la faţa locului să contribuim la crearea atmosferei de frăţie şi înţelegere între provinciile care se uneau cu România, pentru ca pe calea aceasta să ne impunem mai uşor în patria-mamă şi să contribuim la înfrăţirea sufletească între provincii şi Vechiul Regat”[18]. După ce arăta în detaliu condiţiile în care s-a făcut Unirea Basarabiei cu România, în 1918, caracterul democratic şi plebiscitar al hotărârii Sfatului Ţării, Pantelimon Halippa concluziona că participarea basarabenilor la Adunarea Naţională de la Alba Iulia a fost „un act istoric, care merită să fie pomenit la Sesiunea Academiei pentru motivul că fraţii ardeleni s-au lăsat influenţaţi de condiţiile progresiste ale Sfatului Ţării din actul nostru de la 27 martie 1918, care a fost şi cel dintâi din cele trei ale Unirii tuturor românilor din 1918”[19].

Chiar dacă demersurile acestui adevărat tribun al Basarabiei – cum era recunoscut Pan Halippa în mediile celor care militau pentru refacerea unităţii naţionale româneşti – nu au avut efectul scontat, ele relevă încă o dată curajul şi tăria de caracter ale unui om care nu pregeta să lupte, în orice condiţii, pentru eliberarea Basarabiei. El nu excludea nici formele mai deosebite, chiar radicale, extreme (nu, însă, şi extremiste) de manifestare pentru a atrage atenţia autorităţilor în legătură cu problema Basarabiei. Potrivit unei note a Securităţii, cu câteva zile înainte de 27 martie 1971 – când se împlineau 31 de ani de la Unirea Basarabiei cu România, fruntaşul basarabean a afirmat că dacă nu i se va permite să organizeze, cu acest prilej, o adunare cu participarea mai multor basarabeni, la domiciliul său, „s-a gândit să-şi pună în buzunar o sticlă cu benzină, să se ducă în Piaţa Palatului şi să-şi dea foc”. Este greu de stabilit în ce măsură afirmaţia respectivă a fost şi reală. Cert este că, având în vedere intenţiile lui Halippa de a organiza adunarea menţionată şi aceea de „a-şi da foc” în Piaţa Palatului, organele de Securitate îşi propuneau să întreprindă „măsurile necesare pentru a preveni asemenea acţiuni”[20].

În tot acest timp, Pantelimon Halippa n-a încetat o clipă să spere

[18] *Ibidem,* Dosar 557/1968, f. 5-11.

[19] *Ibidem.*

[20] Arh. C.N.S.A.S., Dosar I 161960, vol. 4, f. 260.

în posibilitatea refacerii unităţii teritoriale româneşti, manifestând o preocupare permanentă pentru a „întreţine focul viu" faţă de problema Basarabiei şi Bucovinei. În mod deosebit, el era preocupat de faptul că generaţiile tinere nu trebuie să uite de existenţa Basarabiei, de trecutul istoric al acestei provincii, pentru că „va veni o dată momentul când se va putea pune şi această problemă"[21]. Din a doua jumătate a anului 1970, Halippa devine tot mai activ în „strângerea de materiale referitoare la Basarabia, redactarea altora noi, depistarea de persoane care să intervină pe lângă conducerea superioară de partid şi de stat pentru a susţine punctul său de vedere"[22].

În ianuarie 1973, el a mai făcut o încercare de a sensibiliza autorităţile în legătură cu problema Basarabiei. Vorbind în numele foştilor reprezentanţi aleşi ai românilor din Basarabia, într-o scrisoare adresată preşedintelui Consiliului de stat al R.S. România, el arăta că „noi urmărim cu mult interes dezvoltarea naţiunii române în provincia noastră natală şi am dori să contribuim şi noi la această dezvoltare cu felul nostru de a gândi şi activa. Dar pentru aceasta avem nevoie de a ni se îngădui să ne organizăm munca noastră într-un mic colectiv, care să aibă posibilitatea, ca prin memorii şi propuneri temeinic studiate să ajutăm puterea executivă a R.S. România la îndeplinirea celor mai mari obligaţiuni, pe care le-au avut guvernele României, încă din anul 1848 până în prezent, de a milita pentru întregirea poporului român, în statul său naţional, în hotarele lui fireşti"[23]. Fruntaşul basarabean arăta că, în condiţiile în care sunt atâtea probleme care se cer soluţionate, grupul din jurul său îşi oferă capacitatea de muncă şi gândire, menţionând că „mai suntem în viaţă 10 oameni", din care doi se aflau în străinătate: Anton Crihan – în S.U.A. şi Ion Păscăluţă – în Canada. În final, sublinia că „aşa de puţini câţi suntem, noi putem face legătura trecutului cu prezentul şi vrem să slujim viitorul"[24].

Pe aceeaşi temă, la 5 aprilie 1973 s-a adresat cu un memoriu preşedintelui Consiliului de Miniştri, Ion Gheorghe Maurer, amintind că problema Moldovei de Răsărit este „a patra parte din neamul românesc şi această populaţie vrea şi trebuie să facă parte din Republica Socialistă România. Şi cum în vremea de astăzi se discută problema securităţii în Europa şi a colaborării popoarelor ei, R.S. România nu poate să nu ridice la vremea potrivită problema Moldovei de Răsărit". Având în vedere că, în acel an, se împlineau 55 ani de la Unirea acestei provincii cu România,

[21] *Ibidem*, f. 259. Nota din 18 martie 1971.
[22] *Ibidem,* f. 264. Nota din 5 februarie 1971.
[23] *Ibidem,* vol. 8, f. 269.
[24] *Ibidem,* f. 269-270.

basarabenii ţineau să sublinieze că „actul nostru de unire a fost conceput în credinţa revoluţionarilor români din 1948, în frunte cu Nicolae Bălcescu şi în credinţa revoluţionarilor noştri socialişti, cum au fost basarabeanul Zamfir Arbore şi alţii". Fruntaşul basarabean făcea menţiunea că „noi nu luptăm împotriva ruşilor, ci împotriva imperialismului – ieri ţarist şi astăzi zis sovietic"[25]. Tot pe 5 aprilie 1973, un memoriu asemănător a trimis fruntaşul basarabean ministrului Afacerilor Externe al României, George Macovescu[26].

Deosebit de interesante sunt relaţiile pe care le-a avut Halippa în anii '60-'70 cu una din figurile de marcă ale perioadei de început a Partidului Comunist din România – Gheorghe Cristescu-Plăpumaru[27] –, primul secretar general al partidului (1921-1924). În acea vreme, Gheorghe Cristescu se afla în dizgraţie, nefiind pe placul echipei aflate la putere, mai ales al lui Nicolae Ceauşescu, ce se dorea a fi fondator şi lider istoric al comunismului românesc. Acesta era extrem de afectat de o replică pe care i-ar fi dat-o primul lider al P.C.R., în felul următor: „tovarăşe cismar, dumneata trebuie să ştii că eu, Cristescu-Plăpumaru, am ţinut la meseria mea, tot aşa şi dumneata trebuie să ţii (la meseria dumitale – *n.n.*). De ce te faci acum aristocrat şi nu ştiu ce?"[28].

Pantelimon Halippa şi Gheorghe Cristescu se cunoşteau de mult timp, încă din anii de început ai activităţii fruntaşului basarabean în România Mare. Într-un material al Securităţii, din 27 martie 1968, referitor la pregătirea de către grupul de basarabeni din Bucureşti a unei adunări pentru comemorarea a 50 de ani de la istorica hotărâre a Sfatului Ţării, privind unirea provinciei de peste Prut cu patria mamă, se arăta că „la această acţiune, Pantelimon Halippa a atras şi pe Gheorghe Cristescu, pe care a ajuns să-l convingă de necesitatea participării. În ultimul timp, Gheorghe Cristescu a motivat că nu va participa pentru a nu se complica relaţiile noastre cu Uniunea Sovietică, dând explicaţii că în acest sens a fost sfătuit şi de tovarăşul Ştefan Voitec. Totuşi, el a afirmat că nu a renunţat la această idee, urmând ca mai târziu să-şi ia libertatea de acţiune"[29]. Aşa cum rezultă din material, acţiunea preconizată de grupul de basarabeni nu a mai avut loc, întrucât Gheorghe Cristescu nu a primit avizul guvernului. Peste câteva zile, la 30 martie 1968, Halippa îi trimitea, totuşi, lui Gh. Cristescu o scrisoare de felicitare, cu ocazia împlinirii a 75 de ani de la înfiinţarea

[25] *Ibidem*, vol. 9, f. 334.
[26] Vezi *Ibidem*, f. 345-347.
[27] Vezi Schiţe biografice.
[28] Arh. C.N.S.A.S., Dosar I 161960, vol. 21, f. 266 bis.
[29] *Ibidem*, vol. 1, f. 8.

Partidului Social-Democrat din România (1893): „Vă transmit salutul meu şi al prietenilor basarabeni, care vedem în dumneata pe cel din urmă luptător pentru libertate naţională şi socială a neamului întreg românesc”[30].

Schimbul epistolar dintre Pan Halippa şi Gheorghe Cristescu este elocvent în ceea ce priveşte ideile şi speranţele pe care le nutreau cei doi foşti politicieni în problema evoluţiei istorice a Basarabiei, caracterul românesc al acesteia şi normalitatea reunificării cu patria mamă. În scrisoarea din 13 septembrie 1970, adresată lui Gheorghe Cristescu, Pantelimon Halippa deplânge faptul că „noi întârziem într-o acţiune care ar putea să ne ajute mult la angajarea forţelor naţionale. Basarabia cu elementele ei luptătoare rămâne neangajată de statul nostru şi exploatată destul de straniu de politica rusească şi anume: populaţia provinciei este antrenată într-un viciu al beţiei şi pe calea aceasta îşi dărâmă vigoarea”[31]. Arătând „ce bine ar fi fost ca V. Lenin să nu fie victima răzvrătitei Kaplan şi a tuturor acelora, care au ţinut mai mult la Stalin, decât la Lenin”, el îşi exprimă totuşi speranţa că „ideea autodeterminării popoarelor şi plecarea lor din statul aglomerat al sovietelor va triumfa, cum credeţi şi dvs. şi cum cred şi eu”[32]. La rândul său, răspunzând unei alte scrisori a lui Pantelimon Halippa, pe 18 ianuarie 1972, Gheorghe Cristescu se arăta bucuros de „urarea ca să nu uit fiica României, scumpa copilă – Basarabia”, menţionând că „în 1899 am citit broşura «Primejdia naţională», scrisă de fostul nostru tovarăş V.G. Morţun, şi prin ceva manuale, prin clasele primare, că Basarabia e românească. Iar tatăl meu, ce a făcut războiul din 1877-1878, ne spunea că Basarabia e a noastră. Ca om politic, n-am uitat-o şi cât voi mai respira – o evoc”[33]. Toate acestea sunt relevante pentru constatarea că, în pofida deosebirilor de vederi şi, uneori, a disputelor acerbe care existau între ei pe problemele de politică internă, oamenii politici români din perioada democraţiei parlamentare se regăseau, în general, pe o platformă comună în ceea ce priveşte interesul ţării şi marile probleme de politică externă.

Cu ocazia celei de-a 91-a aniversări a lui Gheorghe Cristescu, în ziua de 10 octombrie 1973, la domiciliul acestuia a avut loc o reuniune, la care au participat mai mulţi veterani ai fostului Partid Socialist din România, care „făceau politică socialistă încă de pe vremea când comuniştii de azi erau abia legionari”[34]. În cadrul discursurilor „fulminante” rostite cu acest prilej,

---

30 *Ibidem*, f. 139.

31 A.N.I.C., Fond Nicolae Nitreanu (2647), vol. 27, f. 25.

32 *Ibidem.*

33 *Ibidem*, f. 125-126.

34 *Ibidem*, vol. 20, f. 253 bis. Notă T.O. din 15 octombrie 1973, privind cazul „Basarab”.

au fost aduse o serie de critici privind practicile regimului politic aflat la putere, îndeosebi pe plan intern, făcându-se o serie de aluzii la conducerea unipersonalizată a şefului de partid şi de stat, tendinţele tot mai evidente în ceea ce priveşte cultul personalităţii. Prezent şi el la reuniune, Halippa a ridicat problema Basarabiei care, în opinia sa, trebuia să fie abordată la modul cel mai serios de către autorităţile de stat. Aşa cum rezulta dintr-o discuţie ulterioară cu prietenii săi, Halippa ar fi dorit ca la această reuniune să participe şi un reprezentant al oficialităţilor, pentru a vedea „cum se pun problemele", dar ofiţerul de Securitate care-l contacta în mod curent nu a dat curs acestei sugestii, din motive lesne de înţeles.

La funeraliile lui Gheorghe Cristescu, în decembrie 1973, Halippa nu a putut participa, fiind bolnav, dar i-a scris o poezie, în care vorbeşte despre „Ghiţă Cristescu-Plăpumaru", care a vrut să lupte pentru binele poporului, dar nu a înţeles să se supună Moscovei, şi-a arătat adeziunea faţă de ideile lui Lenin, dar Stalin i-a fost potrivnic. De la actuala conducere de stat a ţării noastre, Cristescu nu a avut parte decât de o înmormântare „pompoasă". Poezia se încheie arătând că Moscova actuală este „imperialistă" şi ar trebui să renunţe a se amesteca în treburile altor popoare[35].

Pantelimon Halippa a încercat, de asemenea, să sensibilizeze anumite persoane de origine basarabeană aflate în conducerea de partid şi de stat, precum Leonte Răutu[36] sau Alexandru Bârlădeanu[37], pentru a determina o schimbare de atitudine a autorităţilor în chestiunea teritoriului dintre Prut şi Nistru şi, îndeosebi, a iniţierii unor legături culturale între R.S. România şi R.S.S. Moldovenească. În cazul lui Răutu, miza pe faptul că, fiind admirator al lui Constantin Stere, cunoştea bine problemele basarabene. Despre Alexandru Bârlădeanu ştia că, în urmă cu mai mulţi ani, având o întrevedere cu Hruşciov, l-a întrebat „de ce Uniunea Sovietică urmăreşte să facă din România o ţară săracă?". Drept răspuns, liderul sovietic de atunci ar fi adresat o insultă privitoare la români[38]. În a doua jumătate a anilor '60, când Al. Bârlădeanu încă îndeplinea diverse funcţii în conducerea de partid şi de stat, Halippa a încercat de mai multe ori să ia legătura cu el, dar nu a reuşit. În cursul anilor '70, a izbutit să poarte unele discuţii discrete cu Bârlădeanu, dar când acesta nu mai avea prea mari posibilităţi, steaua liderului politic începând să apună, aflându-se în dizgraţia echipei de la conducerea statului şi, totodată, în vizorul organelor de Securitate. Într-o discuţie de acest gen, din octombrie 1977, Halippa l-a întrebat pe Bârlădeanu

35 Arh. C.N.S.A.S., dosar I 161960, vol. 3, f. 292.
36 Vezi Schiţe biografice.
37 Vezi Schiţe biografice.
38 Arh. C.N.S.A.S., dosar I 161960, vol. 3, f. 191.

cum, astăzi, conducătorii sovietici nu mai recunosc existenţa Basarabiei, atâta vreme cât ea a fost oficial recunoscută de K. Marx şi V.I. Lenin? La aceasta, Al. Bârlădeanu a răspuns că Brejnev a afirmat, la o întâlnire la nivel înalt, că „nu există Basarabia, ci numai R.S.S. Moldovenească. Ceea ce era acum 70 de ani, nu mai are valabilitate în zilele de azi!”[39]. Referindu-se la motivele înlăturării sale din conducere, Bârlădeanu arăta: „Eh, oameni-s oameni. Îmi aduc aminte de vorba unuia: sunt exilat pentru că am vrut să stau în picioare, drept. Am vrut să stau în picioare şi n-am fost de acord cu multe lucruri. Trebuie oameni care să sărute mâna!”. Răspunzând unei alte întrebări referitoare la aspiraţiile sale intelectuale în raport cu regimul, el a afirmat: „Altele sunt interesele. Nu mai pot face nimic. Eu sunt complet izolat, nici nu prea se permite să se spună numele meu. Nu mi-au dat voie nici să scriu. Am început să scriu la nişte gazete literare şi m-au chemat şi mi-au spus să nu scriu. E adevărat că ce scriam eu, nu prea plăcea”[40]. Fiind întrebat ce se poate face pentru realizarea dezideratului unirii celor două state româneşti, Al. Bârlădeanu răspunde: „Eu nu văd ce se poate face deocamdată, decât sprijinind pe basarabeni, orice mişcare de acolo”. În acelaşi spirit, el a completat: „Noi trebuie să căutăm să menţinem fiinţa fizică şi morală a celor de acolo, ca să nu le lăsăm să piară. Eu sunt sigur că va veni momentul când problema frontierelor sovietice va fi examinată din nou”[41]. În discuţiile cu interlocutorul, Al. Bârlădeanu era preocupat de aflarea unor date privind activitatea revoluţionară a lui Constantin Stere şi îndeosebi de a intra în posesia testamentului acestuia. Era nemulţumit de faptul că Arhivele Statului nu i-au pus la dispoziţie documentele aflate în păstrare, pentru cercetarea unei asemenea teme.

În acea perioadă, Halippa intenţiona, de asemenea, să-l invite la domiciliul său pe Mircea Malița, în ideea de a determina pe soţia acestuia (originară din Chişinău), să activeze pe linia Unirii Basarabiei cu România[42]. Din investigaţiile făcute nu rezultă ca această idee să se fi concretizat vreodată.

În cadrul eforturilor sale de a sensibiliza toţi factorii care ar putea avea un rol în chestiunea Moldovei Răsăritene, la 14 mai 1973, Pantelimon Halippa, „în numele românilor din Basarabia”, i-a trimis o scrisoare şef rabinului cultului mozaic, dr. Mozes Rosen, care era şi deputat în Marea Adunare Naţională. Ocazionată de împlinirea unui sfert de veac de la

[39] *Ibidem,* vol. 24, f. 263 -263 bis. Nota T.O. din 25 octombrie 1977, privind cazul cazul „Basarab”.

[40] *Ibidem,* f. 265 bis. Nota T.O. din 27 octombrie 1977, privind cazul cazul „Basarab”.

[41] *Ibidem*, f. 266-266 bis.

[42] *Ibidem,* vol. 3, f. 322.

reîntemeierea statului Israel (14 mai 1948), scrisoarea arăta că „românii din Basarabia – atât cei din ţara lor liberă – Republica Socialistă România, cât şi cei care se află azi încă sub ocupaţia sclavagistă a Rusiei sovietice, prin noi – transmit poporului israelian şi naţiunii evreieşti, odată cu simpatiile lor calde, – sincere urări de bine şi progres în consolidarea idealului naţional”[43]. În această epistolă, Halippa a propus şefului spiritual al comunităţii evreieşti din România „să lupte împreună atât pentru realizarea revendicărilor evreilor din Israel, cât şi pentru soluţionarea problemei Moldovei de Răsărit”[44]. Deşi şef rabinul s-a declarat de acord, în principiu, cu propunerile liderului basarabean, colaborarea dintre cei doi nu s-a concretizat în vreun fel.

În viziunea lui Halippa, China putea avea un rol important în susţinerea intereselor româneşti privind Basarabia. În iunie 1971, delegaţia de partid şi de stat română a fost primită cu „onoruri neobişnuite” în China. „Pentru politica noastră externă, această vizită şi felul cum s-a desfăşurat – aprecia Halippa – reprezintă un mare succes”[45]. Atât prin primirea făcută delegaţiei române, cât şi prin acordurile încheiate, China demonstra că „urmăreşte izolarea Uniunii Sovietice de celelalte state socialiste”. Urmând această politică de izolare, „China şi-a instalat în Balcani, influenţa sa în Albania, Igoslavia şi România”. China are „revendicări teritoriale împotriva Uniunii Sovietice, punctul ei de vedere fiind acela că ruşii n-au ce căuta în Asia”. „De aceea eu cred – opina fruntaşul basarabean – că atunci când vor avea superioritatea militară, îşi vor formula revendicările”. Halippa mai constata că, în toate discursurile rostite, conducătorul delegaţiei române a vorbit de „restabilirea şi întărirea unităţi statelor socialiste”; această restabilire şi întărire a unităţii – spunea Halippa – „include şi Rusia”. „Se pune însă întrebarea: o asemenea unitate convine chinezilor, dat fiind că ei urmăresc tocmai izolarea ruşilor?”. Concluzia lui Halippa era că, în urma vizitei, poziţia românească este mult întărită, întrucât „noi avem şi o alianţă încheiată cu China şi care ne apără de orice surpriză şi am obţinut şi un ajutor economic substanţial, aşa cum nu l-am avut de la nimeni”[46].

În septembrie 1973, Halippa trimite împreună cu Nicolae Nitreanu, la sugestia acestuia, prin intermediul nepotului său, avocatul Teodor Păduraru, un memoriu ambasadei chineze din Bucureşti, pentru preşedintele Mao Tze Dun, în vederea susţinerii cauzei populaţiei basarabene în forurile internaţionale. Urmărind atent reacţiile demersului său, liderul basarabean

[43] *Ibidem,* vol. 4, f. 97-98.
[44] *Ibidem*, vol. 3, f. 126 bis.
[45] *Ibidem*, vol. 4, f. 254. Nota informatorului „Nicu”.
[46] *Ibidem,* f. 254-255.

a fost încântat să constate când, la începutul lunii octombrie 1973, postul de radio „Europa Liberă" a anunţat că China a condamnat pe sovietici/ruşi că deţine teritorii străine, printre care şi Basarabia şi Nordul Bucovinei, de la România. Halippa considera că acţiunea Chinei s-ar datora şi scrisorii trimise preşedintelui Mao Tze Dun, de el şi Nitreanu[47].

Atent la toate schimbările şi tendinţele manifestate în relaţiile dintre R.P. China şi U.R.S.S., cât şi a impactului acestora asupra intereselor României şi a problemei basarabene, Halippa observa, de exemplu, faptul că, la parada de la 23 august 1974, pe care a urmărit-o la televizor, „delegatul chinez se arăta tot timpul foarte bucuros de defilare, spre deosebire de premierul sovietic, (Alexei) Kosîghin, care a luat tot timpul o ţinută rece, distantă..."[48]. Deloc întâmplătoare, atitudinea înaltului demnitar sovietic reflecta în fond tensiunile existente între Bucureşti şi Moscova, care, în anul 1974, au atins un punct culminant şi s-au manifestat pe mai multe planuri, implicând şi alte ţări socialiste, inclusiv China. Atunci, România refuzase să recunoască Uniunii Sovietice dreptul de a construi o mare autostradă strategică de la Odessa la Varna (Bulgaria), traversând Dobrogea şi care ar fi fost destinată să transporte trupe şi echipament din Uniunea Sovietică în Bulgaria. Mai mult, Bucureştiul a refuzat trecerea trupelor sovietice care urmau să ia parte la manevrele de vară din Bulgaria. Potrivit unor cercetători occidentali, oficiali români au răspândit chiar zvonul că Uniunea Sovietică a încercat să stabilească un coridor permanent cu Bulgaria prin teritoriul românesc[49]. Tot în anul 1974, la Chişinău, a apărut lucrarea lui A.M. Lazarev, despre care am relatat în capitolul anterior.

La începutul anului 1974, liderul basarabean a primit o invitaţie din partea Academiei Române de a participa la sesiunea jubiliară organizată în zilele de 17-19 ianuarie, cu tema „Academia Română şi cultura românească în perioada 1860-1920". În mod firesc, el s-a arătat bucuros că a fost invitat la această manifestare, văzând în aceasta o recunoaştere a meritului său de a fi fost membru corespondent al Academiei. Întrucât una din conferinţele prevăzute să se ţină cu acest prilej trata problema rolului bucovinenilor la dezvoltarea culturală a ţării, iar cu privire la rolul basarabenilor nu era prevăzut nimic în program, Pantelimon Halippa dorea ca, în cadrul sesiunii să vorbească despre rolul pe care l-au avut în ridicarea culturală a ţării B.P. Haşdeu, Constantin Stere, Ştefan Ciobanu, Ion Inculeţ, Alexandru

[47] *Ibidem,* f. 320.

[48] *Ibidem*, vol. 3, f. 156.

[49] Aurel Braun, *Romanian Foreign Policy since 1965*, Praeger, New York, 1978, p. 93; Ion Constantin, *Basarabia sub ocupaţie sovietică de la Stalin la Gorbaciov,* Editura „Fiat Lux", Bucureşti, 1994, p. 148.

Roman, Vasile Stroescu ş.a., unii dintre ei foşti membri ai Academiei Române. În zilele de 17 şi 18 ianuarie 1974, Halippa a participat la sesiune, şi a luat legătura cu prezidiul acesteia, cerând să i se permită să susţină şi el o comunicare referitoare la oamenii de cultură din Basarabia. I s-a răspuns că, întrucât nu a depus din timp un referat, ar putea lua cuvântul la discuţiile finale, numai cu aprobarea preşedintelui Academiei (Miron Nicolescu). Cu toate insistenţele sale, în cele două zile de sesiune, nu a reuşit să-l găsească pe preşedintele Academiei, pentru a obţine aprobarea respectivă. Se înţelege că, din „ordin superior", nu se dorea ca el să ia cuvântul pe o temă considerată sensibilă şi cu repercusiuni nedorite în planul relaţiilor cu sovieticii. La rândul lor, organele de Securitate au întreprins o serie de măsuri combinative pentru descurajarea şi chiar împiedicarea liderului basarabean de a lua cuvântul la această sesiune[50]. Astfel, în ziua de 19 ianuarie 1974, nu a mai participat la sesiune, fiind reţinut acasă de la orele 11.00-14.00, de către un salariat al Ministerului de Interne, sub pretextul unei discuţii pe teme generale. Halippa şi-a dat seama că a fost reţinut în mod special pentru a nu lua cuvântul în ultima zi a sesiunii[51]. Drept urmare, a scris un memoriu adresat preşedintelui acestui înalt for de cultură, prin care îşi exprimă regretul că în nici una din cele 69 de comunicări prezentate în cadrul simpozionului, nu s-a vorbit nimic despre academicieni de origine basarabeană, în frunte cu B.P. Haşdeu, şi nici despre alte personalităţi care au avut o contribuţie însemnată la făurirea istoriei şi culturii neamului. El ruga să fie înlăturată această omisiune. Mai sugera ca, la Biblioteca Academiei, să se achiziţioneze cărţi şi reviste care apar acum la Chişinău. Memoriul a fost citit mai întâi la el acasă, într-un grup de prieteni, anume convocaţi „la o consfătuire". Abia după ce aceştia i-au dat aprobarea, a trimis memoriul Academiei. Evident, Securitatea a avut grijă ca materialul în cauză să nu „circule prea mult prin Academie"[52].

În cursul lunii august 1974, în preajma începerii lucrărilor Congresului Mondial al Populaţiei, care a avut loc la Bucureşti, Pantelimon Halippa a invitat la domiciliul său mai mulţi basarabeni pentru a redacta împreună un memoriu prin care să informeze Congresul asupra scăderii accentuate a procentului moldovenilor din numărul total al populaţiei din Basarabia de la circa 76% în 1940 la aproximativ 42% în prezent, ca urmare a măsurilor de deznaţionalizare luate de sovietici. Această întrunire nu a mai avut loc, cel în cauză renunţând la idee, întrucât legăturile sale nu au fost de acord cu cele preconizate, în urma „sfaturilor" date de organele de Securitate.

[50] Arh. C.N.S.A.S., dosar I 161960, vol. 3, f. 233-234, 241-242.
[51] *Ibidem*, f. 255.
[52] *Ibidem,* f. 250.

Halippa era tot mai conştient de erodarea regimului din ţară, nesfiindu-se să spună, adesea, în discuţiile cu prietenii că „prestigiul actual al României este numai pe plan internaţional. În ţară însă, lucrurile merg prost, este sărăcie şi lumea se simte nemulţumită. Cauza se datorează faptului că în preajma Preşedintelui Republicii noastre se află oameni necompetenţi la conducerea treburilor de stat. Banii statului se risipesc adesea în van, cum s-a întâmplat cu noua clădire a Teatrului Naţional, pe care Halippa a vizitat-o de curând, unde acustica este insuficientă..."[53]. Cu toate acestea, el îşi punea speranţa că problema Moldovei de Răsărit ar putea să fie ridicată şi discutată la Congresul al XI-lea al P.C.R, desfăşurat între 25-28 noiembrie 1974, întrucât chiar Marx afirmase că anexarea Basarabiei de Rusia „a constituit un jaf"[54]. La congres – credea Halippa – s-ar putea pune problema existenţei a două Românii şi a drepturilor de autodeterminare pe care-l are populaţia românească din Basarabia, drept care a fost recunoscut chiar de Lenin. Fruntaşul basarabean era convins, totuşi, că această problemă nu va fi pusă la congres, întrucât „conducerii de partid şi de stat, îi este teamă de modul cum va reacţiona Rusia, care ar putea să ocupe România aşa cum a ocupat Cehoslovacia". El aprecia, însă, că „o asemenea temere este neîntemeiată", întrucât „în situaţia de azi Rusia nu-şi mai poate permite să facă ceea ce a făcut cu Cehoslovacia". Regreta, de aceea, că nu se poate adresa personal congresului, în această chestiune. Era conştient că nu poate fi ajutat de nimeni în această problemă, „nici măcar de prietenul său Alexandru Bârlădeanu", care, deşi este de acord cu părerile lui, se află „în dizgraţie şi pe linie moartă"[55]. El era de părere că şeful statului român, atunci când va mai merge în vizită în Uniunea Sovietică să ceară să viziteze oraşul Chişinău, arătând că doreşte să vadă personal cum trăiesc românii de acolo. Deşi era sigur că o asemenea cerere va fi refuzată de sovietici, „serviciul făcut ţării însă ar fi imens" – spunea Halippa – „întrucât toată lumea va putea să vadă că preşedintele României a fost împiedicat să viziteze Republica Moldovenească"[56]. În pofida tuturor dificultăţilor, el intenţiona să întocmească un memoriu, prin care să ceară Congresului soluţionarea problemei Moldovei de Răsărit. Pentru redactarea documentului în cauză, el urma să se sfătuiască în prealabil cu Ion Hudiţă, fost secretar general al Partidului Naţional Ţărănesc, precum şi cu ceilalţi prieteni ai săi. Cunoscând „înrâurirea" pe care Hudiţă o avea asupra lui Halippa şi „poziţia realistă" pe care o adoptă în ultimul timp, organele

[53] *Ibidem*, vol. 3, f. 253. Nota informatorului „Sever", din 19 februarie 1974.
[54] *Ibidem*, f. 128 bis.
[55] *Ibidem*.
[56] *Ibidem*, f. 128 bis-129.

de securitate îşi propuneau folosirea acestuia în direcţia „temperării lui Halippa şi a unora dintre legăturile sale”[57]. Pentru acelaşi scop s-a acţionat, de asemenea, pentru contactarea fiului liderului basarabean, ing. Nicolae Radu Pan Halippa[58]. După Congres, fruntaşul basarabean a fost dezamăgit în legătură cu declaraţia referitoare la faptul că România nu are pretenţii teritoriale faţă de Uniunea Sovietică.

În martie 1975 el constata că în activitatea statului român nu sunt respectate normele de conducere democratică şi, deşi se afirmă existenţa democraţiei, „trăim în despotism”. Astfel, el a cerut audienţă conducerii de stat şi preşedintelui Consiliului de Miniştri pentru a expune problemele Moldovei de răsărit. De la guvern i s-a răspuns că „o asemenea audienţă nu este oportună”. Consiliul de Stat „nici măcar nu i-a răspuns, deşi problemele ridicate de el şi pe care le-a indicat în cererea de audienţă erau de interes naţional”[59]. De asemenea înainte de alegerile pentru Marea Adunare Naţională, el a adus la cunoştinţa conducerii propunerea sa ca în listele de candidaţi să fie incluşi şi doi deputaţi basarabeni, care să poată ridica în dezbaterile adunării problema Basarabiei. În acest scop, Halippa a propus pentru a candida la Bucureşti pe Elefterie Sinicliu şi pe Ion Văluţă, iar la Iaşi pe Gheorghe Năstase şi pe Vasile Harea. El considera că o asemenea propunere „corespundea interesului nostru naţional, întrucât nu este admisibil să se păstreze tăcere în această problemă în care avem dreptate”[60]. I s-a răspuns că a făcut propunerea „prea târziu”, când listele de candidaţi era întocmite şi nu mai puteau fi modificate. În realitate – spunea Halippa – „nu era deloc târziu, întrucât până la alegeri mai erau trei săptămâni”. Propunerea sa a fost „probabil respinsă – spunea el – de teamă de a nu supăra pe ruşi”[61].

Urmărind tot ce se publica în ţară pe teme ce aveau contigenţă cu problematica Moldovei de Răsărit, Halippa observa că, din romanul *Delirul*, apărut în 1975, sub semnătura lui Marin Preda, se degajă impresia că „războiul până la Nistru este prezentat ca un război făcut pentru eliberarea Basarabiei, ce ne-a fost luată de ruşi prin forţă”. *Delirul* a apărut „în aceleaşi condiţii” în care a fost publicată, în anul 1964, lucrarea Karl Marx, *Însemnări despre români*, sub îngrijirea acad. Andrei Oţetea. Soţia fruntaşului basarabean, Eleonora Halippa, mergea chiar mai departe cu gândul, crezând că romanul lui Preda, prin prezentarea războiului până la

57 *Ibidem,* p. 149.
58 Vezi Schiţe biografice
59 Arh. C.N.S.A.S., dosar I 161960, vol. 6, f. 2.
60 *Ibidem.*
61 *Ibidem,* vol. 6, f. 5 bis.

Nistru ca un război drept pentru eliberarea Basarabiei, „pregăteşte opinia publică pentru reîntregirea ţării”[62]. Cam în aceeaşi perioadă cu apariţia romanului *Delirul*, istoricul col. Dumitru Tuţu a susţinut la Acadmia Militară teza sa de doctorat, în care generalul Antonescu era înfăţişat într-o lumină asemănătoare, pe baza unor documente din arhivele armatei, ale Ministerului Afacerilor Externe şi ale Ministerului de Interne. Deşi lucrarea col. Tuţu nu fusese publicată, Halippa aprecia ca „semnificativ faptul că a fost acceptată de cel mai înalt for ştiinţific militar, care a decernat titlul de doctor autorului ei”[63]. Halippa a mai fost impresionat de articolul lui Ştefan Pascu, publicat în numărul din februarie 1976 al revistei „Magazin Istoric”, referitor la închegarea statului naţional român. I-a plăcut în mod deosebit faptul că în acest articol s-a vorbit despre Unirea Basarabiei cu România (27 martie 1918), înainte de evocarea Unirii Transilvaniei cu Vechiul Regat (1 Decembrie 1918)[64].

Fruntaşul basarabean obişnuia să discute, uneori, cu membrii familiei aspecte ale actualităţii politice cotidiene. Într-o astfel de convorbire, din mai 1976, referitoare la degradarea tot mai accentuată a regimului politic din ţară, soţia sa, Eleonora Halippa arăta că „în fruntea revoluţiilor socialiste au stat întotdeauna evreii. Actualmente însă, evreii au devenit opozanţii comunismului. Ei conduc – având în mâinile lor bogăţii şi presa – acţiunea mondială anticomunistă, care – crede D-na Halippa – are sorţi de izbândă”[65]. Nu s-ar putea spune că Doamna Halippa era lipsită de capacitatea de a anticipa unele aspecte privind evoluţiile ce au culminat cu sfârşitul comunismului.

Înainte de vizita pe care liderul sovietic Leonid Brejnev urma s-o facă în România, în noiembrie 1976[66], fruntaşul basarabean a trimis conducerii de stat a României un memoriu în care propunea să fie instruiţi cetăţenii care îl vor primi la aeroport pe „distinsul oaspete”, să strige: „Basarabia românească”. Halippa socotea că o manifestare populară de acest gen ar fi scutit guvernul de responsabilitatea iniţiativei deschiderii discuţiei privitoare la regiunea dintre Prut şi Nistru, dat fiind că „poporul dorea

[62] *Ibidem.*

[63] *Ibidem,* f. 6.

[64] *Ibidem,* vol.13, f. 166.

[65] *Ibidem*, f. 173-173 bis. Nota informatorului „Sever” din 26 mai 1976.

[66] În perioada 22-24 noiembrie 1976, Leonid Brejnev, secretar general al P.C.U:S., a făcut o vizită în România, având convorbiri cu Nicolae Ceauşescu. A fost semnată Declaraţia privind dezvoltarea continuă a colaborării şi prieteniei frăţeşti între P.C.R. şi P.C.U.S., între România şi Uniunea Sovietică (Fundaţia Europeană Titulescu, *Istoria politicii externe româneşti în date* (Coordonator: Ion Calafeteanu), Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2003, p. 475).

o asemenea dezbatere”[67]. El considera că secretarul general al P.C.U.S. nu ar fi fost prea „indispus” de o asemenea manifestaţie populară şi nu ar fi declanşat represalii împotriva poporului român. După experienţa din 1968, cu Cehoslovacia, când întreaga lume a criticat acţiunea Uniunii Sovietice, ar fi fost „dificil” ca Uniunea Sovietică să mai încalce teritoriul unei alte ţări. Halippa credea că dacă Uniunea Sovietică ar fi consimţit să ne înapoieze Basarabia ar fi dat satisfacţie tuturor românilor şi ar fi întărit prietenia româno-sovietică.

[67] Arh. C.N.S.A.S., dosar I 161960, vol. 13, f. 168.

CAPITOLUL XI
COLABORATOR AL INSTITUTULUI DE ISTORIE A P.C.R.

Din aceeaşi perspectivă legată de speranţele pe care şi le puneau fruntaşii basarabeni într-o liberalizare reală a regimului şi posibilitatea rezolvării chiar în interiorul regimului comunist a problemei unificării celor două state româneşti, trebuie înţeleasă şi colaborarea pe care Pantelimon Halippa a stabilit-o, după 1965, cu Institutul de Studii Istorice şi Social-Politice de pe lângă C.C. al P.C.R., condus de Ion Popescu-Puţuri. Un moment de referinţă al acestei colaborări l-a reprezentat întâlnirea pe care Halippa, împreună cu avocatul Adrian Brudariu (fost decan al Baroului de Avocaţi din Timişoara, înainte de război), au avut-o, în ziua de 13 februarie 1967, cu Puţuri, director al Institutului şi al revistei „Anale de Istorie". Întâlnirea a fost solicitată şi stabilită prin intermediul directorului adjunct al Institutului, Augustin Deac. Problemele care i-au fost prezentate directorului Institutului de istorie a partidului fuseseră hotărâte cu o zi înainte în casa lui Pan Halippa, împreună cu un grup de fruntaşi basarabeni. Ele vizau determinarea unei atitudini din partea statului român în chestiunea deportărilor care se făceau printre românii din stânga Prutului în scopul modificării compoziţiei etnice în acest teritoriu, al raporturilor culturale care trebuiau întreţinute cu românii basarabeni şi al ajutorului care ar fi trebuit dat acestora, chestiunea schimburilor culturale cu U.R.S.S., dreptul de a scrie şi de a publica pentru basarabenii din România în vederea întăririi ideii naţionale şi a unităţii poporului român[1]. După cum reiese din minuta realizată cu ocazia audienţei, Ion Popescu-Puţuri l-a primit pe Pantelimon

[1] A.N.I.C., Fond Nicolae Nitreanu (2467), dosar 27, p. 140-148.

www.dacoromanica.ro

Halippa, cu „întreaga curtoazie diplomatică, acordându-i toată atenţia ce se cuvenea reprezentantului, în viaţă, al Basarabiei şi Sfatului Ţării”[2]. Calm şi afabil, demnitarul comunist a dat un răspuns copleşitor de lung gravelor probleme ridicate, răspuns în care încerca să explice că nu se poate cădea în cursa revendicării Basarabiei, care ar putea declanşa o intervenţie armată în România, din partea sovieticilor, cum s-a întâmplat în Ungaria, în ’56. El a arătat că este cunoscută atitudinea Moscovei faţă de popoarele din U.R.S.S., „unde se practică imperialism, nu comunism, şi chiar şovinism”, că noi facem politica instinctului naţional, „politica poporului, care are un instinct milenar de conservare care l-a scos de atâtea ori la liman”, că „Maniu n-a fost un trădător, cum l-au făcut alţii, şi are meritele lui, cu care a intrat în istorie”. Dar, „toate lucrurile la vremea lor; nu trebuie să ne lăsăm intimidaţi sau provocaţi”[3]. Ion Popescu-Puţuri adresa îndemnul ca „bunii patrioţi să scrie faptele istorice la care au participat efectiv..., să nu se supere dacă nu toate pot fi azi publicate, căci publicarea unora poate face rău azi ţării... Sunt fapte care nu pot fi azi date la iveală, dar bunii patrioţi să lase memoriile şi amintirile istorice la Academie, pentru că posteritatea va pomeni aşa cum se cuvine faptele la care au participat”[4]. Îndemnul era explicabil, având în vedere că, în acea perioadă de relativă deschidere, Institutul de Studii Istorice şi Social-Politice de pe lângă C.C. al P.C.R., împreună cu Direcţia Generală a Arhivelor Statului şi alte instituţii începuseră o amplă campanie discretă pentru strângerea de documente referitoare la drepturile României asupra Basarabiei, în scopul folosirii lor în lucrări istorice, dar şi pentru eventuale revendicări la ivirea momentului potrivit. În aceeaşi perioadă au fost realizate contacte şi purtate discuţii cu Onisifor Ghibu[5] şi alte personalităţi care au avut un rol important în Unirea Basarabiei cu România şi dispuneau de material documentar pe această temă.

După această audienţă, Pantelimon Halippa a menţinut o relaţie de colaborare cu Institutul condus de Ion Popescu-Puţuri, adunând material informativ şi documentar cu privire la Moldova de Răsărit, prezentând cărţi şi documente cu valoare ştiinţifică pentru studiul problemei basarabene. În afara directorului Institutului, pe parcursul anilor, au mai fost realizate contacte şi discuţii cu gen. Gheorghe Zaharia, adjunct al directorului,

[2] *Ibidem*. Vezi şi Nicolae Nitreanu, *Pan Halippa – o viaţă în slujba ideii de unitate naţională,* în „Viaţa Armatei” nr. 3/1995, p. 15.

[3] *Ibidem;* Nicolae Nitreanu, *loc. cit.*, p. 15.

[4] *Ibidem.*

[5] Vezi pe larg Onisifor Ghibu, *Pagini de jurnal,* vol. II, Bucureşti, Editura „Albatros”, 2000; *Din scrisorile primite de Onisifor Ghibu*, vol. II. Selecţia scrisorilor, cuvânt înainte, îngrijirea ediţiei şi comentarii, indici de nume – Mihai O. Ghibu, Bucureşti, Editura „Semne”, 2007, la pct. 1 supra.

col. Dumitru Tuţu, cât şi cu cercetătorul dr. Mircea Muşat. Pe acesta din urmă, grupul de basarabeni din jurul lui Halippa îl apreciau în mod deosebit, pentru „poziţia curajoasă" manifestată în problema basarabeană, rezultată, între altele, şi din articolul *Înfăptuirea unității naționale – deziderat fundamental al luptei poporului român*, apărut în nr. 3/1968 al „Analelor" Institutului, în care se vorbea pentru prima dată în timpul regimului comunist despre unirea Basarabiei cu România în 1918[6]. De altfel, într-o discuţie pe care a avut-o cu fiul său, în decembrie 1978, Pantelimon Halippa avea să confirme faptul că „prietenul nostru cel mai bun la Institut este Mircea Muşat"[7].

Printr-un memoriu adresat conducerii Institutului, purtând data de 27 februarie 1968, Halippa semnala o serie de neadevăruri şi calomnii cu privire la Sfatul Ţării, precum şi aprecieri jignitoare la adresa României, apărute în ziarul „Moldova Socialistă" (nr. 40 din 16 februarie 1967 şi nr. 13 din 16 ianuarie 1968) – oficiosul Comitetului Central şi al Guvernului R.S.S. Moldoveneşti, în care se afirma că „Moldova de peste Prut este pământ rusesc, şi nu românesc"[8]. În consecinţă, Pantelimon Halippa solicita lui Popescu-Puţuri să aprobe o cameră în localul institutului sau în altă parte, pentru ca, în ziua de 27 martie, membrii primului parlament al Moldovei care a hotărât Unirea cu România să se poată aduna, în prezenţa unui reprezentant al institutului, spre a reconstitui conţinutul şedinţei istorice a Sfatului Ţării din 27 martie 1918, precum şi faptele mai importante petrecute pe durata fiinţării acestui parlament (21 noiembrie 1917-27 decembrie 1918)[9]. Demersul era motivat de zvonul care începuse să circule în epocă, potrivit căruia actele referitoare la activitatea Sfatului Ţării şi în

[6] Vezi Ion Constantin, *Basarabia sub ocupație sovietică de la Stalin la Gorbaciov*, p. 104.

[7] Arh. C.N.S.A.S., Dosar I 161960, vol. 23, f. 141 bis. De menţionat că, în realitate, istoricul Mircea Muşat nu era angajatul Institutului de Studii Istorice şi Social-Politice, dar datorită funcţiei pe care o deţinea în cadrul secţiei de propagandă a Comitetului Central, era perceput ca un gen de colaborator al Institutului, dacă nu chiar mai mult.

[8] Tonul antiromânesc al conducerii de partid a R.S.S. Moldoveneşti era evident în cadrul unor manifestări oficiale cu caracter istoric. În noiembrie 1967, autorităţile sovietice au sărbătorit „semicentenarul Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie". Pentru marcarea acestui eveniment, la Chişinău, s-a ţinut Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist al Moldovei, reuniune în cadrul căreia s-au rostit un şir de neadevăruri şi calomnii la adresa Sfatului Ţării din anii 1917-1918. Aceleaşi falsuri jignitoare au fost reluate şi amplificate în şedinţa solemnă a Comitetului Central al Partidului Comunist al Moldovei şi a Consiliului de Miniştri al R.S.S. Moldoveneşti, din 14 ianuarie 1968, închinată împlinirii a 50 de ani de la instaurarea puterii sovietice în Moldova.

[9] A.N.I.C., Bucureşti, Fond Pan Halippa (2126), dosar 84/1968, f. 5-6.

special cele care privesc Unirea Basarabiei cu România sunt înstrăinate, cât şi de faptul că în viaţă se mai aflau doar 15 deputaţi din acest parlament. Scrisoarea purta semnăturile lui: Pan Halippa, fost preşedinte al Sfatului Ţării; Elefterie Sinicliu, fost secretar al Biroului de Organizare al Sfatului Ţării şi fost deputat în Sfatul Ţării, fost secretar al Comisiei de Organizare a Armatei Moldoveneşti; Ion Văluţă, fost deputat în Sfatul Ţării şi Director General al Industriei şi Comerţului; Anatolie Moraru, fost vicepreşedinte al Comitetului Central al Ostaşilor Moldoveni şi fost deputat în Sfatul Ţării; Ioan Păscăluţă, fost preşedinte al Blocului Moldovenesc şi deputat în Sfatul Ţării, fost preşedinte al Comisiei de Organizare a Congresului Militar Moldovenesc din octombrie 1917. Ulterior, aşa cum rezultă dintr-un document prezentat în volumul de faţă, între Pan Halippa şi Ioan Păscăluţă s-a iscat o polemică referitor la anularea condiţiilor de Unire a Basarabiei inclusiv în Declaraţia Sfatului Ţării din 27 martie 1918. Ion Păscăluţă nu era de acord cu hotărârea luată de Sfatul Ţării la 27 noiembrie 1918, pe care o considera o „greşeală regretabilă", prin care „s-au anulat condiţiile unirii de la 27 martie 1918" şi au fost „suprimate libertăţile şi drepturile social-politice ale poporului"[10]. Fără a intra în detaliile acestei polemici, nu putem omite că ea reflectă ampla dezbatere de idei şi preocuparea existentă în rândul fruntaşilor basarabeni pentru stabilirea adevărului istoric privind Marea Unire de la 1918.

Printr-o altă scrisoare adresată, în primăvara anului 1968, conducerii Institutului de Studii Istorice şi Social-Politice de pe lângă C.C. al P.C.R., Pantelimon Halippa recomanda ca în activitatea de documentare privind istoria teritoriului dintre Prut şi Nistru să angajeze şi alte persoane, precum Ion Buzdugan, fost secretar al Sfatului Ţării; Gheorghe Năstase, fost delegat la Conferinţa de Pace de la Paris în 1919-1920; Gheorghe Popp, fost delegat la Conferinţa de armistiţiu de la Moscova din septembrie 1944; Sauciuc-Săveanu – reprezentant al Bucovinei; Onisifor Ghibu, om de cultură şi profesor ardelean, care a făcut publicistică în Moldova de Răsărit în anii 1917-1918; Gherman Pântea, unul din organizatorii Congresului ostaşilor moldoveni din toamna anului 1917; Pantelimon Erhan, preşedintele Consiliului de Directori şi apoi – de miniştri ai Republicii Moldoveneşti din 1917-1918; Nichita Smochină, reprezentantul moldovenilor din Transnistria; Vasile Bilivski, ucrainean din Basarabia; Alexandru Boldur, profesor universitar de istorie şi autor al unor studii valoroase pe tema Basarabiei; Ion Pascu, autor al unei lucrări despre Constantin Stere (în manuscris); Theodor Holban, colaborator al Institutului de Istorie al Academiei; Tatiana Găluşcă, autoare a unor studii de folclor basarabean;

[10] *Ibidem,* dosar 583/1968, f. 1-28.

Valeriu Ciobanu, autor de studii literare basarabene; Anatolie Moraru şi Alexandru Văleanu, adunători de informaţii şi documente basarabene; Teodor Păduraru, cunoscător al chestiunilor bisericeşti basarabene; Leon Boga, fost director al Arhivelor Statului din Basarabia; Vasile Ghenzul, fost conducător al cooperaţiei basarabene; Sebastian Teodorescu, fost primar al Chişinăului şi mare colecţionar de documente basarabene; Teodor Iacobescu, colecţionar de decupări din presă privind Basarabia; Vasile Harea, profesor universitar la Iaşi şi fost colaborator al presei din Basarabia; Neculai Dunăreanu, scriitor şi autor al unei Enciclopedii de figuri basarabene, şi Gheorghe Cardaş, autorul Antologiei scriitorilor basarabeni până şi după Unirea Basarabiei cu patria-mamă[11]. Institutul a apelat, însă, prea puţin la aceste persoane, pentru activităţile de documentare. În privinţa lui Nichita Smochină, există unele indicii că, în toamna anului 1967, Ion Popescu-Puţuri i-a făcut promisiunea că va fi trimis la Roma pentru a cerceta în biblioteca Vaticanului documentele slavone referitoare la România[12]. Pentru acest lucru, au fost trimise, în cele din urmă, alte persoane, care se bucurau de încrederea organelor de Securitate.

În martie 1968, organele de Securitate consemnau următoarele cu privire la starea de spirit a lui Pantelimon Halippa: „Este mulţumit că i s-a dat o pensie bună de către guvernul român şi mai cu seamă că a fost solicitat de către Institutul de Istorie al Partidului să-şi aducă contribuţia personală atât cu documentele ce le posedă despre Basarabia, cât şi cu cunoştinţele sale”[13]. Mai rezulta că lucrează intens la domiciliu, unde este vizitat de diferiţi basarabeni care îl sprijină cu date şi documente, cât şi faptul că ar fi afirmat faţă de informatori ai Securităţii că „a avut un document foarte important de la Lenin, pe care l-a predat P.C.R.”[14]. El afirma deschis că „nu face nici o «taină» din faptul că luptă pentru recunoaşterea drepturilor noastre asupra Basarabiei, că ei basarabenii colaborează şi cu Institutul de istorie a P.C.R. pentru strângerea de material”[15].

În activitatea sa, Halippa urmărea să angreneze şi pe basarabenii stabiliţi în diverse localităţi din ţară. El era de părere că „Iaşul trebuie să facă ceva, să se ştie că este capitala întregii Moldove”[16]. De altfel, aici erau stabiliţi mai mulţi intelectuali care jucaseră un rol important în Unirea Basarabiei cu România, în anul 1918. La solicitarea lui Halippa, nepotul

[11] A.N.I.C., Fond Pan Halippa (2126), dosar 565/F.D., f. 1-10.

[12] Arh. C.N.S.A.S., Dosar I 161960, vol. 1, f. 119. Nota sursei „Nicu” din 27 noiembrie 1967.

[13] *Ibidem*, f. 18.

[14] *Ibidem*.

[15] *Ibidem*, f. 20.

[16] *Ibidem*, vol. 5, f. 2 bis.

acestuia, Fedia Păduraru, având la dispoziţie scrisori de recomandare din partea unchiului său, în aprilie 1968, a efectuat o deplasare la Iaşi, unde i-a contactat pe Vasile Harea[17], fost director la liceul din Chişinău şi acum profesor de limba rusă la Universitatea ieşeană, precum şi pe prof. Gheorghe Năstase[18], din aceeaşi localitate, în vederea angrenării lor într-o activitate sistematică de strângere de material documentar pe tema Basarabiei. Un alt „unionist", Atanasie Chiriac[19], nu a putut fi găsit. Demersul era motivat de relaţia de colaborare pe care Halippa o iniţiase cu Institutul de Studii Istorice şi Social-Politice, fruntaşul basarabean tratând la modul cel mai serios cele convenite cu directorul acestuia. Amintirea dureroasă a anilor petrecuţi în închisorile comuniste era încă proaspătă pentru cei contactaţi, ca de altfel pentru toţi ceilalţi foşti deţinuţi politici, astfel încât persoanele în cauză s-au manifestat prudente faţă de asemenea iniţiative. Potrivit unor surse ale Securităţii, Vasile Harea a apreciat că „nu e momentul potrivit pentru a repune în discuţie problema Basarabiei", iar Gh. Năstase, care „s-a arătat şi mai înspăimântat", i-a transmis lui Halippa „să nu întreprindă nici o acţiune" în această chestiune, fiindcă „orice face el aici se reflectă negativ în viaţa românilor din Basarabia"[20]. Singurul lucru rezolvat de Păduraru, cu ocazia deplasării la Iaşi, a fost obţinerea unor materiale documentare referitoare la Unirea Basarabiei din 1918, prin amabilitatea directorului Botez de la Biblioteca Universitară din localitate. Faţă de confraţii săi basarabeni de la Iaşi, diferenţa de abordare a acestor chestiuni, din partea lui Halippa era evidentă. Cu toate acestea, fruntaşul basarabean îl aprecia pe Vasile Harea ca fiind activ şi întru totul de acord cu demersurile sale de a sprijini autorităţile de stat în strângerea de documente referitoare la istoria poporului român. Despre Gheorghe Năstase din Iaşi, tot fost membru în Sfatul Ţării, şi care fusese arestat sub regimul comunist, afirma uneori că „nu este prea activ" şi chiar caută să-i evite pe ceilalţi „unionişti". Atunci când avea ocazia să discute cu reprezentanţi ai organelor de stat, Halippa nu pierdea prilejul să propună să li se mărească pensiile şi celorlalţi „unionişti", precum Gheorghe Năstase, pentru a-i cointeresa să fie mai activi, lucru care, însă, nu s-a întâmplat. Între altele, şi pentru motivul că autorităţile nu au avut un interes real ca aceştia să fie activi, ci mai degrabă să-i controleze şi să-i tempereze pentru a „nu produce valuri" şi crea probleme în raporturile cu sovieticii.

Pantelimon Halippa a predat Institutului de Studii Istorice şi

[17] Vezi Schiţe biografice.
[18] Vezi Schiţe biografice.
[19] Vezi Schiţe biografice.
[20] *Ibidem*, vol. 1, f. 19.

Social-Politice mai multe documente şi memoriile sale, intitulate *Cronica vieţii mele* (13 caiete tip studenţesc, în total 1480 de pagini). La predarea acestor caiete, el a cerut expres să i se dea şi lui copii de pe ele pentru a le face eventuale completări. Acest lucru i s-a promis şi numai cu această condiţie le-a dat. După câţiva ani, cerând aceste copii, a fost refuzat, ceea ce evident l-a nemulţumit. Conducerea Institutului îşi motiva refuzul spunând că aceste caiete „au fost cerute de conducerea de stat şi nu mai pot fi luate de acolo". El arăta că „îl cinsteşte faptul că memoriile sale au fost cerute de conducerea de stat, care se interesează de ele, dar nu înţelege atunci de ce nu i s-a acordat audienţa solicitată de el". Aceste caiete îi erau necesare şi pentru un alt motiv, anume, la el vin „o mulţime de oameni", care îi cer lămuriri asupra evenimentelor petrecute în Basarabia, precum şi „asupra drepturilor noastre asupra Moldovei de Răsărit", iar el nu mai are nici un document cu care să-i lămurească în această problemă „asupra căreia atenţia noastră trebuie să fie ţinută permanent trează"[21].

[21] *Ibidem*, vol. 6, f. 2 bis.

CAPITOLUL XII
DEMERSURI PENTRU IMPULSIONAREA EXILULUI ÎN PROBLEMA BASARABIEI

În cadrul strategiei gândite de Pantelimon Halippa şi cei din jurul său, pentru sensibilizarea Occidentului în legătură cu problema teritoriului dintre Prut şi Nistru, un rol aparte îl aveau basarabenii din exil, în principal Anton Crihan din S.U.A. şi, într-o oarecare măsură Ioan Păscăluţă din Canada, considerat un om „activ" faţă de cauza Basarabiei, dar „nesigur", din cauza unor particularităţi ale caracterului său. Într-un material al Securităţii, din aprilie 1968, se arată că, la 27 martie 1968, audiind la „Vocea Americii" (în realitate „Europa Liberă"), un comentariu făcut de Anton Crihan, în legătură cu împlinirea a 50 ani de la actul Unirii, persoanele respective au ajuns la concluzia că „şi în străinătate se agită problema Basarabiei"[1]. În concepţia lui Pantelimon Halippa, cât şi a altor fruntaşi basarabeni, Anton Crihan[2] sau „Moş Anton din Sfatul Ţării" (cum era numit de prieteni) – aflat acum în localitatea Saint Louis din statul american Missouri – trebuia să fie un fel de „Paderewski[3] al românilor", în ceea ce priveşte promovarea intereselor naţionale peste ocean.

Pornind de la faptul că basarabenii îl consideră pe Crihan „ambasadorul" lor în străinătate, Pantelimon Halippa păstra legături prin corespondenţă cu acesta, uneori folosind, ca măsură de precauţie, adresa altor persoane. Anton Crihan la rândul lui, era pe deplin conştient de rolul său, aspect rezultat dintr-o scrisoare pe care i-o trimite lui Halippa, pe 30 aprilie 1968:

1 Arh. C.N.S.A.S., Dosar I 161960, vol. 1, f. 11.
2 Vezi Schiţe biografice.
3 Vezi Schiţe biografice.

„Dumneata ştii că eu n-am venit în America de capul meu, ci am fost delegat de Comitetul Basarabenilor încă din 1944 ca să vin încoace, adică în străinătate, pentru a apăra aici interesele Basarabiei... De când mă aflu aici, eu n-am făcut nimic altceva decât să apăr Basarabia... De aceea, românii ar trebui să aibă datoria de a mă respecta, nu de a mă trata, după cum am auzit că fac, ca trădător de Ţară...Eu însă cred că activitatea mea de aici este mai mult ca utilă pentru Basarabia şi, deci, şi pentru Ţară..."[4]. Ca dovadă în acest sens, Crihan îi trimitea lui Halippa discursul pe care l-a rostit la radio „Europa Liberă", în ziua de 27 martie 1968, cu ocazia aniversării a 50 de ani de la Unirea Basarabiei cu România. Discursul prezenta pe larg desfăşurarea evenimentelor din urmă cu jumătate de secol, care au culminat cu hotărârea Sfatului Ţării de unire a Moldovei de Răsărit cu patria mamă, susţinerea deciziei de unire de către categorii largi ale populaţiei majoritare româneşti, cât şi a naţionalităţilor din Basarabia. Adresându-se basarabenilor de pretutindeni, dar în principal celor aflaţi sub dominaţia sovietică, „Moş Anton din Sfatul Ţării" – cum era cunoscut Crihan în mediile exilului românesc din Occident – arăta în finalul discursului: „E bine să ştiţi şi voi, eu n-am pierdut încă nădejdea să vă vedem pe voi toţi reveniţi odată mai mult şi pentru totdeauna la sânul patriei noastre comune, când, eu am convingerea fermă, vor lua sfârşit şi toate nenorocirile voastre de acum. Şi n-am pierdut încă această nădejde deoarece eu continui să cred că monstrul sovietic odată şi odată va trebui să plesnească. Mai mult chiar, eu cred că ziua aceasta nu mai e departe. În nădejdea aceasta eu strig de la depărtarea, unde mă aflu, trăiască Basarabia românească!"[5].

Din corespondenţa purtată în această perioadă între Halippa şi Crihan rezultă dorinţa primului ca exilul românesc, în general, să-şi asume un rol mai activ în susţinerea cauzei basarabene. „Ceea ce ne interesează mult – scria Halippa confratelui de la Saint Louis, pe 29 octombrie 1968 – este să ştim dacă problema Moldovei de Răsărit este de cineva îmbrăţişată şi dacă patrioţii români din străinătate îşi fac datoria aşa cum se zice, că şi-o fac ungurii sau bulgarii?! ... Chestiunea ar merita îmbrăţişată de toţi românii din străinătate. Noi aici, aşa credem că ar trebui de procedat..."[6]. În mod deosebit, Halippa era îngrijorat de disputele existente în mediile exilului românesc, aşa cum reiese şi din scrisoarea către Crihan: „Ni se spune că voi cei din străinătate vă cam certaţi. Noi aici – basarabenii am uitat de politica vechilor partide şi toţi angajăm discuţii cu românii din Vechiul Regat şi din Ardeal, să nu uite de existenţa Basarabiei Româneşti, care la vremea sa şi-a

4 *Ibidem*, vol. 2, f. 14.
5 *Ibidem*, vol. 2, f. 28.
6 *Ibidem*, f. 68.

făcut datoria”[7]. Halippa era la curent în legătură cu neînţelegerile pe care Anton Crihan le-a avut în cadrul Consiliului Naţional Român (C.N.R.) cu gen. Petre Lazăr, mai de mult, şi cu Constantin Vişoianu, mai recent, ceea ce a determinat şi plecarea basarabeanului din această organizaţie a exilului românesc. Disputele erau legate, între altele, de chestiunea faimosului fond al exilului, depus în Elveţia pe numele lui Al. Creţeanu. Crihan îi acuza pe membrii grupului Creţeanu-Vişoianu că şi-au însuşit în interes propriu banii din fondul respectiv, în loc să-l pună la dispoziţia exilului. La un moment dat, Crihan i-a cerut lui Halippa unele referinţe despre felul în care este cunoscut Vişoianu în ţară, inclusiv sub aspectul ascendenţei acestuia (bănuindu-se că e de etnie rromă), pentru a înţelege mai bine faptele sale şi atitudinea ostilă faţă de el. Halippa i-a transmis că „despre Vişoianu am adunat informaţii destule: este din Muscel, tatăl său a fost învăţător şi deputat ţărănist; a fost un colaborator apropiat al lui Titulescu...”. În final, Crihan era încredinţat că „toţi îţi doresc să te întorci în ţară ca un luptător, care ţi-ai făcut datoria bine şi ai ajutat triumful cauzei”[8].

Într-o primă etapă, relaţiile dintre Halippa şi Crihan au cunoscut o evoluţie pozitivă, primul sfătuindu-l pe confratele de la Saint Louis să fie mai dinamic în popularizarea problemei basarabene, să menţină legătura cu Consiliul Naţional din America, depăşind divergenţele şi sensibilităţile existente în relaţiile dintre diverşi exponenţi ai exilului românesc, luând în considerare că mai presus de orice trebuie să fie acţiunea comună pentru servirea interesului naţional. Asemenea sfaturi i-au fost transmise de Halippa lui Crihan, inclusiv prin intermediul soţiei acestuia, Olivia Crihan, care s-a aflat în vizită în ţară, în septembrie 1970. Atunci, a existat chiar intenţia de a i se pune la dispoziţie acesteia o serie de documente pe care să le ducă lui Anton Crihan, pentru a le folosi în activitatea ce o desfăşoară în chestiunea basarabeană. S-a renunţat, totuşi, la această idee, ca urmare a măsurilor de descurajare întreprinse de organele de securitate. Între timp, Halippa devine tot mai neîncrezător în Anton Crihan, din cauza inactivităţi acestuia, ajungându-se chiar la o răcire a relaţiilor, fapt reflectat şi de caracterul sporadic al corespondenţei dintre cei doi, după ce mai înainte aceasta se desfăşurase în mod regulat.

Anton Crihan, la rândul său, imputa intelectualilor basarabeni din ţară, îndeosebi celor din Bucureşti, „colaboraţionismul” cu instituţiile oficiale, în principal cele de cercetare istorică, precum Institutul de istorie a P.C.R. ş.a. Această colaborare era considerată, însă, „firească” nu numai de Halippa, ci şi de alţi „unionişti” din ţară, care trecuseră prin calvarul

[7] *Ibidem.*
[8] *Ibidem.*

regimului concentraţionar comunist, dar care acum, în climatul de relativă liberalizare, încercau să întreprindă câte ceva pentru cauza Basarabiei. Unul dintre aceştia era şi prof. Vasile Harea de la Iaşi. Într-o scrisoare adresată lui Halippa, în august 1971, acesta, referindu-se la acuzele formulate mai mult sau mai puţin explicit de Anton Crihan, în corespondenţa sa, argumenta astfel atitudinea basarabenilor din ţară: „Acuma noi suntem trataţi, chiar de unele persoane cu situaţii oficiale, cu mult mai multă înţelegere ca în perioada de după război şi până în 1964. Uneori ne vin chiar şi din partea aceasta încurajări ca să consemnăm, cel puţin pentru istorie, – dacă nu cumva evenimentele ar da o mai mare amploare lor, – în amintirile noastre tot ce s-a petrecut în 1917-1918. La Bucureşti, cu mai multă îndrăzneală şi fermitate. Aici la Iaşi – mai timid şi izolat. În orice caz, simţim că avem audienţă mai înţelegătoare decât înainte, când eram izolaţi şi, cel mult, toleraţi, iar la prima cerere a vecinului «prieten» – şi «extrădaţi»!”[9]. Vasile Harea remarca, în continuare, că „optica noastră, a celor din ţară, este alta decât aceea a prietenilor noştri aflaţi în azilul politic al unei ţări puternice ca S.U.A. Lui A.C. (Anton Crihan – *n.n.*) cineva din Iaşi i-a atras atenţia asupra acestui fapt. Nu ştiu însă cât de receptiv a fost el la acest semnal. Din scrisorile mele, pline de rezervă, cu omiterea multor puncte şi probleme ridicate de el în scrisorile lui, ar trebui, cred, să înţeleagă acest lucru. Aici, noi trebuie să ţinem seama că faptele şi vorbele noastre pot fi, în conjunctura de astăzi, apreciate pozitiv, dar dacă împrejurările politice pe plan internaţional se schimbă cumva radical în defavoarea noastră? N-am fost oare eu în 1944, imediat după armistiţiu, denunţat armatei de ocupaţie sovietică? Am scăpat ca prin urechile acului, fiindcă ei nu aveau timp să se ocupe prea mult de mine şi nu ştiau multe despre mine. Nu acelaşi lucru şi în măsură mult mai gravă ai păţit Mata (Pantelimon Halippa – *n.n.*)? Prietenia celor de aici e foarte relativă şi mereu trebuie să ţinem cont de această situaţie. Mai ales că sunt oameni şi oameni”[10]. Deosebit de relevante aceste elemente pentru mai buna înţelegere a diferenţelor de percepţie existente între intelectualii basarabeni din ţară şi cei din exil, în chestiunea atitudinii faţă de regim şi a angajării în acţiuni privind cauza naţională. Din scrisoarea lui Vasile Harea mai reies, totodată, precauţiile de care trebuiau să ţină cont în privinţa modului de redactare a corespondenţei, ştiut fiind faptul că aceasta era riguros controlată de organele de Securitate. Cu toate acestea, Harea se arăta dispus să adreseze un apel lui Anton Crihan ca „să nu introducă disensiuni, căci, încă odată, trebuie să păstrăm unitate în comportarea noastră, indiferent unde ne-a aruncat soarta”[11].

[9] *Ibidem*, vol. 4, f. 253.
[10] *Ibidem.*
[11] *Ibidem.*

Din materialele aflate la dosarul de urmărire informativă privindu-l pe Pantelimon Halippa (denumire de cod „Basarab") există unele indicii potrivit cărora Anton Crihan a fost afectat şi de faptul că Halippa s-a adresat preşedintelui Asociaţiei Românilor din America (în iunie 1973), cu rugămintea ca acest organism să facă propagandă în vederea formării unui curent public pentru recunoaşterea drepturilor României asupra Basarabiei şi retrocedării acestui teritoriu românesc. Atitudinea lui Anton Crihan se datora faptului că Halippa nu s-a adresat lui pentru a organiza activităţile de propagandă în calitatea sa de „reprezentant al basarabenilor" în emigraţie. Crihan se considera, deci, singurul împuternicit să întreprindă astfel de activităţi în cadrul exilului românesc. Anton Crihan a reuşit, în cele din urmă, să publice unele studii despre problema Basarabiei, precum lucrarea *Drepturile României asupra Basarabiei, văzute de istorici ruşi şi străini*, apărută în limba engleză, în anul 1986.

Problema relaţiilor lui Halippa cu Ioan Păscăluţă comportă o serie de precizări referitoare la divergenţele existente între cei doi încă din anii 1917-1918, cînd a avut loc procesul istoric al Unirii Basarabiei cu România. Deşi a jucat un rol important în organizarea Congresului Ostăşesc Moldovenesc de la Odessa, din primăvara anului 1917 şi, în calitate de membru al Sfatului Ţării, a votat Unirea Basarabiei cu România, la 27 martie 1918, Ioan Păscăluţă nu a fost de acord cu unirea necondiţionată. El a considerat că hotărârea luată de Sfatul Ţării la 27 noiembrie 1918, prin care s-a renunţat la condiţiile de unire, a constituit o „greşeală regretabilă", întrucât ar fi fost „suprimate libertăţile şi drepturile social politice ale poporului"[12]. Pentru faptul că punctul său de vedere nu a fost împărtăşit, Păscăluţă a aderat ulterior, în mod public, la mişcarea antiunionistă iniţiată la Paris de către A.N. Krupenski[13]. Polemica pe această temă a continuat o lungă perioadă de timp, inclusiv în timpul comunismului, aşa cum rezultă dintr-o scrisoare adresată de Păscăluţă lui Pantelimon Halippa, la 11 mai 1968[14]. În cuprinsul

[12] A.N.I.C., Fond Pan Halippa (2126), dosar 583/1968, f. 26.

[13] Fost deputat ţarist şi om de curte al împăratului Nicolae al II-lea, A.N. Krupenski s-a refugiat în Franţa, după izbucnirea revoluţiei bolşevice în Rusia (1917). Aici s-a asociat cu fostul primar al Chişinăului, Vladimir Smidt şi cu alţi politicieni, străini de Basarabia, scoţând la Paris o carte în limba franceză, prin care căuta să dovedească faptul că „Sfatul Ţării nu a avut dreptate să facă unirea Basarabiei cu România". În aceste acţiuni cu un vădit caracter antiromânesc au fost speculate şi elemente ale unor declaraţii făcute, la începutul anilor '20 de marele mecena basarabean Vasile Stroescu, devenit între timp deputat în Parlamentul României (a fost primul preşedinte al Parlamentului României Mari, în 1919), dar care ajunsese să fie scârbit de politicianismul şi egoismul clasei politice din Vechiul Regat, motiv pentru care a şi renunţat la funcţia din Legislativul de la Bucureşti.

[14] A.N.I.C., Fond Pan Halippa (2126), dosar 583/1968, f. 1-28.

scrisorii sale, Păscăluţă îşi justifica refuzul de a semna, alături de alţi foşti deputaţi ai Sfatului Ţării, un memoriu[15] prin care se solicita conducerii Institutului de Studii Istorice şi Social-Politice de pe lângă Comitetul Central al P.C.R. convocarea unei întruniri la care să se reconstituie şedinţa Sfatului Ţării din 27 martie 1918. Importanţa demersului era conferită şi de aniversarea a 50 de ani de la Unirea Basarabiei cu România. Prin scrisoarea sa, Păscăluţă încerca să-şi justifice atitudinea adoptată în cursul evenimentelor Unirii, atitudine considerată de mulţi basarabeni drept una de trădare a interesului naţional. În 1971, înainte de plecarea definitivă din ţară, pentru a se stabili la fiica sa în Canada, Ioan Păscăluţă l-a contactat pe Pantelimon Halippa, cerându-i să-i dea o „împuternicire scrisă de a acţiona în străinătate în numele Basarabiei şi al basarabenilor”[16]. Halippa, considerându-l pe Păscăluţă drept „aventurier şi escroc”, care ar folosi această împuternicire pentru obţinerea unor foloase personale de ordin material, a refuzat să-i satisfacă cererea. „Cazul Păscăluţă” a fost intens discutat în mediul basarabenilor din Bucureşti, Halippa consultându-se în privinţa acestuia şi cu avocatul basarabean Haralambie Marchetti şi Nicolae Suruceanu, ajungând la concluzia că „n-ar fi bine să-i facem un proces de trădare, căci pe calea aceasta i-am ridica valoarea în ochii adversarilor noştri şi ruşii ar putea să-l angajeze încă la vreo acţiune favorabilă lor şi neplăcută nouă”[17].

După plecarea lui Ioan Păscăluţă în Canada (1971), animozitatea dintre acesta şi grupul de basarabeni din ţară începe să se estompeze, fiind înlocuită tot mai mult cu un gen de conlucrare pragmatică şi realistă, graţie orientării şi tactului lui Pantelimon Halippa. Ajuns în Canada, Păscăluţă i-a scris lui Halippa despre modul cum a fost primit în comunitatea românilor de acolo şi i-a solicitat îndrumări asupra conduitei pe care s-o adopte în chestiunea Basarabiei. La scurt timp, el a adresat un memoriu Conferinţei pentru Securitate şi Cooperare în Europa de la Helsinki, în care invocă drepturile inalienabile ale României asupra Basarabiei, anexând o serie de documente. Demersul a fost receptat pozitiv de basarabenii din ţară, în frunte cu Pantelimon Halippa, care au început să-i acorde credit lui Păscăluţă. Mai mult, pentru a avea un „feedback” în relaţia cu Păscăluţă, Halippa le-a indicat unor persoane care făceau deplasări în Canada, să ia legătura cu acesta şi să-l informeze cu privire la activitatea lor din ţară în problema Basarabiei.

În aprilie 1972, Păscăluţă a trimis prin poştă lui Halippa un material

[15] *Ibidem*, dosar 84/1968, f. 5-6.

[16] Arh. C.N.S.A.S., dosar I 161960, vol. 11, f. 30. Nota din 19 decembrie 1972.

[17] *Ibidem,* vol. 2, f. 68 bis.

compus din 24 de file, intitulat „Scrisoare deschisă”, şi adresat Preşedintelui Sovietului Miniştrilor al Republicii Sovietice Socialiste Moldoveneşti. Materialul cuprindea o relatare despre evenimentele anului 1918 în Basarabia, cât şi aspecte privind situaţia actuală a acestei provincii, şi urma ca, după ce Pantelimon Halippa îl semnează, să i-l restituie pentru a fi trimis autorităţilor U.R.S.S., dar şi la O.N.U., guvernelor din întreaga lume, întrunirilor internaţionale etc. De acest material, Halippa nu a luat cunoştinţă, fiind reţinut de Securitate. Neprimind răspuns, Păscăluţă a scris şi lui Elefterie Sinicliu şi altor basarabeni, dar în zadar.

Între timp, însă, după o relativ fructuoasă colaborare, în cursul căreia au reuşit să polarizeze în jurul lor mai mult persoane din exil, originare din Basarabia, Anton Crihan şi Ioan Păscăluţă îşi strică relaţiile. Crihan se considera singura persoană din exil mandatată să desfăşoare activităţi în susţinerea cauzei basarabene. Lucrurile au degenerat, ajungându-se în scurt timp la acuzaţii reciproce grave. Crihan îl acuza pe Păscăluţă că a intrat în legături cu comitetele ucrainean şi rus din exil, stabilind o serie de acţiuni comune, ceea ce ar însemna reeditarea mai vechii sale atitudini pro-ruse, discutabile dacă nu chiar trădătoare faţă de interesul naţional. Păscăluţă i se adresase şi lui Crihan pentru a activa împreună cu organizaţiile ucrainenilor şi ruşilor din exil, dar acesta a respins ideea, considerând-o „provocatoare”. În susţinerea poziţiei sale, Păscăluţă argumenta că, „din moment ce este vorba tot de refugiaţi, înseamnă că şi ei sunt nemulţumiţi la fel ca şi basarabenii – mai ales ucrainenii – şi sunt împotriva sovietelor”[18]. Pentru combaterea lui Ioan Păscăluţă, în presa exilului, Anton Crihan i-a cerut, printr-o scrisoare, fratelui său din Bucureşti, Gheorghe Crihan, să culeagă date compromiţătoare referitoare la rivalul său, în scopul de a-l demasca. Concret, era vorba de două declaraţii ce urmau a fi date de Teodor Păduraru şi Iorgu Tudor, în care să se arate că Ioan Păscăluţă a avut o „poziţie antiunionistă în 1917”[19]. Scrisoarea lui Anton Crihan, către fratele său din ţară, a ajuns să fie dezbătută în nucleul de bază al basarabenilor din Bucureşti, iar discuţiile purtate pe această temă relevă spiritul de moderaţie, echilibrul şi înţelepciunea lui Pantelimon Halippa. Acesta nu a fost de acord cu propunerile lui Anton Crihan, privind compromiterea lui Ion Păscăluţă, ţinând cont de faptul că, în prezent, cel în cauză se manifestă activ pe linia revenirii Basarabiei în graniţele româneşti, folosindu-se inclusiv de posibilităţile bucovinenilor stabiliţi în Canada. Mai mult, la un moment dat, Halippa s-a declarat de acord cu propunerile lui Păscăluţă, în care sens preconiza „luarea legăturii cu ucrainenii din Bucureşti”, iar rezultatul i-l va

[18] *Ibidem,* vol. 3, f. 232.
[19] *Ibidem,* f. 279.

comunica pentru ca „să înceapă, în America, o mişcare comună româno-ucraineană, în scopul obţinerii dreptului de autodeterminare pentru ambele popoare”[20]. Prin urmare, Halippa a respins cererea lui Anton Crihan ca atitudinea lui Păscăluţă să fie dezagreată printr-o scrisoare a basarabenilor din ţară. La rândul lor, aceştia au apreciat că, dacă Păscăluţă apără cauza Basarabiei şi Unirea cu România, atunci „Păscăluţă poate să se numească chiar şi preşedinte al Sfatului Ţării! Dar dacă merge pe linia lui Krupenski se schimbă socoteala”[21]. În baza acestor argumente, la întâlnirea din 1 ianuarie 1974, prietenii basarabeni ai lui Halippa au fost unanim de acord că chestiunea cererii lui Crihan este „neserioasă”, cu atât mai mult cu cât Păscăluţă era apreciat ca un personaj activ în cadrul exilului, care în 1971 a trimis la Conferinţa pregătitoare de la Helsinki, un memoriu despre chestiunea Basarabiei, care a fost luat în discuţie, „atât cât s-a putut”[22]. S-a mai apreciat că şi dacă ar fi fost cazul ca Păscăluţă să fie dezavuat, practic, acest lucru nu poate fi făcut, întrucât basarabenii din ţară nu sunt constituiţi oficial într-o organizaţie şi nici nu ar avea cum să publice această dezavuare. Cererea în cauză l-a surprins neplăcut pe Halippa, cu atât mai mult cu cât, în anii 1970-1971, Anton Crihan mai solicitase „să intervenim ca guvernul român să-l dea în judecată pe Ioan Păscăluţă, pe motiv că după ce a votat Unirea Basarabia cu România, a trădat cauza, alăturându-se mişcării conduse de Krupenski, având pretenţia chiar să-i trimitem o copie de pe hotărârea judecătorească. Ce şi-o fi închipuit Crihan – a arătat Halippa – că noi suntem aici o asociaţie legală, înregistrată la tribunal, care poate da în presă o dezavuare?”. Halippa nu numai că nu a dat curs cererii lui Crihan, de dezavuare a lui Păscăluţă, ci a propus autorităţilor „sprijinirea de către stat” a lui Ioan Păscăluţă în activitatea pe care o desfăşura în străinătate în chestiunea Basarabiei[23]. La rândul lor, alţi basarabeni reprezentativi din ţară, precum Nichita Smochină, l-au sfătuit pe Anton Crihan să-l „lase în plata Domnului pe Păscăluţă. Dacă el în adevăr apără problema Basarabiei crucificate, este bine. Lumea te cunoaşte şi pe tine şi pe el. Ştie ce aţi făcut fiecare. De ce dar să cheltuieşti energie pentru lucruri mărunte apuse şi să nu te ocupi de lucruri mari care să-ţi aducă în lume un nume de mare luptător, ca de exemplu Adam Mickiewicz al Poloniei sau Garibaldi al Italiei?”[24].

După cum rezultă din nota-raport a Securităţii, din 27 ianuarie 1973,

[20] *Ibidem,* vol. 13, f. 124 bis.

[21] *Ibidem,* vol. 6, f. 67. Scrisoarea lui Nichita Smochină către Anton Crihan, din 27 martie 1973.

[22] *Ibidem*, vol. 3, f. 233.

[23] *Ibidem,* vol. 4, f. 152. Nota-raport din 27 ianuarie 1973.

[24] *Ibidem,* vol. 6, f. 67-68. Scrisoarea lui Nichita Smochină către Anton Crihan, din 27 martie 1973.

Pantelimon Halippa a venit cu propunerea să li se permită lui Alexandru Boldur[25] şi Alexandru Bârlădeanu[26] să publice în Occident prin Editura „Carpaţi" din Madrid, „nişte lucrări care ar putea lămuri opinia publică mondială asupra istoriei Basarabiei"[27]. În opinia celor din grupul lui Halippa, publicarea unor asemenea monografii constituia „un răspuns indirect dat propagandei sovietice şi o încurajare pentru românii din Basarabia care ar vedea astfel că nu sunt părăsiţi"[28]. În discuţiile cu reprezentanţi ai autorităţilor, Halippa a insistat de fiecare dată ca astfel de lucrări să fie achiziţionate şi de către statul român, pentru a fi folosite în acţiuni de propagandă în exterior.

Halippa era, de asemenea, la curent cu o serie de studii şi materiale editate de exilul românesc, pe tema Basarabiei sau a atrocităţilor comise de sovietici în acest teritoriu, precum lucrările lui Ion Dumitru, *Forme de etnocid în U.R.S.S.*, apărută la München, în anul 1969 şi Sergiu Dimitriu, *La Roumanie terre d'infortune*, publicată la Paris, în 1970. Acestea erau procurate de la membri ai exilului, precum Sergiu Grossu[29] (consătean din Cubolta), stabilit la Paris, în anul 1969. Halippa vedea în S. Grossu un continuator de nădejde al activităţii sale pusă în slujba Basarabiei. „Sergiu Grossu (îi scria el lui Anton Crihan, stabilit în Statele Unite) este un român basarabean, care ne face cinste. Are darul scrisului şi al vorbirii; şi cum cauza noastră trebuie susţinută şi de aici înainte, noi avem tot interesul să-l ştim angajat..."[30].

La începutul anilor '70, Grossu i-a trimis lui Pantelimon Halippa pachete de cărţi, prin intermediul fratelui său Nicolae[31], domiciliat în Bucureşti, cât şi al cetăţeanului vest-german Rieger Bernd, comerciant care efectua deplasări la Bucureşti, vizitându-l şi pe ing. Nicolae Radu Halippa, având cu acesta relaţii apropiate bazate pe pasiunea comună pentru filatelie.

[25] Alexandru Boldur publicase, deja, în anul 1970, la Editura Carpaţi din Madrid, lucrarea *Ştefan cel Mare, voievod al Moldovei (1457-1504)* (prefaţă Pamfil Şeicaru), un studiu de istorie socială şi politică, în care a reconsiderat poziţia istorică a domnitorilor moldoveni şi munteni, demonstrând că aceştia nu au depins niciodată de Imperiul ţarist, aşa cum se afirma în istoriografia sovietică.

[26] Era vorba despre o monografie referitoare la viaţa şi activitatea lui Constantin Stere, pe care Alexandru Bârlădeanu o avea în lucru.

[27] Arh. C.N.S.A.S., dosar I 161960, vol. 4, f. 152.

[28] *Ibidem*, vol. 13, f. 25.

[29] Vezi Schiţe biografice.

[30] Apud Sergiu Grossu, *De vorbă cu Pan Halippa despre Basarabia*, în „Jurnalul literar", Anul X, nr. 5-6/martie 1999, p. 1.

[31] Vezi Schiţe biografice.

La propunerea lui Pantelimon Halippa, Rieger Bernd a consimţit să fie intermediar (curier) între familia Halippa şi Sergiu Grossu, în special pentru trimiterea de pachete cu cărţi, care ar putea fi reţinute de „cenzură". După cum rezultă dintr-o notă-raport, din 1 iunie 1972, Direcţia a I-a a Securităţii l-a luat în atenţie pe Rieger Bernd şi îşi propunea să întreprindă „măsurile ce se impun (informative, tehnice, C.E. etc.), în vederea cunoaşterii din timp a sosirii sale în R.S.R., a legăturilor şi relaţiilor ce le face (prin filaj, controlarea discuţiilor la hotelul unde este cazat), a comportamentului ce-l are pe timpul şederii în ţară"[32]. Rieger Bernd, totodată, urma să fie semnalat la punctele de frontieră pentru a fi controlat „mai serios" la intrarea şi ieşirea din ţară.

În pofida faptului că erau interzise în ţară, cărţi de genul celor menţionate mai sus au circulat intens în mediile basarabenilor din România, fiind studiate cu atenţie şi dezbătute cu ocazia reuniunilor periodice. La sugestia unei surse a Securităţii, potrivit căreia aceste cărţi „n-ar trebui să circule prea mult pentru a evita sau mai bine zis pentru a înlătura surprizele", Halippa, după ce şi-a privit „lung şi parcă puţin nedumerit" interlocutorul, i-a replicat prompt: „Concepţiile mele sunt cunoscute de către organele noastre de stat. Eu nu ascund nimic şi prefer să mor în puşcărie decât să fiu lovit în principiile şi convingerile mele"[33]. Dincolo de orice comentariu...

Pentru impulsionarea exilului în problema Basarabiei, Halippa a căutat pe diverse căi să ia legătura cu descendenţii unor mari luptători pentru cauza basarabeană, precum fiii lui Constantin Stere, Ion Inculeţ[34] ş.a., stabiliţi în Statele Unite şi Canada. Ion I. Inculeţ[35] a făcut o carieră ştiinţifică strălucită în Canada, fiind autor şi coautor a numeroase invenţii şi inovaţii patentate în diverse ţări ale lumii, Doctor Honoris Causa al Universităţii Western Ontario (Canada), director al centrului de electrostatică aplicată al Universităţii Western Ontario, membru de onoare al Academiei Române (din 1992). La începutul anilor '70, el a fost premiat la un concurs pentru valorificarea căderii de apă a cascadei Niagara, iar jumătate din banii câştigaţi i-a donat Comitetului Românilor din Canada.

În iulie 1973, fruntaşul basarabean era semnalat de organele de Securitate că intenţionează să ia legătura cu grupări ale exilului ucrainean din străinătate, pentru a vedea care este orientarea lor politică şi activitatea pe care o desfăşoară în acel moment. Intrarea în legătură cu grupările ucrainene urma să se realizeze prin intermediul lui Vasile Bilivschi[36], dar

[32] Arh. C.N.S.A.S., dosar I 161960, vol. 4, f. 208.
[33] *Ibidem*, f. 198.
[34] Vezi Schiţe biografice.
[35] Născut la 11 februarie 1921, la Iaşi.
[36] Vezi Schiţe biografice.

a renunţat ca urmare a „sfaturilor” Securităţii privind „neseriozitatea” interlocutorului.

La începutul lunii octombrie 1974, Pantelimon Halippa a primit vizita lui Eftimie Gherman[37], lider marcant al fostului Partid Social-Democrat din România, stabilit la Viena, dar beneficiar al unei pensii din partea statului francez. În acea perioadă, E. Gherman venea, din când în când, în ţară „pentru a vedea ce s-a realizat aici şi pentru a se informa despre situaţia de la noi”[38]. Din convorbirea pe care a avut-o cu Eftimie Gherman, Halippa a înţeles că acesta a văzut în cursul vizitei pe care a făcut-o în ţară şi „câteva persoane din conducerea de partid şi de stat”, de la care s-a informat despre situaţia noastră. „Probabil – spunea Halippa – că informaţiile pe care le-a obţinut nu l-au satisfăcut, întrucât a venit apoi la mine spre a-l informa eu”. Halippa l-a informat în detaliu pe Gherman asupra situaţiei din Basarabia, populaţiei de acolo, precum şi asupra politicii autorităţilor româneşti în această problemă, care nu întreprind nimic pentru „recunoaşterea drepturilor noastre asupra Moldovei de Răsărit”[39]. După vizită, comentând afirmaţiile lui Eftimie Gherman, potrivit cărora „nici în Occident nu se ocupă nimeni de această problemă din cauza inflaţiei şi dificultăţilor economice ce există acolo”, Halippa concluzionează că „în consecinţă trebuie să o rezolvăm singuri”[40]. El constata că, „în Europa există, ca o consecinţă a celui de-al doilea război mondial – două Germanii şi două Românii: Germania de Est sub ocupaţie rusească, Moldova de răsărit sub ocupaţie rusească”. Ori – spunea Halippa – după cum Germania de Est face parte din Germania, tot aşa şi Moldova de răsărit face parte din România. Prin urmare, „nu se poate concepe realizarea păcii pe continentul european fără reunificarea Germaniei şi României”[41]. De asemenea, referindu-se la vârsta sa şi a celorlalţi prieteni ai săi care au realizat unirea Basarabiei, Pantelimon Halippa a afirmat că se impune pregătirea unei noi generaţii educate pentru a continua lupta de recunoaştere a drepturilor româneşti asupra Moldovei de Răsărit. În acest scop, el a solicitat tuturor prietenilor săi să-şi aducă copii, pentru a discuta problema Basarabiei şi politica de etnocid dusă de Uniunea Sovietică împotriva populaţiei româneşti din această provincie. Prin această acţiune, liderul basarabean dorea să-i atragă pe tineri „pentru a continua lupta sa”, convingându-i că „nu trebuie să lase lucrurile astfel cum sunt”[42].

37 Vezi Schiţe biografice.

38 Arhiva C.N.S.A.S., Dosar I 161960, vol. 3, f. 133.

39 *Ibidem*, f. 133 bis.

40 *Ibidem.*

41 *Ibidem.*

42 *Ibidem.*

Conştient de rolul pe care exilul românesc îl poate juca în promovarea cauzei basarabene, Halippa a căutat, permanent, să aibă contacte şi discuţii cu reprezentanţi ai comunităţilor româneşti din exterior. În ziua de 29 august 1978, fruntaşul basarabean a fost vizitat la domiciliu de preotul român Pascu din Cleveland – Ohio, S.U.A., căruia i-au fost puse la dispoziţie informaţii asupra situaţiei actuale din Basarabia[43]. În legătură cu revista „Luminătorul", pe care Pascu o publica împreună cu un grup de români baptişti în S.U.A., Halippa i-a sugerat acestuia să ia legătura cu Anton Crihan din S.U.A: şi Ioan Păscăluţă din Canada, care dispun de materiale utile pentru o activitate de propagandă eficientă privind Moldova de Răsărit.

[43] *Ibidem,* vol. 13, f. 46.

CAPITOLUL XIII
ÎN VIZORUL SECURITĂŢII

Ca toţi foştii oameni politici din perioada „burghezo-moşierească”, Pantelimon Halippa s-a aflat cvasipermanent în atenţia organelor de Securitate, şi anume, a compartimentului care se ocupa de „foştii demnitari” (denumiţi, iniţial, „foşti exploatatori”), şi care până în 1968 se găsea în structura Direcţiei a III-a a Ministerului Afacerilor Interne, iar apoi în cea a Direcţiei a I-a a Consiliului Securităţii Statului, respectiv a Departamentului Securităţii Statului, având ultimul indicativ U.M. 0610. În custodia Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii se află nu mai puţin de 25 volume masive în cadrul fondului informativ I 161960, privindu-l pe Pantelimon Halippa (nume de cod „Basarab”, uneori şi „Horia”) şi care cuprind documentele ce atestă urmărirea informativă realizată în perioada 1965-1979.

După eliberarea din închisoare, Pantelimon Halippa a făcut obiectul unui dosar de urmărire informativă, într-o formă „activă”, iar printr-o hotărâre a Direcţiei a III-a, din 31 ianuarie 1966, a fost trecut în evidenţa „pasivă”, aducându-se ca motivare faptul că „Din investigaţii şi din informaţii obţinute pe mai multe linii informative rezultă că sus-numitul, în vârstă de 83 ani, este un element retras şi necomunicativ, suferind de stomac şi de reumatism, fiind internat de mai multe ori în spital. Este foarte mulţumit că s-a mutat în casa lui, deşi îşi închipuie că a fost sprijinit din interes, întrucât, ca fost demnitar în Basarabia, a fost solicitat de guvern să contribuie la acţiunea de strângere de material documentar referitor la Basarabia, ceea ce a acceptat bucuros, solicitând în schimb să fie readus

www.dacoromanica.ro

în casa lui, având nevoie de liniște și confort". În Hotărâre se mai arăta că P. Halippa este „mulţumit de situaţia pe care o are, având şi el şi soţia sa câte o pensie lunară de 800 lei. Face totul pentru reabilitare, în scopul de a-i fi recunoscute, de către Academia R.S.R., meritele, ca fost membru corespondent"[1].

Din dosarul de urmărire informativă rezultă că, la 1 septembrie 1967, Direcţia Generală a Miliţiei – Direcţia economică (mr. Boholţea) a cerut avizul Direcţiei a I-a a Consiliului Securităţii Statului, să „cerceteze pentru valută pe numitul Halippa Pantelimon", cu datele de identificare cunoscute. Securitatea a avut obiecţii în privinţa cercetării lui Halippa de către organele de miliţie, motivul reieşind dintr-o rezoluţie a unui ofiţer cu funcţie de conducere din Direcţia a I-a: „Dat fiind relaţiile acestuia cu Institutul de istorie să avizăm negativ"[2].

În pofida unei supravegheri permanente din partea organelor de Securitate, Halippa n-a ezitat să organizeze la locuinţa sa din strada Alecu Donici nr. 32 sau în alte locuri întâlniri sistematice cu alţi basarabeni din România sau din afara ţării, purtând, în acelaşi timp, corespondenţă cu fruntaşi basarabeni stabiliţi în Occident. Din materialele acumulate în cursul urmăririi informative rezulta că, încă din toamna anului 1966, Pantelimon Halippa „s-a preocupat de strângerea unor documente care să ateste faptul că o serie de persoane originare din Basarabia şi Bucovina sunt ţinuturi româneşti". În acest scop, el a luat legătura cu persoanele respective, motivând că „are însărcinarea din partea organelor de partid", iar în martie 1968 grupul din jurul lui a întocmit un memoriu către C.C. al P.C.R., cu scopul de a obţine aprobarea unei manifestaţii colective cu privire la aniversarea a 50 de ani de la Unirea Basarabiei cu România[3].

Aceste aspecte erau sintetizate într-o informare semnată de preşedintele Consiliului Securităţii Statului, Ion Stănescu, purtând data de 19 aprilie 1968, în care se arăta că „unii foşti membri ai partidelor burgheze, care au activat în Basarabia şi Bucovina, agită problema retrocedării acestor provincii româneşti şi sunt preocupaţi de întreprinderea unor acţiuni prin care să facă cunoscut «opiniei publice» din ţară şi de peste hotare «adevărata situaţie de acolo»"[4]. Pantelimon Halippa era identificat drept „exponentul unei astfel de idei", iar „alături de el se remarcă: Sinicliu Elefterie – fost deputat liberal şi primar al oraşului Odessa; Iacobescu Teodor – fost membru al Comitetului Central al Partidului Naţional Ţărănesc; Vărzaru

1 Arh. C.N.S.A.S., dosar I 161960, vol. 1, f. 2.
2 *Ibidem*, f. 154.
3 *Ibidem*, f. 3.
4 *Ibidem*, f. 9

Simion – fost profesor în oraşul Bălţi şi membru în cercul de studii al Partidului Social Democrat Independent; Ţepordei Vasile – preot, fost deţinut în U.R.S.S. şi informator al organelor de securitate sovietice”[5]. În material se relevă că Halippa a răspuns favorabil solicitării Institutului de Istorie al Partidului, privind punerea la dispoziţie a unor materiale şi date referitoare la actul istoric al Unirii Basarabiei şi Bucovinei cu România, dar cel în cauză ar fi „interpretat în mod greşit solicitarea”, reluând legăturile cu o serie de basarabeni, printre care şi cei menţionaţi mai sus, cărora le-a spus că „a sosit momentul” să se ceară retrocedarea acestor provincii româneşti. Se mai arată că, deşi organele de partid de la Institutul de Istorie i-au atras atenţia să nu întreprindă şi alte acţiuni în afară de strângerea materialelor solicitate, Pantelimon Halippa „continuă să se agite pe această temă şi chiar intenţionează ca împreună cu ceilalţi basarabeni menţionaţi, să întreprindă unele acţiuni”[6]. Era vorba de constituirea unui aşa-zis „comitet al basarabenilor” care a început identificarea şi stabilirea situaţiei prezente a basarabenilor din România, cu scopul de a organiza unele „manifestaţii publice”. În preajma zilei de 27 martie 1968, când s-au împlinit 50 de ani de la Unirea Basarabiei cu România, membrii comitetului au vehiculat ideea organizării unei manifestaţii publice, prin care „să determine” guvernul „să ia poziţie”[7]. În prealabil, ei au fost la Consiliul de Stat şi au adus la cunoştinţă intenţiile lor, dar nu au primit o „dezlegare oficială”. Au lansat totuşi ideea organizării la Bucureşti, în luna august 1968, a unei manifestaţii publice, la care să participe toţi basarabenii din România. Îngrijorarea Securităţii era cu atât mai mare, cu cât această idee se extinsese şi în ţară, existând date că acţiunea de identificare a basarabenilor a început în judeţele Vâlcea şi Arad. „Comitetul basarabenilor” întocmise şi un material sub formă de memoriu, pe care intenţiona să-l înainteze fie prin Ambasada Franţei, fie cu ocazia vizitei în România, generalului Charles de Gaulle, preşedintele Franţei. Potrivit comentariului făcut în Informarea Securităţii, „«raţiunea» unei astfel de acţiuni era că de Gaulle fiind în relaţii bune cu sovieticii pe baza «luptei comune» contra americanilor, ar putea «interveni şi determina» retrocedarea provinciilor româneşti”. Se mai arăta că membrii Comitetului apreciază că „preşedintele Franţei ar putea lua atitudine numai cunoscând «drama» neamului românesc care trăieşte în două ţări: una socialistă, cu 20 milioane locuitori şi alta, dincolo de Prut, cu 6 milioane”[8]. În memoriu se subliniază printre altele ideea că «Franţa, ca ţară latină, care a sprijinit

[5] *Ibidem.*
[6] *Ibidem*, f. 10.
[7] *Ibidem.*
[8] *Ibidem*, f. 10-11.

România şi în alte momente importante trebuie să cunoască marele bucluc al Moldovei de Răsărit»[9].

Cunoscând despre faptul că, între 5 şi 15 mai 1968, artista Maria Bieşu Costenco din R.S.S. Moldovenească, deputată în Sovietul Suprem al U.R.S.S., va susţine o serie de concerte în ţara noastră, Pantelimon Halippa şi-a exprimat părerea ca basarabenii să participe masiv la concerte şi „făcându-i o manifestaţie de simpatie, s-o folosească pentru rezolvarea problemei Basarabiei”[10]. Informarea mai menţiona că liderul basarabean a căutat să-l atragă şi pe Gheorghe Cristescu-Plăpumaru în acţiunile sale, dar acesta a ezitat, spunându-i că „este o problemă asupra căreia va trebui să mai reflecteze”.

Aşa cum rezulta dintr-o relatare a lui Serghie Dobryanschi, agent sovietic, în cadrul unei discuţii cu Petre Goncearuc, fost rezident (şef de reţea informativă) al organelor de informaţii sovietice, manifestările grupului de basarabeni în frunte cu Halippa erau bine cunoscute la oficiul diplomatic al U.R.S.S. din Bucureşti, inclusiv de ambasadorul A.V. Basov[11], ceea ce reprezenta un motiv în plus de îngrijorare pentru oficialităţile R.S. România.

Din interceptarea corespondenţei interne şi externe, cât şi a convorbirilor de la domiciliu, prin mijloacele T.O. (cunoscute în limbajul de specialitate şi ca sursa „Teofil”), organele de Securitate cunoşteau bine legăturile pe care Pantelimon Halippa le întreţinea cu basarabenii din exil, în principal Anton Crihan, fost membru în Sfatul Ţării şi deputat P.N.Ţ., stabilit la Saint Louis, S.U.A. Astfel, la 27 martie 1968, audiind la „Vocea Americii”, un comentariu în legătură cu împlinirea a 50 ani de la actul Unirii, făcut de Anton Crihan, membrii grupului din jurul lui Halippa au ajuns la concluzia că „şi în străinătate se agită problema Basarabiei”[12].

Organele de Securitate îşi propuneau să întreprindă în continuare măsuri pentru a cunoaşte evoluţia acţiunii preconizate de grupul de basarabeni, ţinând cont de faptul că la aceasta participă „persoane cu antecedente politice, precum şi unele elemente suspecte ca informatori ai organelor sovietice”[13]. În cadrul urmăririi informative a lui Pantelimon Halippa şi a grupului de basarabeni din jurul său, era vizată, cu prioritate, activitatea pe care aceştia o desfăşoară împotriva regimului, dacă acţiunile respective „nu sunt speculate de elementele duşmănoase sau sunt intenţii dirijate din străinătate”. Se mai urmărea, totodată: „Stabilirea tuturor persoanelor care

[9] *Ibidem*, f. 11.
[10] *Ibidem.*
[11] *Ibidem.*
[12] *Ibidem.*
[13] *Ibidem,* f. 12.

fac parte din comitetul acestor basarabeni, scopul adevărat al formării, ce sarcini are, de către cine este condus şi la iniţiativa cui a luat fiinţă”[14]. Planul de măsuri, din 29 martie 1968, prevedea folosirea pentru încadrarea informativă a persoanelor urmărite a unor informatori indicaţi cu nume conspirative, precum: „Nicu”, „Brăilescu”, „Vlaicu Petre”. Ei trebuiau să stabilească atât preocupările curente ale membrilor grupului de basarabeni, cât şi proiectele de viitor. În mod special, „Vlaicu Petre” avea sarcina de a acţiona pe lângă preotul Vasile Ţepordei, „prietenul cel mai apropiat” al lui Pantelimon Halippa, şi despre care în documentul Securităţii se afirma că ar fi „fost colaborator al organelor de securitate sovietice”. Misiunea informatorului era de a „stabili dacă acesta nu cumva colaborează şi în prezent, dacă are sarcini de a instiga pe basarabeni la anumite acţiuni duşmănoase”[15]. Stabilirea cu certitudine a persoanelor folosite de securitate în acest caz este o chestiune dificilă, în lipsa elementelor de identificare care să permită acest lucru. Putem presupune, doar, că este vorba de persoane care frecventau mediile basarabenilor din Bucureşti, dar şi din provincie. În acest context, preotul Vasile Ţepordei prezenta un interes aparte pentru organele de Securitate, cel în cauză fiind singurul asupra căruia planul prevedea să fie pus în filaj pentru o perioadă de 10 zile. Mai mult, printr-un ordin rezolutiv scris pe document de şeful Direcţiei a I-a se stabilea că, „dacă din măsurile luate se va stabili că Ţepordei primeşte vizite acasă, să instalăm tehnică”[16]. Întrucât „Comitetul basarabenilor” se întrunea de două ori pe săptămână la domiciliul lui Pantelimon Halippa, organele de Securitate îşi propuneau ca, pentru „a cunoaşte ce probleme se discută, în cazul când nu participă informatorii”, să fie luate măsuri de instalare a I.T.X. (interceptarea convorbirilor de la domiciliu, prin intermediul telefonului – *n.n.*), pe timp de 30 zile. În cazurile lui Vasile Ţepordei, Elefterie Sinicliu şi Simion Vărzaru, erau prevăzute doar măsuri de instalare a I.T.L.-ului (interceptarea convorbirilor telefonice), la fiecare persoană în parte. În perioada urmăririi era pusă în control corespondenţa lui Pantelimon Halippa şi a persoanelor ce apar în anturajul său: Vasile Ţepordei, Elefterie Sinicliu, Simion Vărzaru şi Theodor Iacobescu.

Într-o notă-raport a Direcţiei a I-a Securităţii, din 8 mai 1968, se preciza că memoriul întocmit de „Comitetul basarabenilor”, pentru Ambasada Franţei, are un caracter documentar (date etnografice, istorice etc.), „încadrându-se în general pe linia datelor solicitate de către tov. Ion

[14] *Ibidem*, f. 4.
[15] *Ibidem.*
[16] *Ibidem,* f.5.

Popescu-Puţuri”[17]. Interesantă este şi menţiunea că, dacă în trecut, Halippa se gândea ca acest memoriu să ajungă la de Gaulle „cu ştirea guvernului”, acum e hotărât să facă acest lucru în mod „secret” deoarece în cazul când i s-ar interzice şi el totuşi ar continua acţiunea, ar putea avea neplăceri. În mod evident, deci, fruntaşul basarabean nu era dispus să renunţe, chiar dacă ştia că demersul său nu era agreat de autorităţi. Îşi lua, însă, ca măsură de precauţie posibilitatea de a susţine că nu a ştiut că o astfel de iniţiativă ar putea deranja autorităţile. În condiţiile în care Halippa vorbise mai multor persoane despre intenţiile sale, organele de Securitate considerau că este creată astfel „posibilitatea obţinerii memoriului şi chiar a unor discuţii cu el, fără riscul deconspirării măsurilor I.T.X. sau a informatorilor”[18]. Considerând intenţiile lui Halippa ca „necorespunzătoare”, Securitatea propunea „luarea unor măsuri pentru obţinerea memoriului respectiv şi prevenirea şi a altor acţiuni pe care sus-numitul sau alţi basarabeni ar încerca să le întreprindă cu ocazia vizitei Preşedintelui Franţei în ţara noastră”[19].

La sfârşitul lunii martie 1969 s-au întâlnit la locuinţa lui Halippa mai mulţi basarabeni, precum Simion Vărzaru, Vasile Ţepordei şi Eletfterie Sinicliu, care au luat iniţiativa creării unui „fond de documentare” denumit „Pantelimon Halippa”, menit să colecţioneze materiale cu privire la Basarabia şi Bucovina. Cu acel prilej s-a redactat şi un act constitutiv, instituindu-se un comitet provizoriu de conducere al „fondului” compus din preotul Vasile Ţepordei, Simion Vărzaru şi Elefterie Sinicliu. În corespondenţa cu Anton Crihan din S.U.A., Halippa susţinea aceleaşi idei, apreciind că în prezent datorită situaţiei politice externe a URSS, ar fi momentul ca „toţi basarabenii, inclusiv cei din S.U.A., să acţioneze mai intens în direcţia respectivă”. Halippa îi scria, totodată, că basarabenii din România l-au desemnat pe Anton Crihan ca „reprezentant al basarabenilor din străinătate”[20]. Tot în luna martie 1969, organele de Securitate au intrat în posesia a două materiale din care rezulta că între 21 şi 24 februarie a.c. ar fi avut loc – fără să se arate în ce localitate – Congresul de constituire al „Frontului Naţional Patriotic de eliberare a Basarabiei şi Bucovinei”[21]. Din studierea acestor materiale reieşea că multe idei şi expresii sunt asemănătoare celor răspândite de Halippa şi anturajul său. Grupul de basarabeni din Bucureşti era la curent cu faptul că, pe data de 27 martie 1969, la New York a avut loc o „manifestaţie a românilor pentru eliberarea

17 *Ibidem*, f. 14.
18 *Ibidem.*
19 *Ibidem.*
20 *Ibidem,* vol. 3, f. 51.
21 *Ibidem.*

Basarabiei". Acţiunea a avut loc în faţa Ambasadei sovietice, pe străzile oraşului şi în faţa sediului Organizaţiei Naţiunilor Unite; aici „s-a depus un memoriu, cerându-se ca problema Basarabiei să fie luată în discuţia O.N.U."[22]. Manifestaţia a fost condusă de românul ardelean Augustin Popa, care a ţinut şi o cuvântare; a vorbit, de asemenea, văduva lui Sabin Manuilă.

Organele de Securitate (Direcţia a I-a) au fost informate că grupul de basarabeni, în frunte cu Pantelimon Halippa, intenţiona ca în ziua de 28 iunie 1970, să organizeze la domiciliul acestuia o întrunire, cu ocazia împliirii a 30 de ani de la ocuparea Basarabiei de către Uniunea Sovietică. La această reuniune, urmau să participe: Elefterie Sinicliu, Nicolae Vărzaru, Ion Hudiţă, Fedia Păduraru şi alţi basarabeni din Bucureşti, cu scopul de a prezenta unele materiale concepute de ei cu privire la istoria Basarabiei şi apartenenţa ei la România. Materialul de bază întocmit de Elefterie Sinicliu conţinea date istorice referitoare la această provincie şi analiza împrejurările dramatice în care a avut loc cedarea ei, în anul 1940. În material se făceau o serie de aprecieri cu privire la politica actuală a statului sovietic faţă de Basarabia şi se exprima dorinţa luptei pentru revenirea acestei provincii la patria mamă. Cunoscând aceste intenţii, organele de Securitate au întreprins măsuri de „contracarare a acestei întruniri", prin contactarea organizatorilor Pantelimon Halippa şi Elefterie Sinicliu, cărora „li s-a atras atenţia de a nu ţine o astfel de întrunire, întrucât legile ţării noastre nu permit asemenea activităţi". Totodată s-a obţinut materialul întocmit de Elefterie Sinicliu, din care rezultau „concepţiile şi preocupările grupului de basarabeni din Bucureşti"[23]. Luându-se măsuri de supraveghere a locuinţei lui Halippa, în ziua de 28 iunie 1970, s-a stabilit că „într-adevăr la acesta nu a avut loc nici o întrunire, ci a primit doar vizita lui Panişca (avocat – *n.n.*), care l-a invitat pentru ziua de 29 iunie a.c. să participe la comemorarea preotului Simion Neaga, ce va avea loc la cimitirul Bellu"[24]. Organele de Securitate îşi propuneau să ia în continuare măsuri de supraveghere informativă a acestui „grup de elemente", în scopul „prevenirii anumitor acţiuni pe care le-ar putea întreprinde, îndeosebi, în perioada vizitei delegaţiei U.R.S.S. în ţara noastră"[25]. Întrucât se constata că unul din iniţiatorii unor astfel de

[22] *Ibidem,* vol. 4, f. 324. Nota sursei „Nicu", din 17 aprilie 1969.

[23] *Ibidem*, f. 292. Nota din 29 iunie 1970.

[24] *Ibidem*, f. 293.

[25] *Ibidem.* Era vorba de vizita pe care o delegaţie de partid şi guvernamentală a U.R.S.S., condusă de Aleksei N. Kosîghin, preşedintele Consiliului de Miniştri, urma să o facă în România. Vizita a avut loc în zilele de 6-8 iulie 1970, iar delegaţia a fost primită de şeful de partid şi de stat N. Ceauşescu şi de primul ministru român, Ion Gh. Maurer. Pe 7 iulie 1970 a fost semnat Tratatul de prietenie, colaborare şi asistenţă mutuală dintre România şi U.R.S.S., încheiat pe un termen de 20 de ani (Fundaţia Europeană Titulescu,

acţiuni era Elefterie Sinicliu, fost membru în Sfatul Ţării şi prieten apropiat al lui Halippa, nota securităţii conţinea, în final, propunerea ca Sinicliu să fie chemat şi avertizat de organele de securitate, ceea ce s-a şi întâmplat în perioada imediat următoare. În materialul securităţii se menţiona, de asemenea, că în ultimele zile Pantelimon Halippa a fost vizitat de două persoane din R.S.S. Moldovenească, sosite ca turişti în ţara noastră, care l-au informat cu unele probleme referitoare la situaţia populaţiei din Basarabiei. Aceste persoane erau: actorul de teatru I. Badicov şi directorul unui institut medical din Chişinău, anume Şleahov. Ambii au fost semnalaţi organelor Direcţiei a III-a (Contraspionaj)[26].

În atitudinea sa faţă de regim şi reprezentanţii acestuia, fruntaşul basarabean pornea de la convingerea că „acest stat comunist chiar dacă este păcătos, totuşi este statul nostru şi cu acest stat el şi alţi unionişti pot să discute problema basarabenilor şi a Basarabiei, nu au încotro, nu au alternativă”[27]. El îşi asuma, însă, adesea, iniţiativa unor acţiuni pe această temă, deşi ştia că nu sunt agreate de regim. Aşa cum rezultă dintr-o interceptare făcută de Securitate la 26 august 1970, asupra convorbirilor efectuate de Halippa cu diverse persoane, fruntaşul basarabean considera că „în situaţia în care conducerea oficială a României nu vrea să ridice problema Basarabiei şi Bucovinei, atunci să ne dea voie nouă să ne ocupăm de acest lucru”[28]. Câteva zile mai târziu, la 8 septembrie 1970, organele de Securitate consemnau: „Ceea ce-l doare pe el este faptul că ruşii îi înstrăinează pe basarabeni în sensul că le dă câte un post cine ştie pe unde cu ceva bani mai mulţi şi-i trimite din Basarabia... În Basarabia ruşii practică acelaşi şovinism cum e cel din Ungaria faţă de români... ruşii au intenţia să deznaţionalizeze Basarabia şi asta îl frământă şi-l doare cumplit. «Basarab» nu crede că ruşii vor reuşi să-i facă pe moldoveni să vorbească ruseşte”[29]. Iar într-o discuţie cu Teodor (Fedia) Păduraru[30], din 11 septembrie 1970, „Basarab” afirmă că „ar dori să se vadă cu (Anton) Crihan şi cu orice alt român din străinătate să le spună să nu uite că aici există o problemă – problema Basarabiei”[31].

În această perioadă, Halippa şi persoanele din jurul său intenţionau să

Istoria politicii externe româneşti în date (Coordonator: Ion Calafeteanu), Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2003, p. 411).

[26] *Ibidem.*

[27] *Ibidem*, vol. 17, f. 284 bis. Notă T.O. din 9 iulie 1973, în cazul „Basarab”.

[28] *Ibidem*, f. 77.

[29] *Ibidem*, f. 72.

[30] Vezi Schiţe biografice.

[31] *Ibidem*, f. 63.

scoată unele materiale cu caracter documentar peste graniţă, pentru a face cunoscută exilului basarabean din străinătate, cât şi unor foruri occidentale, poziţia şi preocupările lor din ţară, în scopul dinamizării acţiunilor acestora, în direcţia înscrierii problemei Basarabiei pe ordinea de zi a unei eventuale Conferinţe Est-Vest. În acest scop, au fost tatonate mai multe formule pentru trimiterea de materiale în străinătate, prin intermediul unor persoane precum Olivia Crihan – soţia lui Anton Crihan, aflată în vizită în ţară (septembrie 1970), diplomatul american Harry Barnes, episcopul Antonie Plămădeală ş.a. Din motive de conspirativitate, membrii grupului respectiv preconizau ca întâlnirile să fie realizate în cadrul unor grupuri mai mici, compuse din 3-4 persoane, pentru a nu atrage atenţia organelor de Securitate. Ca atare, întâlnirile trebuiau să aibă loc nu numai la domiciliul lui Halippa, ci şi la locuinţele altor intelectuali şi foşti politicieni, care dispun de condiţii, precum Onisifor Ghibu. În cadrul acestor întruniri, urma să fie prezentate lucrări întocmite de membrii grupurilor respective referitoare la problema Basarabiei. Astfel de lucrări fuseseră deja realizate de Pantelimon Halippa, Grigore Filip Lupu şi Elefterie Sinicliu[32].

Asupra unora dintre persoanele aflate în anturajul lui Halippa, au fost întreprinse măsuri de avertizare[33], în legătură cu acţiunile desfăşurate pe tema Basarabiei. „Efectele" acestor măsuri erau cunoscute de organele de Securitate. În ziua de 4 septembrie 1971, un informator al Inspectoratului de Securitate al Municipiului Bucureşti s-a întâlnit în Gara de Nord cu Grigore Filip Lupu, care funcţiona ca profesor la o şcoală din comuna Moara Vlăsiei, şi care „s-a plâns sursei că este chemat din când în când la securitate", unde este întrebat de activitatea sa în calitate de fruntaş basarabean, de iniţiativele puse la cale pentru „menţinerea Basarabiei în actualitatea românească", de contactele cu Pantelimon Halippa şi alţi foşti deputaţi în Sfatul Ţării, de „cuvintele rostite pe la diverse ocazii pentru combaterea pretenţiilor ruseşti asupra Basarabiei" şi despre legăturile cu românii de peste Prut. El a mai spus că la Securitate „i se mai fac aluzii şi la activitatea lui de legionar, lucru ce nu-i convine, că s-a convins că Securitatea cunoaşte toate mişcările basarabenilor şi că a simţit în atitudinea ofiţerilor de Securitate care îl interoghează o teamă mare de sovietici, al căror

[32] Arhiva C.N.S.A.S., Dosar I 161960, vol. 3, f. 13.

[33] Avertizare – măsură preventivă prin care ofiţerii de Securitate sau miliţie atenţionau prin intimidare persoanele cu atitudini ostile faţă de regimul comunist, în prezenţa unor martori (familie, grupul de muncă, conducerea instituţiei, organizaţia de bază de partid, sindicat, sediul Securităţii sau Miliţiei etc.), luându-li-se un angajament prin care acestea declarau şi se angajau că se delimitează de acţiunile pentru care au fost sancţionaţi, cu promisiunea de a nu le mai săvârşi.

amestec în ancheta lentă ce se face este evident”[34]. În toată această acţiune a securităţi, Grigore Filip Lupu vedea un „sistem de intimidare pentru a reduce la tăcere la porunca ambasadei sovietice conştiinţa românească, care nu poate rămâne insensibilă la faptul că o parte din trupul ţării se află sub stăpânire străină şi că conducerea ţării înfricoşată de o serie de excese politice adoptă atitudinea struţului, consfinţind printr-o tăcere laşă şi o persecuţie semioficială ciopârţirea teritoriului românesc”[35]. O evaluare cât se poate de corectă asupra situaţiei din acel moment, cu menţiunea că, deja atunci nu se mai făcea totul „la porunca ambasadei sovietice”, ci era vorba de măsuri cu caracter „preventiv”, pentru a se evita o nou recrudescenţă a tensiunilor cu sovieticii, a căror amplitudine maximă a fost atinsă în anul 1968, prin condamnarea intervenţiei în Cehoslovacia.

La 5 martie 1971, Direcţia a I-a, Serviciul 3 din D.S.S. – Ministerul de Interne a deschis un nou dosar de urmărire informativă în cazul Pantelimon Halippa. În fundamentarea propunerii, au fost luate în consideraţie următoarele informaţii: La locuinţa sa se întâlnesc periodic persoane de origine basarabeană, cunoscute cu „antecedente politice şi penale, ocazii cu care colportează ştirile posturilor de radio occidentale, denigrează orânduirea socialistă şi conducerea de stat”; fruntaşul basarabean, împreună cu persoanele din anturaj, au stabilit să redacteze şi să trimită în străinătate memorii prin care să ridice, la O.N.U. şi alte foruri, problema Basarabiei; Halippa era „preocupat de intrarea în contact cu reprezentantul diplomatic al unui stat capitalist (S.U.A.) acreditat în România (Harry Barnes – *n.n.*), prin intermediul căruia să intre în relaţii cu cetăţeni de origine basarabeană, aflaţi în Occident, pentru a-i determina să activeze ostil şi contrar politicii noastre externe”; Halippa ar poseda unele documente de valoare istorică, pe care „nu doreşte să le predea forurilor competente”[36].

Deşi au exercitat o supraveghere riguroasă asupra lui Halippa, ca şi asupra celorlalţi basarabeni din ţară, nu e mai puţin adevărat că, mai ales la începutul perioadei ceauşiste, autorităţile regimului comunist l-au susţinut tacit pe acesta în activitatea de documentare pe care o făcea cu privire la problema Basarabiei, uneori chiar şi în luările de atitudine faţă de această chestiune[37]. Faptul este evidenţiat de conţinutul şi natura discuţiilor pe care fruntaşul basarabean le-a avut cu unii reprezentanţi ai Securităţii, care, pe de o parte, aveau sarcina de a controla şi tempera manifestările grupului

[34] Arhiva CNSAS, Dosar I 161960, vol. 9, f. 16. Nota sursei „Roman Ion” din 30 septembrie 1971.

[35] *Ibidem.*

[36] *Ibidem*, vol. 3, f. 350-350 bis.

[37] Vezi Iurie Colesnic, *Apostolul Unirii Pan Halippa*, p. 133.

de basarabeni, pentru a „nu supăra pe marele vecin de la Răsărit", iar pe de altă parte au acordat sprijin în diverse situaţii, împărtăşind, totodată, afinităţi şi opinii favorabile în chestiunea teritoriului dintre Prut şi Nistru. Mărturie în acest sens stau chiar afirmaţiile lui Halippa, făcute într-o convorbire cu un interlocutor, la sfârşitul lunii decembrie 1972: „În unele discuţii avute cu Securitatea ei îmi spuneau că şi ei vor Basarabia. Şi ei dau semne de românism şi noi trebuie mereu să ţinem coarda românismului încordată şi pe ea să batem. Nu ne abatem cu nimic. Poate să se spună că e o strategie greşită, dar trebuie încercat în toate părţile, aşa cum îmi spunea generalul Ciupercă. Noi trebuie să spargem cercul acesta principal. Situaţia e favorabilă. Deci trebuie să acţionăm. Restul nu e deocamdată în favoarea noastră. Dar dezmembrarea Rusiei e în favoarea noastră şi a atâtor state, a Europei, a lumii. Deci aici suntem ajutaţi..."[38]. La o primă analiză, aceste idei par a avea nuanţe utopice evidente, la vremea respectivă neconturându-se prea clar sfârşitul iminent al U.R.S.S. Dar dacă ne uităm la ceea ce s-a întâmplat ulterior, trebuie să recunoaştem că istoria i-a dat dreptate lui Halippa, chiar dacă visul său privind reunificarea Basarabiei cu Patria-mamă încă nu s-a înfăptuit.

Semnificative pentru percepţia basarabenilor cu privire la instituţia Securităţii şi reprezentanţii acesteia, la începutul anilor '70, sunt şi afirmaţiile făcute de un apropiat al lui Pantelimon Halippa, Elefterie Sinicliu: „dacă în trecut (basarabenii) erau închişi, alungaţi de peste tot, acum au ajuns să discute prietenește cu aceleaşi organe, dar nu cu aceleaşi persoane. Azi s-a ameliorat situaţia. Stăm de vorbă, uneori chiar ne spun că vor şi ei acelaşi lucru ca şi noi, dar ne spun că n-a venit momentul. Ei caută să te convingă să fi mai domol..."[39].

În cursul anului 1970, Pantelimon Halippa a fost invitat pentru o discuţie de către un „tovarăş din conducerea ministerului", arătându-i-se între altele că unele din acţiunile pe care le întreprinde sau intenţionează să le iniţieze, „nu sunt în concordanţă cu poziţia partidului şi statului nostru, faţă de anumite probleme, fiind chiar de natură a periclita securitatea statului". I s-a atras, de asemenea, atenţia că „nu-şi alege prea bine anturajul, permiţând să vină la el tot felul de oameni, cunoscuţi şi necunoscuţi"[40]. Informatorul „Marcu", cu „mari posibilităţi de influenţare a lui «Horia»", i-a arătat că „statul român nu i-a provocat nici-o greutate până în prezent; mai mult chiar, dacă a reprimit casa, după eliberarea din detenţie şi i s-a acordat pensie, se datoreşte aprecierii activităţii depuse în unele perioade

[38] Arh. C.N.S.A.S., Dosar I 161960, vol. 18, f. 208-215.

[39] *Ibidem,* vol. 17, f. 366. Nota T.O. din 27 iulie 1973, privind cazul „Basarab".

[40] *Ibidem*, vol. 3, f. 35.

din trecut, pe care i-o face statul nostru". Astfel, stând lucrurile, „ar trebui să se abţină de la organizarea unor acţiuni nedorite, care pot periclita securitatea statului român". Sursa Securităţi i-a mai arătat lui „Horia" că „unele din legăturile sale, ca: «Solomon», «Graur», «Nica» etc., care nu au reuşit să realizeze prea mult în viaţă şi nu s-au dovedit statornici faţă de idee, acţionează în prezent nu din sentimente patriotice, ci din dorinţa de a trage cândva un folos, ca urmare a poziţiei adoptate"[41].

Pe fondul climatului general de destindere din ţară, de la sfârşitul anilor '60/începutul anilor '70 ai secolului trecut, autorităţile comuniste au urmărit, prin diverse căi şi metode, să atragă la susţinerea politicii regimului intelectuali şi oameni politici aparţinând vechiului sistem de valori, din perioada democraţiei parlamentare. Mulţi dintre aceştia se aflaseră, pentru o perioadă îndelungată, în închisorile comuniste, şi se pornea de la ideea că, din acest motiv, nu au avut ocazia să cunoască „realităţile concrete din ţară", „marile transformări înnoitoare" produse în epoca socialistă. S-a pornit astfel o adevărată campanie de excursii de „documentare" în diverse locuri din ţară, organizate astfel încât să fie prezentate aspectele pozitive, menite să evidenţieze „realizările regimului" în anii democraţiei populare. Printre cei vizaţi de regim să fie puşi la „curent" asupra acestor realităţi s-a aflat şi fruntaşul basarabean Pantelimon Halippa.

Conform unui plan aprobat de conducerea Ministerului de Interne, în zilele de 16 şi 17 septembrie 1972, Halippa a fost dus să viziteze litoralul Mării Negre, oraşul Constanţa şi liceul din comuna Căzăneşti, judeţul Ialomiţa. Pe timpul excursiei, Halippa a fost însoţit de un ofiţer şi un informator al Securităţii. În prima zi s-a vizitat staţiunea Mamaia şi oraşul Constanţa (noile cartiere de locuinţe, acvariul, portul, muzeul de arheologie, piaţa oraşului şi delfinariul). Cazarea s-a făcut la hotelul „Riviera", etajul 13, camera 6, iar masa a fost servită la restaurantul hotelului. A doua zi s-a vizitat restul litoralului (în afară de staţiunea Costineşti), podul de la Vadul Oii, liceul teoretic şi o gospodărie ţărănească din comuna Căzăneşti. Potrivit unui raport al Direcţiei a I-a Securităţii, din 22 septembrie 1972, cu ocazia excursiei s-a desprins faptul că Halippa „nu cunoaşte realităţile practice din ţară, rezultând că în ultimii 12 ani nu a ieşit din Bucureşti decât o singură dată, când s-a deplasat la Snagov. Numai aşa se explică faptul că el nu cunoştea în mediul rural că se construiesc case din cărămidă şi învelite cu ţiglă sau tablă; că în comune sunt trotuare, iar ţăranii nu mai umblă desculţi". În continuare, raportul releva că „a fost deosebit de impresionat de veselia oamenilor aflaţi pe litoral, cât şi de abundenţa de

[41] *Ibidem*, f. 35-36.

produse industriale şi agrare”[42]. La liceul din comuna Căzăneşti, au fost vizitate laboratoarele, printre care şi cel de istorie, unde Halippa a întrebat pe director „de ce harta R.S. România nu cuprinde şi porţiunea până la Nistru şi dacă elevilor li se explică că Basarabia aparţine de fapt şi de drept românilor?”. Bine „instruit” asupra unei asemenea întrebări previzibile din partea fruntaşului basarabean, directorul liceului i-a răspuns că există o tematică dată de Ministerul Învăţământului, iar cât priveşte harta, că nu cuprinde şi porţiunea până la Nistru, „nu este cazul să o pună în discuţie, fiind problemă majoră în atenţia conducerii de stat”[43]. Pe timpul vizitării gospodăriei ţăranului Ioan Roman, Halippa s-a interesat îndeaproape de modul cum este organizată munca pe brigăzi – ce presupune acordul global, cât realizează la zi muncă, cum se preocupă de viitorul celor doi copii ai săi, dacă se respectă datinile şi obiceiurile religioase. La aceste întrebări, gazda i-a răspuns în „mod real”. Printre altele, i-a menţionat că „anul acesta valoarea unei zile muncă se ridică la suma de 106 lei, dar că cei de la brigada zootehnică a gospodăriei lor, realizează un venit mai mare. Lucrează pe zi 9-10 ore, transportul la muncile agricole făcându-se cu maşina”. Cu privire la cei 2 copii ai săi, gazda i-a spus că fata urmează liceul pedagogic din oraşul Slobozia, urmând să revină în comună ca educatoare, iar băiatul va urma institutul politehnic[44]. Din raportul Securităţii rezultă că Halippa a rămas „deosebit de impresionat de răspunsurile date”, mai ales atunci când a aflat că în comună sunt circa 100 de familii care au instalate la domiciliu posturi telefonice. La reîntoarcerea spre Bucureşti, cât şi în discuţiile purtate la domiciliul său, cu ofiţerul de la Interne, care s-a ocupat de organizarea vizitei, Halippa s-a exprimat în sensul că într-adevăr „a văzut lucruri pe care nu le-a crezut”, mai ales că nici unii „apropiaţi ai săi, nu i-au prezentat realitatea, dezinformându-l”[45]. Ca semn al „recunoştinţei sale pentru tot ce a văzut”, a promis că va face o „scrisoare de mulţumire” adresată conducerii Ministerului de Interne. Faţă de informatorul „Avocatul”, care l-a însoţit pe timpul vizitei, Halippa a afirmat că, pe viitor, „altfel va vedea lucrurile şi îi va pune la punct pe unii care-l vizitează şi caută să-i spună lucruri neadevărate”[46].

După această excursie de „documentare”, vizitele unor lucrători ai Ministerului de Interne la domiciliul fruntaşului basarabean au devenit mai dese, existând şi un mobil mai concret vizând „recuperarea” arhivei

[42] *Ibidem,* vol. 4, f. 174.
[43] *Ibidem.*
[44] *Ibidem*, f. 174-175.
[45] *Ibidem*, f. 175.
[46] *Ibidem.*

acestuia. În cadrul discuţiilor i s-a lăsat să se întrevadă că „ne sprijinim de persoana sa (în câteva rânduri i s-au procurat o serie de medicamente străine, mai greu de obţinut) şi chiar că îl apărăm de acele persoane care ar avea interes să-l facă să dispară". I se spunea adesea că „trebuie să fim atenţi, pentru că ruşii au şi aici spioni"[47], ceea ce, desigur, era un adevăr.

În paralel, s-a trecut la contactarea şi a unora din relaţiile sale, ca: „Huidan", „Solomon", „Căzănescu", „Graur" ş.a., cărora li s-a cerut „să nu-l mai incite pe acesta la săvârşirea unor acţiuni nedorite". Potrivit analizei făcute de ofiţerii care s-au ocupat de acest caz, măsurile întreprinse n-au rămas fără rezultat, apreciindu-se că „s-a reuşit destrămarea anturajului creat (unele legături ca: «Graur», «Topa» şi alţii evitând a-l mai contacta pe «Horia», iar ceilalţi şi-au rărit vizitele – vizite care au în prezent aspect familial) şi ferirea lui «Horia» de influenţa negativă a unora din legăturile sale"[48]. Din materialele obţinute ulterior, a rezultat că „«Horia» se plângea că nu mai este vizitat de «prietenii» săi ca mai înainte". Elocventă în acest sens este şi rugămintea pe care o adresează pe data de 30 aprilie 1973 mai multor persoane care l-au vizitat pentru a-l felicita cu prilejul sărbătorilor, ca pe viitor „să vină pe la el mai des"[49].

Ca urmare a măsurilor de influenţare ale organelor de Securitate, care trebuie înţelese în sensul că, uneori, s-au exercitat şi sub formă de presiuni şi acţiuni combinative cu un caracter persuasiv, la 27 decembrie 1972, Pantelimon Halippa a predat Arhivelor Statului lucrările, memoriile, corespondenţa şi documentele de arhivă ce le deţinea la domiciliul său. După predarea arhivei, Halippa s-a sfătuit cu câţiva dintre apropiaţii săi – Elefterie Sinicliu, Iorgu Tudor, Vasile Harea, Ion Văluţă, Chiriacel Cazacu[50], Nicolae Nitreanu şi Fedia Păduraru – asupra problemelor pe care ar trebui să le ridice autorităţilor, în situaţia că va fi chemat pentru o discuţie la „nişte tovarăşi din conducerea statului"[51]. În urma discuţiilor purtate în grup sau separat, fără a se fi stabilit o formă definitivă a punctajului de probleme, Halippa avea în vedere să propună colaborarea cu autorităţile în ceea ce priveşte soluţionarea problemei Basarabiei. În caz că acestea nu vor fi de acord cu propunerea lui, intenţiona să le spună deschis că „cei 8 (opt) unionişti care mai sunt în viaţă – în ţară – vor proceda pe viitor altfel"[52], fără a menţiona în ce fel, dar însemnând, practic, faptul că vor acţiona pe

47 *Ibidem*, vol. 21, f. 269.
48 *Ibidem*, vol. 3, f. 36.
49 *Ibidem.*
50 Vezi Schiţe biografice.
51 *Ibidem*, vol. 4, f. 151. Notă-raport din 27 ianuarie 1973.
52 *Ibidem.*

cont propriu, asumându-şi implicit riscurile pe care le incumbă o asemenea abordare în raport cu autorităţile.

Ca un gen de recompensă pentru predarea arhivei personale, prin Decretul Consiliului de Stat nr. 34 din 27 ianuarie 1973, lui Pantelimon Halippa i s-a majorat pensia de la 1.880 la 3.500 lei. Cu acelaşi prilej, i s-a acordat în numerar suma de 30.000 lei[53] şi asistenţă medicală F.I.A.P. Înştiinţarea despre această recompensă i s-a făcut cu ocazia unei întâlniri-recepţii organizate, la o vilă de protocol din zona Băneasa, în februarie 1973, cu generalul maior Constantin Stoica, adjunct al ministrului de Interne, alţi generali şi ofiţeri de Securitate, fiind prezent şi directorul general al Direcţiei Generale a Arhivelor Statului. Cu acest prilej i s-au adus mulţumiri fruntaşului basarabean pentru gestul făcut privind predarea arhivei personale organelor de stat, iar Halippa, la rândul său, a ţinut o cuvântare, în care şi-a exprimat speranţa că „sub actualul regim chestiunea Basarabiei va fi rezolvată". În conţinutul discursului a făcut referire şi la Leonte Răutu, „un evreu care şi-a schimbat numele", pe care l-a cunoscut în Basarabia, manifestându-şi regretul că „nu a putut fi găsit un român care să conducă cultura şi scrisul românesc"[54]. În cadrul discuţiilor ce au avut loc cu această ocazie, fruntaşul basarabean a formulat următoarele doleanţe:

– Să se analizeze situaţia celor 7 „unionişti"[55] – foşti membri ai Sfatului Ţării, care au votat unirea Basarabiei cu România – aflaţi în ţară, şi în măsura în care se poate, să li se îmbunătăţească starea materială;

– Să se îmbunătăţească situaţia materială precară a familiilor lui Zamfir Arbore şi Nichita Smochină din Bucureşti, cât şi a lui Haralambie Marchetti care, în calitate de procuror şi avocat în România Mare, a „desfăşurat activitate profesională în favoarea luptătorilor comunişti şi antifascişti din România şi care are în prezent o pensie de 850 lei";

– Să i se permită istoricului Alexandru Gonţa – autor al unor lucrări pe

[53] Cu banii primiţi pentru documentele predate la Arhivele Statului, Pantelimon Halippa şi-a construit cavoul de la Cernica şi a făcut unele reparaţii la casa în care locuia.

[54] Arh. C.N.S.A.S., Dosar I 161960, vol. 4, f. 108. Nota informatorului „Stan Ion", din 23 martie 1973.

[55] Potrivit unei note întocmite de securitate, la 29 ianuarie 1973, dintre foştii membri ai Sfatului Ţării care la 27 martie 1918 au votat unirea Basarabiei cu România, se mai aflau în viaţă 10 persoane, astfel: 4 „unionişti" („sfătulişti") la Bucureşti (Pantelimon Halippa, Elefterie Sinicliu, Iorgu Tudor şi Ion Văluţă); 3 la Iaşi (Vasile Harea, Gheorghe Năstase şi Chiriac Atanase) şi 2 în străinătate (Anton Crihan – S.U.A. şi Ioan Păscăluţă – Canada). Situaţia celui de-al zecelea „unionist", Teodor Bârcă, despre care se deţineau date că ar fi stabilit în Iaşi sau Arad, nu a putut fi clarificată (Arh. C.N.S.A.S., Dosar I 161960, vol. 3, f. 42).

tema Basarabiei, să publice o parte dintre acestea[56]. Referitor la propunerea privind acordarea unei recompense băneşti similare şi pentru alţi fruntaşi basarabeni în viaţă, i s-a răspuns că, în cazul său singular, o asemenea măsură ar putea trece neobservată, dar recompensarea unui grup ar deveni un fapt politic care i-ar supăra pe ruşi/sovietici. Tot la acea întîlnire cu reprezentantul conducerii Ministerului de Interne, a fost sfătuit să nu mărturisească nimănui cuantumul pensiei care i s-a acordat[57]. Cu ocazia contactelor ulterioare pe care le-a avut cu organele de securitate, Pantelimon Halippa a formulat şi alte doleanţe, precum:

– Să se dea curs favorabil cererii lui Damaschin Ţunea din Timişoara, de a se deplasa în Occident şi a organiza vânzarea de cărţi româneşti, îndeosebi a acelora referitoare la Basarabia, Nordul Bucovinei şi ţinutul Timocului;

– Să i se aprobe istoricului Alexandru Gonţa plecarea definitivă în străinătate, împreună cu familia, pentru a-şi publica studiile şi lucrările istorice referitoare la Basarabia, lucru ce nu-l poate face în ţară;

– Să se aprobe numitei Ala Mancaş (fiica istoricului Ştefan Ciobanu) din Bucureşti, care a predat organelor de stat o cantitate însemnată de lucrări, documente, cărţi ş.a., referitoare la Basarabia, deplasarea temporară în Suedia, pentru a-şi vizita fiul;

– Să se acorde o mică pensie numitei Maria Pelivan[58] din Bucureşti – soţia lui Ion Pelivan, fost membru în Sfatul Ţării, decedat – care este bolnavă şi lipsită de orice resurse materiale;

– Să fie sprijinită nepoata sa, Dinculescu Daniela, absolventă a Institutul de medicină din Bucureşti pentru a primi repartiţie în judeţul Dolj[59]. Dintr-o notă a Direcţiei a I-a a D.S.S. reiese că, din toate doleanţele formulate de fruntaşul basarabean, organele de Securitate au rezolvat pe aceea privind obţinerea repartiţiei nepoatei sale ca medic farmacist în judeţul Dolj. Materialul mai relevă că, „fără vreo intervenţie din partea noastră", în noiembrie 1973, numita Ala Mancaş a primit paşaport pentru deplasarea temporară în Suedia. Atât cea în cauză, cât şi Pantelimon Halippa, „sunt convinşi că primirea paşaportului se datorează intervenţiei organelor de Securitate"[60].

În mai multe rânduri, fruntaşul basarabean a solicitat, de asemenea, să fie sprijinită Maria Arbore din Bucureşti, sora socialist lui Zamfir C.

[56] Arh. C.N.S.A.S., Dosar I 161960, vol. 3, f. 273; vol. 18, f. 273.
[57] *Ibidem*, f.135.
[58] Vezi Schiţe biografice.
[59] Arh. C.N.S.A.S., Dosar I 161960, vol. 3, f. 273.
[60] *Ibidem*, f. 274.

Arbore, în rezolvarea unui diferend ce îl avea cu un vecin turbulent, care domicilia cu chirie în locuinţa sa proprietate personală[61]. Solicitarea a fost rezolvată favorabil, în sensul că familia chiriaşului scandalagiu şi grobian a fost mutată în altă parte, iar în spaţiul rămas liber au fost aduşi bătrânii Filip şi Elisabeta Filimon, socrii lui Zamfir C. Arbore. De menţionat că spiritul de solicitudine în acest caz a avut la bază şi interesul autorităţilor de a o „maleabiliza" pe Maria Arbore să predea organelor de stat toate manuscrisele, ziarele etc., rămase de la socrul său, şi care se mai găseau în podul casei în care locuia.

În paralel cu aceste facilităţi create în scopul influenţării pozitive a lui Halippa, ca şi a celorlalţi basarabeni, din ordinul conducerii Ministerului de Interne, organele de Securitate şi-au intensificat măsurile de supraveghere, constatând că „«Basarab» agită în continuare «problema Basarabiei», în special prin discuţiile ce le face cu diferite persoane din anturajul său"[62]. În acelaşi timp, Nicolae Nitreanu[63], devenit între timp unul din „intimii" lui „Basarab", a expediat în numele acestuia (cu consimţământul şi semnătura sa) mai multe scrisori – pe adresa Asociaţiei Românilor din SUA, redacţiei ziarului „Le Monde", postului de radio „Europa Liberă" etc., prin care „solicita să se facă propagandă pe linia informării opiniei publice mondiale asupra chestiunii Basarabiei". Toate aceste scrisori au fost reţinute de organele de Securitate. Concluzia acestora era că «Basarab», „deşi în prezent este mult mai izolat decât în trecut din cauza stării sănătăţii cât şi a măsurilor luate de noi şi adoptă în general o poziţie corectă, se lasă totuşi angrenat de Nitreanu în săvârşirea unor acte ce ar putea avea efecte nedorite"[64]. În această perioadă, N. Nitreanu îndeplinea un gen de funcţie de „secretar" al lui Pantelimon Halippa, având un rol important în redactarea scrisorilor şi memoriilor pe care le expedia fruntaşul basarabean pe adresa unor şefi de state străine, uneori semnându-le împreună. Ca atare, măsurile au fost concentrate asupra lui N. Nitreanu, care, la 5 iulie 1973, a fost contactat de un ofiţer de Securitate, iar în cursul discuţiilor, cel în cauză a insistat asupra faptului că „noi, basarabenii, trebuie să fim activi şi să luptăm pentru a apuca timpul când Basarabia va fi din nou românească". Abil, a încercat să strecoare în discuţii că ar trebui să se păstreze discreţie asupra problemelor privind Basarabia, inclusiv faţă de cadrele Ministerului de Interne, întrucât „poate apare un al doilea Şerb[65] care să trădeze aceste

[61] *Ibidem*, vol. 12, f. 66-67. Nota-Raport din 6 septembrie 1974.

[62] *Ibidem*, vol. 3, f. 6.

[63] Vezi Schiţe biografice.

[64] Arh. C.N.S.A.S., Dosar I 161960, vol. 3, f. 6.

[65] Este vorba de generalul Ioan Şerb, care fusese recrutat de spionajul militar sovietic (G.R.U.). Vezi Schiţe biografice.

chestiuni faţă de o putere străină”[66]. Pe 26 septembrie 1973, Nitreanu a fost chemat la organele de Securitate şi avertizat în legătură cu „periculozitatea” acţiunilor sale privind Basarabia. Verbal şi apoi în scris, Nitreanu şi-a recunoscut „faptele comise”, angajându-se să nu mai recurgă în viitor la asemenea acţiuni. Totodată, a consimţit în scris să predea organelor de Securitate toate copiile şi manuscrisele scrisorilor expediate sau în curs de expediere ce le posedă la domiciliu. I s-a pus în vedere că se va continua supravegherea activităţii sale şi, în ipoteza că va mai comite „fapte de ordin provocator sau de orice natură, care afectează securitatea statului”, va fi „tras la răspundere conform legii”[67].

Planul de măsuri în cazul „Basarab”, aprobat la 14 septembrie 1973, prevedea să se acţioneze atât pe linia cunoaşterii din timp a intenţiilor acestuia, „pentru a preveni săvârşirea unor acte nedorite cât şi în scopul feririi sale de influenţa negativă a unor elemente ca Nitreanu Nicolae, etc.”[68] În scopul realizării acestor sarcini, planul cuprindea măsuri de încadrare informativă a celui în cauză. Acestea urmau să fie realizate prin informatorii „Avocatul” şi „Savin”, care trebuiau să stabilească poziţia şi relaţiile prezente ale lui „Basarab” şi intenţiile sale în scopul „prevenirii săvârşirii unor acţiuni nedorite”. Informatorul „Avocatul” trebuia „să-l influenţeze pozitiv şi să-i zdruncine încrederea în Nitreanu Nicolae, cu scopul de a-l feri de provocările făcute de acesta”[69]. Între iniţiativele pe care Nitreanu le-a propus lui Halippa, şi a găsit receptivitatea scontată din partea acestuia, s-a aflat şi întocmirea unui act comemorativ, de reconstituire a hotărârii de Unire a Basarabiei cu România, sub forma unui proces-verbal (10 pagini), care ar fi urmat să fie semnat de cei „7 unionişti” basarabeni care se mai aflau în viaţă. În concepţia lui Nitreanu, acest document, cu semnăturile respective pe el, urma să fie depus la Arhivele Statului, pentru ca astfel, „urmaşii noştri să poată vedea – peste 50-100 ani – că noi am activat, ne-am întrunit şi am comemorat 55 ani de la Unirea Basarabiei cu România”[70].

În cadrul unui alt dosar de urmărire informativă – „Sibianul” – erau prevăzute măsuri menite să stabilească dacă în spatele „poziţiei active” pe care o adoptă în prezent Nitreanu Nicolae pe linia „problemei Basarabiei” nu stau şi „*interese străine* ”(*subl. în text*). Planul în cazul „Basarab” mai prevedea măsura „*contactării periodice*” (*subl. în text*) a acestuia, în scopul

66 Arh. C.N.S.A.S., Dosar I 161960, vol. 4, f. 71.
67 *Ibidem*, f. 16.
68 *Ibidem*, vol. 3, f. 6.
69 *Ibidem,* f. 7.
70 *Ibidem,* vol. 4, f. 122.

menţinerii sale „sub influenţa noastră”. Pentru ca Halippa să-l îndepărteze pe Nitreanu s-a uzat inclusiv de versiunea (greu de dovedit în fapt) că acesta din urmă i-ar fi sustras liderului basarabean unele documente din arhiva personală.

Alte măsuri, cu caracter preponderent „tehnic”, vizau exploatarea operativă a datelor furnizate de mijloacele speciale (pentru interceptarea convorbirilor) existente la domiciliul celui în cauză, în scopul „cunoaşterii din timp a acţiunilor ce intenţionează să le întreprindă pentru a lua măsuri de prevenire”; menţinerea controlului corespondenţei „pentru a preveni scurgerea în exterior a unor scrisori sau materiale cu un conţinut de natură a provoca efecte negative”[71]. Întrucât „Basarab” preconiza ca fiul său să fie succesorul său în „problema Basarabiei”, planul viza „măsuri informativ-operative pentru cunoaşterea poziţiei prezente şi a relaţiilor lui Halippa Nicolae”. Se urmărea „apropierea” acestuia, în scopul de „a-l influenţa pozitiv” pe Pantelimon Halippa. Întrucât din unele date rezulta că „Basarab” a trimis în exterior – prin intermediul unui comerciant vest-german care vizitează periodic România, două scrisori, pe adresa lui Anton Crihan din S.U.A. şi Sergiu Grossu din Franţa, planul prevedea, în final, să fie întreprinse „măsuri corespunzătoare în vederea stabilirii datei când acesta va veni în ţară, pentru a preveni scoaterea şi a altor scrisori sau alte materiale din ţară”[72].

Dintr-o completare la nota de stadiu, din 1 decembrie 1973, rezulta că măsurile întreprinse în cazul „Basarab” nu şi-au atins pe deplin scopul propus: „Cu toată influenţa ce o exercităm asupra sa – atât informativ, cât şi direct – Halippa Pantelimon – incitat de unele din legăturile sale a făcut uneori o serie de comentarii negative sau a intenţionat să treacă la săvârşirea unor acte nedorite”. Era vorba despre faptul că, la începutul lunii octombrie, Halippa şi Sinicliu „s-au angajat într-o discuţie presărată cu o serie de manifestări ostile la adresa conducerii partidului şi statului nostru”[73]. La indicaţia aceluiaşi Sinicliu, pe data de 21 octombrie, Halippa a invitat la domiciliul său mai mulţi istorici basarabeni pentru a stabili împreună conţinutul unei scrisori şi cui s-o trimită – în legătură cu faptul că articolele publicate despre Dimitrie Cantemir în revista „Magazin Istoric” nu ar respecta întrutotul adevărul istoric. În final, această scrisoare nu a fost concepută, persoanele convocate nefiind de acord cu o asemenea acţiune. Alte fapte apreciate ca „nedorite” erau cuvântările rostite de Halippa şi în care a ridicat din nou problema Basarabiei, la înmormântarea scriitorului

[71] *Ibidem,* vol. 3, f. 7.
[72] *Ibidem,* f. 7-8.
[73] *Ibidem*, f. 8.

basarabean Nicolae Dunăreanu, la aniversarea zilei de naştere a lui Ghiţă Cristescu şi la un simpozion pe tema Unirii Transilvaniei cu România, ce a avut loc pe data de 20 noiembrie 1973, la Casa Oamenilor de Ştiinţă. Prin măsurile întreprinse s-au prevenit o serie de acţiuni ca: expedierea de către Halippa şi Nitreanu pe adresa conducerii statului a unei scrisori prin care se cerea regim de „refugiaţi politici" pentru basarabenii din România; participarea lui Halippa la unele înmormântări (Teodor Inculeţ, Ghiţă Cristescu), unde avea de gând să ţină cuvântări etc.[74] În finalul documentului se aprecia necesar ca şi pe viitor să se acţioneze pe baza planului de măsuri din 14 septembrie 1973, urmând să se pună „un accent şi mai pronunţat pe influenţarea sa pozitivă şi ferirea lui Halippa de a cădea din nou sub influenţa unor elemente ce l-ar putea incita la unele acţiuni nedorite"[75]. În paralel, se avea în vedere continuarea măsurilor de temperare a lui Nicolae Nitreanu, Elefterie Sinicliu şi alţii. O nouă completare la nota de stadiu, purtând data de 30 septembrie 1974, prevedea, între altele, „ferirea lui «Basarab» de influenţa negativă pe care o poate exercita asupra sa Grigore Filip Lupu – care în vara aceasta a apărut mai des în anturajul lui «Basarab», angrenându-l în unele acţiuni nedorite"[76]. În mod bizar, era exemplificată ca acţiune „nedorită" fotografierea la mormântul lui Eminescu, pe 28 iunie 1974 (motivul era că se împlineau 34 ani de la raptul Basarabiei, din 1940). Pentru realizarea scopurilor propuse urma să fie folosită atât reţeaua informativă („Avocatul", „Nicu", „Tecuceanu"), cât şi contactările personale, mijloacele speciale de ascultare etc. Întrucât se cunoştea faptul că Halippa şi grupul de basarabeni intenţionau să se întâlnească în alte locuri decât domiciliul acestuia, organele de securitate îşi propuneau să cunoască în mod exact unde vor avea loc aceste întâlniri, cine va participa şi ce se va discuta. Unul dintre locurile prezumtive pentru asemenea întâlniri era domiciliul lui Chemalle Teodora (Elisabeta)[77], motiv pentru care se avea în vedere instalarea mijloacelor I.C.T. la locuinţa acesteia.

Materialele informative ale Securităţii relevă şi unele comentarii negative, adesea tendenţioase, care se făceau în mediile basarabenilor cu privire la persoana lui Pantelimon Halippa, mai ales după Decretul Consiliului de Stat, privind mărirea pensiei. La puţin timp după acest moment, Halippa a aflat că „printre vechii lui prieteni basarabeni a pornit zvonul că i s-a acordat o pensie de ... şapte mii pe lună", fiind acuzat că „trăieşte pe picior mare, în vreme ce ceilalţi basarabeni o duc materialmente

74 *Ibidem*, f. 8-9.
75 *Ibidem*, f. 9.
76 *Ibidem*, f. 11 bis.
77 Vezi Schiţe biografice.

greu. Că s-a dat cu comuniştii...”[78]. Ceea ce, evident, nu era adevărat, el încercând doar să folosească discuţiile şi contactele cu reprezentanţi ai autorităţilor, pentru rezolvarea unor probleme care priveau pe ceilalţi basarabeni, aşa cum rezultă din materialele informative ale Securităţii. În contactele oficiale cu reprezentanţi ai acestei instituţii, fruntaşul basarabean a reamintit adesea rugămintea sa de a se face demersuri pentru mărirea pensiei şi în cazurile celorlalţi trei „unionişti”, care mai erau în viaţă. El arăta: „Îmi este ruşine de ei, că eu am fost recompensat iar ei nu au ce mânca, am pus de mult această problemă, dar practic nu s-a făcut nimic”[79]. Cu toate acestea, aşa cum relata informatorul „Sever”, pentru o perioadă, nici un prieten nu l-a mai fi vizitat. De altfel, după decesul nepotului său Teodor (Fedia) Păduraru, în iulie 1974, Halippa era vizitat din ce în ce mai rar de alţi basarabeni, fiindcă Păduraru era acela care, în multe cazuri, îi intermedia legăturile.

Cunoscute de persoanele mai apropiate din anturajul său, contactele lui Pantelimon Halippa cu organele de Securitate erau apreciate de către unele din acestea drept ineficiente, întrucât nu duceau la realizarea obiectivelor propuse de basarabeni. „Legătura este şubredă şi ciudată, nu corespunde scopului” – opina Ion Văluţă, care considera că Halippa trebuie să ceară „neapărat şi insistent o audienţă la şeful statului sau să fie autorizată o persoană (din partea conducerii – *n.n.*) care poate să-l primească”[80].

După cum rezultă dintr-o notă-raport a Direcţiei a I-a a D.S.S., din 1 octombrie 1974, organele de securitate îşi propuneau intensificarea supravegherii informative a principalelor legături ale lui Pantelimon Halippa: Elefterie Sinicliu[81], Nicolae Nitreanu, Ion Hudiţă[82], Alexandru Gonţa[83] şi Grigore Filip Lupu[84]. Într-o notă, din 29 octombrie 1974, se afirmă că Pantelimon Halippa „are în prezent o poziţie oscilantă pe linia problemei Basarabiei, uneori fiind de acord cu politica statului nostru de a nu formula pretenţii teritoriale, apreciind însă – în cele mai multe cazuri – că ei basarabenii, nu trebuie să piardă nici un moment să ridice această problemă, să menţină trează atenţia opiniei publice asupra Basarabiei”[85]. În realitate, poziţia lui Pantelimon Halippa nu era deloc „oscilantă”, el nefiind

78 Arh. C.N.S.A.S., Dosar I 161960, vol. 3, f. 135.
79 *Ibidem*, f. 329. Raport din 1 noiembrie 1973.
80 *Ibidem*, vol. 20, f. 179 bis. Notă T.O. din 4 ianuarie 1974, privind cazul „Basarab”.
81 Vezi Schiţe biografice.
82 Vezi Schiţe biografice.
83 Vezi Schiţe biografice.
84 Vezi Schiţe biografice.
85 Arh. C.N.S.A.S., Dosar I 161960, volum 3, f. 136.

vreodată de acord cu politica statului de „democraţie populară", privind renunţarea la dreptul istoric asupra Basarabiei şi Nordului Bucovinei, tocmai de aceea, asumându-şi misiunea de a atrage atenţia opiniei publice şi forurilor internaţionale în legătură cu această problemă.

La 8 august 1975, Direcţia a I-a a D.S.S. a închis dosarul de urmărire informativă în cazul „Basarab". În raportul întocmit cu acest prilej se menţiona că, în desfăşurarea acţiunii asupra lui Pantelimon Halippa s-au folosit surse informative, mijloacele speciale, iar printr-o combinaţie s-a intrat în contact direct cu el, de către organele de securitate, reuşindu-se „o bună cunoaştere a concepţiilor lui, a persoanelor ce-i compun anturajul, cât şi existenţa unei arhive, însumând peste 30.000 documente şi informaţii cu privire la istoria ţării noastre"[86]. În conformitate cu planul de măsuri stabilit, s-a acţionat „prin măsuri diversificate în destrămarea anturajului, intrarea în posesia noastră a memoriilor redactate pentru a fi trimise în străinătate şi determinarea lui Pantelimon Halippa în a înţelege sensul real al poziţiei statului nostru. Un volum mare de muncă combinativă s-a investit în a-l determina pe Pantelimon Halippa să ne vorbească despre arhiva sa, locul unde o păstrează şi apoi s-o predea organelor competente"[87]. Documentul mai preciza că, în urma măsurilor luate, Pantelimon Halippa, în ultimul an nu a mai ridicat probleme deosebite, are 92 ani, este bolnav şi ca atare nu mai părăseşte domiciliul. Ca atare, în raport se propunea închiderea dosarului de urmărire informativă cu privire la Pantelimon Halippa şi clasarea materialului la C.I.D. În partea finală a raportului se preciza că va fi continuată „supravegherea lui informativă pentru a-i cunoaşte în continuare poziţia"[88]. Documentul mai purta menţiunea că „Pantelimon Halippa va continua să fie urmărit în cadrul dosarului de problemă «Partide burgheze» indicativ 1419", precum şi ordinul rezolutiv: „Să fim semnalaţi de intenţii neavenite şi să menţinem contactul cu el"[89].

În discuţiile pe care Pantelimon Halippa le-a avut, în diverse momente, cu ofiţeri ai Securităţii, el şi-a exprimat consecvent hotărârea fermă, în numele basarabenilor, de a nu renunţa la acţiunile care vizează recuperarea provinciei româneşti în cauză. Semnificativă în această privinţă este replica pe care i-a dat-o unui reprezentant al acestei instituţii, într-o discuţie pe care a avut-o în noiembrie 1978: „Dvs. trebuie să vă faceţi datoria, dar şi noi trebuie să ne facem datoria, pentru că unirea Basarabiei e făcută de noi, pentru că e copilul nostru şi noi nu renunţăm la opera noastră"[90]. La

[86] *Ibidem*, f. 350 bis.
[87] *Ibidem*.
[88] *Ibidem.*
[89] *Ibidem.*
[90] Arh. C.N.S.A.S., Dosar I 161960, volum 23, f. 24 bis.

rândul său, interlocutorul lui Halippa afirma că „Şi eu vreau ca Basarabia să fie românească, dar pentru moment noi trebuie să ţinem nişte relaţii cu vecinii, să nu le tulburăm", motiv pentru care solicita să fie informat asupra a ceea „ce se pregăteşte"[91]. Din interceptările convorbirilor telefonice şi a corespondenţei interne şi externe a basarabenilor, organele de Securitate cunoşteau, în mare parte, preocupările lor, datele fiind completate şi coroborate cu aspectele obţinute direct în discuţiile cu unii dintre aceştia. În multe cazuri, persoanele în cauză îşi dădeau seama că le sunt interceptate convorbirile telefonice şi corespondenţa, din simplul fapt că, uneori, erau contactate de ofiţerii de Securitate şi abordate exact pe temele sau despre cei cu care vorbiseră sau corespondaseră cu puţin timp în urmă. Această manieră de a proceda, din punctul de vedere al regulilor şi principiilor muncii de Securitate, constituia o greşeală, fiind deconspirate mijloacele folosite, aspect asupra căruia nu o dată şefii ierarhici atrăgeau atenţia.

Din interceptările telefonice rezultă unele aspecte referitoare la discuţiile pe care Halippa le-a avut cu scriitorul Paul Goma, aflat în aceea perioadă sub atenta supraveghere a Securităţii. Întâlnirea dintre cei doi a avut loc, în ziua de 19 septembrie 1973, la domiciliul lui Halippa şi s-a realizat prin intermediul ing. Grossu, fratele lui Sergiu Grossu de la Paris. Întrucât Goma era considerat unul dintre „cei mai înrăiţi disidenţi" faţă de regim, organele de Securitate au luat măsuri pentru crearea unei atitudini de neîncredere în legătură cu acesta şi de descurajare a unor noi întâlniri cu el. Halippa manifesta o anumită rezervă faţă de Goma, opinând că ar fi de acord cu conţinutul „documentului" acestuia, dacă ar conţine şi o frază în care acuză Uniunea Sovietică de „încălcare a libertăţilor"[92].

În ceea ce priveşte „menajarea" relaţiilor cu U.R.S.S., poziţia liderului basarabean era clară, tranşantă: „Pot să se supere ruşii cât poftesc, dar problema Basarabiei rămâne o problemă vitală, pentru neam şi pentru România. Aceasta nu este o problemă numai a românilor basarabeni, aceasta trebuie să fie o problemă a tuturor românilor, de pretutindeni. Dacă-i aşa, noi nu putem umbla cu metode din acestea secrete. Noi pe faţă trebuie să ne manifestăm, în măsura puterilor"[93].

Spre sfârşitul vieţii, Halippa era entuziasmat că la Baia Mare, unde trăiau mulţi basarabeni, aceştia se salutau la telefon cu formula „Trăiască OEB", adică Organizaţia de eliberare a Basarabiei[94]. Chiar dacă OEB nu

[91] *Ibidem,* f. 23 bis.
[92] *Ibidem,* vol. 13, f. 130.
[93] *Ibidem,* vol. 23, f. 28.
[94] *Ibidem,* vol. 24, f. 177. Notă T.O. din 30.03.1978, privind cazul „Basarab".

exista în realitate, fiind vorba doar de o glumă a basarabenilor băimăreni, aceasta era semnificativă, totuşi, în ceea ce priveşte dorinţa înfiinţării organizaţiei respective, în scopul eliberării Moldovei de Răsărit de sub dominaţia străină.

CAPITOLUL XIV
MEMORII CĂTRE PERSONALITĂŢI OCCIDENTALE

Fiind în general „nepublicabil" în ţară, Pantelimon Halippa nu a ezitat să se adreseze unor oameni politici şi diplomaţi occidentali pentru a le solicita să intervină în susţinerea cauzei Basarabiei. El considera „de un real folos o discuţie în acest sens cu intenţia de a contribui la o înţelegere a problemei unităţii noastre naţionale şi de alte state care au avut şi au posibilitatea să ne sprijine în această cauză dreaptă"[1]. Astfel, pe 13 mai 1968, el a trimis o scrisoare ambasadorului Republicii Franceze la Bucureşti, însoţită de un memoriu pentru generalul Charles De Gaulle, preşedintele Franţei, care efectua o vizită în România[2]. Memoriul prezenta situaţia istorică a Basarabiei, stăpânirea rusă începând cu 1812, împrejurările unirii acestei provincii cu patria mamă, în anul 1918, subliniindu-se că „toate actele au fost votate de Sfatul Ţării, parlamentul Basarabiei, reprezentând tot poporul şi minorităţile naţionale din Basarabia. Actul de unire a fost recunoscut de Franţa şi aliaţii săi în 1920. Cu toate acestea, dictatorul Rusiei Sovietice, Stalin a forţat România să părăsească în 1940 Basarabia şi Bucovina de Nord"[3]. După ce arăta situaţia dramatică a locuitorilor Basarabiei, în timpul regimului sovietic, memoriul evidenţia faptul că „noi românii suntem aici în estul Europei o insulă de latinitate, iar Franţa latină ne-a înţeles şi susţinut întotdeauna. Napoleon al III-lea a ajutat pe români contra ruşilor şi turcilor. Azi când excelenţa voastră doreşte să stabilească un regim de justiţie şi de

[1] Arh. C.N.S.A.S., Dosar I 161960, vol. 3, f. 154.

[2] A.N.I.C., Fond Pan Halippa (2126), dosar 555/1968, f. 1-3; Arh. C.N.S.A.S., Dosar I 161960, vol. 2, f. 3-5.

[3] *Ibidem*; Arh. C.N.S.A.S., Dosar I 161960, vol. 2, f. 3.

www.dacoromanica.ro

pace în toată Europa, suntem siguri că vom fi ajutaţi noi moldovenii din Est, pentru a ne reuni cu patria noastră România salvând aproape 6 milioane şi jumătate de suflete româneşti, de imperialismul sovietic”[4]. În final, fruntaşul basarabean menţiona că memoriul „nu are alt scop decât acela de a ajuta cauza Moldovei de Est care nu merită să fie martirul ambiţiilor ruşilor încă din timpul lui Petru cel Mare, ambiţiei reluate de bolşevicii care au transformat principiile marxist-leniniste într-o doctrină imperialistă. Este un lucru care nu mai poate fi tolerat de popoarele civilizate, de poporul Dvs. şi de Dvs., Domnule Preşedinte al Franţei, vechi protector tradiţional al Poporului român”[5].

Potrivit strategiei gândite de Pantelimon Halippa, un rol important în soluţionarea problemei basarabene urma să-l aibă marile puteri occidentale şi, în primul rând, S.U.A. În anul 1969, el s-a adresat în scris preşedintelui american Richard Nixon, aflat în vizită în România. În scrisoarea către preşedintele Nixon, Pantelimon Halippa făcea un larg expozeu asupra evoluţiei istorice a teritoriilor cotropite de Uniunea Sovietică, arătând că „problema Basarabiei şi a Bucovinei nu poate fi considerată ca soluţionată, din punctul de vedere al dreptului internaţional, al principiului de autodeterminare a noroadelor şi al drepturilor omului”. El îşi exprima opinia că „în privinţa cetăţenilor basarabeni şi bucovineni refugiaţi în România sau în alte ţări, problema nu poate fi închisă, până ce teritoriile răpite nu vor fi alipite la matca lor România”. Fruntaşul basarabean punea următoarea întrebare: „Cum poate să existe securitate europeană, atunci când iniţiatoarea ideii, Uniunea Sovietică, are subjugate, sub ameninţarea sabiei şi automatului, teritorii străine – Basarabia, Bucovina – de la România; apoi toate cele trei ţări baltice: Lituania, Letonia, Estonia; apoi teritorii din Finlanda, Polonia, Slovacia...? Ce fel de securitate europeană poate fi aceasta, care vine să consfinţească situaţii de ţări divizate în părţi şi ţinute sub dominaţie politică şi a armelor celor mai moderne ruseşti, asupra popoarelor care-şi cer dreptul la viaţa lor liberă?”[6]. În final, el arăta: „Suntem încredinţaţi, Domnule preşedinte, că veţi reuşi în a ne elibera, pentru că principiul de bază pe care stă marea naţiune americană în raporturile ei cu lumea întreagă, dreptul fiecărei naţiuni la autodeterminare, este tot ce poate fi mai sfânt şi mai măreţ. Acest principiu cerem să ni se aplice şi nouă, românilor din Moldova de Răsărit şi de Nord, – Basarabia şi Bucovina, care,

[4] *Ibidem*; Arh. C.N.S.A.S., Dosar I 161960, vol. 2, f. 4.

[5] *Ibidem*; Arh. C.N.S.A.S., Dosar I 161960, vol. 2, f. 4.

[6] *Ibidem,* dosar 559/1969, f. 8; Lidia Brânceanu, Adina Berciu-Drăghicescu, *Basarabenii şi bucovinenii între drept internaţional şi dictat. Documente. 1944-1945,* Casa de Editură şi Presă „Şansa” S.R.L., Bucureşti, 1995, p. 252.

după statisticile sovietice, numără peste 6 milioane de români, împrăştiaţi în ţinuturile Bucovinei de Nord, Basarabiei şi în ţinuturile de dincolo de Nistru. Această populaţie cere să fie ajutată ca să-şi recapete libertatea de a decide singură soarta ei, de unire la ţara de gintă latină – România, care în prezent se află sub ocupaţie rusească”[7].

Problema era reluată într-o scrisoare adresată reprezentantului O.N.U. în România, în aprilie 1971, prin care se solicita intervenţia acestuia „la forurile în drept ca la viitoarea conferinţă est-vest pentru împăciuirea Europei, în programul ei de lucru, să figureze şi problema Basarabiei, care astăzi este o Republică Socialistă Sovietică Moldovenenească, făcând parte din U.R.S.S.”. Considerând această chestiune ca „vitală pentru întreg neamul românesc”, fruntaşul basarabean aprecia că viitoarea conferinţă va trebui să ţină seama şi de „marea nedreptate” făcută de Stalin şi Hitler, în timpul celui de-al doilea război mondial, fiind „necesar să se discute şi problema aceasta, căci principiul autodeterminării popoarelor este socotit de toată lumea civilizată, ca un principiu de bază pentru viaţa paşnică în lume”. El avertiza că „în sud-estul Europei, pacea nu este sigură, câtă vreme peste cinci milioane de români sunt smulşi de la sânul patriei mame – România şi trăiesc răzleţiţi de fraţii lor, cu care fac acelaşi corp naţional”[8].

În numărul din 12 iunie 1973 al ziarului „Le Monde” a apărut un articol referitor la ţara noastră[9], în care se arăta că „fiecare român are în inimă şi în gând, problema Basarabiei, dar autorităţile române nu întreprind nici-o acţiune pe această linie”[10]. În legătură cu acest material, pe 22 iulie 1973, Halippa a trimis o scrisoare de felicitare directorului ziarului „Le Monde” şi a încercat să ia legătura, pentru un interviu pe această temă, cu Ambasada Franţei la Bucureşti. În scrisoare, fruntaşul basarabean arăta, între altele, că „Guvernul României, care este legat de mâini şi de picioare şi cu gura zăvorâtă prin Convenţia Sovieto-Română, încă de pe când România se afla sub ocupaţia militară a Rusiei Sovietice, după cel de-al II-lea război mondial, nu poate nici măcar să pronunţe cuvântul *Basarabia* (*subl. în text – n.n.*), dar necum să mai pledeze pentru această problemă, iar noi, simplii cetăţeni basarabeni refugiaţi, suntem atât de îngrădiţi, că nu putem ridica glasul în sprijinul propriei noastre soarte”. Ca atare, Halippa solicita ca „să stăruiţi cât mai mult prin paginile ziarului «Le Monde», pe care cu cinste îl conduceţi, pentru triumful ideii întregirii României cu provinciile

---

7 *Ibidem*, f. 9; Lidia Brânceanu, Adina Berciu-Drăghicescu, *op. cit.*, p. 253.

8 Arh. C.N.S.A.S., dosar I 161960, vol. 4, f. 258.

9 Leo Hamon, *La Roumanie. 1973 ou la fermeté mesurée*, în „Le Monde”, Nr. 8836, din 12 iunie 1973.

10 Arh. C.N.S.A.S., dosar I 161960, vol. 4, f. 58.

române din hotarul răsăritean al latinităţii, precum şi eliberarea ţărilor, care total stau sub ocupaţia Rusiei sovietice”[11]. El îşi punea mari speranţe în conferinţa general-europeană de securitate şi cooperare de la Helsinki şi Geneva, care urma să înceapă pe 18 septembrie 1973, şi pe care o considera un bun prilej de rezolvare paşnică a problemelor teritoriale pe continent, fără a căror rezolvare „nu poate fi pace în lume”[12].

Pe măsură ce înainta în vârstă, Halippa nu mai avea altă dorinţă decât să lupte pentru „reîntregirea ţării”, considerând că numai prin „revenirea la patria mamă” a teritoriilor răsăritene statul român va deveni „puternic”. El era conştient că o acţiune eficientă în această direcţie nu poate fi dusă – din cauza cenzurii – prin presă. Dacă până în urmă cu câţiva ani, folosea prilejul înmormântărilor sau parastaselor pentru basarabeni, spre a ţine discursuri, în care să amintească şi de problema Moldovei de Răsărit, acum, starea sănătăţii nu-i mai permitea, totdeauna, să se deplaseze la astfel de solemnităţi. Îi rămânea numai calea memoriilor scrise şi înaintate autorităţilor din ţară, dar şi unor personalităţi occidentale aflate în vizită în România.

În noiembrie 1974, secretarul de stat al S.U.A., Henry Kissinger, a efectuat o vizită în România, având contacte şi discuţii cu liderul de partid şi de stat Nicolae Ceauşescu. Despre vizita înaltului demnitar american, fruntaşul basarabean a aflat din emisiunile posturilor de radio străine, pe care le asculta sistematic. În opinia lui Halippa, unul din scopurile vizitei lui Kissinger a fost acela de a accentua că, deşi „Nixon a fost debarcat, relaţiile româno-americane vor continua pe aceeaşi linie ascendentă”[13]. Pornind de la considerentul că datoria oricărui şef de misiune diplomatică este să relateze ministrului său de externe asupra doleanţelor cetăţenilor din ţara unde este acreditat, în ajunul vizitei lui Kissinger, Halippa a trimis o scrisoare ambasadorului S.U.A., la Bucureşti, Harry Barnes, prin care îl ruga să transmită, la rândul său, şefului diplomaţiei americane „dorinţele basarabenilor”, în forma unui memoriu. Scrisoarea şi memoriul nu au fost trimise pe calea obişnuită, poştală, tocmai pentru a nu fi interceptate şi reţinute de Securitate, ci prin fiul fruntaşului basarabean, Nicolae Radu Halippa, care le-a remis direct secretariatului Ambasadei S.U.A. la Bucureşti. În scrisoare se arăta: „Problema Basarabiei este una din cele mai importante ale României şi fără soluţionarea ei nu poate fi pace statornică în această parte a Europei. Noi – basarabenii – ne punem speranţa în voinţa hotărâtoare a Americii, care râvneşte să fie şi este puterea arbitră în toată

[11] *Ibidem,* f. 101.
[12] *Ibidem*, f. 102.
[13] *Ibidem*, vol. 3, f. 131 bis.

lumea. Prin mine – om bătrân de 91 de ani – Basarabia face apel la Domnia Voastră, Domnule Ambasador al Americii, ca să ajutaţi soluţionarea paşnică a problemei basarabene. Basarabia Vă va rămâne recunoscătoare pentru totdeauna pentru cuvântul Domniei Voastre, pe care îl Veţi spune în problema Basarabiei. Acest cuvânt trebuie spus şi pentru motivul că răpirea Basarabiei de către Stalin din cadrul statului român a fost un act pus la cale de dictatorul Stalin cu dictatorul Germaniei Hitler şi acest act trebuie anulat, cum au fost anulate la Potsdam toate actele lui Hitler”[14]. În legătură cu scrisoarea adresată diplomatului american, Halippa a discutat cu Ion Hudiţă, care a fost de acord cu conţinutul acesteia, însă i-a atras atenţia fruntaşului basarabean că ambasadorul Barnes nu poate face nimic în această problemă „întrucât el (Barnes) nu face politica sa personală în România, ci politica externă a statului pe care-l reprezintă”[15].

[14] Pantelimon Halippa, Anatolie Moraru, *Testament pentru urmaşi,* Editura „Hyperion”, Chişinău, 1991, p. 171.

[15] Arh. C.N.S.A.S., Dosar I 161960, vol. 3, f. 128.

CAPITOLUL XV
CONVORBIRI CU DIPLOMATUL AMERICAN HARRY BARNES

În anul 1969, Pantelimon Halippa a stabilit relaţii cu Harry Barnes, consilier al Ambasadei S.U.A. la Bucureşti. Primul contact s-a realizat prin intermediul lui Ion Hudiţă[1], după ce Barnes solicitase Institutului de istorie „Nicolae Iorga" informaţii bibliografice necesare pentru elaborarea unei teze de magistru (licenţă) referitoare la „Rolul României în primul război mondial şi făurirea statului unitar român". Lucrarea urma să o susţină la Universitatea Columbia, în decurs de 2-3 ani. Diplomatul american s-a arătat interesat îndeosebi de tema Unirii Basarabiei cu României, care era destul de puţin abordată în istoriografia oficială din ţara noastră. I s-a recomandat că ar putea să se documenteze prin intermediul lui Pantelimon Halippa, care deţine asemenea date şi documente şi a participat personal la evenimentele vremii. De menţionat că diplomatul american era familiarizat cu spaţiul răsăritean, întrucât în perioada anterioară lucrase în cadrul Ambasadei S.U.A. de la Moscova, învăţase bine limba rusă şi, deşi nu avea decât un an de când a venit în România, ştia destul de bine şi limba română. Încă de la venirea în ţară, Barnes a intrat în atenţia Direcţiei de Contraspionaj (Direcţia a III-a) a Securităţii, fiind apoi suspectat că, prin intermediul său, se intenţionează scoaterea din ţară a unor materiale referitoare la Basarabia şi Bucovina.

Pe data de 2 iulie 1969, Barnes l-a vizitat la domiciliu pe Halippa, împreună cu Ion Hudiţă. Cu ocazia acestei prime discuţii, Halippa i-a vorbit

[1] Vezi Schiţe biografice.

despre situaţia actuală a Basarabiei şi despre activitatea ce o desfăşoară grupul de basarabeni pentru „revenirea acestor teritorii la România", arătând că în Moldova Răsăriteană trăiesc peste 5 milioane de locuitori. Potrivit unei note a Securităţii, Barnes chiar ar fi corectat această cifră, spunând că este vorba de peste 6 milioane şi jumătate de români, făcând astfel dovada „bunei cunoaşteri" a situaţiei, din perioada cât a funcţionat la Moscova[2]. Cel mai probabil, el avea în vedere numărul total al românilor din arealul sovietic. Pe fondul interesului de a-i trimite un memoriu în problema Basarabiei, Halippa s-a interesat de vizita pe care preşedintele american Richard Nixon preconiza să o facă în România, dar diplomatul american „s-a eschivat să dea mai multe amănunte"[3].

Între Halippa şi Hudiţă, pe de o parte, şi H. Barnes, pe de altă parte, au avut loc apoi mai multe întâlniri, realizate de regulă la domiciliul fruntaşului basarabean din str. Alecu Donici nr. 32. Într-o primă etapă, relaţiile dintre cei trei au durat până în mai 1971, când diplomatul american şi-a încheiat misiunea, fiind rechemat în S.U.A. În această fază, convorbirile au vizat o gamă variată de aspecte, fiind motivate de interesul diplomatului american pentru cunoaşterea istoriei României. După cum consemnează o notă a Direcţiei a I-a a D.S.S., în ziua de 15 februarie 1971, diplomatul american l-a vizitat pe Halippa, la locuinţa acestuia, fiind prezent la întâlnire şi Ion Hudiţă. H. Barnes a arătat că doreşte să se documenteze mai bine asupra istoriei ţării noastre, pentru teza sa de magistru. Cu această ocazie, Halippa şi Hudiţă au reiterat sprijinul pentru documentarea diplomatului american. În acest sens s-au angajat să-l pună în contact pe H. Barnes cu istoricul Alexandru Boldur, autor al mai multor lucrări privind istoria provinciei româneşti răsăritene. Cei doi au solicitat, totodată, sprijin pentru transmiterea în străinătate a unui memoriu, referitor la unele probleme privind Basarabia şi Bucovina, care urma să fie întocmit de Hudiţă, şi a altor materiale cu un subiect similar. Deşi nu a dat un răspuns la această problemă, diplomatul american „a promis celor doi interlocutori ca peste 2-3 săptămâni să-i viziteze din nou, ocazie cu care vor relua aceste probleme"[4]. În cursul discuţiei, Ion Hudiţă a relatat diplomatului american că, deşi a cerut viză de plecare în Franţa, aceasta i-a fost refuzată, tocmai pe motivul că el intenţiona ca în străinătate, să abordeze în conferinţele sale şi problema Basarabiei. De asemenea, a mai afirmat că deşi are un număr de şapte lucrări cu caracter istoric, nici una dintre ele nu poate fi publicată în ţară, tot din aceleaşi motive. Hudiţă dorea ca prin intermediul lui Barnes

[2] Arh. C.N.S.A.S., Dosar I 161960, vol. 4, f. 313. Nota din 3 iulie 1969.
[3] *Ibidem.*
[4] *Ibidem,* vol. 3, f. 1.

să poată obţine o chemare din străinătate, făcând apel chiar la Preşedintele Richard Nixon. El a confiat diplomatului american că după fiecare întrevedere avută cu el, a doua zi a fost chemat la organele de Securitate şi întrebat asupra relaţiilor existente între ei. Liderul naţional-ţărănist l-a mai rugat pe H. Barnes să se intereseze de situaţia actuală a fostului diplomat american Burton Berry [5], fost reprezentant al S.U.A. în România în anii 1944-1945 şi pe care l-a cunoscut bine, fiind în strânse relaţii. În cadrul discuţiilor, cei doi interlocutori români au subliniat rolul S.U.A. în lumea contemporană, ca factor de contrapondere faţă de imperialismul sovietic, cât şi speranţele pe care românii le au faţă de America. La un moment dat, Halippa i-a mărturisit lui Barnes că „noi, dacă n-am fi români, am vrea să fim americani...”[6]

Avându-se în vedere intenţia lui Ion Hudiţă şi Pantelimon Halippa de a transmite diplomatului american memoriul sus-amintit şi alte materiale privind Basarabia şi Bucovina, organele de Securitate îşi propuneau să întreprindă următoarele măsuri: chemarea şi avertizarea lui Ion Hudiţă asupra intenţiilor sale; influenţarea lui Pantelimon Halippa ca să renunţe la ideea de a transmite orice fel de material unei persoane străine; intrarea în posesia materialului întocmit de Elefterire Sinicliu, care urma să fie dat în copie şi lui Harry Barnes[7]. În legătură cu relaţiile lui Harry Barnes cu unele persoane din Bucureşti, a fost informată şi Direcţia a III-a (Contraspionaj) a securităţii.

Aflând de la Ion Hudiţă că peste două luni Barnes îşi va încheia misiunea la Bucureşti, Halippa i-a trimis, în ziua de 18 aprilie 1971, o scrisoare diplomatului american, în care relua aspectele cunoscute referitoare la istoria Basarabiei, împrejurările Unirii acesteia cu România, la sfârşitul primului război mondial, rolul preşedintelui american W. Wilson în procesul de reîntregire naţională a unor state europene, între care şi România, prin proclamarea principiului autodeterminării popoarelor. Halippa nu ezita să arate că „Noi românii basarabeni... am fost foarte nedumeriţi când la pacea de la Paris, de la Versailles, America n-a consimţit la ratificarea unirii Basarabiei cu România, care fusese rodul de aplicare în fapt al principiului autodeterminării proclamat chiar de preşedintele american[8]”. După ce arăta împrejurările dramatice în care Basarabia şi Nordul Bucovinei au fost reocupate de Uniunea Sovietică, în iunie 1940, ceea ce a împins

[5] Vezi Schiţe biografice.

[6] Arh. C.N.S.A.S., Dosar I 161960, vol. 19, f. 91. Notă T.O. din 15 februarie 1971, privind cazul „Basarab”.

[7] *Ibidem*, vol. 3, f. 2-3.

[8] *Ibidem,* vol. 4, f. 257.

România în cel de-al doilea război mondial, alături de Germania, în scopul dezrobirii acestor teritorii, fruntaşul basarabean îşi exprima din nou nedumerirea pentru faptul că preşedintele Americii, F.D. Roosevelt a avut o „simpatie de neînţeles" faţă de „cel mai mare tiran" al Rusiei, Stalin, făcându-l „stăpân până în mijlocul Europei"[9]. Preşedintele american „nu a avut destulă tărie să-i arate lui Stalin – în timpul războiului – lipsa oricărui drept rusesc de a anexa Basarabia". În opinia sa, chestiunea basarabeană „trebuia rezolvată de americani, deoarece ei au înarmat pe ruşi, ajutându-i să câştige războiul..."[10]. În scopul completării documentării pentru lucrarea de doctorat, Halippa îi propunea diplomatului american să-l conducă la „cel mai harnic adunător de informaţii şi documente basarabene", prof. univ. Onisifor Ghibu, şi apoi la prof. universitar de istorie Alexandru Boldur, care „ar putea să vă fie de folos"[11].

În iunie 1971, cu o zi înainte de a părăsi România, ca urmare a terminării mandatului, Harry Barnes (conspirativ „Boby") urma să treacă – conform înţelegerii – pe la Halippa pentru a prelua lucrările şi documentele ce trebuia să le scoată din ţară. Cunoscându-se acest aspect, organele de Securitate au trecut la realizarea unei acţiuni de timorare a diplomatului american. Astfel, ştiind că „Boby" nu era dispus să aibă de-a face cu organele de securitate (lucru firesc pentru un diplomat străin) şi evita orice contact cu vreun reprezentant al acestei instituţii, s-a trecut la postarea unui ofiţer de Securitate, îmbrăcat militar, în imediata apropiere a locuinţei lui Halippa. Din materialele informative obţinute ulterior de către surse ale Securităţii, a rezultat că diplomatul american, observând prezenţa ofiţerului de Securitate, nu mai dat curs solicitării lui Halippa de a scoate din ţară unele din lucrările şi documentele acestuia[12].

În primăvara anului 1974, Harry Barnes a revenit la post la Ambasada S.U.A. de la Bucureşti, de data aceasta în funcţia de ambasador, având mai multe întâlniri cu Halippa. Pentru prima întâlnire, în urma consultării cu Ion Hudiţă, Halippa şi-a stabilit următoarele puncte de discuţie cu ambasadorul american: a) Care este activitatea S.U.A. pe linie diplomatică, în problema influenţării pozitive legate de revenirea Basarabiei şi Nordului Bucovinei la România?; b) Ce poate să facă ambasadorul S.U.A., în viitor, pe această linie, ţinând cont de funcţia ce o deţine în prezent?; c) Cum a fost primită în S.U.A. lucrarea de doctorat susţinută de ambasador, în problema Basarabiei?[13]. În discuţia purtată pe această temă cu Halippa, ofiţerul de

[9] *Ibidem.*
[10] *Ibidem,* vol. 3, f. 124.
[11] *Ibidem,* vol. 4, f. 258.
[12] *Ibidem*, f. 35.
[13] *Ibidem,* f. 215.

Securitate a remarcat faptul că diplomatul american, în prezent, se află într-o altă postură faţă de cea anterioară. Fruntaşul basarabean a afirmat: „El mi-a promis sprijin; atât eu cât şi Hudiţă, i-am furnizat date în legătură cu Basarabia şi, ca atare, s-a angajat ferm să ne susţină”[14].

În ziua de 11 mai 1974, Barnes l-a vizitat pe Pantelimon Halippa, la domiciliu, unde a mai fost prezent la discuţii şi Ion Hudiţă. După schimbarea formulelor obişnuite de politeţe, prilejuite de revederea lor, Barnes i-a spus lui Halippa că „nu a venit la el în calitate de ambasador, ci de om interesat de a cerceta şi cunoaşte trecutul istoric al României”[15]. Diplomatul american ştia că fruntaşul basarabean a participat la o serie de evenimente istorice, cunoaşte foarte multe lucruri şi-l poate ajuta cu date şi bibliografie referitoare la trecutul istoric al României şi în special la Basarabia. Barnes l-a informat pe Halippa că după ce şi-a susţinut teza de magistru având ca temă participarea României la primul război mondial şi diplomaţia vremii, în momentul de faţă îşi pregăteşte lucrarea de doctorat tot pe o temă privind istoria ţării noastre. În cadrul discuţiilor, Halippa a ridicat şi problema Basarabiei. În acest sens i-a spus lui Harry Barnes că a dorit să-l vadă îndeosebi pentru a-l ruga ca, în calitatea sa de ambasador al unei mari puteri, „să ajute România pentru a obţine Basarabia de la ruşi”. În sprijinul acestei idei, fruntaşul basarabean a arătat că „noi românii am avut norocul ca în momente importante din istoria noastră, unii ambasadori sau consuli străini, aflaţi la Bucureşti să ne ajute în problemele noastre româneşti”[16].

După ce a făcut o trecere în revistă a situaţiei internaţionale la zi, menţionând şi faptul că în cadrul Conferinţei de la Geneva, U.R.S.S., Polonia şi R.D. Germană susţin ca actualele graniţe să rămână „sfinte”, Harry Barnes a afirmat că S.U.A. duc „o politică de pace, înţelegere şi cooperare cu U.R.S.S., China etc. Pe care el nu o poate contrazice şi nici nu are interes s-o contrazică”. Aceeaşi politică de apropiere o promova S.U.A. şi faţă de ţara noastră. Referindu-se la România, ambasadorul american a mai relevat că este „o ţară care doreşte independenţă politică şi economică”, pe care S.U.A. o înţeleg şi îi arată „toată simpatia, acordându-i ajutoare tehnice şi capital”[17].

Înainte de a pleca, Pantelimon Halippa i-a arătat lui Harry Barnes mai multe cărţi şi broşuri despre trecutul istoric al Basarabiei, dintre care acesta a luat cu titlu de împrumut 5-6 lucrări. Halippa a promis diplomatului

[14] *Ibidem.*
[15] *Ibidem*, f. 210 bis.
[16] *Ibidem.*
[17] *Ibidem*, f. 210 bis-211.

american că îi va pune la dispoziţie, în continuare, cărţi, broşuri, lucrări privind Basarabia pentru a se documenta. În acest scop, el s-a adresat unor apropiaţi ai săi basarabeni, precum Alexandru Boldur, Simion Vărzaru, Vasile Bilivschi, Vasile Harea, Gheorghe Năstase, cărora le-a solicitat să pună la dispoziţie materiale pe diverse teme referitoare la istoria Basarabiei. Pe de altă parte, organele de Securitate acţionau prin sursele „Nicu" şi „Avocatul", cât şi în cadrul contactelor directe cu Halippa, pentru ca diplomatului american să-i fie oferite pentru documentare doar acele lucrări care, „prin conţinutul pe care-l au să nu pericliteze cu nimic relaţiile prezente ale ţării noastre cu alte state"[18]. Era vorba, cât se poate de clar, numai de lucrările oficiale, care se ştie că, la momentul respectiv, nu tratau deloc sau în termeni foarte generali chestiunea Basarabiei şi a Bucovinei. Grija deosebită a autorităţilor viza ca Barnes să nu intre în posesia unor lucrări nepublicate încă, sau apărute în exil, sub semnătura unor persoane originare din Basarabia, în care „se fac aprecieri negative cu privire la U.R.S.S."[19]. Oricum, interesul „subit" al diplomatului american pentru istoria ţării noastre părea suspect organelor de Securitate, mai ales că pregătirea tezei de doctorat data „cam de multă vreme", iar între timp nu au fost făcute progrese vizibile, prin publicarea unor capitole, părţi din lucrare etc. Din acest motiv, Securitatea îşi propunea să controleze, inclusiv prin mijloacele tehnicii operative de interceptare a convorbirilor, întâlnirile pe care Harry Barnes le avea cu Pantelimon Halippa, Ion Hudiţă ş.a. În acelaşi timp, în contactele directe sau prin agenţi, organele de securitate au încercat să inducă lui Halippa ideea că Harry Barnes ar fi agent al serviciilor de spionaj sovietice, pornindu-se de la faptul că a lucrat ca diplomat la Moscova, ştie bine limba rusă etc. Ipoteza nu era, însă, împărtăşită de fruntaşul basarabean care considera „subţiri" argumentele în susţinerea acesteia.

Din supravegherea efectuată de organele de Securitate reiese că, în lunile iunie-august 1974, Halippa a fost „preocupat de a procura de la principalele sale legături lucrări privind istoria Basarabiei, pe care să le pună la îndemână lui Harry Barnes, pentru documentarea sa în vederea scrierii lucrării de doctorat"[20]. Cu toate stăruinţele făcute, el nu a primit de la relaţiile sale lucrările şi studiile solicitate, cu excepţia unui studiu despre folclorul moldovenesc întocmit de Tatiana Găluşcă-Crâşmariu, cercetător ştiinţific la Institutul de Etnografie şi Folclor. Trebuie luat în considerare şi faptul că basarabenii care urmau să pregătească asemenea materiale au

[18] *Ibidem,* f. 10-10 bis.
[19] *Ibidem*, f. 10 bis.
[20] *Ibidem.*

fost, într-o formă sau alta, determinaţi de organele de Securitate să renunţe la astfel de preocupări. Alte materiale de acest gen, precum lucrarea lui Nicolae Nitreanu – *Istoria Moldovei – acte, documente, studii,* nu au suscitat interesul aşteptat din partea diplomatului american.

Solicitându-i-se concursul pentru teza de doctorat a lui Barnes, istoricul Al.V. Boldur a răspuns negativ, după cum arată el însuşi în memoriile sale: „Domnule Halippa, ştiu că acest ambasador a mai fost în vizită şi la dl Gonţa şi, de asemenea, i-a cerut ajutor. Gonţa i-a dat lucrările mele de istoria Basarabiei; ar urma să le folosească, pe lângă alte izvoare. În afară de aceasta, în limba engleză există o teză de doctorat în problema Basarabiei – a lui Andrei Popovici („The Political Statute of Bessarabia"), care, în mod cinstit, a împrumutat mult din scrierile mele. Barnes ar putea foarte bine să folosească şi această lucrare, precum şi alte surse indicate în bibliografie. Dar Barnes este un leneş. Aşteaptă să fie servit, în loc de a se pune pe muncă. Nu văd nici un motiv să scriu o lucrare de doctorat pentru un străin. Timpul meu este foarte scump. Pregătesc o lucrare despre traci şi nu vreau să-mi bat capul cu Barnes. N-are decât să se afirme prin propriile sale forţe intelectuale. Riposta mea, pronunţată cu vădită indignare, a fost atât de categorică, încât Halippa n-a îndrăznit să-mi mai spună măcar un singur cuvânt. A luat act de refuzul meu şi a tăcut"[21].

Problema sprijinirii lui Harry Barnes a fost discutată de Halippa şi cu istoricul Viorica Moisuc de la Institutul de Studii Istorice şi Social-Politice. Cu ocazia unei vizite pe care a făcut-o fruntaşului basarabean, la domiciliul acestuia, în ziua de 14 noiembrie 1974, V. Moisuc aprecia că „ar fi foarte bine, ar fi de un imens serviciu publicarea în străinătate de către oameni ca Barnes a unor materiale care nu pot fi publicate aici, deocamdată". Ea menţiona că „ori de câte ori apare aici câte ceva, ambasada sovietică trimite note de protest. Chiar acuma protestează de ce nu scriem că actul din 1940, când au cotropit Basarabia, a fost un act progresist"[22].

În această perioadă, ambasadorul american Harry Barnes a avut contacte şi cu alţi istorici şi oameni de cultură români, precum Alexandru Gonţa, cercetător ştiinţific la Institutul de istorie „Nicolae Iorga" din Bucureşti, unul dintre cei mai competenţi specialişti în problematica Basarabiei şi a spaţiului est-european. La începutul anilor '70, Gonţa îşi manifestase dorinţa de a emigra în S.U.A. cu familia, iar diplomatul american îi promisese sprijin să-şi facă o situaţie materială acolo şi să-i fie

[21] Alexandru V. Boldur, *Memorii. Viaţa mea. Lumini şi umbre*, Editura „Albatros Corporation", Bucureşti, 2006, p. 343-344.

[22] Arh. C.N.S.A.S., Dosar I 161960, vol.19, f. 120. Notă T.O. din 15 noiembrie 1974, privind cazul „Basarab".

publicate unele lucrări[23]. Halippa şi ceilalţi basarabeni din jurul său vedeau în Alexandru Gonţa un factor important de viitor, pentru susţinerea cauzei Basarabiei peste Ocean[24]. În cadrul acţiunilor de propagandă în această direcţie, el ar fi putut fi folosit cu succes, ţinându-se cont de valoarea studiilor şi lucrărilor pe care era capabil să le realizeze. Moartea lui Al. Gonţa, intervenită în mod neaşteptat şi suspect, la 24 ianuarie 1977, a constituit o mare lovitură pentru basarabenii din ţară, fiind considerată „un adevărat asasinat”[25]. Regretul era cu atât mai mare, cu cât ei îşi vedeau spulberate toate speranţele legate de cel dispărut.

[23] *Ibidem*, vol. 4, f. 236.

[24] Referitor la relaţiile istoricului Alexandru Gonţa cu Pantelimon Halippa, vezi pe larg Ioan Opriş, *Istoricii și Securitatea*, vol. II, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2006, p. 347-361.

[25] Arh. C.N.S.A.S., Dosar I 161960, vol. 24, f. 395-395 bis. Notă T.O. din 25 ianuarie 1977, privind cazul „Basarab”.

CAPITOLUL XVI
SPERANŢE LEGATE DE CONFERINŢA PENTRU SECURITATE ŞI COOPERARE EUROPEANĂ

Pantelimon Halippa urmărea atent evenimentele legate de pregătirea Conferinţei general-europene de securitate şi cooperare pentru pace şi securitate europeană, exprimându-şi, în convorbirile cu apropiaţii săi, dorinţa ca, în cadrul acestui for internaţional, să fie tratată şi problema Basarabiei. El considera că este necesar ca problema Basarabiei să fie agitată în străinătate „în aşa fel ca până la urmă să se găsească un alt stat care să ridice această problemă la Conferinţa generală europeană”[1]. Această chestiune a fost discutată cu diplomatul american Harry Barnes, în ziua de 7 februarie 1971, la domiciliul lui Halippa. Cu această ocazie, fruntaşul basarabean i-a cerut interlocutorului să-şi spună opinia în legătură cu viitoarea conferinţă europeană, iar acesta a răspuns următoarele: „Există multe îndoieli, dacă ar fi utilă o astfel de conferinţă. Noi (guvernul american – *n.n.*) de pildă insistăm să se rezolve mai întâi problema cu Berlinul. În ultimul timp însă, sovieticii nu prea sunt interesaţi să se rezolve această problemă, care de fapt creează mai multe dificultăţi... În principiu noi nu avem nimic împotriva unei asemenea conferinţe, dacă ar aduce ceva util, însă credem că ruşii vor mai mult, să confirme această diviziune din lume şi să nu se unifice cele două Germanii”. La rândul său, Halippa a arătat că „pe noi românii ne-ar interesa această conferinţă, pentru ca în cele din urmă, lumea să înţeleagă de ce există această politică cu două state germane, două state în Coreea şi două Românii” (referire clară la faptul că Basarabia

[1] Arh. C.N.S.A.S., Dosar I 161960, vol. 4, f. 259. Nota din 18 martie 1971.

www.dacoromanica.ro

şi Nordul Bucovinei au fost cotropite de Uniunea Sovietică de la statul român – *n.n.*)[2].

În după amiaza zilei de 4 iulie 1972, Halippa s-a întâlnit cu Ion Hudiţă, în scopul de a discuta „ce este de făcut pentru a se putea ridica la viitoarea Conferinţă europeană de securitate, drepturile României asupra Moldovei de Răsărit". De menţionat că Hudiţă făcuse cerere de paşaport şi viză, în vederea deplasării în Franţa, pentru susţinerea unor conferinţe la Universitatea Sorbona din Paris, unde fusese invitat oficial. Cererea, însă, nu i se aprobase. Halippa considera că dacă Hudiţă ar fi în străinătate, „el ar putea să aducă însemnate servicii ţării"[3], în perspectiva viitoarei conferinţe de securitate europeană. El a ridicat această problemă şi în convorbirea pe care a avut-o cu un reprezentant al Consiliului Securităţi Statului, exprimându-şi mirarea că i s-a dat autorizaţia de a pleca la Paris lui Nicolae Penescu, dar i s-a refuzat lui Ion Hudiţă[4].

În cadrul convorbirilor cu Hudiţă, Halippa a fost de părere că el, fiind prieten cu Patriarhul Justinian, „ar putea să-l roage pe acesta ca, prin legăturile sale cu biserica din apus, să facă cunoscută în Occident, situaţia Moldovei de Răsărit". În urma discuţiilor, Halippa s-a lămurit că propunerea nu poate fi pusă în practică, întrucât Patriarhul „nu se mai bucură de autoritate în Occident, fiind compromis cu scandalul de la biserica română din Paris". De asemenea, Patriarhul „nu este în bune raporturi cu Papa, din pricina bisericii unite din Transilvania"[5].

Mai târziu, Halippa gândea că ar fi posibilă, chiar, crearea unui mic „Comitet clandestin", sub supravegherea Ministerului de Interne, prin care grupul de basarabeni din ţară să ţină legătura cu persoanele din străinătate care dispun de posibilităţi pentru promovarea intereselor româneşti în chestiunea Moldovei Răsăritene. Într-o discuţie pe această temă, prietenul său Ion Hudiţă, şi de această dată mai realist, i-a replicat că, „atâta vreme cât la conducere se află comuniştii, nu avem siguranţa – din afară – de a pune problema Basarabiei, pentru că s-ar risca ruperea raporturilor cu Rusia şi chiar o eventuală agresiune rusească, nu putem face nimic"[6].

Între măsurile ce se considerau că trebuie întreprinse pentru ca „situaţia din Moldova de Răsărit să fie bine cunoscută în Apus, în vederea discuţiilor viitoarei conferinţe de securitate", era şi traducerea în limbi de circulaţie internaţională (franceză, engleză, germană) a unor lucrări publicate de exilul

---

2 *Ibidem*, f. 261. Nota din 8 februarie 1971.
3 *Ibidem,* f. 242.
4 *Ibidem.*
5 *Ibidem,* f. 194.
6 *Ibidem,* vol. 3, f. 251. Notă din 21 februarie 1974.

românesc, precum *Forme de etnocid în U.R.S.S.*, apărută la München, în anul 1969, sub semnătura lui Ion Dumitru. Lucrările publicate în exil de Sergiu Dimitriu pe tema Basarabiei erau apreciate, de asemenea, ca reprezentând „un material diplomatic complet", care va putea fi folosit la viitoarea conferinţă de securitate, atunci când „se va pune problema frontierelor noastre". Halippa se aştepta ca şi Anton Crihan să publice o asemenea lucrare, însă acesta – în afară de două conferinţe asupra Basarabiei, pe care le-a ţinut – nu a întreprins nimic. Fruntaşul basarabean îşi exprima, totuşi, speranţa că la conferinţă problema va fi ridicată de Consiliul Naţional Român de la Paris. Aşa cum am văzut într-un capitol anterior, problema a fost ridicată de Ioan Păscăluţă din Canada, prin memoriul adresat, în anul 1972, Conferinţei pentru Securitate şi Cooperare în Europa de la Helsinki, în care se invocă drepturile inalienabile ale României asupra Basarabiei, anexându-se o serie de documente.

În noiembrie 1972, Pantelimon Halippa a trimis o scrisoare de felicitare preşedintelui S.U.A., Richard Nixon, cu ocazia realegerii în funcţie. În scrisoare, Pantelimon Halippa îşi exprima satisfacţia faţă de realegerea preşedintelui Nixon şi îl ruga pe acesta – în numele principiului autodeterminării, pentru care America a luptat în primul război mondial – să soluţioneze problema Basarabiei; în scrisoare se arată că Basarabia s-a unit cu România în 1918, în baza principiului autodeterminării, dar că în 1940 a fost luată de Stalin şi încorporată la Uniunea Sovietică, deşi ea aparţine de drept României. În continuare, Halippa cerea preşedintelui R. Nixon să dea dispoziţii ambasadorului american de la Helsinki, ca la lucrările Conferinţei de securitate care încep acum, să ridice această problemă şi să ceară a fi discutată şi soluţionată. În scrisoare, Halippa vorbea în numele basarabenilor. Scrisoarea nu poartă însă nici o altă semnătură decât aceea a lui Halippa, însoţită de toate titlurile pe care le-a avut: preşedinte al Sfatului Ţării, care a votat Unirea; ministru al Basarabiei etc. Într-o explicaţie pe care fruntaşul basarabean a dat-o unei surse a Securităţii, scrisoarea nu poartă şi alte semnături decât pe a lui, „pentru a nu se putea spune că este vorba de un complot". Aşa, – spunea Halippa – „semnând numai eu, nu se poate spune nimic, întrucât am dreptul să felicit pe cine vreau". Halippa a mai spus că „a semnat cu toate fostele sale titluri pentru a se vedea că are calitatea să vorbească în numele basarabenilor"[7]. Scrisoarea pentru preşedintele Nixon era însoţită de o alta mai scurtă adresată ambasadorului Statelor Unite ale Americii la Bucureşti. În această scrisoare, ambasadorul era rugat să transmită preşedintelui Nixon mesajul de felicitare. Ambele corespondenţe purtau data de 22 noiembrie 1972 şi au fost duse în aceeaşi

[7] *Ibidem,* vol. 4, f. 159-160.

zi la secretariatul Ambasadei S.U.A. din Bucureşti, de către nepotul lui Halippa, Teodor (Fedia) Păduraru.

La 24 ianuarie 1973, Halippa a trimis prin poştă memorii şefilor de State Garante ale României şi Basarabiei – Preşedinţilor Republicii Franţei, Republicii Italia şi, respectiv S.U.A., precum şi reginei Elisabeta a II-a a Regatului Unit al Marii Britanii – cu rugămintea de a ridica în faţa Conferinţei de la Helsinki şi Geneva „cauza Basarabiei şi Unirea ei cu România”[8]. În numele tuturor basarabenilor, el apela la „foştii aliaţi şi Garanţi ai României şi Basarabiei, să găsească o soluţie pentru a ajuta Guvernul României să-şi facă datoria de reîntregire a Republicii Socialiste România. Numai reîntregirea aceasta ar pune capăt acţiunii de etnocid exercitat de Guvernul sovietic împotriva populaţiei româneşti din Basarabia. Şi numai astfel Europa va fi îndrumată spre o viaţă de pace şi de muncă creatoare, de prosperitate pentru toate popoarele Europei şi imperialismul rusesc se va termina prin eliberarea tuturor popoarelor astăzi aflate înglobate în U.R.S.S.”. „Fără o justă soluţionare a problemelor hotarelor etnice – arăta fruntaşul basarabean – o pace durabilă în Europa şi în lume nu poate fi aşteptată. Conferinţa generală de securitate europeană de la Helsinki este un bun prilej de restabilire a unei dreptăţi în lume”[9].

În acelaşi scop, pe 12 mai 1973 s-a adresat românilor din S.U.A. şi Canada, prin Comitetul Româno-American, cu sediul la Detroit, Michigan – S.U.A., solicitând ca, „prin influenţa pe care voi, Fraţi români din America, o veţi exercita convingător pe lângă Domnul Richard Nixon – preşedintele Statelor Unite şi Guvernul său, precum şi pe lângă Domnul Preşedinte şi Guvernul Confederaţiei Republicii Canada, Conferinţa de securitate europeană, ce lucrează la Helsinki, la propunerea popoarelor şi guvernelor, să ia în discuţie şi problema Drepturilor naţiunilor la *autodeterminare și dreptul ginților* (*subl. în text – n.n.*) de a-şi hotărî singure soarta”[10].

Pe baza observării atente a modului de desfăşurare a primei faze a lucrărilor Conferinţei general-europene de securitate şi cooperare, desfăşurate la Helsinki şi, în perspectiva celei de-a doua faze, ce urma să înceapă la Geneva, la nivel de experţi, Pantelimon Halippa a întocmit o scrisoare cuprinzând propriile opinii pe această temă, şi pe care a trimis-o, în ziua de 14 septembrie 1973, vicepreşedintelui Consiliului de Stat, Emil Bodnăraş[11]. Deşi aflat oarecum pe „linia moartă”, deţinând o funcţie importantă, dar fără pârghii de decizie, acesta rămăsese, totuşi, unul

[8] *Ibidem,* vol. 5, f. 110.
[9] *Ibidem,* f. 284-285.
[10] *Ibidem,* f. 127.
[11] Vezi Schiţe biografice.

dintre cei mai influenţi membri ai elitei comuniste, bucurându-se încă de o anumită putere în cadrul aparatului de stat, iar alegerea sa ca „adrisant" pentru o asemenea scrisoare nu era tocmai întâmplătoare. Bodnăraş era considerat un „om încercat şi călit în multe băi"[12], aşa cum îl definea Nicolae Nitreanu, prietenul apropiat al lui Halippa, într-un memoriu pe care el însuşi i-l adresase cu un an în urmă, pentru a solicita intervenţia privind publicarea unui articol intitulat „Continuitatea traco-daco-romană. Limba, cultura şi civilizaţia din străbuni", material ce-i fusese refuzat de redacţia revistei „Magazin Istoric". Cel mai probabil, ideea ca Halippa să se adreseze lui Bodnăraş a fost inspirată chiar de Nitreanu. În scrisoarea sa către înaltul demnitar comunist, Halippa arăta că activitatea delegaţiei româneşti la conferinţa general-europeană „ar trebui să fie sprijinită şi de masele largi ale poporului, de către însăşi opinia publică internă, şi chiar mai mult, de către opinia publică internaţională"[13]. Pe bună dreptate, fruntaşul basarabean opina că în această direcţie „se face foarte puţin": „opinia publică internaţională pare că este prea departe de noi, fiindcă în mod artificial şi nejustificat noi suntem opriţi de a lua contact cu opinia publică internaţională, de teama nu ştim a cui şi pentru care motiv"[14]. El considera că articolele publicate în mod sporadic în presa din străinătate pe teme româneşti „nu sunt bine documentate şi convingătoare, pentru că nu au suflul adevărului istoric direct de la noi cei în cauză". Se simţea lipsa unei organizări a românilor basarabeni şi bucovineni, a celor refugiaţi de pe meleagurile natale, care să „furnizeze presei internaţionale date istorice adevărate"[15]. Halippa deplângea situaţia în care se găsesc basarabenii din ţară, arătând că „suntem privaţi de dreptul de organizare, suntem privaţi de dreptul de apărare faţă de duşmanul nostru de moarte, care ne urmăreşte, nu putem face nimic, avem legate mâinile şi încuiată gura noastră". El arăta că însuşi guvernul României este „adus la tăcere de către guvernanţii de la Moscova, prin diferite tratate şi convenţii impuse arbitrar încă de pe vremea când România se afla sub ocupaţia armată a Rusiei sovietice, iar noi refugiaţii nu ne putem organiza şi nu putem acţiona, fiindcă legile României ne-ar încadra în situaţia de conspiratori... cine mai poate să-şi închipuie împotriva cui? Noi suntem ţinuţi ca într-un ghetou, la dispoziţia organelor de stat sovietice şi e de ajuns ca guvernul sovietic să formuleze cereri împotriva oricărui cetăţean basarabean sau bucovinean, şi guvernul român execută cererea sovietică". „Şi atunci – întreba fruntaşul basarabean

[12] Arh. C.N.S.A.S., Dosar I 161960, vol. 9, f. 294.
[13] *Ibidem,* f. 289.
[14] *Ibidem.*
[15] *Ibidem.*

– unde este siguranţa cetăţenilor? Asemenea cereri, guvernul român a executat multe, predând pe mulţi cetăţeni basarabeni refugiaţi la dispoziţia organelor sovietice”[16]. După ce arăta că românii refugiaţi din Basarabia şi Bucovina sprijină politica şi eforturile guvernului şi P.C.R., pentru „crearea unei vieţi prospere pentru poporul român”, Halippa sublinia că „noi nu putem rămâne indiferenţi faţă de politica guvernului sovietic de etnocid a populaţiei române de sub ocupaţia sovietică, care se exercită în Basarabia şi Bucovina”. În concluzie, el solicita lui Emil Bodnăraş ca, în calitate de vicepreşedinte al Consiliului de Stat şi „concetăţean cu aceleaşi suferinţe”, să facă diligenţele necesare ca problema refugiaţilor basarabeni şi bucovineni să fie studiată în plenul Biroului Politic al Partidului, spre „a ne deschide o portiţă legală de a ne organiza într-o Asociaţie şi de a avea posibilitatea de a formula şi adresa rapoarte şi memorii Guvernelor Statelor Garante ale Basarabiei şi Bucovinei: Franţei, Angliei, Italiei, Japoniei şi Statelor Unite ale Americii, pentru a ne sprijini, aşa cum acele guverne s-au angajat la Conferinţa de Pace din 1920”[17]. Ţinând cont de faptul că, în curând, la Geneva, urmau să înceapă discuţiile la nivel de specialişti, asupra aspectelor de securitate europeană, fruntaşul basarabean atrăgea atenţia că, atâta timp cât nu vor fi rezolvate problemele graniţelor juste dintre state, avându-se ca bază originea etnică a popoarelor şi delimitarea etno-geografică, ca şi istoria şi aspiraţiile naţiunilor, „nu va fi pace în Europa”. În final, el solicita să li se acorde basarabenilor dreptul de organizare, ca şi acela de a se adresa cu memorii Statelor garante, pentru a „ne susţine cauza în faţa Înaltului For Mondial”[18]. E greu de ştiut în ce măsură această scrisoare a fost sau nu analizată de Emil Bodnăraş. Cert este că nu i s-a dat nici un răspuns.

În aceste condiţii, după o consfătuire cu prietenii săi basarabeni, din 27 martie 1974, Halippa a redactat şi trimis Consiliului de Stat, un memoriu adresat şefului statului, în care se arăta că „problema Basarabiei nu priveşte numai pe basarabeni, ci întreg neamul românesc şi chiar întreaga viaţă internaţională”[19]. Şeful statului trebuia să ia, deci, cunoştinţă de părerile basarabenilor aflaţi pe teritoriul României şi de aceea se cuvenea să-l primească în audienţă pe Halippa. Ceea ce, însă, nu s-a întâmplat vreodată.

[16] *Ibidem,* f. 290-291.
[17] *Ibidem,* f. 291.
[18] *Ibidem*, f. 292-293, 302-303.
[19] *Ibidem*, vol. 4, f. 216-216 bis.

CAPITOLUL XVII
AVATARURILE ARHIVEI LUI PANTELIMON HALIPPA

După alegerile falsificate din noiembrie 1946, când a văzut care este cursul evenimentelor în România, Pantelimon Halippa a urcat arhiva ce o deţinea în podul casei sale din str. Alecu Donici nr. 32, a orânduit-o frumos în spatele coşului (hornului) şi a zidit-o cu cărămizi, realizând astfel o ascunzătoare aproape imposibil de depistat, în afara situaţiei că ar fost divulgată de cineva anume interesat şi în cunoştinţă de cauză. Cert este că, în pofida tuturor avatarurilor care au marcat viaţa şi existenţa lui Pantelimon Halippa, cu închisori în ţară şi U.R.S.S., dar şi a familiei, în general, secretul cu privire la existenţa acestei arhive a rezistat timp de 26 de ani. O parte din documente s-au mai deteriorat, din cauza faptului că, în cei peste 16 ani, cât Halippa a absentat din locuinţa sa, locatarii care au fost repartizaţi de autorităţi în casa respectivă nu s-au îngrijit de repararea acoperişului, care s-a degradat cu timpul şi a mai plouat peste documente.

Într-un context considerabil diferit, cel al destinderii politice din ţară, şi pe fondul preocupărilor sistematice ale liderului basarabean de a stârni interesul autorităţilor în legătură cu problema Moldovei Răsăritene, în vara anului 1972, Pantelimon Halippa a „dezgropat" documentele, înlăturând zidul din cărămidă, le-a dat jos din pod şi, împreună cu doi apropiaţi ai săi, a început să le trieze. Având deja unele contacte directe cu liderul basarabean, cât şi prin reţeaua informativă şi alte mijloace, Securitatea a fost la curent în legătură cu „redescoperirea documentelor" şi a trecut la realizarea unor măsuri combinative, în scopul predării arhivei, în întregime, „organelor de

www.dacoromanica.ro

stat competente, care o vor conserva şi valorifica, atunci când momentul istoric va permite acest lucru”[1].

Conform unui plan de măsuri întocmit de Direcţia a I-a a Securităţii, la 25 august 1972 şi aprobat de ministrul de Interne Ion Stănescu, au fost întreprinse o serie de acţiuni vizând influenţarea pozitivă a lui Pantelimon Halippa, în sensul de a-l determina să predea contra cost arhiva sa personală, cât şi scrierile recente, unei instituţii de stat. Având un caracter mai general, măsura îi viza şi pe alţi foşti politicieni şi oameni de cultură care deţineau documente de interes istoric, fiind întreprinsă în conformitate cu noile reglementări privind fondul arhivistic naţional. De menţionat că, fruntaşul basarabean, luând în considerare vârsta sa înaintată, dorea, de asemenea, să-şi ştie arhiva la „loc sigur”. Din documentele întocmite de Securitate rezultă că motivul imediat al acţiunii de influenţare a lui Halippa, pentru predarea arhivei, l-ar fi constituit „interesul pe care-l manifesta o putere străină faţă de unele lucrări scrise de «Horia» (unul din conspirativele folosite în cazul Halippa), pe care le deţinea la domiciliul său, şi intenţia clară a acestei puteri de a intra în posesia lor prin intermediul unui reprezentant diplomatic la Bucureşti”[2]. Aşa cum am putut constat într-unul din capitolele anterioare ale acestei lucrări, „puterea străină” era S.U.A., iar „reprezentantul diplomatic” Harry Barnes. Securitatea a mai stabilit că Halippa era hotărât ca unele acte şi documente să le trimită în străinătate, pentru a fi folosite de Anton Crihan din S.U.A., Sergiu Grossu din Franţa şi Ioan Păscăluţă din Canada, în activitatea pe care aceştia o desfăşoară în ţările respective, pentru susţinerea cauzei Basarabiei. „Pericolul” era cu atât mai „iminent”, cu cât Pantelimon Halippa reuşise să realizeze un „canal de legătură” cu Sergiu Grossu din Paris, prin intermediul unui comerciant vest-german, aflat în relaţii cu fiul său, Nicolae Radu Halippa.

În urma mai multor contacte şi discuţii, pe data de 27 decembrie 1972, doi specialişti ai Direcţiei Generale a Arhivelor Statului s-au prezentat la domiciliul lui Pantelimon Halippa, ridicând întreaga arhivă a acestuia, urmând ca după triere şi apreciere valorică, să-i dea o sumă de bani. Halippa nu a formulat nici un preţ asupra lucrărilor, dorind ca „documentele să fie folosite în binele neamului românesc, iar cât priveşte suma de bani, rămâne la aprecierea instituţiei”[3]. După plecarea autoturismului ARO încărcat cu documente, fruntaşul basarabean a lăcrimat şi, pe fondul neîncrederii sale nedepăşite integral, a întrebat retoric: „Ce-am făcut?! Cui le-am dat?!”[4].

[1] Arh. C.N.S.A.S., Dosar I 161960, vol. 3, f. 39.

[2] *Ibidem*, f. 37.

[3] *Ibidem*, vol. 4, f. 154.

[4] Apud. Vasile Mălureanu, *Istorie şi spionaj – Conservarea arhivei Pan Halippa*, în „Periscop”, Anul II, Numărul 2(6), Mai 2009, p. 83.

Le încredinţase statului român, care nu putea rămâne insensibil la gestul său, fiind recompensat în felul arătat într-un capitol anterior.

Arhiva ridicată cuprindea mii de pagini şi se referă la situaţia politică, economică şi socială a Basarabiei, în perioada 1910-1940, împrejurările în care a avut loc procesul istoric al Unirii acestei provincii cu România, în 1918, activităţile desfăşurate de personalităţile politice din timpul României Mari, vizând Basarabia. Era vorba de documente originale apreciate de specialişti la prima lectură ca fiind de o valoare deosebită. În acelaşi timp, arhiva ridicată conţinea un număr de 48 caiete scrise de Halippa, în care prezintă momente din viaţa şi activitatea Sfatului Ţării din Basarabia, sau versifică frumuseţile localităţilor şi bogăţiile pământului din acest teritoriu.

O importanţă apreciată ca excepţională o prezintă corespondenţa personală a lui Halippa cu diferite personalităţi ca Ion Pelivan, Ion Inculeţ, Ion Buzdugan, Alexandru Boldur, Ion Antonescu, Alexandru Vaida Voevod, Ion Mihalache, Nicolae Titulescu, Gheorghe Cristescu şi mulţii alţii, care tratează o varietate largă de aspecte ale situaţiei social-economice şi politice din ţară. străinătate. De asemenea, erau expuneri, conferinţe, schimb de mesaje cu diverşi oameni politici referitor la apartenenţa acestor teritorii la România. Multe din aceste momente erau autentificate şi prin fotografii. „Nu există dosar să nu fie interesant, nu există filă să nu captiveze, fondul este de mare preţ şi va aduce multe noutăţi”[5] – aprecia un specialist al Arhivelor Naţionale într-un studiu referitor la Fondul personal Pantelimon Halippa.

Avându-se în vedere că de arhiva lui Halippa avea cunoştinţă mai multe persoane din străinătate – unii chiar „exprimându-şi dorinţa de a intra în posesia unor documente” – organele de Securitate îşi propuneau să ia în continuare măsuri de a lansa în cercul de relaţii al lui „Basarab” (numele de cod al funtaşului basarabean) ideea că acesta a predat şi valorificat propria arhivă, cu scopul: a) de a tempera pe „unii” care-l vizitau şi-l sfătuiau să „agite”, în ţară şi străinătate, problema Basarabiei şi Bucovinei; b) ca „Basarab”, dându-şi seama că a fost rău sfătuit de unii apropiaţi ai săi, preferă ca pe viitor „să se ocupe de starea sănătăţii sale şi a soţiei”[6].

După predarea documentelor de arhivă, la 9 februarie 1973, un specialist de la Direcţia Generală a Arhivelor Statului, împreună cu un lucrător al Ministerului de Interne, au preluat de la Pantelimon Halippa un

[5] Crisanta Podăreanu, *Fondul personal Pantelimon Halippa*, în „Revista Arhivelor”, nr. 2/1993, p. 17; Vasile Mălureanu, *loc. cit.*, p. 84-85; Vezi pe larg Idem, *Contribuţii la apărarea unor valori importante ale patrimoniului istoric şi cultural naţional*, în „Analele Academiei de Informaţii”, nr. 9-10/2004-2005, p. 76-95.

[6] Arhiva C.N.S.A.S., Dosar I 161960, vol. 3, f. 155.

număr de 13 cărţi, pe care acesta a acceptat să le ofere Arhivelor Naţionale, pentru biblioteca documentară. Dintre acestea se remarcă o lucrare masivă, în şase volume, *Istorija rusko-japonskoy vojny* (*Istoria războiului ruso-japonez*), cuprinzând, în text, un număr mare de ilustraţii care reprezintă scene, obiective şi peisaje din desfăşurarea acestui conflict. Celelalte cărţi se referă, în majoritate, la trecutul Basarabiei şi la situaţia acestei provincii între cele două războaie mondiale. Valoarea totală a acestor cărţi se ridica, potrivit baremului anticariatelor la suma de 3.100 lei[7].

Pentru „influenţarea şi apropierea" de organele de Securitate, lui Pantelimon Halippa i s-a organizat o excursie pe litoral şi pe un traseu care a străbătut judeţele Ilfov, Ialomiţa şi Constanţa – „ocazie cu care «Horia» (un alt nume de cod folosit în cazul fruntaşului basarabean) a luat contact direct cu realităţile prezente ale construcţiei socialiste în România, realităţi pe care nu le cunoştea, datorită izolării în incinta locuinţei sale, de mai bine de 15 ani"[8]. A fost, de asemenea, plimbat prin unele cartiere bucureştene şi, prin împrejurimile Capitalei. Prin intermediul său, s-a încercat, de asemenea, determinarea şi a altor persoane deţinătoare de documente şi lucrări de valoare istorică să le predea organelor statului, precum: Ion Văluţă, Iorgu Tudor, Bogdan Nicolae, Maria Pelivan – soţia lui Ion Pelivan, Lucia Pântea – soţia lui Gherman Pântea, soţia lui Anatolie Moraru, soţia lui Sebastian Teodorescu, soţia lui Grigore Cazacliu, Octavian şi Mihai – fii lui Onisifor Ghibu, toţi din Bucureşti, şi Gheorghe Năstase, Vasile Harea, Ion Mihăilă şi Atanasie Chiriac, din Iaşi.

Organele de Securitate au acţionat pentru verificarea şi depistarea altor persoane, foşti politicieni, oameni de stat sau rude ale acestora, care ar mai deţine documente de interes istoric[9]. Au fost vizate cu prioritate rudele lui: Iuliu Maniu, Ion Mihalache, Mihai Popovici, Gheorghe (Ghiţă) Popp, Ion Brătianu, I. Gh. Duca, Gheorghe Tătărăscu, Nicolae Titulescu, Titel Petrescu. S-a acţionat, de asemenea, asupra lui: Ion Hudiţă – fost secretar general al P.N.Ţ.; Corneliu Coposu – secretar general adunct al P.N.Ţ.; Ion Jovin – medic curant al lui Iuliu Maniu; Victor Anca – vicepreşedinte al organizaţiei P.N.Ţ. din Transilvania; Nicolae Carandino – director al ziarului „Dreptatea"; A.I. Mureşanu – ziarist, fost redactor la „Dreptatea"; Ion Puiu – fost preşedinte al Tineretului Naţional Ţărănesc la nivel naţional; Dumitru Radu Ioaniţescu – membru în C.C. al P.N.Ţ.; Vasile Lepădatu –

[7] *Ibidem*, f. 141. Nota-raport a D.G.A.S., din 10 februarie 1973, semnată de arhivist principal Tudor Mateescu.

[8] *Ibidem,* vol. 3, f. 39.

[9] *Ibidem*, vol. 6, f. 185-187. Planul de măsuri în acţiunea „Biblioteca". Vezi şi Vasile Mălureanu, *loc. cit.*, p. 85.

preşedinte al organizaţiei P.N.Ţ. Dobrogea; Ilie Lăzar din Cluj, fost secretar general al P.N.Ţ. şi alţii[10]. Ca urmare a fost întocmită o listă cuprinzând 112 persoane presupuse a deţine documente şi cărţi referitoare la Basarabia[11].

În zilele de 8-9 aprilie 1973, Pantelimon Halippa a însoţit o echipă formată din lucrători ai Securităţii şi ai Arhivelor Statului, într-o deplasare efectuată în localităţile Curtea de Argeş, Râmnicu Vâlcea, Drăgăşani, cu scopul recuperării unor documente care au aparţinut lui Ion Pelivan. Înainte de a fi arestat (4 mai 1950), pentru ca unele documente ce le deţinea să nu cadă în mâinile celor ce ar fi avut interes să le distrugă, Pelivan a făcut un pachet cu acestea şi le-a dat lui Vasile Slusar, fost învăţător-profesor şi director la Şcoala din comuna Călina, judeţul Vâlcea, până în anul 1953, când a ieşit la pensie. Întrucât după pensionare, Slusar a plecat din localitate, el a predat pachetul în cauză, spre păstrare, lui Nistor Popescu. După mai mulţi ani, acesta a transmis documentele respective lui Iosif Codreanu, inginer din Bucureşti, fiul lui Ioan Codreanu, fost membru în Sfatul Ţării. Acesta a luat o parte din documente, în care se releva activitatea dusă de tatăl său pentru Unire, şi pe care le-a pus la dispoziţia lui Anatolie Moraru, fost membru în Sfatul Ţării. În urma selecţiei, restul documentelor au fost restituite lui Nistor Popescu[12]. După cum îşi amintea Pantelimon Halippa, în posesia lui Anatolie Moraru s-a aflat un proces-verbal încheiat la una din şedinţele Sfatului Ţării, de o deosebită valoare documentară, întrucât cuprinde nominal toţi deputaţii care au participat la acea şedinţă. Însemnătatea acestui document este conferită de faptul că unii istorici sovietici susţin că la acea şedinţă au participat numai 40-45 membri ai Sfatului Ţării (şi nu 80, cât apar în procesul-verbal), şi în consecinţă, actele votate în reuniunea respectivă nu ar fi valabile, întrucât, chipurile, nu ar fi întrunit majoritatea de voturi a membrilor acestui organism. Exemplare ale acestor documente s-au aflat şi la Arhivele Naţionale din Bucureşti, dar au fost luate de sovietici, după 1944. Cert este că, în aprilie 1973, lucrătorii de la Ministerul de Interne au preluat de la Nistor Popescu „două coşuri mari cu documente care erau legate cu multă îngrijire”[13], şi care se află în prezent în custodia Arhivelor Naţionale.

Din materialele care au intrat atunci în evidenţele Arhivelor Statului mai menţionăm un număr de 30 documente predate de Ludmila Ciugureanu-Mihail – fiica fruntaşului basarabean dr. Daniel Ciugureanu – datând din anii 1917-1935, perioadă în care cel în cauză a deţinut, între altele, funcţia

[10] *Ibidem*, f. 184-185.
[11] *Ibidem*, f. 191-212.
[12] *Ibidem,* vol. 4, f. 73-78, 121-123.
[13] *Ibidem*, f. 74.

de şef al guvernului provizoriu de la Chişinău şi ministru pentru problemele Basarabiei, după Unire. O importanţă deosebită are documentul prin care dr. Ciugureanu l-a trimis pe mr. Adamovici, cu o însărcinare specială la Alexandru Marghiloman – primul ministru al României, în preajma realizării actului de la 27 martie 1918[14].

Potrivit relatărilor făcute de Halippa organelor de stat, o serie de documente importante „s-ar putea să se găsească la fiul lui Ion Inculeţ", care la vremea respectivă trăia în S.U.A. Afirmaţia se baza pe discuţiile purtate de fruntaşul basarabean cu fostul colonel de jandarmi Vladimir Sachelarie[15], unul dintre colaboratorii apropiaţi ai lui Ion Inculeţ, inclusiv în perioada ministeriatului acestuia (1933-1937). Sachelarie declarase că, la plecarea fiului lui Ion Inculeţ din ţară, el (Sachelarie) a pus în bagajele acestuia şi „pachete cu acte şi documente ale tatălui său"[16].

Această campanie a stârnit şi reacţii de nemulţumire în rândul unor basarabeni. Materialele informative ale Securităţii relevă că, de exemplu, Nichita Smochină era „foarte supărat" pe Halippa, din motivul că „l-a forţat să predea o serie de documente, Arhivelor Statului, pentru care nu a primit nimic în schimb". De altfel, Smochină îl acuza pe Halippa că ar fi... „omul securităţii"[17], ceea ce, în opinia noastră, cel puţin, este departe de adevăr. O anumită nemulţumire a apărut şi în cazul fiicei lui Ştefan Ciobanu (istoric, fost ministru al Culturii în Basarabia, în perioada 1918-1923), Ala Mancaş, care nu a primit nici o despăgubire din partea organelor de stat, pentru predarea arhivei tatălui său, întrucât neadresând vreo cerere scrisă în acest sens, s-a interpretat că a fost, de fapt, vorba despre o donaţie. Ioan Zelinschi din Arad, de asemenea, a făcut aprecieri negative la adresa basarabenilor care au predat Arhivelor Statului lucrările şi documentele cu caracter istorico-documentar ce le-au deţinut[18]. În ceea ce o priveşte pe Tania Bezviconi – soţia istoricului basarabean Gheorghe Bezviconi, decedat în anu 1966 – aceasta a pus condiţia că va preda documentele după ce va reuşi să publice cel puţin 2-3 din lucrările aflate în manuscris ale soţului său[19].

Cea mai mare nemulţumire a fost generată atunci când mai mulţi prieteni ai fruntaşului basarabean (Smochină, Sinicliu, Nitreanu ş.a.) s-au dus la Arhivele Statului pentru a cerceta documentele predate şi li

---

14 *Ibidem,* vol. 6, f. 228. Nota-raport din 21 februarie 1973.
15 Vezi Schiţe biografice.
16 Arh. C.N.S.A.S., Dosar I 161960, vol. 4, f. 157.
17 *Ibidem*, f. 123.
18 *Ibidem,* vol. 10, f. 258. Adresa I.J. Arad al M.I.– Securitate, din 10 ianuarie 1974.
19 *Ibidem,* vol. 6, f. 224. Raportul din 9 iulie 1973.

s-a spus că acest material nu poate fi cercetat întrucât nu a fost încă triat sau catalogat. Nitreanu i-a făcut reproşuri lui Halippa că a cedat acest material documentar, spunându-i că „probabil el nici nu se mai află măcar la Arhivele Statului, întrucât a fost dat ruşilor”[20]. În realitate, cea mai mare parte a acestor materiale au fost introduse la fondul secret al Arhivelor de Stat, având un regim special de cercetare. În faţa acestor argumente, fruntaşul basarabean ajunsese aproape să regrete că a cedat arhiva. În discuţiile pe care le avea cu diverse persoane din anturajul său, cu o tentă de vădită autoironie, îşi exprima adesea părerea de rău că a ajuns în situaţia: „Mi-am vândut arhiva, mi-am mâncat coliva”[21]. Suspiciunile legate de predarea arhivei au dus, pentru o perioadă, la reducerea numărului celor care-l vizitau, situaţie care era cauzată, însă, şi de măsurile întreprinse de organele de Securitate vizând „destrămarea” grupului de basarabeni din jurul său.

[20] *Ibidem,* f. 2 bis.

[21] *Ibidem*, vol. 20, f. 180 bis. Notă T.O. din 4 ianuarie 1974, privind cazul „Basarab”.

CAPITOLUL XVIII
PROBLEMA SUCCESIUNII LIDERATULUI BASARABENILOR

După eliberarea din închisorile regimului comunist, Pantelimon Halippa a fost liderul de necontestat al basarabenilor din ţară, care a acţionat neabătut pentru a menţine „focul viu" privind cauza naţională în problema Moldovei de Răsărit. În cadrul unei discuţii purtate în primăvara anului 1973, cu prietenii săi basarabeni, Halippa a afirmat că „este bătrân şi ar putea să moară foarte curând, fapt pentru care vrea – din prevedere – să stabilească încă de pe acum, cine îi va lua locul, cine îi va fi succesor"[1]. Având un interes propriu de a ajunge în fruntea organizaţiei neoficiale a basarabenilor, Elefterie Sinicliu nu a fost de acord cu luarea în discuţie a acestei probleme, motivând că „noi, basarabenii, nu suntem o organizaţie oficială, ci refugiaţi aici, care – din când – ne mai întâlnim, discutăm". După cum Halippa nu a fost ales de nimeni, tot aşa nu ar fi avut rost să se discute despre o succesiune sau moştenire. În opinia sa, cel care va fi un „şef al basarabenilor" după moartea lui Halippa, trebuia să fie ori cel mai în vârstă dintre ei, ori cel mai activ. Din cauza atitudinii adoptate faţă de Halippa, în problema succesiunii, ceilalţi basarabeni au tras concluzia că Sinicliu ar dori să fie cel care să preia conducerea basarabenilor din ţară. În luna noiembrie 1972, Elefterie Sinicliu fusese chemat la organele de Securitate şi avertizat asupra activităţii desfăşurate, în urma unei (presupuse) scrisori anonime din partea unuia/unora dintre cunoscuţii săi basarabeni. Prin anonima respectivă s-ar fi urmărit discreditarea lui Sinicliu. Din momentul

[1] Arh. C.N.S.A.S., Dosar I 161960, vol. 3, f. 295.

www.dacoromanica.ro

discuţiei menţionate, nu s-a mai ridicat problema succesiunii lui Halippa. În opinia lui Sinicliu, Halippa „şi-a dat seama că a ridicat o problemă care nu trebuia discutată". El şi-a manifestat intenţia de a sta de vorbă cu Halippa, „între patru ochi", pentru a nu face „greşeala de a lăsa scris undeva, cine să-i fie succesor, după moartea sa, întrucât nu fiinţăm ca o organizaţie şi nu ar avea rostul, putând da naştere la unele interpretări"[2].

Problema succesiunii a fost reluată, în cadrul unei discuţii purtate la domiciliul lui Halippa, în ziua de 27 iulie 1973, când acesta a apreciat din nou că problema Basarabiei trebuie avută mereu la ordinea zilei. Legat de acest aspect, a exprimat părerea că ar trebui ca încă de pe acum să se stabilească un succesor al său, care să-i continue activitatea dusă pe tărâmul luptei unirii Basarabiei cu România. A continuat spunând că s-a gândit ca acest succesor să fie Nicolae Halippa, fiul său, întrucât este la curent cu toate problemele, este bine văzut la serviciu şi mai ales este tânăr. Din modul cum a pus această problemă, informatorul „Avocatul" a tras concluzia că Halippa aştepta consimţământul celor veniţi în vizită. Cei de faţă însă nici nu s-au opus acestei propuneri, dar nici nu s-au declarat de acord cu ea. Nu au spus nimic. În faţa acestei lipse de reacţii explicite, informatorul a intervenit, spunând că „nu este cazul să alegem noi un succesor, întrucât nu suntem stat în stat" şi o atare „alegere" ar putea da naştere la interpretări. Problema se pune ca, după decesul lui Halippa, să existe un exponent al intereselor basarabenilor, care să ţină legătura cu oficialitatea, însă acesta „va fi ales de autorităţi, nu de noi"[3]. Autorităţile vor stabili cu cine vor sta de vorbă în această problemă, şi dacă vor sta de vorbă numai cu o persoană sau cu mai multe. Halippa a mai ridicat şi problema stabilirii celor care vor colabora cu succesorul său. Informatorul a spus că nici acest lucru nu trebuie să-l facă ei, întrucât „exponentul" ales de autorităţi îşi va alege el colaboratorii. Din tăcerea lui Sinicliu, Văluţă ş.a., „Avocatul" a tras concluzia că aceştia, ca foşti liberali din judeţul Orhei, ar dori ca succesorul lui Halippa să fie Elefterire Sinicliu[4], ceea ce, desigur, era adevărat. Grupul foştilor naţional-ţărănişti basarabeni manifesta, însă, rezerve faţă de Sinicliu, iar nemulţumirile faţă de acesta erau determinate şi de felul în care acesta procedase cu împărţirea locurilor de veci de la Mănăstirea Cernica[5].

Pe 1 august 1973, la domiciliul lui Pantelimon Halippa s-a organizat ziua de naştere a acestuia, cu participarea membrilor familiei şi a

[2] *Ibidem*, f. 296.
[3] *Ibidem,* vol. 4, f. 40.
[4] *Ibidem,* f. 41.
[5] *Ibidem,* f. 144.

prietenilor: Ion Văluţă, Iorgu Tudor, a preoţilor Dimitrie Balaur şi Secară, Teodor (Fedia) Păduraru, Nicolae Halippa, Alexandru Gonţa, Vasile Bilivschi, Octav Sarghețiu, Petre Ghiaţă, col. (r.) Panaitescu, Dumitru (Titi) Tănăsescu, Andrei Plămădeală, doamnele Halippa şi Halippa jr., Panişca, Ala Mancaş şi Munteanu. Cu acest prilej, s-au rostit discursuri în care a fost elogiată activitatea fruntaşului basarabean pe tărâm politic, cât şi în domeniul literar. În final, istoricul Alexandru Gonţa a luat cuvântul şi a spus că el vede în mişcarea unirii două mari personalităţi, pe Halippa şi pe Gherman Pântea. Gonţa nu şi-a mai putut continua alocuţiunea, întrucât afirmaţia sa a fost primită de asistenţă cu comentarii dezaprobatoare. Cei de faţă au fost unanim de acord că „Halippa nu poate fi pus pe acelaşi plan cu Pântea – care a apărut în viaţa publică a Basarabiei, deabia după 1917, fiind un produs al revoluţiei ruse"; Halippa merită să fie pus pe acelaşi plan cu „titanii" basarabeni, ca B.P. Haşdeu, Constantin Stere etc. Felicitându-l pe Halippa, oaspeţii i-au urat să trăiască 100 de ani şi „să-şi vadă visul cu ochii"[6].

Într-o convorbire din 3 august 1973, informatorul „Avocatul", l-a sfătuit pe Pantelimon Halippa să nu ridice problema succesiunii fiului său – ing. Nicolae-Radu Halippa – după moartea sa, întrucât „pentru moment nu se pune o astfel de problemă. După decesul său, va fi considerat şef al basarabenilor, nu persoana pe care o vom alege noi, ci acela cu care va găsi de cuviinţă oficialitatea să trateze cu ea". Informatorul a apreciat în continuare că ing. Nicolae Halippa este deja un nume, este pregătit atât profesional, cât şi politiceşte şi mai ales se confundă cu numele tatălui său, atât de apreciat în lumea basarabenilor. „Nu este nevoie să-l alegem noi ca urmaş al dvs., fiindcă se va impune de la sine"[7], a conchis „Avocatul", care, se înţelege, că nu susţinea doar o idee personală, ci şi pe cea a organelor de Securitate. Pantelimon Halippa a fost de acord cu cele spuse de informator, astfel încât problema respectivă putea fi considerată „închisă".

Referitor la Nicolae Radu Halippa, o notă-raport a Securităţii, din 3 februarie 1973, consemna că „îşi petrece mai tot timpul rezolvând probleme de serviciu, unde este apreciat ca muncitor. În cursul anului 1972 a fost trimis de serviciu pentru câteva zile la Praga, pentru rezolvarea unor probleme profesionale. Nu şi-a creat un cerc de prieteni cu care să meargă la un şpriţ sau să iasă cu familiile în oraş". Când era mai tânăr – se arăta în continuare în materialul Securităţii – cel în cauză „nu apărea mai de loc în biroul tatălui său, unde veneau în vizită diferite persoane care purtau o serie de discuţii referitoare la Basarabia. Se retrăgea în camera sa, la etaj şi

[6] *Ibidem,* f. 43.
[7] *Ibidem*, vol. 5, f. 14.

citea. În ultimii ani, deşi nu participă decât rareori la discuţiile ce se poartă în biroul tatălui său, s-a mai desprins din izolarea sa şi a acţionat pe linia ponderării tatălui său în unele din acţiunile sale”[8]. Potrivit notei-raport, Nicolae Radu Halippa ar fi avut un „rol destul de important” în determinarea tatălui său de a preda organelor de stat, arhiva sa. Concluzia organelor de Securitate era clară: Nicolae Radu Halippa este „omul care, după ce tatăl său va deceda, va rămâne cea mai importantă figură a basarabenilor şi de sfatul său vor ţine cont în acţiunile lor, atât basarabenii din ţară, cât şi cei din străinătate”[9]. O previziune, care trebuie să recunoaştem, nu era lipsită de temei, având în vedere evoluţiile ulterioare şi, mai ales, rolul pe care cel în cauză îl va juca în cadrul mişcării naţionale a basarabenilor, ca preşedinte al Asociaţiei Culturale Pro Basarabia şi Bucovina, după 1990.

În ultimi ani de viaţă, Pantelimon Halippa milita pentru o „organizaţie unită, care să fie capabilă să facă ceva atunci când cineva le-ar fi cerut concursul”. El ar fi vrut ca această organizaţie a unioniştilor „să fie înregistrată oficial şi să acţioneze legal, nu clandestin”[10]. Visul lui Halippa mergea, însă, prea departe, iar autorităţile nu erau dispuse să accepte funcţionarea într-o formă legalizată a unei asemenea organizaţii. Nu e mai puţin adevărat că, într-o formă nerecunoscută oficial, şi atent monitorizată de organele de Securitate, o asemenea organizaţie activa într-un mod semiclandestin, aceasta fiind practic nucleul din ţară, care va pune bazele deja amintitei Asociaţii Pro Basarabia şi Bucovina.

Un alt proiect al fruntaşului basarabean a fost cel al înfiinţării unei „case memoriale” în locuinţa sa din str. Al. Donici nr. 32, unde a trăit şi a lucrat o bună parte din viaţă, pentru ca aceasta să rămână posterităţii ca un „loc de amintire”. În acest sens, el dorea să-şi împodobească biroul de la domiciliu cu tablouri, acte şi diverse opere ale scriitorilor de origine basarabeană, cu scopul de a transforma acest birou într-un „centru memorial”, care era convins că „va veni timpul când va fi privit şi apreciat la adevărata lui valoare istorică”[11]. Pentru realizarea proiectului, Halippa a şi vorbit cu doi pictori basarabeni şi anume: Paul Codiţă – un fost elev de-al său de la şcoala normală din Chişinău şi Jeni Eftodi, precum şi cu diverşi cunoscuţi, pentru furnizarea de material documentar. Din păcate, proiectul nu a putut fi materializat pe timpul vieţii lui.

---

8 *Ibidem,* vol. 4, f. 146.
9 *Ibidem,* f. 147.
10 *Ibidem*, vol. 5, f. 18.
11 *Ibidem,* vol. 4, f. 251.

CAPITOLUL XIX
ULTIMII ANI DE VIAŢĂ

Până în ultima clipă de viaţă, Pantelimon Halippa nu a încetat să spere în realizarea visului basarabean. Într-o discuţie cu un apropiat al său, din dimineaţa de 8 martie 1975, vorbind cu seninătate despre inevitabilul sfârşit, îi mărturisea următoarele: „Dragă... eu mă duc, mă prăpădesc, ca un cântec bătrânesc. Aşa cum glăsuiau şi străbunii şi te-aş ruga,... pe cine întâlneşti din fraţii noştri din Basarabia, spune-le să vină să mă vadă, căci o să-mi facă plăcere. Căci, dacă eu voi pleca dintre cei vii, aceasta e legea firii, nu te poţi opune ei, dar mă chinuie faptul că n-o să mai prind ziua cea mare, de a revedea Bsarabia adusă la sânul scumpei noastre patrii, România. Gândurile mele se furişează, ceas de ceas, pe ponoarele Basarabiei, se cuibăresc între zidurile cetăţilor din Soroca sau Tighina şi parcă – din depărtare – le aud glasul; cu aceasta mă culc şi cu aceasta mă scol. Vreau să le vorbesc fraţilor noştri de peste Prut, să nu uite că pravoslavnicii ruşi au purtat sâmbetele şi neamului nostru şi că, dacă întorci reverul medaliei acestora, pe rever este scris: «Sovieţia», care, în fond, nu e altceva decât continuarea politicii pravoslavnicilor. Vreau să le spun fraţilor de peste Prut, să nu-şi uite neamul nostru, din care facem parte, căci numai aşa vor fi vrednici urmaşi ai unui Ştefan cel Mare”[1].

Demersurile întreprinse în această perioadă de fruntaşul basarabean atestă atitudinea sa intransigentă, el nefăcând nici un compromis în susţinerea interesului naţional, inclusiv în condiţiile în care regimul comunist din România devenea tot mai represiv. Elocvent în acest sens este amplul

[1] Arh. C.N.S.A.S., Dosar I 161960, vol. 6, f. 4. Nota sursei „Săraru”, din 15 martie 1975.

www.dacoromanica.ro

memoriu pe care el l-a adresat lui Nicolae Ceauşescu, în toamna anului 1975. După expunerea detaliată a situaţiei istorice şi juridice a Basarabiei, Pan Halippa atrăgea atenţia; „Nu avem dreptul să ne resemnăm, nici să tăcem, când este vorba de sângele fraţilor noştri. Nu putem face astfel de tranzacţii cu nimeni. Nu putem să trecem sub tăcere adevăruri vitale pentru existenţa neamului şi ţării noastre. «Complotul tăcerii» se va întoarce într-o zi împotriva noastră. Nu trebuie să tăcem nici de dragul armoniei şi frăţiei socialiste, căci ar fi o falsă armonie şi pseudofrăţie, care ne surpă pământul de sub picioare. Prin tăcere ne lipsim nu numai pe noi de dreptul de a vorbi în numele unei cauze sfinte, ci şi pe urmaşii noştri... O minciună perpetuată la nesfârşit devine cu timpul adevăr şi lege nouă. Acest fenomen trebuie să-l evităm nu numai pentru noi, ci pentru urmaşii noştri, pentru a ne merita numele pe care îl avem şi pământul sfinţit cu sânge de martiri. *Căci Moldova nu este a mea şi nici a voastră, ci a urmaşilor urmaşilor noştri, până în veac*”[2]. Cu referire strictă la lucrările Conferinţei pentru Securitate şi Cooperare în Europa (1975), fruntaşul basarabean amintea că „ruşii la Helsinki au ridicat problema inviolabilităţii hotarelor silnice impuse de ei şi stabilite după al Doilea Război Mondial şi nimeni nu a avut curajul să crâcnească. Ne întrebăm, oare luminaţii noştri conducători, care în atâtea împrejurări vitrege au dat dovadă de curaj, omenie, luciditate şi previziune politică, n-ar putea ridica la viitoarele conferinţe internaţionale şi problema hotarelor noastre străvechi, răşluite de lăcomia şi neomenia rusească?...

Împotriva minciunii şi silniciei singura armă demnă de luptă este luminosul adevăr. Să luăm aminte că vom răspunde cu toţii în faţa poporului nostru şi a urmaşilor lui până în veac. Cei care astăzi ne făuresc istoria să ţină seama, să ne înalţe columnă de granit adevărată spre lumină, şi nu o lespede de mormânt pe inima cea mare, fierbinte şi vie a neamului românesc”[3].

La 1 august 1978, Pantelimon Halippa şi-a sărbătorit, la domiciliul său din Bucureşti, str. Alecu Donici nr. 32, împlinirea a 95 ani de viaţă. Au venit să-l felicite circa 70-80 persoane, majoritatea basarabeni, precum: Elefterie Sinicliu, Nichita Smochină, Andrei şi Nicolae Plămădeală, preoţii Vasile Ţepordei şi Alexandru Culescu. Printre invitaţi s-a aflat şi profesorul Radu Păiuşan[4] din Timişoara. Cu această ocazie, s-au rostit alocuţiuni la adresa

[2] Pan Halippa, *Publicistică*, Colecţia „Testament”, Fundaţia Culturală Română, Chişinău, 2001, p. 249.

[3] *Ibidem*, p. 249, 252.

[4] Vezi pe larg Dr. Radu Păiuşan, *90 de ani de la Unirea Basarabiei cu România (27 martie 1918). O întâlnire cu un corifeu al Marii Uniri: Pantelimon Halippa*, în „Clio”, Seria a treia, Revistă de cultură istorică pentru românii de pretutindeni, Anul VIII, Nr. 1, Timişoara, 2008, f. 1-2.

sărbătoritului, evidenţiindu-se meritele sale în activitatea desfăşurată pe tărâm politic şi social. S-a dat citire, de asemenea, unui memoriu trimis, cu câteva zile înainte, de confraţii săi basarabeni, „onor Consiliului de Stat", în care se arată activitatea de stânga a sărbătoritului în timpul ţarismului, lupta pentru independenţa şi apoi unirea Basarabiei cu România, opera socială şi literară desfăşurată între cele două războaie mondiale, faptul că după 1944 a fost judecat în Rusia pentru „trădare de ţară fără a se preciza care ţară", deportat în Siberia, beneficiar al unei amnistii sovietice, dar cu toate acestea deţinut în continuare câţiva ani de autorităţile române. În memoriu se solicita ca „onor Consiliul de Stat" să-i acorde lui Halippa, la această zi aniversară, „atenţia cuvenită"[5]. Din partea prietenilor i s-a înmânat sărbătoritului o medalie jubliară pe care şi-a arborat-o pe panglica tricoloră pe care o avea pe revere. Pe aversul medaliei scria în limba latină: *„Ad Gloriam perenne – Pro Patria semper"* („Veşnic în luptă pentru glorie, pentru patria nemuritoare"). După citirea unei scrisori venite din Canada pe numele lui Ioan Păscăluţă, s-a recitat o poezie al cărei titlu – „Stejarul" îl întruchipa pe „luptătorul de o viaţă Pan Halippa"[6]. Întreaga asistenţă a intonat apoi cântecul „Limba noastră este o comoară", mai mulţi participanţi la festivitate susţinând că această melodie trebuie să fie „imnul Basarabiei şi poate peste câţiva ani imnul întregii ţări româneşti". Luând cuvântul în încheiere, Halippa a spus că Basarabia a dăruit României oameni mari precum Haşdeu, Stere şi chiar „păcătosul de Halippa". A fost acuzat pentru că a donat actualului guvern român documente privitoare la regiunea dintre Prut şi Nistru, dar „aceste documente vor folosi pentru stabilirea drepturilor româneşti asupra Basarabiei". El a concluzionat că „pe cale paşnică ar trebui ca guvernul nostru să soluţioneze cu guvernul sovietic litigiul privitor la Basarabia"[7]. S-au purtat apoi discuţii despre necesitatea ca toţi basarabenii să ţină treză ideea revenirii Basarabiei la România, iar unii participanţi au exprimat ideea că ar trebui să se ia legătura cu presa occidentală pentru a fi făcută cunoscută problema basarabeană şi „modul cum se procedează pentru rusificarea naţiunii moldoveneşti"[8]. În final, s-au făcut urări ca Halippa să asiste la viitoarea unire etc.

Cu doar câteva luni înainte de a trece în eternitate, în octombrie 1978, Pantelimon Halippa a avut o discuţie cu fiul său, ing. Nicolae Radu Halippa şi Elefterie Sinicliu, referitoare la unele evenimente internaţionale şi situaţia din Basarabia. Exprimându-şi convingerea că „problema

[5] Arh. C.N.S.A.S., Dosar I 161960, vol. 13, f. 49.
[6] *Ibidem,* f. 51.
[7] *Ibidem,* f. 52.
[8] *Ibidem,* f. 54.

teritoriului Basarabiei" poate fi rezolvată atât în urma unor evenimente interne cât şi datorită complicaţiilor posibile în situaţia internaţională, cei trei considerau că trebuie să fie pregătiţi „şi să profite – înaintea Ucrainei – de a lua Basarabia "[9]. În acest context, sus-numiţii au hotărât ca la 21 noiembrie 1978, să aniverseze deschiderea Sfatului Ţării printr-o întâlnire cu „basarabeni de nădejde", cu care să realizeze un schimb de păreri şi să-şi completeze informaţiile ce le deţin despre Basarabia. Până la data respectivă, ei erau preocupaţi de a „selecta" persoane de încredere, în special intelectuali, elemente tinere, capabile să formeze un nucleu de oameni pregătiţi şi hotărâţi să susţină în continuare problema Basarabiei. Pe lângă alcătuirea listei invitaţiilor, care urma să fie analizată săptămânal de cei trei interlocutori, aceştia erau preocupaţi să încredinţeze conducerea acţiunii lor „tovarăşului Alexandru Bârlădeanu sau episcopului (viitorul mitropolit) Antonie Plămădeală, apreciind că atragerea de partea lor a unor asemenea persoane, ar constitui «o mare operă»"[10]. În legătură cu acţiunile preconizate de cei menţionaţi, organele de Securitate au întreprins măsuri pentru cunoaşterea acestora, în vederea prevenirii „unor fapte ce ar putea dăuna intereselor statului nostru"[11].

Neobositul Pantelimon Halippa a continuat lupta pentru Basarabia românească până în ceasul morţii sale, intervenite în noaptea de 30 aprilie 1979, la venerabila vârstă de 96 de ani. Pe 3 mai, Uniunea Scriitorilor a dat un anunţ în presă, arătând că „prin încetarea din viaţă a poetului Pan Halippa, literatura noastră pierde pe unul dintre cei mai devotaţi slujitori ai ei"[12]. Tot pe 3 mai, rudele şi prietenii l-au înmormântat la cimitirul de la mănăstirea Cernica, locul de veşnică odihnă a mai multor basarabeni. La ceremonie au fost prezenţi prof. Alexandru Bârlădeanu, acad. Iorgu Iordan şi alţi intelectuali, în majoritate basarabeni. În discursul rostit cu această ocazie, Ion Văluţă, fost membru în Sfatul Ţării, a evidenţiat activitatea patriotică de înaltă ţinută a „marelui stegar al românismului..., neînfricat şi destoinic înnăscut luptător-entuziast", Pantelimon Halippa, arătând că aceasta „îi asigură înscrierea numelui său la loc de cinste în Panteonul iluştrilor luptători pentru redeşteptarea şi unitatea poporului român, pentru menţinerea continuităţii de conştiinţă, a demnităţii şi independenţei naţionale"[13]. După prezentarea câtorva date de referinţă ale

[9] *Ibidem,* f. 44. Nota-raport din 20 octombrie 1978.

[10] *Ibidem*, f. 39-39 bis.

[11] *Ibidem,* f. 39 bis.

[12] „România Liberă" din 3 mai 1979.

[13] „Limba Română. Revistă de ştiinţă şi cultură", Chişinău, nr. 1-2 (37-38), 1998, p. 85.

vieţii şi activităţii celui dispărut, vorbitorul a arătat că „odată cu începerea misiunii sale de luminător, prin viu grai şi mai ales prin scris, a început şi calvarul vieţii lui Pan Halippa. Nici persecuţiile ohranei şi ale poliţiei ruseşti, nici închisorile şi deportările nu-l intimidează, ci dimpotrivă, el continuă cu deosebită însufleţire şi aproape fanatică vigoare, activitatea de înalt patriotism, combătând şi înfruntând cu deosebit curaj şi dârzenie nedreptatea, abuzul, dar mai ales fenomenele şi practicile perfide – ţariste – de genocid". Cu referire indirectă la realităţile din spaţiul sovietic, Văluţă a menţionat apoi că „asemenea practici continuă să mai existe încă în secolul nostru, denumit secolul redeşteptării şi liberării naţionalităţilor, de autodeterminare a popoarelor, când întreaga omenire, pe plan mondial, condamnă şi combate imperialismul, rasismul, şantajul, ameninţarea şi asuprirea cu forţă a popoarelor şi practicile criminale de genocid, considerate (conform definiţiei) drept una dintre cele mai grave crime împotriva umanităţii, constând în exterminarea unor grupări naţionale, etnice, rasiale sau religioase..."[14].

Într-un superb panegiric prezentat cu acelaşi prilej, bunul prieten al fruntaşului basarabean, avocatul Adrian Brudariu a adus un „omagiu cernit, omului, românului, scriitorului care a fost: Pantelimon Halippa". El a arătat că l-a cunoscut pe fruntaşul basarabean când era elev de liceu la Iaşi iar Pantelimon Halippa era student al Universităţii din Iaşi adus de C. Stere. Apoi l-a reîntâlnit în viaţa politică, stabilindu-se un „consens de simţire şi gândire", constatând că „îl rodea suferinţa confraţilor săi pe care îi ajuta după putinţă"; l-a sfătuit pe Halippa să-şi scrie memoriile şi să doneze statului documentele istorice pe care le poseda, ceea ce a şi făcut. În acest fel, arăta vorbitorul, „istoricii şi cercetătorii de azi şi de mâine vor putea avea la dispoziţie – întregul material literar, istoric şi politic din vasta sa activitate efectivă timp de 80 de ani"[15]. Exprimând bucuria pentru faptul că Uniunea Scriitorilor participă efectiv la festivitatea funebră a ilustrului său membru – Pan Halippa, Brudariu ţinea să observe „cât de departe suntem de epoca 1964, când la înmormântarea lui Păstorel Teodoreanu din ziua de 15 martie 1964 (Uniunea – *n.n.*) a putut să trimită doi reprezentanţi: pe Nichifor Crainic şi pe Adrian Maniu cu o jerbă de flori, şi care nu au cutezat să spună câteva cuvinte – la rugămintea mea precum nici preotul nu a rostit cele de cuviinţă, aşa de mare era frica şi teroarea de care am fost salvaţi – slavă Domnului!". Brudariu a arătat apoi, cum atunci a fost nevoit să rostească un panegiric improvizat, pentru care Mihai Ralea i-a mulţumit. Dorinţa fierbinte a lui Pantelimon Halippa – a arătat el, în

[14] *Ibidem*, p. 86.

[15] Arh. C.N.S.A.S., Dosar I 161960, vol. 15, f. 76.

continuare – era ca toţi români de pretutindeni să se găsească într-o singură ţară, fiind cu toţii de-un neam, de-o limbă, de o lege: „Pentru acest ideal a luptat prin scris şi prin grai, ca oriunde s-ar găsi o fărâmă din neamul românesc, trebuie să ţinem seama de ea”. A menţionat că „nici un român, nici o energie nu este de prisos când luptă pentru consolidarea în adâncime a României. Patriotismul nu este incompatibil cu umanitarismul. Poţi să-ţi iubeşti neamul fără să doreşti umilinţa neamurilor cu care trebuie să-ţi împleteşti activitatea spre a realiza Armonia Socială, Pacea Universală”. Arătând că acestea erau ideile lui Pantelimon Halippa, vorbitorul a amintit că „o datorie elementară ne comandă să ne înfrânăm patimele, să dăm glas sentimentelor de recunoştinţă cu care o naţie este datoare faţă de personalităţile proeminente ale vieţii sale culturale, sociale şi naţionale. Generaţiile actuale au datoria să treacă cu uşurinţă, peste vremurile grele prin care au trecut, cu jertfa lor înaintaşi, care stau mărturie ca pietre de temelie... pe care s-a zidit şi s-a durat, pe veşnicie Statul Român de azi... ”[16]. El a relevat că Moldova lui Ştefan cel Mare a dat poporului român „valori nepieritoare culturale şi luptători neînfricaţi pentru Dreptate şi Adevăr”, pomenind dintre aceşti „nenumăraţi luptători cu vorba sau cu fapta” pe Bogdan Petriceicu Haşdeu, Mihail Kogălniceanu, Alecu Russo, Alexandru şi Andronachi Donici, Generalul Alexandru Averescu, Gavril Muzicescu, Anton Pan, Vasile Stroescu, Constantin Stere, care cu toţii „fac parte din patrimoniul valorilor noastre naţionale”. Printre aceste valori, Pantelimon Halippa ocupă un loc de cinste. Aducând o îndurerată închinare şi un omagiu corpului neînsufleţit al prietenului Pantelimon Halippa, al cărui suflet „devine o culme care trece peste hotarele noastre”, Adrian Brudariu a încheiat „acest dureros adio”, cu aceleaşi cuvinte pe care le-a rostit la Iaşi în ziua de 1 mai 1918 la mormântul lui Barbu Ştefănescu Delavrancea, în biserica Banu Profesorul Ion Petrovici:

„Odihnește-te în pământul țării tale pentru care ai trudit.

Culcă-te cu fața spre răsărit ca să vezi numai florile care răsar din văi și nu zăbranicul care se lasă peste munți.

Aducă-ți vântul numai sunetul lanțurilor cari cad și nu a cătușelor care se prind.

Visează ce nu ai putut vedea și uită ceea ce ai văzut”.

În final, vorbitorul a pronunţat:

„Facă cel de Sus ca memoria lui Pantelimon Halippa să rămână fecundă precum a fost fapta sa și curajul pe care l-a avut în viață. Următor unei tradiții și datini milenare să spunem: Fie-i țărâna ușoară!”[17].

[16] *Ibidem,* f. 77.

[17] *Ibidem*, f. 78.

Într-o discuţie ulterioară cu fiul celui dispărut, Nicolae Radu Halippa, Alexandru Bârlădeanu arăta că înmormântarea lui Pantelimon Halippa a fost „un fel de demonstraţie politică şi naţionalist-patriotică”, iar cuvântările rostite cu acest prilej au fost „foarte frumoase”[18].

Trecerea în eternitate a lui Pantelimon Halippa a fost consemnată şi de publicaţii ale exilului românesc. Observând că Uniunea Scriitorilor din ţară se limita a zice că ea pierde doar „pe unul dintre cei mai vechi membri ai săi”, fără a se face nici o referire la faptul că acesta şi-a dedicat întreaga viaţă cauzei supreme a Basarabiei şi, implicit, cauzei întregului neam românes, publicistul Sava Gârleanu sublinia într-un articol publicat în revista „Carpaţii”, ce apărea la Madrid: „O credem şi-i dăm dreptate în privinţa „vechimii”. Iar asupra motivelor restrângerii şi „modestiei” în această declaraţie nici nu mai întrebăm”. După ce arăta că a trecut în viaţa de dincolo „un proeminent militant Basarabean, un devotat Român şi un mare Patriot”, publicistul menţionat releva că acesta „n-a plecat dintre compatrioţi fără a le lăsa mesaj. Acesta constă în opiniunea sa exprimată răspicat ca Basarabia să revină în graniţele României, aceasta fiind singura condiţie firească a adevăratei ei prosperităţi şi a menţinerii etnosului ei românesc. Credinţa noastră nestrămutată, a tuturora este că această dreptate se va împlini”[19].

Duminică 10 iunie 1979, la patruzeci de zile de la moartea lui Pantelimon Halippa, exilul românesc din Canada a organizat, la Toronto, un parastas. Cu acest prilej, Ioan Păscăluţă şi alţi basarabeni au rostit discursuri prin care a fost evocată personalitatea celui dispărut. Acelaşi lucru a fost făcut în cadrul unor emisiuni ale postului de radio „Europa Liberă”.

Acest autentic Apostol al Unirii ne oferă modelul unei vieţi exemplare a unui om iubit şi respectat pentru excepţionalele lui calităţi, democrat sincer şi aprig luptător pentru întregirea neamului nostru românesc. În urma sa stă – măreaţă şi pilduitoare – o viaţă de luptă şi de demnitate luminoasă.

---

[18] *Ibidem,* vol. 23, f. 44 bis.

[19] Sava Gârleanu, *Pan Halippa,* în „CARPAŢII – Revistă de Cultură şi Acţiune Românească în Exil”, Anul XXV, Nr. 21-22, Decembrie 1979 / Ianuarie-Februarie 1980, Madrid.

SCHIŢE BIOGRAFICE

Alexandru Bârlădeanu (n. 25 ianuarie 1911, Comrat, pe atunci în Rusia, azi în Republica Moldova – d. 13 noiembrie 1997, Bucureşti) a fost un economist şi om politic român, ministru, membru al Academiei Române. În anul 1943 a devenit membru al Partidului Comunist din România. În perioada Dej a regimului comunist a deţinut funcţii importante în aparatul de partid şi de stat, îndeosebi pe problematica economică, fiind unul din principalii responsabili ai relaţiilor în cadrul C.A.E.R. În mai 1961 a fost decorat cu medalia „A 40-a aniversare de la înfiinţarea Partidului Comunist din România". Devenit indezirabil în timpul regimului Ceauşescu, a fost înlăturat din funcţiile pe care le deţinea. În 1989 a fost unul din semnatarii scrisorii celor şase (foşti lideri ai P.C.R. care îl criticau pe Nicolae Ceauşescu). În 22 decembrie 1989, ca urmare a revoluţiei, a devenit membru în Consiliul Frontului Salvării Naţionale, iar apoi în Biroul Executiv al Consiliului Provizoriu de Uniune Naţională. A fost senator al României în legislatura 1990-1992, ales în municipiul Bucureşti pe listele F.S.N., fiind o vreme preşedintele Senatului.

Emil Bodnăraş (n. 10 februarie 1904, Iaslovăţ, judeţul Suceava – d. 24 ianuarie 1976, Bucureşti), originar dintr-o familie mixtă – tatăl său, Ion Bodnăraş (14 august 1871-31 martie 1924), era funcţionar de etnie ucraineană, iar mama sa, Elisabeta Bodnăraş (2 martie 1879-22 iunie 1958), era de etnie germană. A avut un frate mai mic, Manole Bodnăraş (1909-1985), care era fotograf de meserie. A urmat Liceul Militar din Câmpulung Moldovenesc, absolvit „cu distincţie" (1924); Facultatea de Drept de la Universitatea „Al. I. Cuza" din Iaşi; Şcoala Militară din Timişoara (1927, ca şef de promoţie) şi Şcoala specială de ofiţeri de artilerie din Bucureşti

(1930, ca şef de promoţie). După absolvirea Şcolii de ofiţeri de artilerie, Bodnăraş a fost avansat la gradul de locotenent şi încartiruit în garnizoana din Cernăuţi. Cariera militară ca ofiţer de artilerie a fost întreruptă de un conflict cu un membru al Casei Regale a României. În una dintre variante se afirmă că a avut o aventură amoroasă cu soţia unui comandant al său şi s-ar fi compromis astfel. A fost transferat într-o garnizoană din Basarabia, unde a fost contactat de elemente comuniste, devenind spion sovietic. În februarie 1932, Emil Bodnăraş dezertează din armată şi fuge în U.R.S.S. Nu se cunoaşte cu ce s-a ocupat în Uniunea Sovietică, dosarul său de cadre de la Moscova menţionând ocupaţia de contabil, practicată între anii 1932 şi 1935 la Moscova şi Astrahan. La Moscova, Bodnăraş a frecventat Şcoala superioară a serviciilor speciale sovietice. Emil Bodnăraş s-a reîntors în mod ilegal în România în 1935, pentru a îndeplini misiuni speciale încredinţate de G.R.U. – spionajul militar sovietic. A fost recunoscut în tren şi denunţat de unul dintre foştii săi colegi de şcoală. În mai 1935 a fost condamnat la 10 ani de muncă silnică pentru dezertare în timp de pace şi sustragere de acte. După rejudecarea procesului, i s-a redus condamnarea la numai cinci ani de închisoare şi executându-şi pedeapsa la Braşov, Doftana şi Caransebeş, iar în anul 1940 a devenit membru al P.C.R. În noiembrie 1942, este eliberat din penitenciarul de la Caransebeş. Ajunge la Galaţi, unde a fost adăpostit de fratele său, Manole. Aflat în libertate, Bodnăraş se alătură facţiunii „naţionale" a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej. La Târgu-Jiu, simulând o criză de apendicită, este internat în aceeaşi celulă de spital cu „bolnavul" Gheorghiu-Dej. Acolo sunt puse la punct manevrele de anihilare a secretariatului PCdR, condus de Foriş, se fac planuri de alianţe pentru crearea unui front popular cu Partidul Comunist şi se decide evadarea lui Dej. În anul 1944, Bodnăraş s-a deplasat la Bucureşti şi a luat legătura cu Constantin Pârvulescu şi cu Iosif Rangheţ, pretinzând că este mandatarul Kremlinului, în vederea reorganizării Partidului Comunist. Împreună, cei trei au complotat pentru înlăturarea din funcţia de secretar general al P.C.R. a lui Ştefan Foriş, acuzat că ar fi trădător şi agent al Siguranţei. După bombardamentul de aviaţie asupra Bucureştiului din 4 aprilie 1944, Bodnăraş şi Rangheţ l-au capturat pe Foriş şi l-au forţat cu pistolul la tâmplă să-şi semneze demisia. Ajuns la casa conspirativă unde se afla Ştefan Foriş, Bodnăraş i-a prezentat acestuia un mesaj venit, după cum susţinea el, din partea Internaţionalei Comuniste, prin care conducerea partidului era destituită, iar toate legăturile, inclusiv cifrul conspirativ (adică numele membrilor şi casele conspirative), trebuiau predate noii conduceri. De asemenea, conducerea veche trebuia să se pună la dispoziţia conducerii desemnate. Triumviratul Pârvulescu–Rangheţ–Bodnăraş a deţinut

conducerea partidului până la evadarea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej din închisoare în august 1944. Bodnăraş s-a ocupat de organizarea unor organizaţii paramilitare clandestine (gărzile patriotice), cărora în timpul perioadei comuniste a istoriei româneşti li s-a dat o importanţă exagerată. Împreună cu colonelul Dumitru Dămăceanu a coordonat activităţile de sabotare a porţiunii de front numită „Poarta Iaşului" din Moldova în timpul ofensivei sovietice din august 1944, aşa-numita „Operaţiune Iaşi-Chişinău". La data de 23 august 1944, Emil Bodnăraş (cu numele conspirativ de inginerul Ceauşu) a participat împreună cu Lucreţiu Pătrăşcanu, ca reprezentanţi ai P.C.R., la lovitura de stat organizată de către Regele Mihai pentru răsturnarea de la putere a guvernului mareşalului Ion Antonescu. A făcut parte din grupul de comunişti care l-a preluat în custodie pe mareşalul Ion Antonescu şi pe ministrul Mihai Antonescu. Cei doi au fost ţinuţi prizonieri într-o casă conspirativă a partidului mai înainte de a fi predaţi autorităţilor militare sovietice. Bodnăraş a devenit membru al Comitetului Central şi al Biroului Politic al Partidului Comunist Român în urma alegerilor din 1945. Din anul 1946 a fost deputat al P.C.R. în toate legislaturile Marii Adunări Naţionale. Între martie 1945 şi noiembrie 1947 a fost secretar general la preşedinţia Consiliului de Miniştri însărcinat cu supravegherea serviciilor secrete şi şeful Serviciului Secret al Armatei. În această calitate, a deţinut rangul de subsecretar de stat la Preşedinţia Consiliului de Miniştri (1 decembrie 1946-5 noiembrie 1947). El s-a ocupat de organizarea fraudării alegerilor parlamentare din 1946 şi de înscenarea de la Tămădău.A fost unul dintre cei mai importanţi oameni politici în vremea lui Gheorghiu-Dej, fiind în permanenţă legătură cu serviciile secrete sovietice, cărora le prezenta rapoarte regulate asupra activităţii tuturor liderilor comunişti români, după cum s-a dovedit mai târziu în cazul lui Ana Pauker. În timpul în care în fruntea Partidului Comunist s-a aflat Gheorghe Gheorghiu-Dej, Bodnăraş a ocupat mai multe funcţii importante, după cum urmează: ministrul forţelor armate (5 noiembrie 1947-4 octombrie 1955), cu gradul de general-colonel; ministrul transporturilor şi telecomunicaţiilor (20 martie 1957-27 aprilie 1959); vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri (20 august 1954-4 octombrie 1955, 20 martie 1957-17 martie 1965); prim-vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri (4 octombrie 1955-19 martie 1957). Ca ministru al apărării a coordonat activitatea de sovietizare a armatei. Bodnăraş a trimis un număr de tineri români credincioşi cauzei comuniste la Moscova pentru a studia în diferite şcoli militare. Printre aceştia s-a aflat şi Nicolae Ceauşescu, care i-a devenit colaborator apropiat lui Bodnăraş, fiind avansat la gradul de general şi de comisar politic al forţelor armate. Bodnăraş a rămas unul dintre cei mai

apropiaţi colaboratori ai lui Dej până la moartea acestuia din 1965, opunându-se în această perioadă restructurării partidului propuse de Iosif Chişinevschi şi Miron Constantinescu. În timpul Revoluţiei din Ungaria din 1956, Bodnăraş a fost însărcinat cu înăbuşirea oricăror reacţii de sprijin din partea românilor a revoluţionarilor maghiari. În noiembrie 1956, a făcut parte din delegaţia condusă de Gheorghiu-Dej care a vizitat Republica Populară Ungară şi a purtat discuţii cu János Kádár pe tema înăbuşirii revoluţiei maghiare. A avut un rol cheie în influenţarea deciziei lui Nikita Hruşciov de retragere a Armatei Roşii de pe teritoriul României în 1958. După moartea lui Gheorghiu-Dej la 19 martie 1965, Bodnăraş, unul dintre cei mai influenţi membri ai Biroului Politic, a avut o contribuţie hotărâtoare în alegerea în fruntea partidului a tânărului Nicolae Ceauşescu în detrimentul altor doi candidaţi: Gheorghe Apostol şi Alexandru Drăghici. Bodnăraş a devenit unul dintre colaboratorii loiali ai lui Ceauşescu. Pentru o perioadă, a continuat să mai deţină funcţia de prim-vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri (18 martie 1965-8 decembrie 1967), după care a fost numit în funcţia de vicepreşedinte al Consiliului de Stat (1967-1976), funcţie importantă, dar fără pârghii de decizie în stat. El a rămas totuşi, până la moartea sa, unul dintre cei mai influenţi membri ai elitei comuniste. A fost distins cu înalte ordine şi medalii. Emil Bodnăraş a decedat la data de 24 ianuarie 1976 în Bucureşti şi, spre deosebire de ceilalţi lideri ai partidului care erau înmormântaţi la Monumentul Eroilor Comunişti din Parcul Libertăţii, rămăşiţele sale pământeşti au fost puse într-un sicriu de metal masiv şi înmormântate, la dorinţa sa, într-o criptă de lângă biserica construită pe banii lui în satul natal, Iaslovăţ din judeţul Suceava. Comuna Milişăuţi (astăzi oraş, unde a fost înglobat satul natal Iaslovăţ) a fost denumită *Emil Bodnăraş* în perioada de la moartea liderului comunist şi până în anul 1996. În prezent, în faţa Căminului Cultural din satul natal se află amplasat un bust al său.

Burton (Yost) Berry (n. 31 august 1901, Fowler, Benton County, Indiana – d. 22 august 1985, Zürich, Elveţia), a fost diplomat al Statelor Unite ale Americii şi colecţionar de artă. După ce a urmat studiile în domeniul chimiei, la Universitatea Indiana din Bloomington şi la Paris, în anul 1928 a intrat în serviciul diplomatic al S.U.A. şi a îndeplinit misiuni în: Turcia (1929-1931; 1943), Grecia (1938), România (1944-1946). Ca reprezentant al S.U.A. în Comisia Aliată de Control, Burton Berry a încercat să diminueze abuzurile sovietice. După cel de-al doilea război mondial, a fost director în Departamentul de Stat, coordonator al relaţiilor pe spaţiile din Africa, Asia de Sud şi Orientul Apropiat (1947), diplomat

în Ungaria (1948), ambasador în Irak (1952-1954). După retragerea din serviciul diplomatic, a trăit la Istanbul, Beirut, Cairo şi, în sfârşit, la Zürich, unde a şi murit. Pe timpul vieţii a colecţionat numeroase lucrări de artă şi piese numismatice din ţările în care a lucrat sau le-a vizitat, o mare parte a acestora aflându-se la Muzeul de Artă al Universităţii Indiana.

Vasile Bilivschi (n. 3 mai 1907, Capilanca, Basarabia – d. 4 martie 1977, Bucureşti), fiul lui Sofronie şi Achilina, ziarist şi profesor, cu ultimul domiciliu în Bucureşti, str. Poenaru Bordea nr. 18. Potrivit documentelor securităţii, între anii 1935-1936, a fost membru al unei organizaţii iredentiste ucrainene, făcând propagandă „naţionalistă". În perioada 1950-1958 a funcţionat ca redactor la ziarul „Novii Vik", ce apărea la Bucureşti.

Alexandru Boldur (n. 25 februarie 1886, Chişinău – d. 18 octombrie 1982, Bucureşti), a obţinut diploma de licenţă în drept la Universitatea din Sankt-Petersburg, în anul 1910, după care a fost numit asistent la catedra de drept a acestei universităţi. În 1918 a fost numit profesor de istorie la Institutul juridic superior din Sevastopol, iar în 1924 a revenit în ţară, stabilindu-se la Iaşi. A funcţionat ca profesor de istorie la Universitatea din Iaşi şi director al Institutului de istorie naţională „A.D. Xenopol" din acelaşi oraş, până în anul 1947, când s-a pensionat. Şi-a dedicat întreaga viaţă cercetării ştiinţifice a istoriei poporului român, cu accent pe problematica Basarabiei, motiv pentru care în perioada comunistă nu a putut fi publicat, decât foarte puţin, în ţară. În schimb, i s-au editat unele lucrări în străinătate, dintre care menţionăm *Istoria Moldovei în timpul lui Ştefan cel Mare* (cu o prefaţă de Pamfil Şeicaru), publicată în anul 1971, la Editura lui Traian Popescu de la Madrid, Spania. Mai multe lucrări i s-au publicat şi în ţară, după 1990. Ultimul domiciliu: Bucureşti, str. Dr. Ioan Raţiu nr. 2, et. 2, ap. 4.

Adrian Brudariu (n. 26 august 1893, Dobrovăţ, judeţul Iaşi – d. 1977, Bucureşti), fiul lui Constantin şi Profira, absolvent al Facultăţii de drept, doctor în ştiinţe juridice, de profesie avocat. Înainte de război, a activat în cadrul Partidului Naţional Ţărănesc – aripa dr. Nicolae Lupu. Între 1939 şi 1942 a fost decan al Baroului de avocaţi din Timişoara. După război s-a înscris în Frontul Plugarilor, fiind preşedinte al organizaţiei din judeţul Gorj. Pentru activitatea desfăşurată în P.N.Ţ., autorităţile comuniste l-au arestat în ziua de 2 decembrie 1956, la Timişoara. A fost eliberat de la Jilava, pe 13 ianuarie 1958. Ultimul domiciliu: Bucureşti, B-dul Republicii nr. 56.

Chiriacel Cazacu (n. 8 martie 1906, Bucureşti – decedat), fiul lui Petre şi Ecaterina, absolvent al Şcolii Politehnice din Bucureşti (1930), de

profesie inginer miner, a fost angajat la minele din Petroşani. Din anul 1949 a lucrat la Direcţia Generală Sovrom Cărbune, iar din 1952 până la pensionare a fost salariat al IPROMIM, în calitate de inginer proiectant. În 1945 a fost arestat şi internat în lagărul de la Caracal, fiind reţinut până în 1946, pentru acuzaţia de „activitate antiromânească şi antisovietică".

Atanasie Chiriac (n. 27 martie 1891, Corjova, Basarabia – d. Iaşi), a lucrat ca funcţionar la diverse instituţii publice din Chişinău. A fost membru al Sfatului Ţării, care a votat Unirea Basarabiei cu România, în ziua de 27 martie 1918. Din evidenţele securităţii rezultă că nu este cunoscut cu activitate politică, nici înainte şi nici după 23 august 1944. În perioada regimului comunist, nu a întreţinut relaţii cu ceilalţi membri ai Sfatului Ţării şi nici cu alţi basarabeni.

Ștefan Ciobanu (n. 1883, Talmaza, judeţul Tighina, Basarabia – d. 28 februarie, 1950, Bucureşti) a fost un istoric şi academician român, autor al unor lucrări importante despre literatura română veche, cultura românească în Basarabia sub ocupaţie rusească, demografia Basarabiei, susţinător fervent al introducerii limbii române în şcolile din Basarabia, vicepreşedinte al Academiei Române între 1944-1948.

Anton Crihan (n. 12 iulie 1893, Sângerei, Basarabia – d. 9 ianuarie 1993, Saint-Louis, SUA), a absolvit la Odessa facultatea de Economie. Fiind ofiţer în anii primului război mondial, a organizat cohortele moldoveneşti pentru apărarea populaţiei basarabene de jafurile şi atacurile provocate de soldaţii armatei ruse dezorganizate şi dezmembrate în anii 1917-1918. Ca membru al Sfatului Ţării, a votat Actul Unirii Basarabiei cu Regatul Român. A fost ales deputat în Parlamentul României în anii 1919, 1920, 1922 şi 1923, şi a îndeplinit funcţii ministeriale şi în învăţământ. În 1934 susţine la Sorbona (Paris) teza de doctor în ştiinţe economice. Din 1934 până în 1945 este profesor la Iaşi şi membru important al Partidului Naţional-Ţărănesc din România. Este autorul Legii Agrare pentru Basarabia, în baza căreia a fost înfăptuită împroprietărirea ţăranilor din contul marilor latifundiari. A fost distins de Guvernul României Regale cu ordinele „Regele Ferdinand" în gradul de ofiţer şi ordinul „Steaua României" în gradul de ofiţer. Din 1946, trece în ilegalitate. În 1950 pleacă în Franţa, ulterior – în Statele Unite ale Americii. Aici a fost cooptat în conducerea Consiliului Naţional Român ca reprezentant al P.N.Ţ., calitate în care a desfăşurat o intensă activitate anticomunistă. Din cauza unor neînţelegeri de ordin organizatoric şi financiar, intervenite între conducătorii C.N.R., în iulie 1964, Anton Crihan s-a retras din conducerea acestui organism şi s-a mutat de la New York la

Saint Louis, unde va locui până la sfârşitul vieţii. Relaţiile dintre Anton Crihan şi Pantelimon Halippa s-au răcit după 1970, ca urmare a criticilor aduse de Halippa lui Crihan, că nu ar activa îndeajuns pentru susţinerea cauzei Basarabiei în străinătate, cât şi a unor neînţelegeri cu Ioan Păscăluţă din Canada. Deşi izolat în străinătate şi criticat de cei din ţară, Anton Crihan nu a renunţat la activităţile vizând demonstrarea faptului că Basarabia şi Bucovina sunt teritorii româneşti, menţinând legături cu unii basarabeni din ţară, precum Vasile Harea din Iaşi, Ion Văleanu şi Elefterie Sinicliu din Bucureşti. A publicat cărţile *Capitalul străin în Rusia* şi *Unirea Basarabiei*, precum şi *Drepturile României asupra Basarabiei, văzute de istorici ruşi şi străini*. La constituirea Asociaţiei „Pro Basarabia şi Bucovina", a fost declarat preşedinte de onoare al acestei formaţiuni patriotice. A fost ultimul supravieţuitor din marea generaţie care a luptat pentru revenirea Basarabiei la Patria-mamă, închinându-şi întreaga viaţă Unirii. În 1993 i s-au făcut funeralii naţionale la Chişinău.

Gheorghe Cristescu (n. 10 octombrie 1882, satul Copaciu, jud. Ilfov – d. 29 noiembrie 1973, Bucureşti), de profesie plăpumar (de unde şi porecla), a fost membru al Comitetului Executiv al Internaţionalei Comuniste, secretar general al Partidului Comunist din România în perioada 1921-1924, când partidul este scos în afara legii. Din 1928 a activat ca membru al Partidului Socialist Unitar, condus de Leon (Litman) Ghelerter (1873-1945). În 1933, acest partid s-a unit cu Partidul Socialist (C. Popovici), desprins din P.S.D., formând Partidul Socialist din România. După 1936, Gheorghe Cristescu s-a retras din activitatea militantă. În anii 1950-1954 a fost arestat şi trimis la Canalul Dunăre-Marea Neagră, iar după eliberare a rămas într-un relativ anonimat. În timpul regimului Ceauşescu, a fost marginalizat şi pus sub supravegherea organelor de Securitate. A întreţinut o relaţie apropiată cu Pantelimon Halippa, având afinităţi şi opinii similare cu privire la o serie de aspecte politice.

Teodora Chemalle (n. 26 februarie 1900, Oliscani, jud. Orhei, Basarabia – d.?) absolventă a Institutului de Artă şi a Academiei Comerciale. A lucrat ca sculptor. A fost căsătorită cu un avocat, decedat înainte de 1944. Începând de la sfârşitul anilor '60 i-a acordat îngrijire prof. Onisifor Ghibu până la sfârşitul vieţii acestuia (3 octombrie 1972). A domiciliat în Bucureşti, str. Sfântul Spiridon nr. 2, ap. 6, et. II, unde basarabenii din jurul lui Halippa intenţionau să realizeze unele întâlniri în grupuri restrânse, dar care nu sunt confirmate de documentele consultate.

Daniel Ciugureanu (n. 1885, Hânceşti, Basarabia – d. 19 mai 1950, Turda) a fost medic în localitatea Hânceşti şi unul dintre promotorii

Unirii Basarabiei cu România. Pe 24 ianuarie 1918, Sfatul Ţării a votat în unanimitate pentru proclamarea independenţei Republicii Democratice Moldoveneşti. După ce Sfatul Ţării a votat unirea Basarabiei cu România, dr. Daniel Ciugureanu, a făcut parte, împreună cu Pantelimon Halippa, Ştefan Ciobanu şi Ion Pelivan, din delegaţia care a dus la Iaşi proclamaţia unirii Basarabiei cu România. Consiliul Director a fost dizolvat şi a fost înlocuit de Consiliul de Miniştri, iar ca prim-ministru al noii republici a fost numit Daniel Ciugureanu. După Unire a fost ministru fără portofoliu, reprezentând Basarabia, în patru guverne în perioada 9 aprilie 1918-30 noiembrie 1919. Arestat la 5/6 mai 1950, a murit în ziua de 6 mai 1950, la Turda, în timp ce era transportat, împreună cu alţi foşti demnitari spre penitenciarul Sighet. În duba care-l transporta la Sighet a avut un atac de congestie cerebrală. A fost dus la Spitalul din Turda, unde a decedat. Securitatea l-a înregistrat ca mort la 19 mai 1950, în penitenciarul Sighet.

Ipolit Derevici (n. 13 august 1897, Cuciocia, Basarabia – d. ?), fiul lui Gheorghe şi Elena, medic psihiatru, membru din ilegalitate al P.C.R., implicat în acţiuni subversive în Basarabia, condamnat în câteva rânduri. În perioada 1941-1950 a trăit în U.R.S.S., fiind o perioadă de timp medic personal al lui Molotov. În 1950 a revenit în ţară, la cerere. A funcţionat ca medic şi director al Spitalului nr. 9 din Bucureşti, iar după pensionare, în calitate de medic consultant la Policlinica nr. 9, cu ultimul domiciliu în Bucureşti, str. Chopin nr. 26.

Eftimie Gherman (1894-1980), fiu al unei familii sărace din Lăpuşnicu Mare, a fost nevoit să abandoneze şcoala după numai şase clase şi să muncească pentru a-şi întreţine familia. Din convingerea că în acest fel îşi poate ajuta semenii, s-a înrolat în mişcarea socialistă şi a ajuns deputat social-democrat în Parlamentul României, unde a activat între 1920 şi 1938. În 1947 a fost nevoit să fugă în Franţa, unde s-a alăturat Internaţionalei Socialiste şi Partidului Socialist Francez. A început să editeze „România muncitoare”, avându-i ca principali colaboratori pe Grigore Gafencu şi Virgil Ierunca. A colaborat cu radio BBC şi cu România Liberă. În 1977, s-a repatriat şi a murit în comuna natală.

Onisifor Ghibu (n. 31 mai 1883, Sălişte, comitatul Sibiu – d. 3 octombrie 1972, Cluj-Napoca) a fost un profesor român de pedagogie, membru al Academiei Române şi politician. După absolvirea şcolii primare la Sălişte, începe liceul la Sibiu (primele 6 clase) şi îl termină la Braşov (1902). Studiile universitare le face la Universitatea din Bucureşti, apoi şi le desăvârşeşte la Budapesta, Strasbourg şi Jena, în acest din urmă oraş universitar

trecându-şi şi doctoratul în filosofie, pedagogie şi în istorie universală (1909). În anul 1910 a fost numit inspector al şcolilor arhiepiscopiei Ortodoxe a Transilvaniei (Sibiu), în 1912 secretar al secţiei şcolare „Astra" şi membru în comitetele redacţionale ale revistelor „Luceafărul", Românul", „Transilvania", pentru ca, în 1914, să se refugieze la Bucureşti, împreună cu soţia sa. Aici a fondat publicaţia „Tribuna", împreună cu C. Bucşan şi Gh. Popp, devenind, de asemenea, membru al redacţiilor „Revistei generale a învăţământului", al „Buletinului Casei şcoalelor" şi al „Gazetei Ostaşilor". În 1916, în contumacie, a fost condamnat la moarte de Tribunalul militar din Cluj, pentru dezertare. Refugiindu-se în Basarabia, a întemeiat, alături de Pan Halippa, Partidul Naţional Moldovenesc. A început o luptă biruitoare pentru introducerea alfabetului latin în şcoală şi administraţie. În 1917, a editat „Școala Moldovenească" şi „Ardealul", aceasta din urmă preschimbându-se, la 24 ianuarie 1918, în cotidianul „România Nouă" – organ de propagandă pentru unirea politică a tuturor românilor. Onisifor Ghibu a fost, astfel, primul militant pentru unirea tuturor românilor într-un singur stat. Caracterul său de luptător pentru românismul de pretutindeni îl făcu iubit în toate casele românilor, oriunde ar fi fost ele înălţate. În anul 1918 este numit secretar general al resortului de instrucţie din Consiliul Dirigent, fiind ales şi deputat în Marele Sfat al Transilvaniei. Cu acest prilej, realizează preluarea Universităţii din Cluj, propunând şi înfăptuind organizarea ei pe baze româneşti (1919). Pentru ridicarea prestigiului noii instituţii de învăţământ superior, intervine şi reuşeşte să-l aducă în ţară pe marele savant Emil Racoviţă, ajutându-l să înfiinţeze la Cluj primul institut de speologie din lume. Tot acum, Onisifor Ghibu este numit la noua universitate ca profesor, fiind ales totodată membru corespondent al Academiei Române. În anul 1918 este numit secretar general al resortului de instrucţie din Consiliul Dirigent, fiind ales şi deputat în Marele Sfat al Transilvaniei. Cu acest prilej, realizează preluarea Universităţii din Cluj, propunând şi înfăptuind organizarea ei pe baze româneşti (1919). Pentru ridicarea prestigiului noii instituţii de învăţământ superior, intervine şi reuşeşte să-l aducă în ţară pe marele savant Emil Racoviţă, ajutându-l să înfiinţeze la Cluj primul institut de speologie din lume. Tot acum, Onisifor Ghibu este numit la noua universitate ca profesor, fiind ales totodată membru corespondent al Academiei Române. În calitatea sa de profesor, funcţionează până în anul 1945. La 31 octombrie 1956, el a adresat conducătorilor sovietici Nikita.S. Hruşciov, secretar general al P.C.U.S., şi Nikolai I. Bulganin, preşedinte al Consiliului de Miniştri al U.R.S.S., prin care solicita dreptul la autodeterminare al românilor din Basarabia şi Nodul Bucovinei şi retragerea trupelor sovietice din România. Pe 10 decembrie

1956, O. Ghibu a fost arestat şi depus la penitenciarul din Sibiu. A fost condamnat apoi la 5 ani închisoare corecţională. A supravieţuit condiţiilor grele de detenţie numai datorită faptului că dr. Petru Groza, pe patul de moarte, cu câteva ore înainte de a intra în comă, i-a cerut lui Gh. Gheorghiu-Dej, care venise să-l viziteze, să aprobe graţierea şi eliberarea din închisoare a patru vechi cunoscuţi ai săi, printre care şi O. Ghibu, rugăminte care i-a fost îndeplinită în ianuarie 1958, când a fost eliberat, fixându-i-se domiciliul obligatoriu la locuinţa sa din Sibiu. Opera lui Onisifor Ghibu numără peste 100 de lucrări pe teme majore de pedagogie, istorie culturală şi a bisericii.

Alexandru Gonța (n. 10 august 1918, Glodeni, Basarabia – d. 24 ianuarie 1977, Bucureşti), fiul lui Ioan şi Maria. A urmat cursul primar în satul Mălăieşti, judeţul Bălţi, între 1925-1929, iar apoi seminarul Veniamin Costache din Iaşi, între 1929-1937. Din 1937 până în 1941 a frecventat cursurile Facultăţii de Teologie din Iaşi, iar după obţinerea licenţei s-a înscris la Facultatea de drept şi Facultatea de litere şi filozofie ale Universităţii din Iaşi, pe care le-a urmat între 1942 şi 1946. În perioada 1942-1947 a îndeplinit funcţia de paleograf la Arhivele Statului din Iaşi, lucrând în paralel ca profesor la Şcoala Medie Tehnică tot din Iaşi. În anii 1947-1948, a fost profesor şi director la Şcoala Medie Mixtă din comuna Ioneşti, raionul Botoşani. Între 1949-1951 a îndeplinit funcţia de asistent universitar la catedra de Istorie a Românilor, a Universităţii din Iaşi. Între 1951 şi 1960 a fost cercetător ştiinţific la Institutul de Istorie al Academiei, filiala din Iaşi, La atestare (1960), pentru „lipsă de activitate ştiinţifică”, a fost trecut în funcţia de documentarist ştiinţific I la sectorul de istorie feudală dezvoltată, funcţie pe care o îndeplineşte până în 1965. S-a transferat apoi la Institutul de Istorie (devenit ulterior Institutul de istorie „N. Iorga”) al Academiei Române, din Bucureşti. A publicat un număr apreciabil de lucrări ştiinţifice, fiind unul dintre puţinii specialişti cu o temeinică pregătire în problematica istoriei sociale şi agrare a Moldovei. Cunoştea bine paleografia slavă şi română, câteva limbi de mare circulaţie, a citit un mare număr de documente şi izvoare narative privitoare la istoria Moldovei în primul rând şi la trecutul românesc în general. La 27 ianuarie 1971, Alexandru Gonţa a depus împreună cu soţia şi cele două fiice, cereri de plecare definitivă din ţară, pentru a se stabili în S.U.A., unde avea acordată intrarea prin adresa expediată de Departamentul Justiţiei, Serviciul Imigrării şi Naturalizării, Ministerului Afacerilor Externe al R.S. România. În plus, la 23 februarie 1971, Ambasada S.U.A. din Bucureşti a intervenit la M.A.E. al României pentru a i se facilita lui Alexandru Gonţa întocmirea documentelor necesare pentru plecarea din ţară. După avizarea negativă a

cererilor depuse, cel în cauză a revenit la 11 august 1971 cu un memoriu la Comisia de Paşapoarte şi Vize, la care a ataşat şi o declaraţie de renunţare la cetăţenia română. Motivul principal care îl determina să ceară plecarea definitivă din ţară îl constituia faptul că, fiind cercetător la Institutul de Istorie „N. Iorga", nu a putut publica în cei 25 ani de activitate decât foarte puţine materiale. Această situaţie se datora faptului că el fiind specialist în istoria medievală, s-a ocupat de studiul izvoarelor referitoare la istoria Moldovei şi a Basarabiei, implicit – materiale care nu pot fi publicate în ţară, întrucât conţin argumente zdrobitoare cu privire la unitatea administrativ teritorială a acestui teritoriu în cadrul arealului românesc. Al Gonţa îşi mai motiva cererea prin aceea că este urmărit de organele de specialitate sovietice, fapt care în mod sigur era real. În căutarea unor posibilităţi pentru a-şi publica lucrările, Gonţa a intrat în contact cu mai multe persoane din străinătate, cărora le-a predat o parte din lucrările sale în mod clandestin. Încă din 1971, istoricul român îl contactase pe diplomatul american Harry Barnes, care i-a promis sprijin să-i publice unele lucrări ştiinţifice în S.U.A. La rândul său, acesta avea nevoie de sprijin personal pentru elaborarea lucrării sale de doctorat, a cărei tematică includea o componentă importantă referitoare la relaţiile româno-ruse, în preajma şi în timpul primului război mondial, aspect asupra căruia Gonţa era unul din specialiştii de bază. Din datele pe care le deţinea Securitatea, el avea a domiciliu său câteva zeci de lucrări, refuzate la publicare, cuprinzând 8.000 pagini şi pe care dorea să le publice, considerându-le ca o contribuţie pe care o poate aduce la apărarea demnităţii şi intereselor poporului român. Al Gonţa a murit în împrejurări suspecte, nici până astăzi nefiind elucidate pe deplin cauzele şi împrejurările decesului său prematur.

Nicolae Grossu (n. 20 mai 1910, Cubolta, judeţul Bălţi, Basarabia – d. ?), fiul lui Ion şi Maria, profesor, stabilit după război la Bucureşti, cu domiciliul în str. Serg. Niţu Vasile, nr. 52, bl. 7, ap. 25, sector 4. Este fratele lui Sergiu Grossu de la Paris, care prin intermediul său îi trimitea lui Pantelimon Halippa cărţi apărute în străinătate pe tema Basarabiei. Fraţii Grossu erau originari din aceeaşi comună – Cubolta – cu Pantelimon Halippa, ca şi soţia lui Nicolae Grossu.

Sergiu Grossu, (n. 1920, Cubolta, judeţul Bălţi, Basarabia – d. 2009, Bucureşti), fiul lui Ion şi Maria, licenţiat în filosofie, filologie modernă şi teologie, al Universităţii din Bucureşti. A activat clandestin în mişcarea religioasă „Oastea Domnului", interzisă de regimul comunist. În anul 1957, s-a căsătorit cu Nicoleta Valeria Bruteanu, nepoată dinspre mamă a lui Iuliu Maniu. În 1959 a fost arestat şi condamnat pe motive politice, la 12 ani de

detenţie grea. În urma unui decret de graţiere, a fost eliberat din închisoare în 1962. Împreună cu soţia sa, se hotărăşte să se refugieze în Occident şi cei doi soţi reuşesc să se stabilească în Franţa, în anul 1969. Aici s-a consacrat popularizării situaţiei religioase a credincioşilor din România comunistă şi din celelalte ţări comuniste, denunţând comunismul ca fiind duşmanul lui Hristos în lume. Începând cu anul 1971, a editat la Paris revista „Catacombes", care avea drept subtitlu: „mesager supraconfesional al Bisericii Tăcerii". Împreună cu soţia sa, iniţiază conferinţe la radio şi în numeroase oraşe din Franţa şi Belgia, pentru a scoate la iveală, în rândul francezilor şi belgienilor, adevărata soartă a credincioşilor din ţările comuniste. A publicat mai multe cărţi în străinătate, dintre care menţionăm *Pietre de aducere aminte* (sub pseudonimul Simion Cubolta), 1971, *Lanțul*, în limba franceză, un volum de poeme şi studiul teologic *Noul Testament*. În anul 1976, apare la editura pariziană Plon cartea autobiografică *Benie sois-tu, prison*, care a avut un mare succes atât în Franţa, cât şi în alte ţări, fiind tradusă în diferite limbi: engleză, germană, italiană, norvegiană şi în română. După stabilirea în străinătate a păstrat legătura cu Pantelimon Halippa, care îl considera „un continuator de nădejde al activităţii sale pusă în slujba Basarabiei".

Nicolae Radu Halippa (n. 9 iulie 1920, Chişinău – d. 14 februarie 1998, Bucureşti), fiul lui Pantelimon şi Eleonora Halippa, absolvent al Institutului Politehnic, inginer constructor, a lucrat în instituţii de cercetare şi proiectare în domeniul construcţiilor. Ca fiu al „criminalului de război" Pantelimon Halippa, în perioada stalinistă a regimului comunist, a suferit numeroase privaţiuni şi abuzuri. După relativa liberalizare a regimului, s-a implicat activ în sprijinirea demersurilor iniţiate de Pantelimon Halippa, în legătură cu problema Moldovei de Răsărit. A fostul unul din membrii fondatori şi preşedinte al Asociaţiei Culturale „Pro Basarabia si Bucovina", înfiinţată în anul 1990.

Vasile Harea (n. 13 iulie 1895, Suslenii de Jos, judeţul Orhei, Basarabia – d. 1987, Iaşi), fiul lui Gheorghe şi Maria, profesor de filologie şi istorie, militant pentru cauza naţională, membru în Sfatul Ţării, care a hotărât Unirea Basarabiei cu România, la 27 martie 1918. Între anii 1917-1940 a fost profesor şi o perioadă de timp director al liceului de băieţi din Chişinău. Membru al P.N.Ţ. În 1940 s-a stabilit la Iaşi, unde a funcţionat ca profesor la Universitatea „Al. Ioan Cuza". După pensionare a continuat activitatea de profesor consultant pe lângă catedra de limbă rusă a acestei universităţi. S-a aflat în relaţii apropiate cu Pantelimon Halippa şi ceilalţi „unionişti" din Bucureşti. A publicat articole cu conţnut istoric şi filozofic în „Cronica"

şi alte publicaţii din Iaşi. A elaborat mai multe lucrări de specialitate, dintre care menţionăm *Rolul presei în Unirea Basarabiei.*

Ion Hudiță (n. 1 august 1896, Bogdăneşti-Fălticeni – d. 21 martie 1982, Bucureşti), fiu al învăţătorului Vasile Hudiţă şi al soţiei acestuia Maria, născută Cârlănescu. A urmat cursurile şcolii primare din Bogdăneşti. Între 1908 şi 1912, elev la gimnaziului Alexandru Donici din Fălticeni. Între 1912 şi 1915, elev la Liceul Naţional din Iaşi. Între 1915 şi 1919, a urmat cursurile Facultăţii de Litere, secţia Istorie, ale Facultăţii de Drept şi ale Facultăţii de Ştiinţe, secţia de Geografie ale Universităţii din Iaşi. Obţine licenţa în drept în octombrie 1918, urmată de licenţa în geografie. În iulie 1919 obţine a treia licenţă, în litere şi filosofie, cu specialitatea istorie. Se căsătoreşte la 16 iulie 1921 (3 iulie pe stil vechi), la Zorleni, judeţul Vaslui, cu Emilia Popa. Naşi sunt folcloristul Mihai Lupescu şi soţia sa, Luţica. Vor avea două fiice, Ioana-Ruxandra-Genoveva, născută la Paris, căsătorită cu academicianul profesor Dan Berindei, şi Teodora, căsătorită cu profesorul Nicolae Zaharia. Profesor la Liceul Bogdan Petriceicu Hasdeu din Chişinău din 1919 până în 1921. În decembrie 1919 obţine, prin concurs, o bursă de studii a Casei Şcoalelor pentru a pregăti un doctorat în străinătate. Din 1 ianuarie 1928 şi până în toamna lui 1935 este conferenţiar de istorie diplomatică la Facultatea de Litere a Universităţii din Iaşi. În tot acest timp este şi profesor la Liceul Militar din Iaşi. Profesor de istorie a diplomaţiei la Academia de Înalte Studii Industriale şi Comerciale din Bucureşti începând din anul 1935 până în anul 1938. În toamna lui 1939 este numit profesor de etnografie şi genealogie la Şcoala de arhivistică din Bucureşti. Din 1941 este conferenţiar de istorie diplomatică în cadrul catedrei de istorie universală la Universitatea din Bucureşti. În paralel deţine şi o conferinţă la Facultatea de Litere şi Filosofie a Universităţii din Bucureşti. În 1943, în urma unui concurs, obţine titularizarea ca profesor de istorie a diplomaţiei, la aceeaşi Universitate. La 15 februarie 1947 este eliminat din învăţământ. Înscris în anul 1931 în Partidul Ţărănesc-Democrat al lui Nicolae Lupu, este ales deputat de Baia în anul 1932. În februarie 1934 Partidul Ţărănesc Democrat fuzionează cu Partidul Naţional Ţărănesc. După fuziunea partidelor conduse de Iuliu Maniu şi de Ion Mihalache, devine un membru marcant al Partidului Naţional Ţărănesc. În anul 1937 este ales din nou ca deputat de Baia. Era în acest timp şi preşedinte al organizaţiei P.N.Ţ. pentru judeţul Baia, precum şi membru al Delegaţiei permanente a partidului. În 1940 este, împreună cu Virgil Solomon, secretar general adjunct al P.N.Ţ., secretar general fiind Ghiţă Popp. Este membru, în 1944, al comitetului de acţiune pentru răsturnarea regimului Antonescu, ca delegat, împreună cu Ghiţă Popp, al

P.N.Ţ. În casa lui, din cartierul Vatra Luminoasă, se semnează, la 19 iunie 1944, pactul celor patru partide, care va fi pus în practică la 23 august 1944. Ministru al Agriculturii şi Domeniilor în al doilea guvern Sănătescu şi în guvernul Rădescu, până la 6 martie 1946. La alegerile din noiembrie 1946 este ales deputat de Baia, fără să-şi poată exercita mandatul. Arestat la 1 octombrie 1947 ca fost ministru. Fără a se emite mandat de arestare şi fără a fi judecat, este deţinut până la 22 decembrie 1955. Detenţie la Văcăreşti, Craiova şi Sighet. Cercetător principal la Institutul de istorie „Nicolae Iorga" la 1 februarie 1956. Pensionat în vara lui 1959. Din nou arestat în toamna lui 1961 şi supus cercetărilor. Din nou nu i se intentează proces. Este eliberat în luna iulie 1962. A continuat să lucreze şi după ieşirea la pensie la diverse studii istorice. A pus în ordine jurnalul zilnic pe care îl ţinuse pe aproape tot timpul vieţii, scriind peste douăzeci de caiete. A murit la 21 martie 1982 la Bucureşti, după o foarte scurtă suferinţă.

Ion Inculeț (n. 5 aprilie 1884, Răzeni, Basarabia – d. noiembrie 1940, Bucureşti, România), fiul lui Constantin şi al Mariei Inculeţ. A absolvit şcoala primară în satul natal, iar în anul 1894 este admis la Şcoala teologică din Chişinău, subordonată Seminarului teologic. A absolvit-o cu note foarte bune, obţinând dreptul de a se înscrie la Seminar. A studiat în acelaşi an cu viitorii deputaţi şi demnitari de stat Vasile Bârcă şi Pantelimon Erhan. A optat pentru o facultate de ştiinţe exacte şi s-a înscris într-adevăr la facultatea de fizică şi matematică a Universităţii Dorpat, însă după un an de studii s-a transferat la Universitatea Imperială din Sakt Peterburg, facultatea de fizică şi matematică, pe care a absolvit-o cu diplomă de gradul I. A avut recomandare pentru profesorat. În anii de studenţie la Petersburg din iniţiativa sa este creată asociaţia studenţilor basarabeni din Petersburg „Bessarabskoe zemliachestvo". După absolvirea universităţii concurează cu succes la postul de privat-docent, lucrând apoi la mai multe şcoli particulare din Petersburg, predând fizica, matematica şi astronomia. A fost secretar de redacţie la revistele „Vestnik Znania" şi „Nauchnoe obozrenie", editate de Wilhelm Bittner, în care a publicat mai multe articole de popularizare a ştiinţei, fără semnătură. În anul 1917 a fost deputat în Sovietul din Petrograd din partea eserilor. În aprilie 1917 a revenit în Basarabia, ca emisar al lui preşedintelui Guvernului Provizoriu Alexandr Kerenski, în fruntea unui grup de 40 de basarabeni, studenţi şi profesori din Petrograd, cu scopul de a adânci cuceririle revoluţiei din februarie. Este ales deputat în primul parlament al Basarabiei „Sfatul Ţării" împreună cu alţi basarabeni veniţi din Petrograd, din partea deputaţilor-ţărani. Iniţial concepţia politică a lui Inculeţ era una de transformări politice în cadrul

unei Rusii democratice şi înnoite. Însă, după preluarea puterii la Petrograd de către bolşevici prin putch-ul din Octombrie, Inculeţ a evoluat spre alianţa cu România. La 21 noiembrie 1917 a fost ales Preşedinte al Sfatului Ţării. La 6 ianuarie 1918 a avut loc tentativa de preluare a Puterii la Chişinău de către bolşevici. La 24 ianuarie „Sfatul Ţării" a proclamat cu majoritate de voturi independenţa Basarabiei faţă de Rusia, iar la 27 martie 1918 a proclamat cu majoritate de voturi Unirea cu România, în condiţiile în care Frontodel-ul şi alte fracţiuni minoritare îi cereau parlamentului insistent să păstreze legătura cu Rusia. Gherman Pântea, fost ministru în Guvernul Republicii Democratice, caracterizează astfel activitatea lui Inculeţ: „La 21 noiembrie 1917 se deschide Sfatul Ţării, organ care avea să vorbească în numele Basarabiei şi să decidă soarta ei. Preşedinte al acestui parlament a fost ales în mod unanim Ion Inculeţ. El întrunea toate calităţile pentru a ocupa această mare demnitate: era calm, abil, împăciuitor, şi mai cu seamă extrem de răbdător. La 10 octombrie 1918". Inculeţ a fost ales membru al Academiei Române la recomandarea lui Petru Poni. După Unire Ion Inculeţ a fost ministru al Basarabiei, ministru al sănătăţii publice, ministru de interne, ministru al comunicaţiilor şi vice-preşedinte al Consiliului de miniştri în Guvernul României, condus de Gh. Tătărăscu (1933-1937). Inculeţ s-a stins din viaţă ca urmare a unui atac de cord suferit în seara de 19 noiembrie 1940, existând, însă, şi unele opinii potrivit cărora s-a sinucis, ca urmare a situaţiei dramatice a pierderii Basarabiei şi a Nordului Bucovinei, în vara acelui an. Este înmormântat în Biserica Sfântul Ioan Botezătorul din Bârnova, aflată la periferia municipiului Iaşi. Ion Inculeţ a fost căsătorit cu principesa Roxana Cantacuzino. Din căsătorie au rezultat Ion I. Inculeţ, Doctor Honoris Causa al Universităţii Western Ontario (Canada), Membru de onoare al Academiei Române, director al centrului de electrostatică aplicată al Universităţii Western Ontario şi fratele acestuia, Georgel I. Inculeţ.

Grigore Filip Lupu (n. Basarabia – d. 1994, Bucureşti), învăţător şi profesor, înainte de război a fost membru al organizaţiei legionare. În perioada regimului comunist a funcţionat ca profesor la şcoala generală din comuna Moara Vlăsiei, jud. Ilfov. A întocmit mai multe lucrări referitoare la istoria Basarabiei, precum cea intitulată *Să nu te naşti la margine de ţară.* A fost unul din colaboratorii apropiaţi ai lui Pantelimon Halippa.

Haralambie Marchetti (n. 13 aprilie 1896, Galaţi – d. 1980 Bucureşti), fiul lui Neculai şi Rariţa, licenţiat în drept, a lucrat ca procuror militar la Chişinău. În anul 1928, pentru faptul că a cerut achitarea unor persoane învinuite de participare la dezordinele ţărăneşti ce avuseseră în 1924-

1926 la Tatar Bunar, a fost mutat disciplinar la Galaţi, înscenându-i-se un proces de „insultă a superiorului”. Pentru a nu avea neplăceri, a demisionat din funcţie şi a profesat în continuare avocatura. Încă din anul 1930, a intrat în P.N.Ţ. Graţie relaţiilor apropiate cu Pantelimon Halippa – şeful organizaţiei partidului pe Basarabia, ajunge prefect în judeţul Lăpuşna. În această calitate, datorită relaţiilor sale în lumea evreilor, socialiştilor şi comuniştilor, a fost supranumit „prefectul roşu”. În anul 1934, alături de alţi avocaţi de renume, a asigurat apărarea în procesul intentat la Chişinău, comunistului Petre Constantinescu-Iaşi. Trei ani mai târziu, l-a apărat, într-un proces cu largi implicaţii, pe Mihail Sadoveanu. Din anul 1937, a făcut parte din Blocul Avocaţilor Democraţi, organizaţie constituită sub directa îndrumare a P.C.R. În toamna anului 1940, în timpul guvernării legionare, a asigurat – la Buzău – apărarea unor muncitori, în favoarea cărora nu a vrut să pledeze nici un alt avocat, de teama represiunii legionarilor. În 1940 s-a stabilit definitiv în Bucureşti, cu ultimul domiciliu în str. Puţul de Piatră nr. 5, et. 2, ap. 5. Între 1945 şi 1948 a funcţionat ca inspector de asigurare în cadrul Sovrom-ului. În anul 1952 a fost arestat. După o şedere de 1 an în arestul Ministerului de Interne (str. Uranus) a fost internat administrativ la penitenciarul din Piteşti. În 1955 i s-a judecat procesul, fiind achitat la cererea procurorului. Ieşit bolnav din închisoare, în 1957 s-a pensionat. Pe data de 27 iulie 1973, a depus la C.C. al P.C.R. un dosar cu documente care îi atesta activitatea „antifascistă şi progresistă”, desfăşurată în trecut, solicitând să i se stabilească o pensie specială, dar la care nu a primit răspuns.

Gheorghe Năstase (n. 16 februarie 1896, comuna Hristiceni, jud. Soroca – d. 1975, Iaşi), fiul lui Ion şi Ana, licenţiat în istorie şi geografie, a fost deputat în Sfatul Ţării, care a hotărât Unirea Basarabiei cu România, la 27 martie 1918. În perioada interbelică, a fost membru al P.N.Ţ., acivând în Basarabia, fără a deţine însă o funcţie însemnată. A fost profesor în diverse instituţii şcolare din Basarabia, până în anul 1940, când s-a stabilit la Iaşi. Aici a funcţionat ca profesor de istorie şi geografie la Universitatea „Al. Ioan Cuza”, iar după pensionare a fost profesor consultant la catedra de istorie din cadrul acestei universităţi. Din datele existente în evidenţele de securitate rezultă că, în perioada regimului comunist, a trăit izolat, nu a întreţinut nici un fel de legături cu ceilalţi membri ai Sfatului Ţării, nici chiar cu Vasile Harea şi Atanasie Chiriac, care locuiau în acelaşi oraş cu el. Deşi istoric, nu a fost semnalat cu preocupări de redactare a unor lucrări pe tema Basarabiei, dar nici nu a fost cunoscut cu „atitudine dușmănoasă”, preferând, în general, o atitudine retrasă.

Nicolae Nitreanu, (n. 28 mai 1908, Baccilia, Basarabia – d. 1988, Bucureşti), fiul lui Petre şi Maria, de profesie învăţător, a lucrat la diverse şcoli din Basarabia, până în anul 1940. După război s-a stabilit cu domiciliul în oraşul Sibiu, lucrând ca învăţător la o şcoală generală, iar din 1954 a predat limba rusă la secţia serală a liceului nr. 3 din localitate. În anul 1969, ieşind la pensie, s-a mutat în Bucureşti. A fost foarte activ în cercetarea istoriei vechi a poporului român, elaborând lucrări contestate de unii specialişti, pentru tenta „protocronistă". În anii '70 a conlucrat îndeaproape cu Pantelimon Halippa, fiind un gen de „secretar" al acestuia, sprijinindu-l în activitatea de documentare, ţinerea la zi a arhivei personale, dar şi în redactarea şi dactilografierea unor memorii, cereri, adrese către oficialităţi sau personalităţi străine, unele dintre acestea fiind semnate împreună. Considerându-se că desfăşoară o activitate „incitatoare şi provocatoare", s-a aflat în atenţia organelor de Securitate, iar la 26 septembrie 1973 a fost avertizat pentru acţiunile întreprinse singur sau împreună cu Pantelimon Halippa. A lăsat la Arhivele Naţionale şi la alte instituţii deţinătoare de documente istorice un bogat fond, care îi poartă numele. Ultimul domiciliu: Bucureşti, str. Râul Mara nr. 10, bl. M4, ap. 14, sector 1.

Gheorghe Panișca (n. 1893, Adjud – d. 1971, Bucureşti), a studiat dreptul la Universitatea din Iaşi. După Unirea Basarabiei cu România s-a stabilit ca avocat la Orhei, unde, totodată, activează ca şef al organizaţiei Partidului Naţional Ţărănesc din judeţ. A fost, în mai multe rânduri, deputat în Parlamentul României Mari.

Ignacy Jan Paderewski (1860-1941), pianist, compozitor şi om politic. Preşedinte de onoare al „Comitetului de ajutorare a victimelor războiului în Polonia" (1914). La începutul anului 1915 a plecat în S.U.A., unde a desfăşurat o campanie susţinută în favoarea Poloniei independente. În august 1917 a fost ales preşedinte al „Comitetului Naţional Polonez", fondat la Lausanne, şi desemnat reprezentant al acestuia pe lângă guvernul nord-american. La sfârşitul anului 1918 a revenit în ţară, iar la 17 ianuarie 1919 a constituit un cabinet de uniune naţională în cadrul căruia deţinea portofoliul Externelor. În această calitate a avut o contribuţie majoră la recunoaşterea internaţională a noii Republici Polone de către Conferinţa de Pace de la Paris (1919). S-a retras din politică în 1921, revenind în 1930, ca lider al „Frontului Morges" (denumirea reşedinţei sale elveţiene). În 1940 a plecat în S.U.A., stabilindu-se la New York, unde a murit, la 21 iunie 1941. Anul 2000 a fost decretat de Seimul Republicii Polonia anul Paderewski.

Iorgu Tudor Panicica (n. 1885, Chişinău, Basarabia – d. ?), fiul lui Ştefan şi Maria, absolvent al Institutului Pedagogic din Iaşi. În 1917-1918 s-a situat alături de Pantelimon Halippa şi alţi luptători cu rol major în Unirea Basarabiei cu România. După război s-a stabilit la Bucureşti, str. Beldiceanu nr. 1. Atât înainte de Unire, cât şi după, a scos singur sau împreună cu alţi oameni de litere basarabeni, câteva reviste culturale importante, precum „Basarabia" (1906), „Viaţa Basarabiei" (1907), „Cuvânt Moldovenesc" (1914), „Moldova de la Nistru" (1920), „Poetul" (1921-1938). În perioada interbelică, a activat ca scriitor în Basarabia; din punct de vedere politic a fost membru al Blocului Moldovenesc Ţărănesc, condus de Pantelimon Halippa, iar după fuzionarea acestuia cu P.N.Ţ. din regat, în cadrul P.N.Ţ. Basarabia, fără a deţine însă funcţii importante. În anul 1940 s-a stabilit la Slatina, la fiica sa, iar în anul 1960 s-a mutat în Bucureşti. A fost închis în perioada stalinistă a regimului comunist. A întocmit lucrări cu caracter documentar, precum *În vâltoarea revoluţiei din 1917-1918, Basarabia autonomă şi republică* (cuprinde date istorice mai ales din preajma revoluţiei bolşevice din Rusia), *Literatura şi spiritualitatea Basarabiei* (referitoare la personalităţile mai de seamă din Basarabia şi contribuţia acestora la viaţa social-politică a acestui teritoriu) şi *Făuritorii scrisului românesc în Basarabia 1900-1940* (dedicată oamenilor de litere din Basarabia). Copii ale acestor lucrări au fost predate Institutului de Studii Istorice şi Social-Politice de pe lângă C.C. al P.C.R. A întreţinut relaţii apropiate cu fruntaşii basarabeni Pantelimon Halippa, Elefterie Sinicliu, Ion Văluţă şi Vasile Harea.

Teodor (Fedia) Păduraru (n. 1893, Ţipleşti, judeţul Bălţi, Basarabia – d. 1973, Bucureşti), fiul lui Nicolae şi Maria, a fost nepotul de soră al lui Pantelimon Halippa. A studiat dreptul la Universitatea din Iaşi. După Unirea Basarabiei cu România a desfăşurat o prodigioasă activitate publicistică la Chişinău, fiind totodată director al revistei „Viaţa Basarabiei". S-a ocupat şi de problema religioasă în Basarabia. După război s-a stabilit la Bucureşti, având ultimul domiciliu în Intr. Domneşti nr. 7, ap. 1.

Ioan Păscăluță (n. 7 ianuarie 1890, Târgul Focești, județul Bălți, Basarabia – d. ?, Canada) a avut un rol important în organizarea Congresului Ostășesc Moldovenesc de la Odessa, din primăvara anului 1917 și a fost membru al Sfatului Țării, care a hotărât Unirea Basarabiei cu România, la 27 martie 1918. El nu a fost, însă, de acord cu hotărârea luată de Sfatul Țării la 27 noiembrie 1918, prin care s-a renunțat la condițiile de Unire cu România, considerând aceasta drept o „greșeală regretabilă", întrucât au fost „suprimate libertățile și drepturile social politice ale poporului".

Pentru faptul că punctul său de vedere nu a fost împărtăşit, a aderat public la mişcarea antiunionistă iniţiată la Paris de către Krupenski. După Unire, a lucrat ca funcţionar la primăria oraşului Chişinău, până în anul 1938, când s-a stabilit cu domiciliul în Bucureşti. După 1965, s-a aflat frecvent în anturajul basarabenilor stabiliţi cu domiciliul în Bucureşti, fiind cunoscut ca iniţiator al unor demersuri la conducerea de stat a României în problema Basarabiei. În 1971 s-a stabilit la fiica sa în Canada, unde a fost activ în problema Basarabiei, încercând să atragă atenţia opiniei publice internaţionale asupra teritoriilor româneşti ocupate de Uniunea Sovietică, după cel de-al doilea război mondial. În acest sens, în anul 1972, a adresat un memoriu Conferinţei pentru Securitate şi Cooperare în Europa de la Helsinki, în care invocă drepturile inalienabile ale României asupra Basarabiei, anexând o serie de documente.

Ion Pelivan, (n. 1 aprilie 1876, satul Răzeni – pe atunci judeţul Lăpuşna, acum raionul Ialoveni – d. 25 ianuarie 1954, Sighet). A absolvit Seminarul Teologic din Chişinău (1898) şi Universitatea din Dorpat, Facultatea de Drept (1903). A fost un militant de vază al mişcării de eliberare naţională din Basarabia, om politic, publicist, apărător şi promotor al limbii române, animator al vieţii culturale. A dus o activitate febrilă împotriva rusificării Basarabiei de către imperiul ţarist. În anul 1912, la sărbătorirea a 100 de ani de la anexarea Basarabiei la imperiul rus s-a îmbrăcat în doliu. Pentru acest gest, a fost destituit din funcţia de judecător şi i s-a fixat domiciliu obligatoriu până în anul 1917. În acest timp, a fost profesor la Universitatea din Dorpat şi a scos, împreună cu Constantin Stere, ziarul „Basarabia". Pentru vederile sale progresiste şi naţionale, a fost condamnat în trei rânduri de autorităţile ţariste. Revenit în Basarabia, în anul 1917, a avut un rol important în pregătirea unirii, fiind creatorul primei grupări naţionale din oraşul Bălţi. În 1917 a fost ales chiar preşedinte al Sfatului Ţării, însă pentru a-l atrage în activităţile vizând realizarea unirii, a propus să fie ales în această funcţie, scriitorul Constantin Stere care, prin poziţia ce o avea, era mai util la Chişinău, în acea perioadă. Datorită activităţii sale, judeţul Bălţi a fost primul judeţ din Basarabia, care în 1918 s-a pronunţat pentru Unirea Basarabiei cu România. Ca membru în Sfatul Ţării şi ministru de externe în primul guvern al Basarabiei autonome, a militat activ pentru realizarea dezideratului de un secol al basarabenilor, Unirea cu România. În perioada interbelică s-a manifestat activ în viaţa diplomatică şi obştească a României Mari, fără a fi fost membru în vreun partid politic. În timpul guvernării liberale din anii 1919-1920, a fost numit ministru al Justiţiei, pe timpul pregătirii şi desfăşurării Conferinţei Păcii de la Paris, luând parte la

lucrările acesteia. Reîntors în ţară, în aprilie 1921, guvernul Vaida-Voevod îi acordă portofoliul Ministerului de Justiţie, însă nu se prezintă la post. În 1922, a fost trimis de guvernul român la Conferinţa de pace de la Geneva, deţinând, apoi, mai multe mandate de deputat, precum şi portofoliul unor ministere, graţie activităţii depuse în perioada realizării unirii. Între 1927-1936 a condus filiala din Basarabia a Asociaţiei de Cultură „Astra". Mai mulţi ani a activat si ca director al revistei „Viaţa Basarabiei". Din 1934 activează ca magistrat la Curtea Superioară administrativă, până în 1936, când s-a pensionat, fiind bolnav. În toată această perioadă, a avut domiciliul la Chişinău, posedând şi un mic apartament la Bucureşti. În anul 1944 se stabileşte definitiv în Bucureşti, aducând cu sine actele şi documentele referitoare la activitatea pe care a desfăşurat-o în diverse funcţii administrative şi de stat. În anii 1949-1950, dându-şi seama că va fi arestat, a stat ascuns pe la rudele sale, purtând cu el o valiză cu documente. Cu puţin înainte de arestare s-a prezentat la Arhivele Statului, unde a predat documentele pe care le mai avea spre păstrare. Funcţionarul care le-a primit, nu le-a luat în evidenţă, lăsându-le într-o cameră izolată, fiind descoperite abia în anul 1973 şi înregistrate. Tot înaintea arestării, Ion Pelivan a dat unui avocat din judeţul Olt un pachet cu documente, cu indicaţia de a le preda unui bun patriot basarabean, pentru a le păstra şi folosi la nevoie. Acesta le-a înmânat lui Nistor Popescu, notar din Drăgăşani-Vâlcea, de la care, în aprilie 1973, au fost preluate de organele de Securitate şi funcţionari ai Arhivelor Statului. În anii '60, Maria Pelivan a predat, de asemenea, unele documente şi cărţi de la soţul său, Academiei R.S. România şi Institutului de Studii Istorice şi Social-Politice de pe lângă C.C. al P.C.R. În noaptea de 5-6 mai 1950, Ion Pelivan a fost arestat (în „lotul miniştrilor") şi depus la penitenciarul de la Sighet. Aici a fost deţinut fără a fi judecat, până la 25 ianuarie 1954, când a decedat. A fost înmormântat în cimitirul închisorii. La 4 aprilie 1976 osemintele lui au fost reînhumate la Mănăstirea Cernica, alături de mormintele altor luptători basarabeni. Atunci a fost oficiată o slujbă de pomenire în prezenţa unei mari mulţimi, majoritatea fiind basarabeni. Au ţinut discursuri Pan Halippa, Vasile Ţepordei. Ion Pelivan lasă posterităţii o impresionantă moştenire publicistică şi literară, nevalorificată pe deplin, semnându-şi lucrările cu Ion Pelivan, dar si cu Jean Bieletzki, Ion Rezeneanul si M. Inorodeţ. Numele lui îl poartă astăzi o stradă din sectorul Buiucani al Chişinăului, precum şi un sat din judetul Orhei.

Maria Pelivan (n. 31 ianuarie 1884, Craiova – d. ?), a făcut studii în Germania şi a absolvit Conservatorul din Iaşi. În anul 1918 s-a căsătorit cu basarabeanul Ion Pelivan şi s-a stabilit la Chişinău. În perioada 1918-

1936 a desfăşurat o intensă activitate obştească în Basarabia, constând în: conducerea Crucii Roşii şi a societăţii de binefaceri, organizarea primelor concerte ale unor muzicieni români în Basarabia şi traducerea unor lucrări din limba germană. În anul 1936, familia Pelivan s-a stabilit la Bucureşti, str. Londra nr. 41, unde a avut o casă proprietate personală. În contextul campaniei autorităţilor comuniste pentru strângerea materialelor de arhivă de la foştii politicieni, în anul 1973, Maria Pelivan a predat organelor de stat toate documentele, lucrările, fotografiile, corespondenţa, referitoare la istoria Basarabiei, pe care le deţinea de la soţul său. În schimbul acestora, Arhivele Statului i-au oferit suma de 13.000 lei.

Gherman Pântea (n. 13 mai 1894, Zăicani, Bălţi, Basarabia – d. 3 februarie 1968, Bucureşti), fiul lui Vasile şi Ioana, licenţiat în drept, a fost membru în Sfatul Ţării, care a hotărât Unirea Basarabiei cu România, la 27 martie 1918. A făcut parte din Guvernul Basarabiei, în calitate de ministru, iar între cele două războaie mondiale a fost deputat P.N.L. şi a deţinut în mai multe rânduri funcţia de primar al oraşului Chişinău (1923, 1927-1928, 1932). Între 1941 şi 1944 a fost primar general al oraşului Odessa, fiind cunoscut cu o atitudine moderată faţă de unele abuzuri şi excese înregistrate atunci împotriva minorităţii evreieşti. După 1945, a fost urmărit de organele de represiune ale regimului de „democraţie populară”, iar în 1952 a fost judecat şi condamnat la 10 ani de detenţie. În anul 1955 a fost amnistiat. A avut ultimul domiciliu în Bucureşti, str. Argentina nr. 9. În anul 1998, pe faţada casei din Chişinău, unde a locuit Gherman Pântea, a fost amplasă o placă memorială.

Leonte Răutu, născut *Lev Oigenstein* (n. 28 februarie 1910 – d. 1993) a fost din 1956 până în 1965 şeful Direcţiei de Propagandă şi Cultură a CC al P.M.R., fiind numit de „Raportul Tismăneanu”, la pagina 659, „dictatorul culturii române”. În anul 1931 a devenit membru al Partidului Comunist din România. La sfârşitul anilor 1930, a fost redactor la ziarul P.C.R. „Scînteia”. A plecat în Basarabia după ce aceasta a fost anexată de Uniunea Sovietică. În U.R.S.S. a lucrat iniţial ca secretar de redacţie la gazeta *Pământ sovietic* din Bălţi (R.S.S. Moldovenească), după care a trecut la o cariera de nisip din Carpovka, dar şi prin colhozurile Uniunii Sovietice. Activitatea din U.R.S.S. o încheie ca redactor la Editura Limbi Străine şi redactor responsabil la Comitetul de Radio de la Moscova (1943-1945). După război a devenit ideologul P.C.R. A colaborat cu Iosif Chişinevschi, pentru „impunerea dogmelor staliniste asupra culturii române”. Din 1948 devine membru al C.C. al P.C.R., membru al Comitetului Politic Executiv (1955-1981), secretar al C.C. al P.C.R. (1965-1969), vicepreşedinte al

Consiliului de Miniştri (1969-1972), rector al Academiei de studii politice „Ştefan Gheorghiu" din Bucureşti (1972-1982).

Vladimir Sachelarie (n. 28 mai 1896, Chişinău – d. ?), fiul lui Nicolae şi al Mariei Sachelarie, şi-a făcut studiile la Institutul Politehnic din Odessa, întrerupte din cauza izbucnirii primului război mondial. A absolvit Şcoala de ofiţeri imperiali din Caucaz, fiind repartizat ca sublocotenent în Regimentul 2 Vânători din Turkestan. În mai 1917, a participat la adunarea de la Odessa a ofiţerilor, subofiţerilor şi soldaţilor moldoveni din armata ţaristă, care a proclamat dreptul la autodeterminare a teritoriului dintre Prut şi Nistru. A fost surprins de lovitura de stat bolşevică din 1917 în regiunea Luţk (Rusia). După revenirea în Basarabia a fost implicat activ în procesul de reintegrare a ţinutului în ţara mamă, România. În perioada interbelică a fost unul din colaboratorii apropiaţi ai liderului basarabean Ion Inculeţ, fost preşedinte al Sfatului Ţării, membru marcant al P.N.L., vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri şi ministru în guvernul Gh. Tătărescu din perioada 1933-1937. Asimilat în armata română, a înaintat până la gradul de colonel. Începând de la 1 februarie 1936, a preluat conducerea nou-înfiinţatei Legiuni de Jandarmi a C.F.R. În cursul anului 1942, când transporturile feroviare către Frontul de Est au crescut considerabil, alături de Legiunea de jandarmi C.F.R. a fost creat Serviciul Special Secret al C.F.R., cu sarcini informative şi contrainformative, având ca şef pe Vladimir Sachelarie. În noua funcţie, acesta a asigurat funcţionarea impecabilă a căilor ferate române, prevenind sabotajele organizate de inamic.

Elefterie Sinicliu (n. 4 octombrie 1895, comuna Echinăuţi, Basarabia – d. ?), fiul lui Ioan şi Maria, de profesie tehnician agronom, în anul 1917, a participat la Congresul ostăşesc, care a avut loc la Chişinău. A participat ca membru la activităţile Sfatului Ţării, inclusiv la reuniunea din 27 martie 1918, care a hotărât Unirea Basarabiei cu România. La începutul anului 1919, ca ofiţer în armata Republicii Moldoveneşti, a organizat artileria acestei provincii. Tot în acel an, a fost ales preşedinte al Comisiei pentru împroprietărire în judeţul Orhei şi viceprimar al oraşului Chişinău. În perioada dintre cele două războaie mondiale, a desfăşurat activitate politică în calitate de membru al Partidului Naţional Liberal Brătianu, dar nu a deţinut funcţii însemnate. Între 1931 şi 1944, cu intermitenţe, a fost primar de sector al oraşului Odessa, motiv pentru care în perioada 1949-1964 a fost arestat şi internat în colonii de muncă, deşi nu s-a putut dovedi că în calitatea pe care a avut-o a săvârşit vreo infracţiune. După eliberarea din detenţie, a fost unul dintre cei mai activi foşti membri ai Sfatului Ţării, în susţinerea cauzei basarabene. Ca fost liberal s-a aflat în grupul din jurul lui Ion Văluţă, dar

a întreţinut relaţii apropiate şi cu Pantelimon Halippa, Vasile Harea şi alţi basarabeni din fostul P.N.Ţ. A elaborat o lucrare referitoare la Congresul ostăşesc şi rolul acestuia la realizarea Unirii Basarabiei cu România, pe care a predat-o la Arhivele Statului. În anul 1973 a fost avertizat de către organele de Securitate, pentru „unele manifestări ostile la adresa orânduirii noastre socialiste", iar în aprilie 1976, cu ocazia procesiunii reînhumării osemintelor lui Ion Pelivan, a fost „determinat să renunţe la intenţiile ce le avea de a ridica – în public – unele probleme legate de Basarabia". Ultimul domiciliu: Bucureşti, str. Apolodor nr. 23.

Nichita P. Smochină (n. 14 martie 1894, satul Mahala, oraşul Dubăsari – d. 14 decembrie 1980, Bucureşti), originar dintr-o familie de ţărani răzeşi moldoveni. A urmat şcoala primară în satul natal, apoi cursurile unui liceu militar rus, după care s-a înscris la Universitatea din Iaşi, unde a obţinut licenţa în litere. În perioada 1917-1918, a participat activ la mişcarea naţională a românilor transnistreni, iar mai târziu a acţionat în această direcţie prin scris (publicistică şi studii de istorie asupra Transnistriei). Între cele două războaie mondiale, o bună parte din activitate şi-o desfăşoară la Paris. S-a dovedit, încă din tinereţe, un bun cunoscător al limbii slave vechi şi s-a ocupat intens de folclorul românesc din Transnistria. A fondat Asociaţia refugiaţilor transnistreni (1926) şi a fost delegat la Congresul Minorităţilor de pe lângă Societatea Naţiunilor (1930). Începând din anul 1935, a scos publicaţia „Moldova nouă", cu subtitlul „Revistă de studii şi cercetări transnistrene", care a apărut timp de mai mulţi ani la Iaşi şi Bucureşti. În anul 1942 a devenit membru de onoare al Academiei Române. În timpul războiului în Est, pentru dezrobirea teritoriilor româneşti răsăritene cotropite de armata sovietică, a fost consilier al mareşalului Ion Antonescu pentru problemele transnistrene şi l-a însoţit pe acesta la convorbirile de la Berlin cu Hitler, inclusiv la cea din vara anului 1944. După război nu s-a mai angajat în nici o instituţie de stat, scriind la domiciliu o serie de lucrări cu caracter istoric. În 1951, datorită unei confuzii, în locul lui Nichita Smochină a fost arestat fiul său, Alexandru şi dus în Siberia. Acesta, cunoscând starea precară a sănătăţii tatălui său, nu a dezvăluit încurcătura făcută. Fiind unul din puţinii specialişti în traducerea documentelor din limba slavă veche, Nichita P. Smochină a făcut mai multe traduceri de pe documente scrise în această limbă, la cererea Academiilor R.S. România şi U.R.S.S. La începutul anilor '70 a publicat articole pe teme de istorie într-o revistă de studii balcanice de la Salonic. Nu a fost de acord cu gestul făcut de Pantelimon Halippa de a preda organelor de stat documentele ce le avea cu privire la Basarabia. În anul 1973 a predat, totuşi, un important fond de documente, care îi poartă numele, la Arhivele Naţionale.

Constantin Stere, (n. 1/13 iunie 1865, Cerepcău, județul Soroca – d. 1936) a fost unul din cei mai remarcabili oameni de cultură şi personalităţi din viaţa politică a României de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi din primele decenii ale secolului al XX-lea. Personalitate deosebit de complexă, cu activitate multilaterală – jurist, profesor, ideolog, gazetar, scriitor şi om politic – Constantin Stere s-a situat pe linia unei tradiţii vechi şi nezdruncinate, a intelectualului angajat. Timp de aproape un sfert de veac cât a activat în Iaşi (1892-1916), C. Stere s-a definit ca teoretician al poporanismului, ca fondator al revistei „Viaţa românească", ca profesor şi rector al Universităţii ieşene, s-a remarcat ca o mare figură a gândirii social-politice româneşti. Născut într-o familie înstărită, Constantin Stere a primit primele cunoştinţe de carte în satul natal. Apoi a plecat la Chişinău, unde a urmat cursurile liceale. Epoca de tinereţe a fost marcată de pasionate căutări ale unui drum revoluţionar pentru realizarea unei societăţi drepte şi echitabile, pentru egalitate şi libertăţi democratice. Pentru activitate revoluţionară şi antiţaristă, în anul 1884, în timpul examenelor pentru absolvirea liceului, a fost arestat. La Chişinău a fost închis câteva luni. După eliberare, s-a mutat mai întâi la Tighina, apoi la Odessa. În acest din urmă oraş, a fost arestat din nou, pentru ca, în 1886, să fie deportat în Siberia, unde a stat până în 1892. După şase ani petrecuţi între gheţurile polare, Constantin Stere vine, în 1892, în România şi se stabileşte la Iaşi. Aici, mişcarea socialistă îi asigură condiţiile de viată şi de studiu, îi primeşte şi-l integrează în societatea românească a timpului. S-a înscris la Facultatea de drept din Iaşi, pe care a absolvit-o în 1895, cu teza de licenţă *Evoluţia individualităţii şi noţiunea de persoana în drept* (1897). După ce şi-a afirmat concepţiile sale şi crezul său politic în Evenimentul literar, revista în care a debutat ca publicist în 1893, la 14 martie 1901, Constantin Stere a fost numit profesor suplinitor la catedra de drept administrativ si constituţional a facultăţii de drept din Iaşi, iar în 1903 a devenit profesor titular. Activitatea sa didactică se înscrie la loc de cinste alături de cea desfăşurată de marii profesori pe care i-a avut Universitatea ieşeană în acea vreme: A.D. Xenopol, P. Poni, G. Ibrăileanu, Paul Bujor, Ioan Borcea, Oreste Tafrali, C.I. Parhon, Matei B. Cantacuzino şi alţii. Cursul de drept constituţional şi administrativ, pe care l-a ţinut aproape 15 ani, bogat în argumentaţie, orientat spre principiile regimurilor democratice avansate, era audiat de un mare număr de studenţi şi de un numeros public. Popularitatea lui Constantin Stere în rândul profesorilor Universităţii din Iaşi, prestigiul de care se bucura în viaţa ştiinţifică şi culturală a ţării au determinat ca, în 1913, să fie ales rector, în fruntea Universităţii ieşene, Constantin Stere şi-a adus o importantă contribuţie la activităţile de pregătire a studenţilor, în stabilirea climatului de emulaţie

şi a spiritului democratic, pentru creşterea prestigiului acestei instituţii în tară şi în străinătate. După izbucnirea primului război mondial, când s-a accentuat lupta dintre curentele şi tendinţele politice opuse, care n-a lăsat în afara nici Universitatea din Iaşi, în anul 1916, Constantin Stere îşi dă demisia din funcţia de rector şi pleacă la Bucureşti. El a desfăşurat timp de peste 40 de ani o activitate publicistică remarcabilă, din care s-ar putea întocmi câteva volume. Dar meritul său în acest domeniu este acela de fondator şi conducător al revistei „Viaţa românească", apărută la 1 martie 1906, la Iaşi, sub direcţia lui Constantin Stere şi a lui Paul Bujor. Atrăgând colaboratori din toată ţara şi formând un cerc de intelectuali strâns uniţi în jurul revistei, Constantin Stere a reuşit să deschidă în mişcarea culturală a Iaşilor o epocă de însufleţire şi de prestigiu. A fost al doilea preşedinte al Sfatului Ţării (2 aprilie-25 noiembrie 1918), jucând un rol de seamă în Unirea Basarabiei cu România. A avut o strânsă relaţie de colaborare şi sprijin pentru Pantelimon Halippa, care s-a considerat un discipol al său.

Vasile Stroescu (n. 11 noiembrie 1845, Trinca, judeţul Hotin – d. 13 aprilie 1926, Bucureşti) a fost un cărturar de frunte, susţinător al învăţământului şcolar şi om politic român basarabean, filantrop şi membru de onoare al Academiei Române, care a promovat cultura naţională şi a neamului. S-a născut în familia comisului Vasile Stroiescu, descendent al jitnicerului Ioan Stroiescu, menţionat documentar încă la 2 iulie 1682. A făcut studii la Liceul Regional din Chişinău, la liceul din Kamenes-Podolski, apoi la Liceul Richelieu din Odessa. A studiat dreptul la Universitatea din Moscova, Petersburg şi Berlin. Apoi a călătorit prin Europa şi Africa. Licenţiat în drept, este numit ca judecător la Tribunalul din Hotin. Aici face cunoştinţă cu scriitorul Alexandru Hâjdeu, iar mai târziu, în România, cu poetul Octavian Goga. A fost specialist în drept, dar îl preocupa şi istoria, literatura, ştiinţele agricole. A moştenit de la părinţi mai multe moşii, cu suprafaţa totală de 25.000 ha, şi apoi mari cirezi de vite, herghelii de cai, turme de oi, numeroase conacuri. Toate aceste averi le-a pus în serviciul ţării, în folosul ţărănimii „pe care a iubit-o, a îndrumat-o şi ajutat-o" (Eugen Holban). Pământurile le-a dat în arendă ţăranilor şi a făcut donaţie cooperativelor agricole şi forestiere. Grandioasa sumă de bani, obţinută din vânzarea imobilelor, a fost transferată fondurilor caritabile pentru construcţia de şcoli, biserici şi spitale în toate provinciile româneşti, pentru sprijinirea instituţiilor culturale, pentru tipărirea cărţilor, pentru asigurarea cu burse a tineretului studios. Ctitor al bisericilor din Şofrîncani, Zăicani, Trinca, Pociumbăuţi, fondator al spitalelor din Trinca şi Brătuşeni, donator în sprijinul bisericilor, spitalelor şi şcolilor din Trinca, Stolniceni, Brînzeni

ș.a. Drept recompensă pentru actele de binefacere şi contribuţia la trezirea conştiinţei naţionale, este ales ca membru onorific al Academiei Române pe 24 mai 1910. De asemenea, a fost şi preşedinte de onoare al Partidului Naţional Moldovenesc (1917), primul preşedinte al Parlamentului României Mari (1919), senator al Transilvaniei ș.a. S-a stins din viaţă la Bucureşti. I s-au organizat funeralii naţionale, fiind înmormântat în Cimitirul Sf. Vineri, pe Aleea Teilor.

Ioan Șerb (n. 11 ianuarie 1926, Malu cu flori, judeţul Argeş), militar în termen în Divizia 1 Infanterie „Tudor Vladimirescu" (1944-1946), subofiţer de jandarmi (1946-1948), urmează cursurile Şcolii de Ofiţeri M.A.I. (1948-1949). La 23 august 1949 este avansat sublocotenent şi numit locţiitor politic al comandantului de companie la Centrul de Instrucţie Grăniceri din Rădăuţi, ulterior comandant de batalion de grăniceri. Căpitan în 1950. Între 1950 şi 1953 urmează cursurile Academiei Militare „M.V. Frunze" în U.R.S.S. În această perioadă a fost recrutat ca agent, de către serviciul spionajului militar sovietic (G.R.U.). Cu ajutorul acestuia, a avansat în carieră, astfel că, în decembrie 1955, a ajuns la gradul de general maior, iar în august 1969, la cel de general-locotenent. În perioada 8 august 1954-20 octombrie 1961 a fost comandantul Comandamentului Trupelor de Grăniceri. Între 30 ianuarie 1958 şi 1960, a îndeplinit funcţia de comandant al Comandamentului al Trupelor de Grăniceri şi Securitate. Adjunct al Ministrului de Interne între iulie 1955-1959. Locţiitor al comandantului Armatei a II-a din octombrie 1961, între 10 iunie 1965-8 iulie 1969, a fost comandant al Armatei a II-a, cu comandamentul în Bucureşti. Prim-locţiitor al comandantului C.I.T. între 1969 şi 1971. Folosindu-se de aceste calităţi, a desfăşurat o activitate fecundă de furnizare de informaţii secrete pentru serviciul de spionaj militar sovietic, fiind utilizate metode şi mijloace diverse de legătură, inclusiv cele impersonale. Activitatea de trădare a gen. Ioan Şerb fost documentată temeinic de organele de Securitate, care l-au surprins în flagrant delict. La 30 septembrie 1971 a fost trecut în rezervă cu gradul de soldat. Ulterior al fost trimis în producţie ca director al Întreprinderii Miniere Rovinari. Pedeapsa nu a fost prea severă, pentru a nu-i supăra prea tare pe sovietici. Acest caz a avut ca efect urgentarea demersurilor pentru înfiinţarea U.M. 0110 (aşa-zisa unitate „anti KGB"), un serviciu având ca misiune să contracareze activităţile agenturii sovietice pe teritoriul ţării.

Ion Văluță (n. 1 mai 1894, comuna Obreja Veche, judeţul Bălţi, Basarabia – d. 1981, Bucureşti), fiul lui Ilie şi Anastasia, a studiat dreptul la Universităţile din Petersburg şi Odessa. A participat în calitate de delegat

al Comitetului Naţional al ofiţerilor, soldaţilor şi studenţilor din Odessa, la şedinţa Sfatului Ţării, din 27 martie 1918, care a hotărât Unirea Basarabiei cu România. În perioada interbelică a fost de 5 ori deputat în Parlament, reprezentând Partidul Naţional Liberal Brătianu. Din anul 1923 a fost director al industriei şi comerţului din Basarabia şi apoi preşedinte al tuturor camerelor de comerţ din Basarabia. A înfiinţat societatea studenţească „Renaşterea", a colaborat la revista „Basarabia Economică" şi a contribuit la introducerea cursurilor de limbă română şi de istorie românească la Universitatea din Chişinău. A efectuat, de asemenea, o misiune specială la Varşovia, din însărcinarea guvernului Vaida-Voievod. Între anii 1945-1948 a funcţionat ca translator oficial de limba rusă pe lângă Curtea de apel din Bucureşti, perioadă când, potrivit datelor organelor de siguranţă, ar fi întreţinut legături cu Caryl Ramsden şi Eric Green, cunoscuţi ca agenţi ai serviciului de spionaj britanic, dar „nu a desfăşurat activitate duşmănoasă". După relativa liberalizare de la mijlocul anilor '60 ai secolului trecut, Ion Văluţă a exercitat rolul de lider al grupului de basarabeni cu orientare naţional-liberală, în timp ce Pantelimon Halippa îl avea pe cel al foştilor naţional-ţărăneşti, care era mai bine reprezentat numeric şi mai activ. Între cele două grupări a existat, însă, o colaborare destul de strânsă.

Simion Vărzaru (n. 23 mai 1905, Răşcani, Basarabia – d. 1987, Bucureşti), profesor de limba română, a lucrat la diferite licee din Basarabia. În 1940 s-a transferat la Liceul de arte aplicate din Iași, unde a funcţionat până în 1944, când a fost mutat la Şcoala normală din Deva timp de un an, apoi la gimnaziul din Colentina-Bucureşti, Liceul „Sfântul Sava" şi din 1952 la Liceul nr. 12 din Bucureşti, de unde a fost pensionat în anul 1968. A fost membru în conducerea Partidului Social-Democrat Independent, sector 3 Bucureşti. În luna august 1952 a fost reţinut timp de 2 luni pentru activitatea desfăşurată în cadrul P.S.D.I.

Constantin Tomescu (n. 20 februarie 1890, Constanţa – d. 5 iulie 1983, Bucureşti), a studiat la Seminarul „Veniamin" din Iaşi (1904-1912), apoi la Facultatea de Teologie din Bucureşti (1911-1916), care-i va conferi şi doctoratul (1927). Voluntar în primul război mondial (1916-1918), director al Cancelariei (secretar general) Arhiepiscopiei Chişinăului (1919-1942), consilier referent cultural şi profesor suplinitor (1926), agregat (1927) şi titular (1930) la catedra de Istoria Bisericii Române de la Facultatea de Teologie din Chişinău (1926-1941), încadrat apoi la cea din Cernăuţi-Suceava (1941-1946); membru mirean în Adunarea eparhială a Arhiepiscopiei Chişinăului şi în Congresul Naţional Bisericesc. A organizat

şi condus pelerinaje la Muntele Athos şi în Ţara Sfântă, fapt pentru care i s-a conferit titlul de „mare dicheofilax” al Patriarhiei Ecumenice şi Crucea Sf. Mormânt a Patriarhiei Ierusalimului. A suferit mai mulţi ani de detenţie în închisorile comuniste.

Vasile Țepordei (n. 45 februarie 1908, Cârpeşti, jud. Cahul, Basarabia – d. 1997), fiul lui Ioan şi Anastasia, a urmat cursurile seminariilor teologice din Ismail şi Chişinău (1921-1929). Între 1929-1933 a fost student la Facultatea de Teologie din Chişinău, iar în 1934 şi-a luat licenţa cu lucrarea *Poetul preot Alexie Mateevici*, publicată ulterior în revista „Viaţa Basarabiei” şi în volum separat. A urmat apoi Seminarul Pedagogic din Iaşi. Din 1929 a colaborat la publicaţiile „Luminătorul” şi „Misionarul”. A condus revista „Raza” şi, apoi, cotidianul „Basarabia”, consacrându-se ca publicist tribun al Basarabiei româneşti. În anii 1945-1947 a activat ca profesor secundar, la mai multe şcoli din Bucureşti. În octombrie 1948 a fost arestat şi anchetat, în vederea unui proces penal politic. În februarie 1949 a fost predat unor agenţi sovietici, care l-au dus la Tribunalul sovietic din Constanţa, l-au judecat, acuzat de activitate antisovietică şi condamnat la 25 de ani de detenţie. Din 1950 a fost trimis într-un lagăr de muncă silnică la Vorkuta, la nord de Cercul polar, în Siberia. A stat închis aici până în aprilie 1956, când, în urma amnistiei generale, dată de conducătorul sovietic Nichita S. Hruşciov, de care au beneficiat şi condamnaţii politici străini, a revenit în ţară. Între 1957 şi 1983 a funcţionat ca preot la Izlaz – Brăneşti (Ilfov) şi Bucureşti (Biserica Mărcuţa), cu servicii pastorale deosebit de meritorii, desfăşurând, totodată, o activitate publică patriotică. Şi-a asumat rolul de a întreţine în opinia publică bucureşteană şi a ţării, imaginea şi amintirea Basarabiei româneşti, prin cuvântări la diverse aniversări, prin necrologuri şi panegirice la decesele şi comemorările unor basarabeni de seamă, inclusiv a lui Pantelimon Halippa. În ultimii ani de viaţă, Vasile Ţepordei a fost basarabeanul cel mai căutat şi solicitat, atât de bucureşteni, cât şi din întreaga ţară. A domiciliat în Bucureşti, str. Biserica Mărcuţa nr. 8, sector 3 şi str. Cornescu nr. 44.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare inedite

Arhivele Naţionale Istorice Centrale, Bucureşti, Fond Pan Halippa (2126), dosare 108/f.a., 549/1965, 565/f.a., 84/1968, 555/1968, 583/1968, 559/1969.

Arhivele Naţionale Istorice Centrale, Bucureşti, Fond Nicolae Nitreanu (2467), dosar 27.

Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond 71/U.R.S.S., 1943, vol. 96.

Arhiva Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii, Dosar I 161960, volume 1-25.

Arhiva Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii, Dosar I 16195911, volum 1.

Documente publicate

Ion Agrigoroaiei, *Unirea Basarabiei cu România în presa vremi*, Editura Universităţii „Al.I. Cuza", Iaşi, 1999.

Lidia Brânceanu, Adina Berciu-Drăghicescu, *Basarabenii şi bucovinenii între drept internaţional şi dictat. Documente 1944-1945*, Casa de Editură şi Presă „Şansa" S.R.L., Bucureşti, 1995.

„Colecţia Muzeului Naţional de Arheologie şi Istorie a Moldovei", nr. 10225/2, Chişinău, f.a.

Din scrisorile primite de Onisifor Ghibu, vol. II-III, selecţia scrisorilor, cuvânt înainte, îngrijirea ediţiei şi comentarii, indici de nume – Mihai O. Ghibu, Editura „Semne", Bucureşti, 2007.

www.dacoromanica.ro

Diplomaţia cotropitorilor. Repercusiunile ei asupra Basarabiei şi Bucovinei de Nord. Culegere de documente. Alcătuire şi traducere din ruseşte de A. Blanovschi, Editura „Universitas", Chişinău, 1992.

Documente privind evoluţia situaţiei politico-teritoriale a provinciilor istorice româneşti. Seria C – 1917-1947. Desăvârşirea statului naţional unitar român. Memorii (1917-1920). Partea I-a, Bucureşti, iunie 1975.

Pan Halippa, *Publicistică*, Editor şi studiu introductiv de Iurie Colesnic, Fundaţia Culturală Română, Bucureşti, Editura „Museum", Chişinău, 2001.

Relaţiile româno-sovietice. Documente. Vol. I: *1917-1934,* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1999.

Unirea Basarabiei şi a Bucovinei cu România. 1917-1918. Documente, Editura „Hyperion", Chişinău, 1995.

Memorii

Alexandru V. Boldur, *Memorii. Viaţa mea. Lumini şi umbre*, Editura „Albatros Corporation", Bucureşti, 2006.

Onisifor Ghibu, *Pe baricadele vieţii. În Basarabia revoluţionară (1917-1918). Amintiri*. Cuvânt înainte – Iurie Colesnic. Ediţie îngrijită, prefaţă, tabel cronologic, note, bibliografie şi indice de nume – Octavian O. Ghibu, Editura „Universitas", Chişinău, 1992.

Idem, *Pagini de jurnal,* vol. II, Editura „Albatros", Bucureşti, 2000.

Pantelimon Halippa, Anatolie Moraru, *Testament pentru urmaşi*, Editura „Hyperion", Chişinău, 1991.

Idem, *Povestea vieţii mele – Amintiri de-acasă*, în „Patrimoniu. Almanah de cultură istorică", nr. IV /1990, Chişinău.

Ioan Hudiţă, *Jurnal politic*, vol. I, II, III, Studiu introductiv, note şi indice: Dan Berindei, Institutul European, Iaşi, 2000, 2002, 2005.

Periodice

„Cuvânt Moldovenesc", Chişinău, 15 ianuarie 1917, 8 februarie 1917, 9 aprilie 1917, 15 noiembrie 1917, 6 decembrie 1917, 29 ianuarie 1918.

„Şcoala moldovenească", Chişinău, an I, nr. 2-4, 1917.

„România nouă", Chişinău, 27 ianuarie 1918.

„Monitorul oficial", Bucureşti, nr. 100 din 8 august 1922, nr. 199 din 30 august 1947.

www.dacoromanica.ro

„Facla”, Bucureşti, mai 1925.
„Viaţa Armatei”, Bucureşti, nr. 3/1995.
„Viaţa Basarabiei”, Chişinău, Bucureşti, ianuarie-februarie 1937, iulie-august 1940, aprilie 1941, 1942.
„Patrimoniu. Almanah de cultură istorică”, Chişinău, nr. I, IV /1990, nr. I/1993.
„Revistă de istorie a Moldovei”, Chişinău, nr. 1/1994, Editura „Ştiinţa”,.
„Limba Română. Revistă de ştiinţă şi cultură”, Chişinău, nr. 1-2 (37-38), 1998.
„Cugetul. Revistă de istorie şi ştiinţe socioumane”. Chişinău, martie 1998.

Lucrări, studii, articole

Grigore Bîrsa, *Pantelimon Halippa (1883-1979)*, în „Curier de seară”, nr. 18/19 februarie 1998, Chişinău.
Boris Buzilă, *Memoria sertarului. În vizită la Pan. Halippa*, în „Literatură şi artă”, nr. 18/30 aprilie 1998.
Alexandru Chiriac, *Membrii Sfatului Ţării 1917-1918. Dicţionar,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2001.
Anatol Ciocanu, *Pan. Halippa – ostaş al Unirii*, în „Glasul Naţiunii”, nr. 30/iulie 1993, Chişinău.
Gheorghe E. Cojocaru, *Sfatul Ţării. Itinerar,* Editura „Civitas”, Chişinău, 1998.
Iurie Colesnic, *Un chip sculptat în piatra suferinţei*, în „Patrimoniu”, nr. 1/1990, Chişinău.
Idem, *Dosarul nr. 6235 Pantelimon Halippa,* în „Literatura şi arta”, 1 aprilie 1993, Chişinău.
Idem, *Basarabia necunoscută*, vol. 1, Editura „Universitas”, Chişinău, 1993.
Idem, *Apostolul Unirii Pantelimon Halippa,* Editura „Ulysse”, Chişinău, 2006.
Ion Constantin, *Basarabia sub ocupaţie sovietică de la Stalin la Gorbaciov*, Editura Fiat Lux, Bucureşti, 1994.
Idem, *România, Marile Puteri şi problema Basarabiei*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1995.
George Damian, *Masoneria şi Marea Unire*, în „Ziua” din 7 iunie 2008.
Dicţionar biografic de istorie a României, Coordonator: Stan Stoica, Cuvânt înainte: Acad. Dinu C. Giurescu, Editura Meronia, Bucureşti, 2008.
Sergiu Dimitriu, *La Roumanie terre d'infortune*, Nouv. Éditions Debresse, Paris, 1970.

www.dacoromanica.ro

Valeriu Florin Dobrinescu, *Bătălia pentru Basarabia. Scena și culisele istoriei*, Editura „Junimea", Iaşi, 1991.

Valeriu Florin Dobrinescu, Ion Constantin, *Basarabia în anii celui de-al doilea război mondial*, Institutul European, Iaşi, 1995.

Ion Dumitru, *Forme de etnocid în U.R.S.S. Un plan sistematic de rusificare forțată a Basarabiei și Bucovinei de Nord*, Editura Advella-Cenad, München, 1969.

Lavinia Dumitraşcu, *Contribuţia lui Pantelimon Halippa la mişcarea naţională românească din Basarabia (1917-1918) în lumina unor documente inedite*, în BCŞS, Chişinău, nr. 1/1995, p. 195-199.

Nicolae Enciu, *Pantelimon Halippa – promotor fervent al adevărului despre Basarabia înstrăinată,* în „Flux", Chişinău, 27 noiembrie 1998.

Ion Enescu, *Politica externă a României în perioada 1944-1947*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979.

Sava Gărleanu, *Pan Halippa*, în „CARPAŢII – Revistă de Cultură şi Acţiune Românească în Exil", Anul XXV, Nr. 21-22, Decembrie 1979 / Ianuarie-Februarie 1980, Madrid.

Pantelimon Halippa, *Flori de pârloagă,* Prefaţă de Mihail Sadoveanu, Bucureşti, 1921.

Sergiu Grossu, *De vorbă cu Pan Halippa despre Basarabia*, în „Jurnalul literar", Anul X, nr. 5-6/martie 1999.

Vasile Mălureanu, *Contribuții la apărarea unor valori importante ale patrimoniului istoric și cultural național*, în „Analele Academiei de Informaţii", nr. 9-10/2004-2005, p. 76-95.

Idem, *Istorie și spionaj – Conservarea arhivei Pan Halippa*, în „Periscop", anul II, numărul 2(6), mai 2009, p. 81-85.

Pavel Moraru, *Serviciile secrete și Basarabia (1918-1991). Dicționar*, Editura Militară, Bucureşti, 2008.

Idem, *Urmaşii lui Felix Dzerjinski: Organele Securității Statului în R.S.S. Moldovenească 1940-1991*. Cuvânt înainte de Dr. Ion Constantin, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2008.

Nicolae Nitreanu, *Pan Halippa – o viață în slujba ideii de unitate națională*, în „Viaţa Armatei" nr. 3/1995, p. 15.

Ioan Opriş, *Istoricii și Securitatea*, vol. II, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2006.

Zigu Ornea, *Viața lui C. Stere*, Vol. I, Cartea Românească, Bucureşti, 1989; Vol. II, Cartea Românească, Bucureşti, 1991.

www.dacoromanica.ro

Mihai Pelin, *Săptămâna patimilor (23-28 iunie 1940). Cedarea Basarabiei și a nordului Bucovinei*, Prefață de Acad. Florin Constantiniu, Editura Compania, Bucureşti, 2008.

Crisanta Podăreanu, *Fondul personal Pantelimon Halippa*, în „Revista Arhivelor", nr. 2/aprilie-iunie/1993.

Adrian Pricop, Aurel Kareţki, *Lacrima Basarabiei*, Editura „Ştiinţa", Chişinău, 1993.

Filofteia Rânziș, *Arhive personale și familiale,* în „Repertoriu arhivistic", Vol. I, Direcţia Generală a Arhivelor Naţionale, Bucureşti, 2001.

Ioan Scurtu, *Din viața politică a României. Întemeierea și activitatea Partidului Țărănesc (1918-1926)*, Editura „Litera", Bucureşti, 1975.

Idem, *Istoria Partidului Național-Țărănesc*, Ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1994.

Idem, Constantin Hlihor, *Complot împotriva României. 1939-1947*, Bucureşti, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, 1994.

Idem, ș.a., *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 2003* (coordonator: Ioan Scurtu), Editura Institutului Cultural Român, Bucureşti, 2003.

Ion Şpac, *Viața Basarabiei. 1932-1944. Cercetări bibliografice și informative*, Academia de Ştiinţe a Republicii Moldova, Biblioteca Ştiinţifică Centrală, Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu", Editura „Pontos", Chişinău, 2002.

Fundaţia Europeană Titulescu, *Istoria politicii externe româneşti în date,* Coordonator Ion Calafeteanu, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2003.

George Tofan, *Sărbătoarea Basarabiei*, Chişinău, 1917.

G.N. Viforeanu, *Pantelimon Halippa – stegarul Unirii*, în „Glasul Naţiunii din 24 martie 1999.

INDICE DE NUME

A

Abradovici – 82
Adamovici, mr. – 170
Afteniuk, S. – 80
Agrigoroaiei, Ion – 218
Alecsandri, Vasile – 25
Alexandri, Nicolae (Neculai) N. – 21, 23, 25
Anca, Victor – 168
Angelescu, Constantin – 38
Antonescu, Ion (Mareşalul) – 32, 99, 167, 187, 207
Antonescu, Mihai – 41, 187
Apostol, Gheorghe – 188
Arbore, Maria – 136, 137
Arbore, Zamfir – 21, 23, 24, 27, 84, 90, 135-137
Averescu, Alexandru – 39, 182

B

Badicov, I. – 128
Baidan, Vasile – 19
Balaur (Balaure), Dumitru (Dimitrie) – 72, 73, 78, 79, 175
Balş, Ioan – 18

Barnes, Harry George – 13, 129, 130, 148, 149, 151-157, 159, 166, 195
Basarab (nume de cod al lui Pan Halippa) – 72, 113, 121, 137-139, 142, 167
Basarabeanu, P.H. (pseudonim literar folosit de Pantelimon Halippa) – 23
Basov, A.V. – 124
Bădescu, Amedeo – 69
Bălcescu, Nicolae – 51, 90
Bărbulescu, Ilie – 23
Bârcă, Gheorghe – 20
Bârcă, Teodor – 135
Bârlădeanu, Alexandru – 11, 92, 93, 97, 117, 180, 185
Bejenaru, Vasile – 19
Bejenaru, Trofim – 19
Berciu-Drăghicescu, Adina – 44, 45, 67, 146, 147, 218
Beria, Lavrenti – 51
Berindei, Dan – 197, 219
Bernd, Rieger – 117, 118
Berry, Burton – 153, 188
Bezviconi, Gheorghe – 41, 170
Bezviconi, Tania – 170
Bieşu Costenco, Maria – 124
Bilivski, Vasile – 73, 104, 118, 156, 175, 189
Bîrsa, Grigore – 220
Bocu, Sever – 38
Bodiul, Ivan – 80
Bodnăraş, Emil – 162-164, 185, 186
Boga, Leon – 105
Bogdan, Nicolae – 168
Boholţea mr. – 122
Boldescu, Andrei – 19
Boldescu, Gheorghe An. – 19
Boldur, Alexandru – 41, 51, 73, 104, 117, 152, 154, 156, 157, 167, 189
Bogza, Ion – 49
Borcea, Ioan – 208
Braşoveanu, Ianuarie – 63
Braun, Aurel – 95
Brătianu, Constantin I.C. – 38
Brătianu, Gheorghe – 206

Brătianu, Ion I.C. – 39, 168
Brânceanu, Lidia – 44, 45, 67, 146, 147, 218
Brejnev, Leonid – 67, 77, 78, 80, 99
Brîseakin, S.K. – 81
Brudariu, Adrian – 73, 101, 181, 182, 189
Bujor, Paul – 208
Bulat, Ştefan – 41
Buzdugan, Ion – 28, 65, 87, 104, 167
Buzilă, Boris – 220

C

Calafeteanu, Ion – 99, 128, 222
Cantacuzino, Matei B. – 208
Cantemir, Dimitrie – 59, 139
Captarencu, Gheorghe – 18
Captarencu, Olea – 19
Carandino, Nicolae – 168
Cardaş, Gheorghe – 105
Catelly (Cateli), E. – 26
Cazacliu, Grigore – 87, 168
Cazacu, Chiriacel – 134, 189
Cazacu, Dumitru – 73
Cazacu, Petre – 41, 42
Călinescu, George – 34
Ceauşescu, Nicolae – 60, 61, 67, 84, 87, 90, 99, 127, 148, 178, 185, 187, 188
Cernei, Elena – 62
Chemalle, Teodora – 140, 191
Chiriac, Alexandru – 220
Chiriac, Atanasie – 106, 135, 168, 190, 200
Chişinevschi, Iosif – 188, 205
Ciobanu, Valeriu – 41, 105
Ciobanu, Ştefan – 21, 29, 41, 42, 95, 136, 170, 190
Ciocanu, Anatol – 220
Cioculescu, Şerban – 34
Ciugureanu, Daniel – 9, 29, 169, 191, 192
Ciugureanu-Mihail, Ludmila – 169

Ciumacencu – 27
Ciupercă general – 131
Cocea, N.D. – 32
Cociu, Ioan – 73
Codiţă, Paul – 176
Codreanu, Ioan – 169
Codreanu, Iosif – 169
Cojocaru, Gheorghe E. – 29, 220
Colesnic, Iurie – 13, 19-22, 26, 27, 29, 50, 130, 220
Constantin, Ion – 14, 45, 47, 103, 220, 221
Constantinescu, Miron – 188
Constantinescu-Iaşi, Petre – 24, 200
Constantiniu, Florin – 37
Coposu, Corneliu – 66, 68, 168
Coropceanu, Anatolie – 77, 78
Coropceanu, Vladimir – 77
Costenco – 79
Coşbuc, George – 24, 34
Crainic, Nichifor – 72, 181
Creţeanu, Al. – 111
Crihan, Anton – 13, 14, 26, 42, 89, 109-113, 115-117, 120, 124, 126, 128, 129, 135, 139, 161, 166, 190, 191
Crihan, Gheorghe – 115
Crihan, Olivia – 111, 129
Cristescu-Plăpumaru, Gheorghe (Ghiţă) – 11, 90-92, 124, 140, 167, 191
Cristi, Vladimir – 41, 42
Cubolteanu, P. (pseudonim literar folosit de Pantelimon Halippa) – 23
Cujbă, Sergiu – 22
Culescu, Alexandru – 178
Cuza, A.C. – 66
Cuza, Alexandru Ioan – 185

D

Damian, George – 36, 220
Deac, Augustin – 101
De Gaulle, Charles – 13, 123, 126, 145
Delinschi, Elisei – 18

Derevici, Ipolit – 77, 78, 192
Dimitrescu, Gheorghe – 49
Dimitriu, Sergiu – 161, 220
Dinculescu, Daniela – 136
Dobrescu, Aurel – 38
Dobrinescu, Valeriu Florin – 221
Dobryanschi, Serghie – 124
Donici, Alexandru – 25, 51, 54, 182
Donici, Andronachi – 40, 182
Drăghici, Alexandru – 188
Drăguţanu, A. – 60
Duca, Ion Gh. – 168
Dumitraşcu, Lavinia – 221
Dumitru, Ion – 161, 221
Dunăreanu, Nicolae (Neculai) – 72, 105, 140

E

Eftodi, Jeni – 176
Elisabeta a II-a, regina – 63, 162
Eminescu, Mihai – 25, 34
Enciu, Nicolae – 221
Enescu, Ion – 221
Engels, Friedrich – 84
Erhan, Pantelimon – 70, 104
Esaulenko, A.S. – 81
Etherige, M. – 10, 44

F

Fală, Porfire – 21
Ferdinand I, regele – 33
Filimon, Elisabeta – 137
Filimon, Filip – 137
Filip Lupu, Grigore – 62, 77, 82, 129, 130, 140, 141, 199
Flondor, Iancu – 24
Fudulu I. – 70

G

Garibaldi, Giuseppe – 116
Gavriliţă, Emanuil – 21, 22
Găluşcă-Crâşmariu, Tatiana – 104, 156
Gârleanu, Sava – 183
Georgescu, Teohari („Georgescu-Tâlhărescu”) – 53
Ghenzul, Vasile – 105
Gheorghiu-Dej, Gheorghe – 67, 83, 186, 187
Gherman, Eftimie – 119
Ghiaţă, Petre – 175
Ghibu, Mihai O. – 102, 168
Ghibu, Octavian O. – 168
Ghibu, Onisifor – 9, 14, 26, 41, 102, 104, 129, 154, 168, 191, 192, 219
Ghimba, Nicolae – 73
Giurescu, C.C. – 73, 82
Giurescu, D.C. – 220
Goga, Octavian – 24, 66
Goldiş, Vasile – 68
Goma, Paul – 143
Goncearuc, Petre – 124
Gonţa, Alexandru – 73, 135, 136, 141, 157, 158, 175, 194, 195
Gore, Paul (Pavel) – 21, 26
Green, Eric – 211
Grosu, Amedeu – 61
Grosu, Gurie – 22
Grossu, Nicolae – 117, 143, 195
Grossu, Sergiu – 13, 117, 118, 139, 143, 166, 195
Grossu, Tudor – 72
Groza, Petru (Petre) – 10, 45, 47, 53

H

Halippa, Eleonora – 52, 55, 98
Halippa, Grigorie Ştefan – 19
Halippa, Ion – 19, 20, 24
Halippa, Ştefan Ioan – 19
Halippa, Maria Vasilevna – 19

Halippa, Nicolae Ion – 17, 18
Halippa, Nicolae Radu – 51, 73, 98, 117, 139, 148, 166, 174, 175, 179, 196
Halippa, Pantelimon – 7, 10, 11, 17, 18, 20, 22, 26-38, 41-63, 65-106, 109-135, 137-148, 151-183, 219
Halippa, Paraschiva – 17
Halippa, Ştefan – 19
Halippa-Boldescu, Ileana – 19
Hamon, Leo – 147
Harea, Vasile – 41,98, 105, 106, 112, 134, 135, 156, 168, 196, 202
Haret, Spiru – 23
Hasdeu, Bogdan Petriceicu – 25, 95, 175, 179, 182
Hâjdău (Hâjdeu), Alexandru – 209
Herţa, Vladimir (Vlad) – 26
Hitler, Adolf – 42, 147, 149
Hlihor, Constantin – 45, 222
Holban, Eugen – 209
Holban, Theodor – 41, 104
Horia (nume de cod al lui Pantelimon Halippa) – 121, 131, 132, 166, 168
Hruşciov, Nichita Sergheevici – 78, 92, 188
Hudiţă, Ion – 62, 66, 68, 70, 73, 97, 127, 141, 151-153, 155, 156, 160, 197, 219

I

Iacobescu, Teodor – 105, 122, 125
Ibrăileanu, Garabet – 23
Inculeţ, Georgel I. – 199
Inculeţ, Ion C. – 28, 73, 95, 170, 198
Inculeţ, Ion I. – 118
Inculeţ, Teodor – 140
Ioachimescu, Iosif – 71
Ioaniţescu, Dumitru Radu – 168
Ionescu, Toma – 54
Ionescu-Siseşti, Gheorghe – 38
Iordan, Iorgu – 51
Iorga, Nicolae (Neculai) – 58, 157

J

Joja, Athanase – 54
Jovin, Ion – 168
Justinian Marina, Patriarhul – 160

K

Kaceanov, locotenent-major – 50
Kádár, János – 188
Kaplan – 91
Kareţki, Aurel – 33
Kerenski, Aleksandr F. – 26, 27, 83
Kissinger, Henry – 148
Kogălniceanu, Mihail – 182
Kosîghin, Alexei N.– 67, 95, 127
Krupenski, Aleksandr N. – 113, 116, 203

L

Lazarev, A.M. – 81, 82, 95
Lăzar, Ilie – 169
Lazăr, Petre – 111
Lenin, Vladimir Ilici – 26, 27, 39, 58, 81, 83-85, 91-93, 97, 105
Leonard, Anastasia – 20
Leonard, Ştefan – 18
Lepădatu, Vasile – 168
Lermontov – 34
Liviu, Horia – 35
Lungu, V. – 81
Lupaş, Ioan – 38
Lupu, N., dr. – 36, 41, 189, 197

M

Macovescu, George – 90
Madan, Gheorghe – 22
Madgearu, Virgil – 38, 68

Maliţa, Mircea – 93
Mancaş, Ala – 136, 170, 175
Maniu, Adrian – 181
Maniu, Iuliu – 31, 68, 102, 168, 197
Manuilă, Sabin – 127
Mao Tze Dun – 94, 95
Marchetti, Haralambie – 70, 114, 135, 199
Marghiloman, Alexandru – 39, 170
Marx, Karl – 59, 84, 93, 97, 98
Mateescu, Tudor – 168
Mateevici, Alexe (Alecu) – 22, 65, 66
Maurer, Ion Gheorghe – 89, 127
Mălureanu, Vasile – 166-168, 221
Micescu, Istrate – 38
Mickiewicz, Adam – 116
Mihalache, Ion – 36, 68, 167, 168, 197
Mihăilă, Ion – 168
Milescu-Spătaru, Neculai – 53
Mironescu, Gheorghe Gh. – 31, 38
Moisuc, Viorica – 157
Moldovan, Petre (pseudonim folosit de istoricul C.C. Giurescu) – 82
Molotov, Viaceslav – 42
Moraru, Anatolie – 104, 105, 168, 169
Moraru, Pavel – 221
Morţun, V.G. – 91
Munteanu, Alexandru – 51, 54, 175
Mureşanu, A.I. – 168
Mureşanu, Andrei – 22
Murgulescu, Ilie G. – 53
Muşat, Mircea – 103
Muzicescu, Gavril – 182

N

Namolovan – 75
Napoleon al III-lea – 145
Năstase, Gheorghe (Ghiţă) – 41, 98, 104, 106, 135, 156, 168, 200
Neaga, Simion – 127

Nedorub, maior – 50
Nicolae al II-lea – 113
Nicolaev, Xenofont – 20
Nicolescu, Miron – 88, 96
Nitreanu, Nicolae – 29, 32, 33, 36, 51, 53, 82, 91, 94, 95, 101, 102, 134, 137, 138, 140, 141, 157, 163, 164, 170, 171, 201, 221
Nixon, Richard – 146, 148, 152, 161, 162

O

Ojoc, Victor – 36
Onicescu, Octav P. – 38
Oprea, Alexandru – 61
Opriş, Ioan – 158, 221
Ornea, Zigu – 32, 221
Oţetea, Andrei – 98

P

Paderewski, Ignacy Jan – 109, 201
Pan, Anton – 182
Panaitescu, colonel (r.) – 175
Panişca, Gheorghe – 70, 127, 175, 201
Paramon, Nadejda – 55
Parhon, C.I. – 208
Pascu, Ion – 104
Pascu, preot – 120
Pascu, Ştefan – 99
Pauker, Ana – 53
Păduraru, Nicolae Ion – 17
Păduraru, Teodor (Fedia) – 18, 66, 75, 76, 94, 106, 115, 127, 128, 134, 141, 162, 175, 202
Păiuşan, Radu – 178
Păscăluţă, Ioan (Ion) – 89, 104, 109, 113-116, 120, 135, 161, 179, 183, 202
Pătrăşcanu, Lucreţiu – 187
Pântea, Gherman – 14, 60, 65, 66, 69, 73, 104, 168, 205
Pântea, Lucia – 168
Pelin, Mihai – 37

Pelivan, Ion – 9, 14, 21, 29, 38, 72, 87, 136, 168, 169, 192, 203
Pelivan (Gogu), Maria – 136, 168, 204
Penescu, Nicolae – 160
Petrovici, Ion – 23, 38, 71, 182
Petru cel Mare – 146
Philippide, Alexandru – 23
Pilat, Ion – 34
Plămădeală, Andrei – 73, 76, 129, 175, 178
Plămădeală, Antonie – 180
Plămădeală, Nicolae – 178
Podăreanu, Crisanta – 167, 222
Poni, Petru – 199, 208
Pop, Emil – 62
Popa, Augustin – 127
Popescu, Nistor – 169
Popescu-Puţuri, Ion – 101-103, 105, 125, 126
Popescu, Traian – 189
Popov, lt.-colonel – 49
Popovici, Andrei – 157
Popovici, Mihail – 36, 68, 168
Popovici, Vladimir – 63
Popp, Ghiţă (Gheorghe) – 38, 66, 67, 68, 104, 197
Preadko, colonel de justiţie – 50
Preda, Marin – 98
Pricop, Adrian – 33, 222
Puşkin, Aleksandr Sergheievici – 34

R

Ralea, Mihail – 181
Ramsden, Caryl – 211
Rânziş, Filofteia – 222
Râşcanu, Petre – 23
Rădulescu-Motru, Constantin – 38
Răutu, Leonte – 92, 135, 205
Rejepa, P. – 23
Ribbentrop, Ioachim von – 42
Roman, Alexandru – 95, 96

Roman, Ioan – 133
Roosevelt, Franklin Delano – 154
Rosen, Mozes – 93
Rotaru, Florin – 8
Russo, Alecu – 25, 182

S

Sacagiu (Iacobovici), Mimi – 53
Sachelarie, Vladimir – 70, 73, 170, 206
Sadoveanu, Mihail – 34, 36, 38, 200
Sargheţiu, Octav – 175
Sauciuc-Săveanu, Teofil – 31, 104
Săvulescu, Traian – 38
Scurtu, Ioan – 22, 35, 38, 45, 222
Simionescu, Gică – 69
Simionescu, Ion – 23
Sinicliu Elefterie – 12, 62, 70, 72, 98, 104, 115, 122, 125-129, 131, 134, 139, 141, 153, 173, 174, 178, 179, 206
Sinicliu, Grigore – 27
Sîdnik, maior – 49
Sîtckim, M.K. – 81
Slusar, Vasile – 169
Smidt, Vladimir – 113
Smochină, Alexandru – 73
Smochină, Nichita – 14, 41, 57, 73, 86, 104, 116, 135, 170, 178, 207
Solomon, Dumitru – 66
Spânu, Vasile – 19
Stalin, Iosif Vissarionovici (Djugaşvili) – 51, 78, 84, 92, 147, 154, 161
Stănescu, Ion – 122, 166
Stere, Constantin – 9, 21, 23, 24, 31, 84, 92, 93, 95, 104, 117, 118, 175, 179, 181, 182, 208
Stoica, Chivu – 60
Stoica, Constantin – 135
Stoica, Vasile – 41
Stroescu, Vasile – 21, 25, 96, 113, 182, 209
Suruceanu, Nicolae (Neculai) – 70, 114

Ş

Şeicaru, Pamfil – 117, 189
Şerb, Ioan, general – 137, 210
Şincan – 79
Şleahov – 128
Şpac, Ion – 25, 35, 222
Ştefan cel Mare (Ştefan Vodă) – 20, 69, 71, 177, 182, 189
Ştefănescu Delavrancea, Barbu – 182
Ştirbei (Ştirbey), Barbu – 31
Şubin, căpitan – 50

T

Tafrali, Oreste – 208
Tănăsescu, Dumitru (Titi) – 69, 175
Tătărăscu, Gheorghe (Guţă) – 168
Teodoreanu, Păstorel – 181
Teodorescu, Sebastian – 57, 105, 168
Titulescu, Nicolae – 99, 111, 167, 168
Tofan, George – 28, 222
Tomescu, Constantin – 66, 69, 72, 211
Troţki (Trotzki), Leon – 26, 27, 39, 83
Tudor (Panicica), Iorgu – 40, 115, 134, 135, 168, 175, 202
Tuţu, Dumitru – 99, 103

Ţ

Ţau, Dimitrie – 17
Ţau, Casunea – 17, 18
Ţau, Nataşa – 18
Ţau, Vanea – 17
Ţepordei, Vasile – 65, 69, 70, 123, 125, 126, 178, 212
Ţunea, Damaschin – 82

U

Ursu, Ion – 23

V

Vaida-Voevod, Alexandru – 31, 36, 68, 167
Văluţă, Ion – 73, 98, 104, 134, 168, 174, 175, 180, 181, 202, 211
Văleanu, Alexandru – 105
Văleanu, Ion – 60
Vărzaru, Simion – 122, 123, 125-127, 156, 211
Vântu, Mihail (Mihai) – 21
Velţeanu, Corneliu – 68
Viforeanu, G.N. – 222
Vişoianu, Constantin – 111
Voinea, Tudor – 69
Voitec, Ştefan – 90

W

Wilson, Woodrow – 153

X

Xenopol, A.D. – 23, 24, 189

Z

Zaharia, Gheorghe – 102
Zaharia, Nicolae – 197
Zelinschi, Ioan – 170.

ANEXE DOCUMENTARE

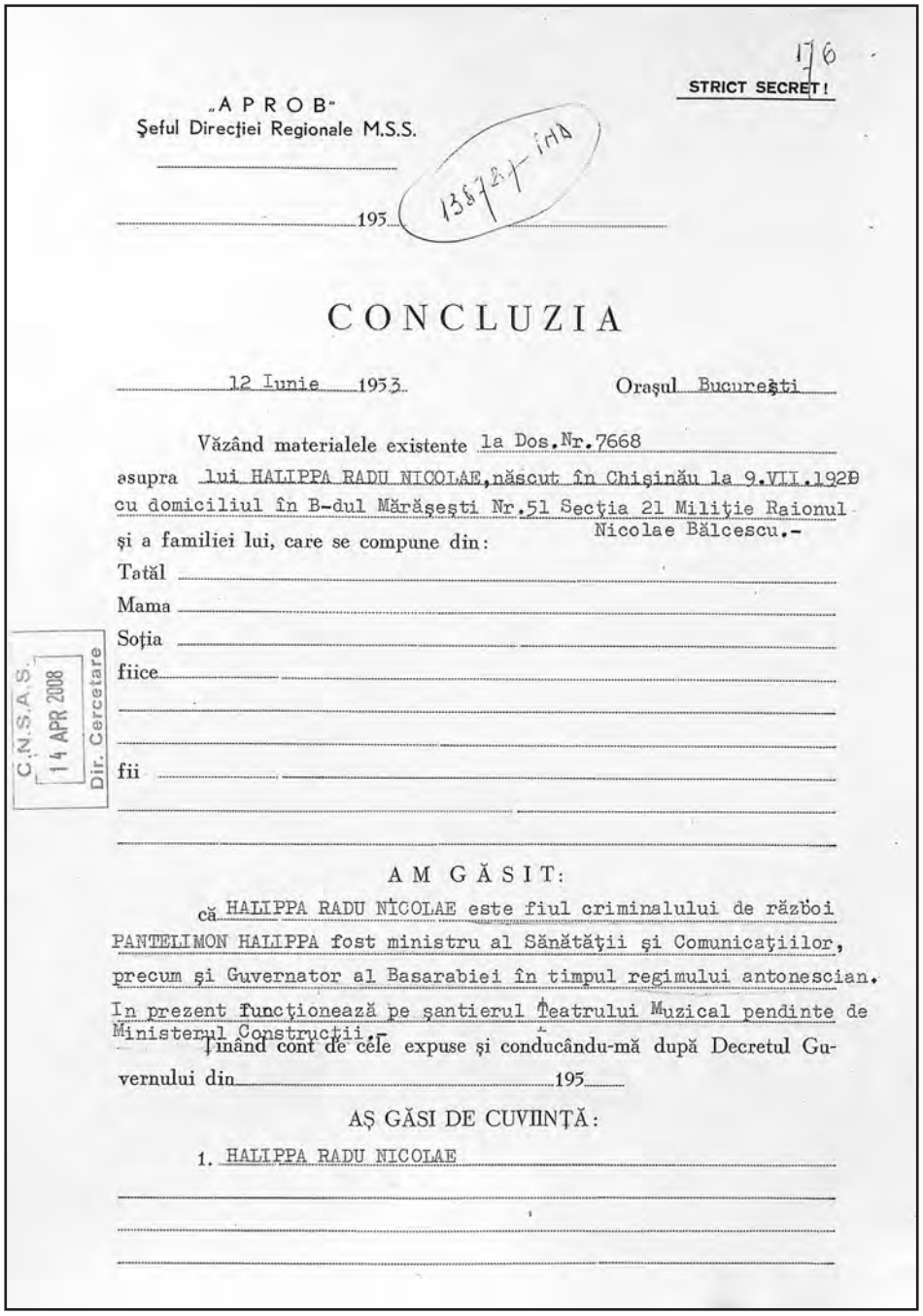

176

STRICT SECRET!

„A P R O B"
Şeful Direcţiei Regionale M.S.S.

_____

_____ 195_

13572/1953

CONCLUZIA

12 Iunie 1953 Oraşul Bucureşti

Văzând materialele existente la Dos.Nr.7668
asupra lui HALIPPA RADU NICOLAE, născut în Chişinău la 9.VII.1929
cu domiciliul în B-dul Mărăşeşti Nr.51 Secţia 21 Miliţie Raionul Nicolae Bălcescu.-
şi a familiei lui, care se compune din:
Tatăl _____
Mama _____
Soţia _____
fiice _____

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Dir. Cercetare

fii _____

AM GĂSIT:

că HALIPPA RADU NICOLAE este fiul criminalului de război PANTELIMON HALIPPA fost ministru al Sănătăţii şi Comunicaţiilor, precum şi Guvernator al Basarabiei în timpul regimului antonescian. In prezent funcţionează pe şantierul Teatrului Muzical pendinte de Ministerul Construcţii.

Ţinând cont de cele expuse şi conducându-mă după Decretul Guvernului din _____ 195_

AŞ GĂSI DE CUVIINŢĂ:

1. HALIPPA RADU NICOLAE

1. Concluzia Direcţiei Regionale Bucureşti a M.S.S., din **12 iunie 1953**, privind pe Halippa Radu Nicolae.

să fie dislocați la locul cu domicilii speciale.

2. Dosarul de dislocare să fie înaintat spre examinarea Colegiului Special de pe lângă Ministerul Securității Statului din R. P. R., în vederea aprobării (confirmării) hotărârii luate.

Lucrător operativ (semnătura)
gradul Lt.

De acord Şeful..... raional, orăşenesc, (semnătura)
gradul

C.N.S.A.S.
14 APR 2008
Dir. Cercetare

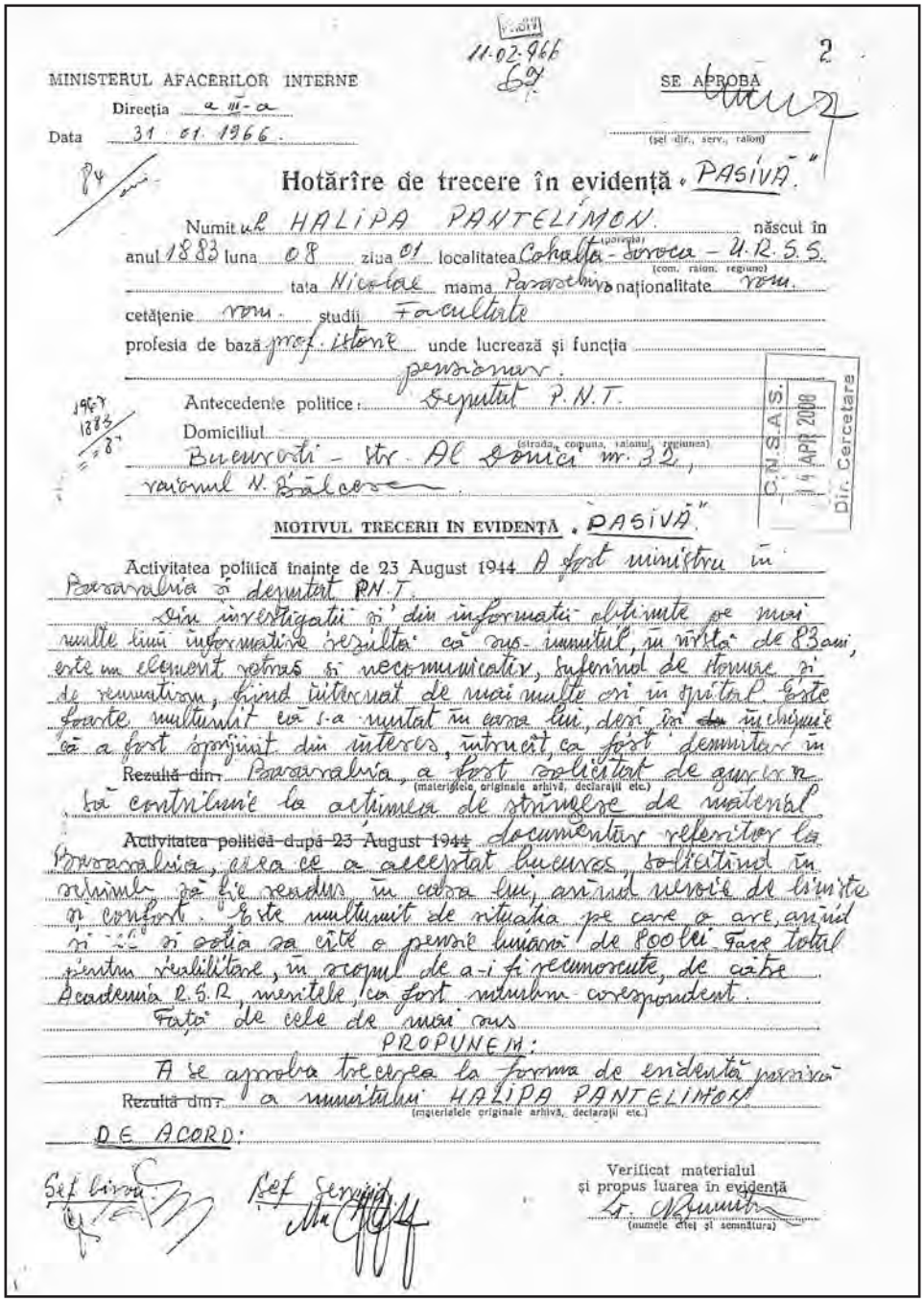

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
Direcţia a III-a
Data 31.01.1966.

11-02-966
2

SE APROBĂ
(şef dir., serv., raion)

Hotărîre de trecere în evidenţă „PASIVĂ."

Numitul HALIPA PANTELIMON născut în anul 1883 luna 08 ziua 01 localitatea Cahulta (raionul) - Soroca - U.R.S.S. (com. raion. regiune) tata Nicolae mama Parascheva naţionalitate rom. cetăţenie rom. studii Facultate profesia de bază prof. istoric unde lucrează şi funcţia pensionar. Antecedente politice: Deputat P.N.T. Domiciliul Bucureşti - str. Al Donici nr. 32, (strada, comuna, raionul, regiunea) raionul N. Bălcescu

1967
1883
=84

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Dir. Cercetare

MOTIVUL TRECERII IN EVIDENŢĂ „PASIVĂ".

Activitatea politică înainte de 23 August 1944 A fost ministru în Basarabia şi deputat PN.Ţ.
Din investigaţii şi din informaţii ulterioare pe mai multe linii informative rezultă că numitul, în vîrstă de 83 ani, este un element retras şi necomunicativ, suferind de hernie şi de reumatism, fiind internat de mai multe ori în spital. Este foarte mulţumit că s-a mutat în casa lui, deşi în ~~da~~ încheie că a fost împins din interes, întrucît ca fost deputat în Basarabia, a fost solicitat de guvern
Rezultă din: (materialele originale arhivă, declaraţii etc.)
să contribuie la activizarea de strîngere de material
~~Activitatea politică după 23 August 1944~~ documentar referitor la Basarabia, ceea ce a acceptat bucuros, solicitînd în schimb să fie readus în casa lui, arătînd necesitatea de linişte şi confort. Este mulţumit de situaţia pe care o are, arătînd şi ~~...~~ şi ceea ce primeşte lunar de 800 lei fără total pentru rezolvare, în scopul de a-i fi recunoscute, de către Academia R.S.R, meritele ca fost ministru corespondent.
Faţă de cele de mai sus
PROPUNEM:
A se aproba trecerea la forma de evidenţă pasivă
Rezultă din: a numitului HALIPA PANTELIMON
(materialele originale arhivă, declaraţii etc.)
DE ACORD:

Şef birou

Şef serviciu

Verificat materialul
şi propus luarea în evidenţă
(numele ofiţ şi semnătura)

2. Hotărâre a Direcţiei a III-a a M.A.I., din **31 ianuarie 1966**, referitoare la trecerea în evidenţa „pasivă" a lui Halippa Pantelimon.

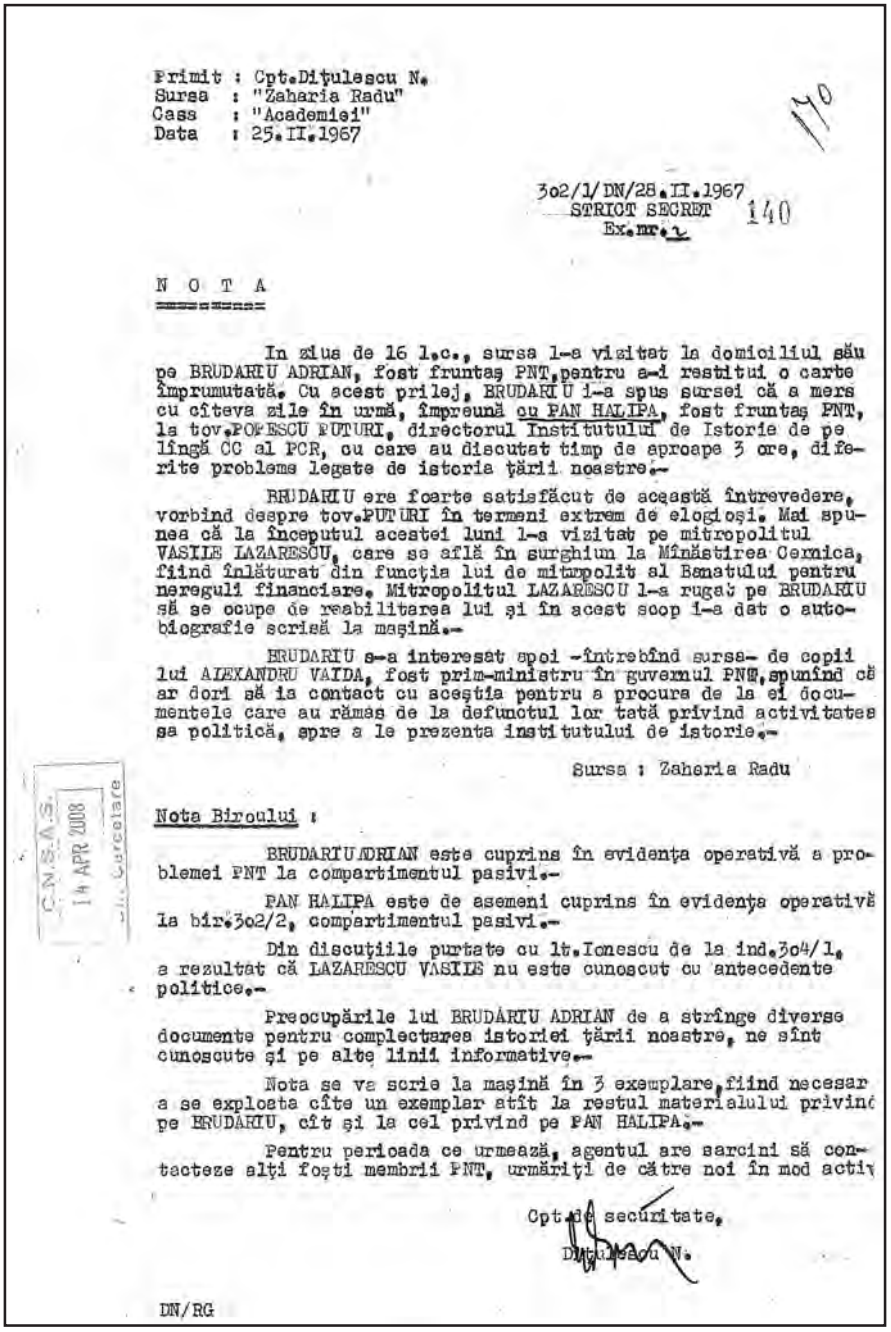

Primit : Cpt.Diţulescu N.
Sursa : "Zaharia Radu"
Casa : "Academiei"
Data : 25.II.1967

3o2/1/DN/28.II.1967
STRICT SECRET 140
Ex.nr.1

N O T A

In ziua de 16 l.c., sursa l-a vizitat la domiciliul său pe BRUDARIU ADRIAN, fost fruntaş PNŢ,pentru a-i restitui o carte împrumutată. Cu acest prilej, BRUDARIU i-a spus sursei că a mers cu cîteva zile în urmă, împreună cu PAN HALIPA, fost fruntaş PNŢ, la tov.POPESCU PUTURI, directorul Institutului de Istorie de pe lîngă CC al PCR, cu care au discutat timp de aproape 3 ore, diferite probleme legate de istoria ţării noastre.-

BRUDARIU era foarte satisfăcut de această întrevedere, vorbind despre tov.PUTURI în termeni extrem de elogioşi. Mai spunea că la începutul acestei luni l-a vizitat pe mitropolitul VASILE LAZARESCU, care se află în surghiun la Mînăstirea Cernica, fiind înlăturat din funcţia lui de mitropolit al Banatului pentru neregului financiare. Mitropolitul LAZARESCU l-a rugat pe BRUDARIU să se ocupe de reabilitarea lui şi în acest scop i-a dat o autobiografie scrisă la maşină.-

BRUDARIU s-a interesat apoi -întrebînd sursa- de copii lui ALEXANDRU VAIDA, fost prim-ministru în guvernul PNŢ,spunînd că ar dori să ia contact cu aceştia pentru a procura de la ei documentele care au rămas de la defunctul lor tată privind activitatea sa politică, spre a le prezenta institutului de istorie.-

Sursa : Zaharia Radu

Nota Biroului :

BRUDARIU ADRIAN este cuprins în evidenţa operativă a problemei PNŢ la compartimentul pasivi.-

PAN HALIPA este de asemeni cuprins în evidenţa operativă la bir.3o2/2, compartimentul pasivi.-

Din discuţiile purtate cu lt.Ionescu de la ind.3o4/1, a rezultat că LAZARESCU VASILE nu este cunoscut cu antecedente politice.-

Preocupările lui BRUDARIU ADRIAN de a strînge diverse documente pentru complectarea istoriei ţării noastre, ne sînt cunoscute şi pe alte linii informative.-

Nota se va scrie la maşină în 3 exemplare,fiind necesar a se exploata cîte un exemplar atît la restul materialului privind pe BRUDARIU, cît şi la cel privind pe PAN HALIPA.-

Pentru perioada ce urmează, agentul are sarcini să contacteze alţi foşti membrii PNŢ, urmăriţi de către noi în mod activ

Cpt.de securitate,
Diţulescu N.

DN/RG

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Cercetare

3. Nota sursei „Zaharia Radu”, din **25 februarie 1967**, cu privire la discuţiile purtate cu Brudariu Adrian despre Pan Halippa.

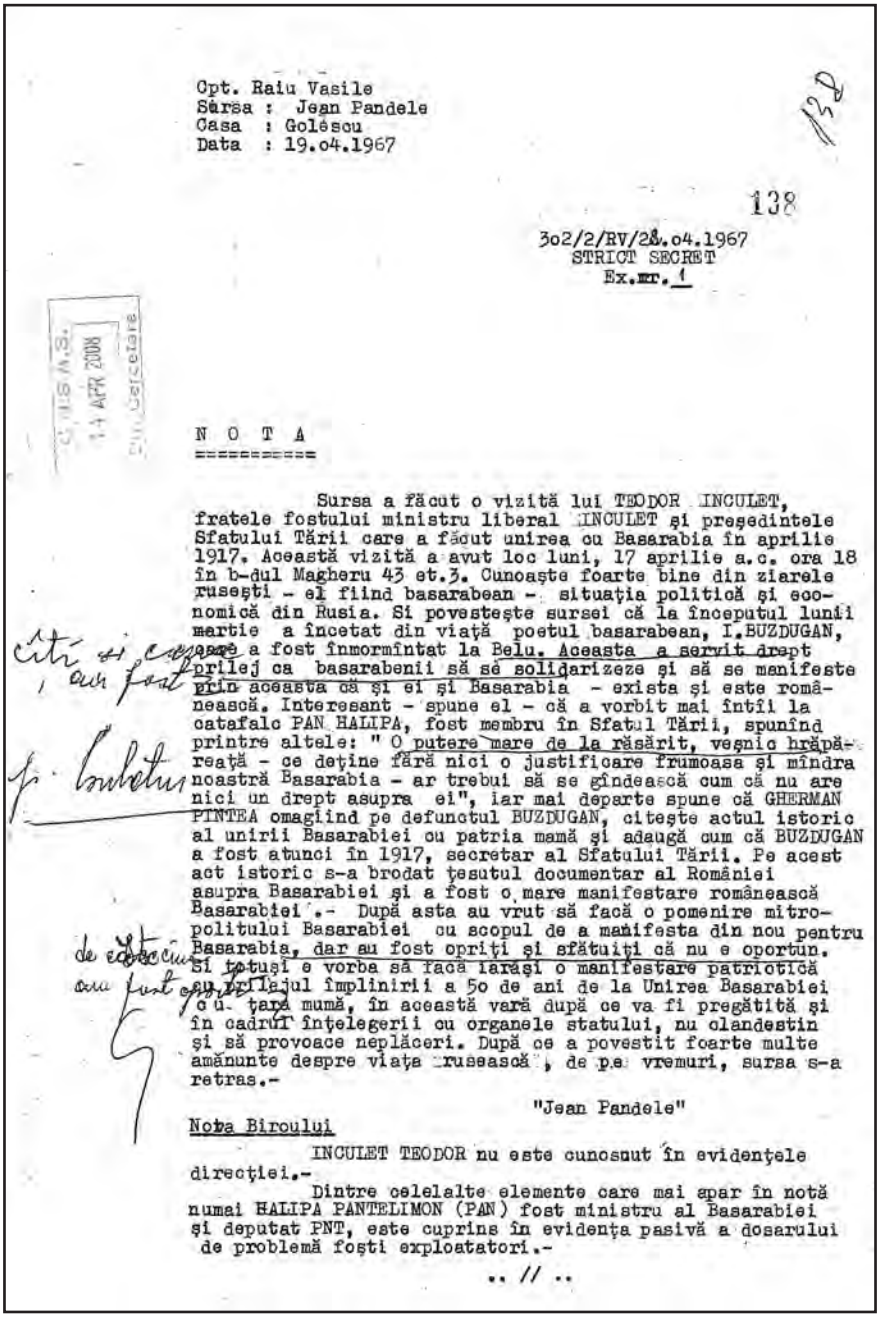

Opt. Raiu Vasile
Sursa : Jean Pandele
Casa : Golescu
Data : 19.04.1967

138

302/2/RV/28.04.1967
STRICT SECRET
Ex.nr. 1

C.N.S.A.
14 APR 2008
Colectia

N O T A

Sursa a făcut o vizită lui TEODOR INCULET, fratele fostului ministru liberal INCULET şi preşedintele Sfatului Tării care a făcut unirea cu Basarabia în aprilie 1917. Această vizită a avut loc luni, 17 aprilie a.c. ora 18 în b-dul Magheru 43 et.3. Cunoaşte foarte bine din ziarele ruseşti - el fiind basarabean - situaţia politică şi economică din Rusia. Si povesteşte sursei că la începutul lunii martie a încetat din viaţă postul basarabean, I.BUZDUGAN, care a fost înmormîntat la Belu. Aceasta a servit drept prilej ca basarabenii să se solidarizeze şi să se manifeste prin aceasta că şi ei şi Basarabia - exista şi este românească. Interesant - spune el - că a vorbit mai întîi la catafalc PAN HALIPA, fost membru în Sfatul Tării, spunînd printre altele: " O putere mare de la răsărit, vegnic hrăpăreaţă - ce deţine fără nici o justificare frumoasa şi mîndra noastră Basarabia - ar trebui să se gîndească cum că nu are nici un drept asupra ei", iar mai departe spune că GHERMAN PINTEA omagiind pe defunctul BUZDUGAN, citeşte actul istoric al unirii Basarabiei cu patria mamă şi adaugă cum că BUZDUGAN a fost atunci în 1917, secretar al Sfatului Tării. Pe acest act istoric s-a brodat ţesutul documentar al României asupra Basarabiei şi a fost o mare manifestare românească Basarabiei.- După asta au vrut să facă o pomenire mitropolitului Basarabiei cu scopul de a manifesta din nou pentru Basarabia, dar au fost opriţi şi sfătuiţi că nu e oportun. Si totuşi e vorba să facă iarăşi o manifestare patriotică cu prilejul împlinirii a 50 de ani de la Unirea Basarabiei cu ţara mumă, în această vară după ce va fi pregătită şi în cadrul înţelegerii cu organele statului, nu clandestin şi să provoace neplăceri. După ce a povestit foarte multe amănunte despre viaţa rusească, de pe vremuri, sursa s-a retras.-

"Jean Pandele"

Nota Biroului

INCULET TEODOR nu este cunoscut în evidenţele direcţiei.-

Dintre celelalte elemente care mai apar în notă numai HALIPA PANTELIMON (PAN) fost ministru al Basarabiei şi deputat PNT, este cuprins în evidenţa pasivă a dosarului de problemă foşti exploatatori.-

.. // ..

4. Nota sursei „Jean Pandele”, din **19 aprilie 1967**, referitoare la vizita făcută lui Teodor Inculeţ, fratele fostului preşedinte al Sfatului Ţării, Ion Inculeţ.

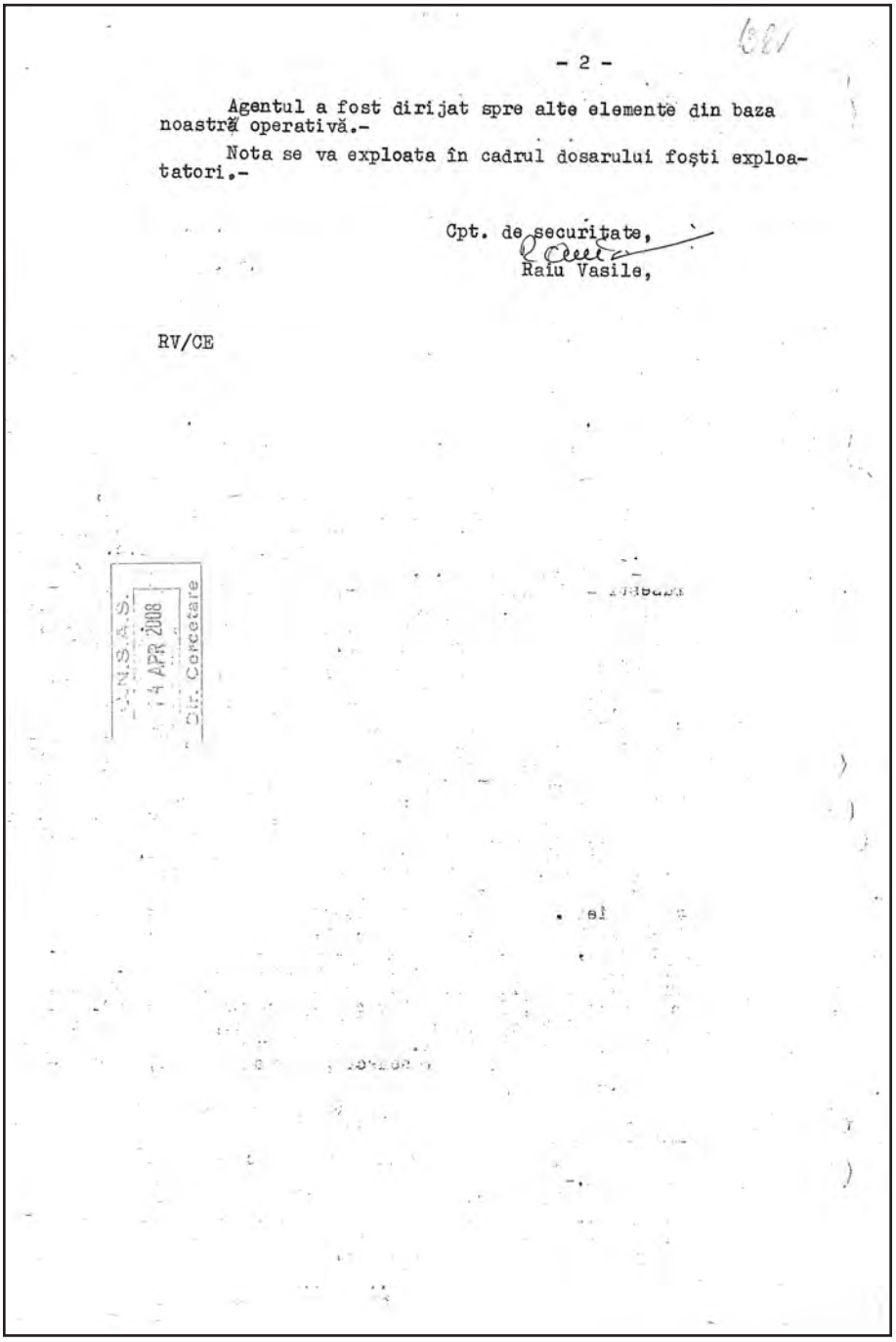

- 2 -

Agentul a fost dirijat spre alte elemente din baza noastră operativă.-

Nota se va exploata în cadrul dosarului foşti exploatatori.-

Cpt. de securitate,
Raiu Vasile,

RV/CE

C.N.S.A.S.
14 APR 2008
Dir. Cercetare

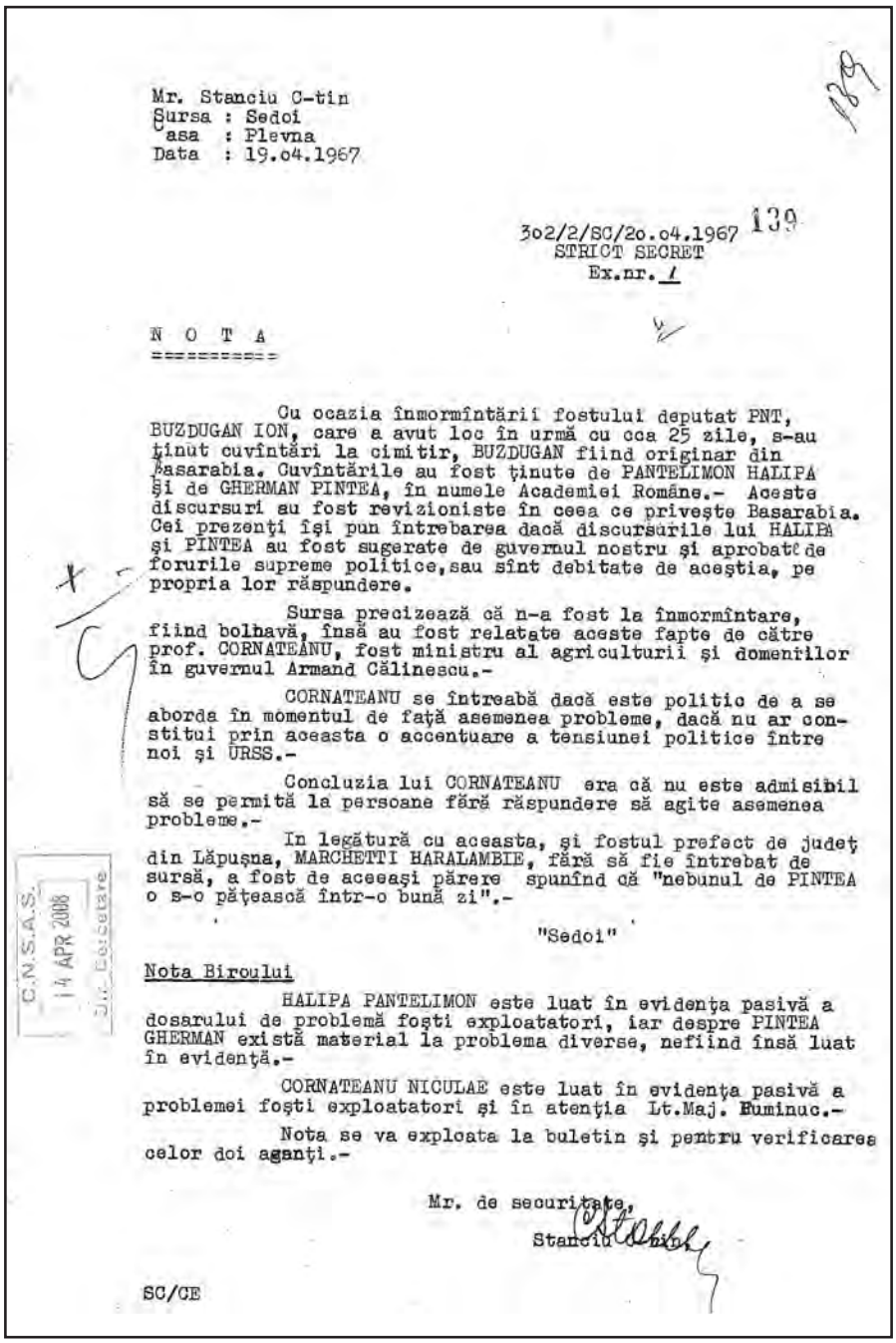

Mr. Stanciu C-tin
Sursa : Sedoi
Casa : Plevna
Data : 19.04.1967

302/2/SC/20.04.1967 139
STRICT SECRET
Ex.nr. 1

N O T A

Cu ocazia înmormîntării fostului deputat PNT, BUZDUGAN ION, care a avut loc în urmă cu cca 25 zile, s-au ţinut cuvîntări la cimitir, BUZDUGAN fiind originar din Basarabia. Cuvîntările au fost ţinute de PANTELIMON HALIPA şi de GHERMAN PINTEA, în numele Academiei Române.- Aceste discursuri au fost revizioniste în ceea ce priveşte Basarabia. Cei prezenţi îşi pun întrebarea dacă discursurile lui HALIPA şi PINTEA au fost sugerate de guvernul nostru şi aprobate de forurile supreme politice, sau sînt debitate de aceştia, pe propria lor răspundere.

Sursa precizează că n-a fost la înmormîntare, fiind bolnavă, însă au fost relatate aceste fapte de către prof. CORNATEANU, fost ministru al agriculturii şi domeniilor în guvernul Armand Călinescu.-

CORNATEANU se întreabă dacă este politic de a se aborda în momentul de faţă asemenea probleme, dacă nu ar constitui prin aceasta o accentuare a tensiunei politice între noi şi URSS.-

Concluzia lui CORNATEANU era că nu este admisibil să se permită la persoane fără răspundere să agite asemenea probleme.-

In legătură cu aceasta, şi fostul prefect de judeţ din Lăpuşna, MARCHETTI HARALAMBIE, fără să fie întrebat de sursă, a fost de aceeaşi părere spunînd că "nebunul de PINTEA o s-o păţească într-o bună zi".-

"Sedoi"

Nota Biroului

HALIPA PANTELIMON este luat în evidenţa pasivă a dosarului de problemă foşti exploatatori, iar despre PINTEA GHERMAN există material la problema diverse, nefiind însă luat în evidenţă.-

CORNATEANU NICULAE este luat în evidenţa pasivă a problemei foşti exploatatori şi în atenţia Lt.Maj. Buminuc.-

Nota se va exploata la buletin şi pentru verificarea celor doi agenţi.-

Mr. de securitate,
Stanciu C-tin

SC/CE

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Dir. Cercetare

5. Nota sursei „Sedoi”, din **19 aprilie 1967**, privind cuvântările ţinute la înmormântarea fostului deputat PNŢ, Ion Buzdugan.

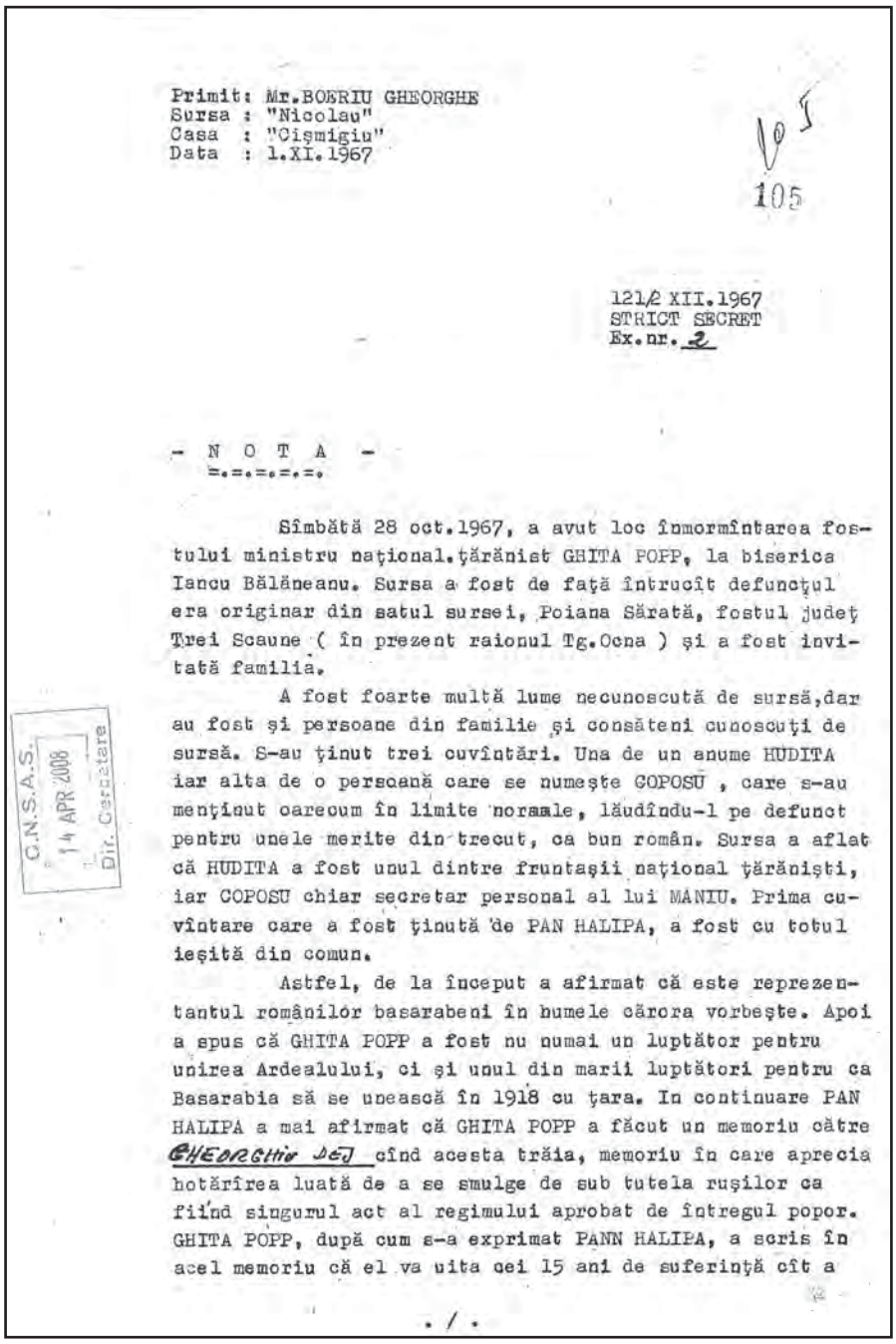

Primit: Mr.BOERIU GHEORGHE
Sursa : "Nicolau"
Casa : "Cişmigiu"
Data : 1.XI.1967

105

121/2 XII.1967
STRICT SECRET
Ex.nr. 2

- N O T A -

Sîmbătă 28 oct.1967, a avut loc înmormîntarea fostului ministru naţional.ţărănist GHITA POPP, la biserica Iancu Bălăneanu. Sursa a fost de faţă întrucît defunctul era originar din satul sursei, Poiana Sărată, fostul judeţ Trei Scaune (în prezent raionul Tg.Ocna) şi a fost invitată familia.

A fost foarte multă lume necunoscută de sursă,dar au fost şi persoane din familie şi consăteni cunoscuţi de sursă. S-au ţinut trei cuvîntări. Una de un anume HUDITA iar alta de o persoană care se numeşte COPOSU , care s-au menţinut oarecum în limite normale, lăudîndu-l pe defunct pentru unele merite din trecut, ca bun român. Sursa a aflat că HUDITA a fost unul dintre fruntaşii naţional ţărănişti, iar COPOSU chiar secretar personal al lui MANIU. Prima cuvîntare care a fost ţinută de PAN HALIPA, a fost cu totul ieşită din comun.

Astfel, de la început a afirmat că este reprezentantul românilor basarabeni în numele cărora vorbeşte. Apoi a spus că GHITA POPP a fost nu numai un luptător pentru unirea Ardealului, ci şi unul din marii luptători pentru ca Basarabia să se unească în 1918 cu ţara. In continuare PAN HALIPA a mai afirmat că GHITA POPP a făcut un memoriu către Gheorghiu Dej cînd acesta trăia, memoriu în care aprecia hotărîrea luată de a se smulge de sub tutela ruşilor ca fiind singurul act al regimului aprobat de întregul popor. GHITA POPP, după cum s-a exprimat PANN HALIPA, a scris în acel memoriu că el va uita cei 15 ani de suferinţă cît a

. / .

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Dir. Cercetare

6. Nota sursei „Nicolau”, din **1 noiembrie 1967**, despre înmormântarea lui Ghiţă Popp.

- 2 -

106

fost în detenţie, dacă GHEORGHIU DEJ va continua politica începută faţă de ruşi şi va revendica Basarabia asupra căreia ruşii nu au nici un drept, deoarece este pământ românesc. In acest caz nu numai că va uita el, ci toată suflarea românească îl va urma.

PAN HALIPA în încheiere a spus că nu vom putea aduce un omagiu defunctului dacă noi cei care am rămas nu vom continua să militäm pentru ideia revenirii Basarabiei şi realizarea din nou a României Mari.

Menţionez că slujba înmormîntării a fost săvîrşită de preotul PISLARU ION şi celălalt preot bătrîn de la biserica Iancu Bălăneanu, preotul STRATULAT NICOLAE, preotul PIVNICERU SIMION, diaconul NUTA MIHAI de la biserica Domniţa Balaşa şi diaconul TEODORESCU NICOLAU.

"Nicolau"

N.L.O.

Numitul PAN HALIPA se află în lucru la Direcţia I-a

Agentul a dat nota ca urmare a instructajului ce i s-a făcut de a ne semnala atitudinea şi comportarea prezentă a unor elemente cu care el vine în contact ca preot.

Pe PAN HALIPA agentul nu-l cunoaşte personal şi nu a primit sarcini în legătură cu acesta deoarece nu are posibilitatea să-l contacteze, însă a primit sarcini cu privire la unele elemente din baza operativă de la obiectivul Institutul teologic.

Nota se va exploata la dosarul lui PAN HALIPA.

Mr.BOZEŞU GHEORGHE

2 ex.
1 ex.dos.anexă
1 ex.Dos.Pan H.

LţT.

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Dir. Cancelarie

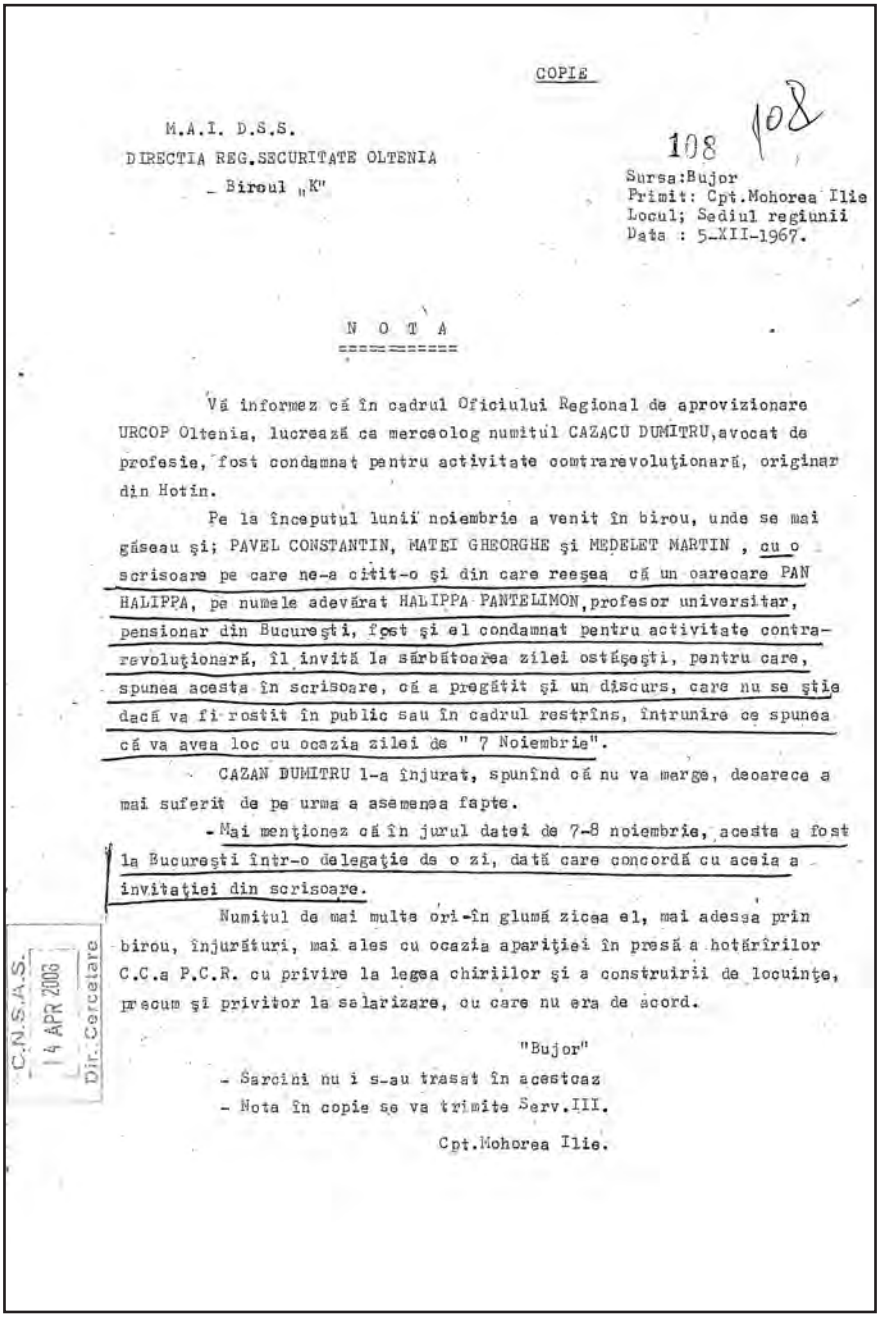

COPIE

M.A.I. D.S.S.
DIRECTIA REG.SECURITATE OLTENIA
- Biroul „K"

108 108

Sursa:Bujor
Primit: Cpt.Mohorea Ilie
Locul; Sediul regiunii
Data : 5-XII-1967.

N O T A

Vă informez că în cadrul Oficiului Regional de aprovizionare URCOP Oltenia, lucrează ca merceolog numitul CAZACU DUMITRU, avocat de profesie, fost condamnat pentru activitate contrarevoluţionară, originar din Hotin.

Pe la începutul lunii noiembrie a venit în birou, unde se mai găseau şi; PAVEL CONSTANTIN, MATEI GHEORGHE şi MEDELET MARTIN , cu o scrisoare pe care ne-a citit-o şi din care reesea că un oarecare PAN HALIPPA, pe numele adevărat HALIPPA PANTELIMON, profesor universitar, pensionar din Bucureşti, fost şi el condamnat pentru activitate contrarevoluţionară, îl invită la sărbătoarea zilei ostăşeşti, pentru care, spunea acesta în scrisoare, că a pregătit şi un discurs, care nu se ştie dacă va fi rostit în public sau în cadrul restrîns, întrunire ce spunea că va avea loc cu ocazia zilei de " 7 Noiembrie".

CAZAN DUMITRU l-a înjurat, spunînd că nu va merge, deoarece a mai suferit de pe urma a asemenea fapte.

- Mai menţionez că în jurul datei de 7-8 noiembrie, acesta a fost la Bucureşti într-o delegaţie de o zi, dată care concordă cu acea a invitaţiei din scrisoare.

Numitul de mai multe ori-în glumă zicea el, mai adesea prin birou, înjurături, mai ales cu ocazia apariţiei în presă a hotărîrilor C.C.a P.C.R. cu privire la legea chiriilor şi a construirii de locuinţe, precum şi privitor la salarizare, cu care nu era de acord.

"Bujor"

- Sarcini nu i s-au trasat în acestcaz
- Nota în copie se va trimite Serv.III.

Cpt.Mohorea Ilie.

C.N.S.A.S. 14 APR 2006 Dir. Cercetare

7. Nota Direcţiei Regionale de Securitate Oltenia, din **5 decembrie 1967**, referitoare la comentariile lui Cazacu Dumitru despre Pan Halippa.

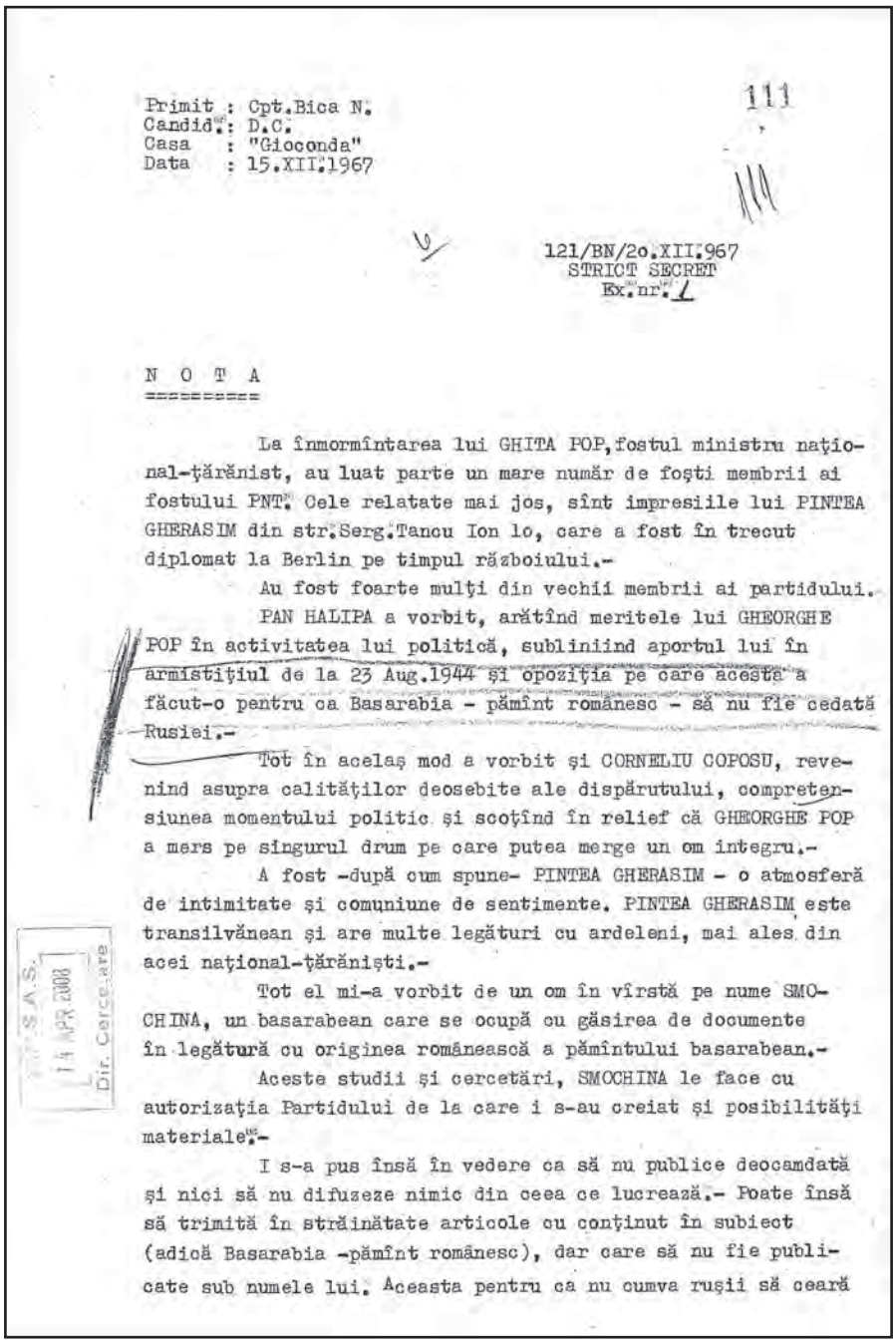

Primit : Cpt.Bica N.
Candid. : D.C.
Casa : "Gioconda"
Data : 15.XII.1967

111

121/BN/20.XII.967
STRICT SECRET
Ex. nr. 1

N O T A
==========

La înmormîntarea lui GHITA POP, fostul ministru naţional-ţărănist, au luat parte un mare număr de foşti membrii ai fostului PNŢ. Cele relatate mai jos, sînt impresiile lui PINTEA GHERASIM din str. Serg. Tancu Ion lo, care a fost în trecut diplomat la Berlin pe timpul războiului.-

Au fost foarte mulţi din vechii membrii ai partidului.

PAN HALIPA a vorbit, arătînd meritele lui GHEORGHE POP în activitatea lui politică, subliniind aportul lui în armistiţiul de la 23 Aug.1944 şi opoziţia pe care acesta a făcut-o pentru ca Basarabia - pămînt românesc - să nu fie cedată Rusiei.-

Tot în acelaş mod a vorbit şi CORNELIU COPOSU, revenind asupra calităţilor deosebite ale dispărutului, compretensiunea momentului politic şi scoţînd în relief că GHEORGHE POP a mers pe singurul drum pe care putea merge un om integru.-

A fost -după cum spune- PINTEA GHERASIM - o atmosferă de intimitate şi comuniune de sentimente. PINTEA GHERASIM este transilvănean şi are multe legături cu ardeleni, mai ales din acei naţional-ţărănişti.-

Tot el mi-a vorbit de un om în vîrstă pe nume SMOCHINA, un basarabean care se ocupă cu găsirea de documente în legătură cu originea românească a pămîntului basarabean.-

Aceste studii şi cercetări, SMOCHINA le face cu autorizaţia Partidului de la care i s-au creiat şi posibilităţi materiale.-

I s-a pus însă în vedere ca să nu publice deocamdată şi nici să nu difuzeze nimic din ceea ce lucrează.- Poate însă să trimită în străinătate articole cu conţinut în subiect (adică Basarabia -pămînt românesc), dar care să nu fie publicate sub numele lui. Aceasta pentru ca nu cumva ruşii să ceară

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Dir. Cercetare

8. Nota candidatului D.C., din **15 decembrie 1967**, cu privire la înmormântarea lui Ghiţă Popp.

112

guvernului nostru interdicţie pentru autor.-

Faţă de SMOCHINA, cei care l-au chemat la Partid i-au spus că deocamdată nu este momentul unor discuţii publice.-

Ruşii sînt foarte supăraţi pe noi românii şi nu aşteaptă decît momentul cînd ne vor găsi la strîmtoare, ca să ne lovească .Deci, noi nu trebuie să-i provocăm .-

Supărarea lor vine de la atitudinea noastră faţă de China, conflictul arabo-izraelian, precum şi faptul că înclinăm spre o conlucrare prea deschisă cu occidentul şi mai ales pentru faptul că nu ne mai lăsăm subordonaţi Rusiei.-

Candidat : D.C.

Nota Biroului :

PINTEA GHERASIM, fost membru PNT este cuprins în evidenţele DSOB.-

HALIPA PANTELIMON-fost demnitar, membru în CC-PNT, este cuprins în evidenţele problemei foşti demnitari la ind.121.-

COPOSU CORNEL, fost secretar general adjunct al PNT este urmărit prin acţiune informativă la ind.121. Problemele semnalate de candidat în prezenta notă se verifică şi pe alte linii informative.-

C.N.S.A.S. 13 APR 2006 Dir. Cercetare

Nota s-a luat de la candidat ca urmare a discuţiilor purtate ,cu ce persoane s-a întîlnit şi ce probleme au discutat.-

Discutînd cu candidatul ce persoane mai cunoaşte şi pe care le poate întîlni, a relatat că va merge la DIACONESCU ION-fost în conducerea tineretului PNT pe ţară, STAMBULEAN ION-PSDI şi PETRASIEVICI CORNEL-fost condamnat c.r., graţiat în anul 1964, urmărit prin dosar individual de către serv. IV.-

Candidatul mai relata că el poate intra în legătură cu numitul VORVOREANU -fugar, ce se află la Londra, dar pentru aceasta care asigurări pentru a nu i se întîmpla nimic.-

De comun acord cu candidatul, am stabilit a ne întîlni în ziua de 21.XII.a.c. orele 18 pentru a discuta pe marginea persoanelor ce le va contacta şi eventual ce probleme i se vor da spre rezolvare în viitor.-

Cpt.de securitate,
Bica N.

Red. Bica N.
Dact.Rotaru G.
ex.2

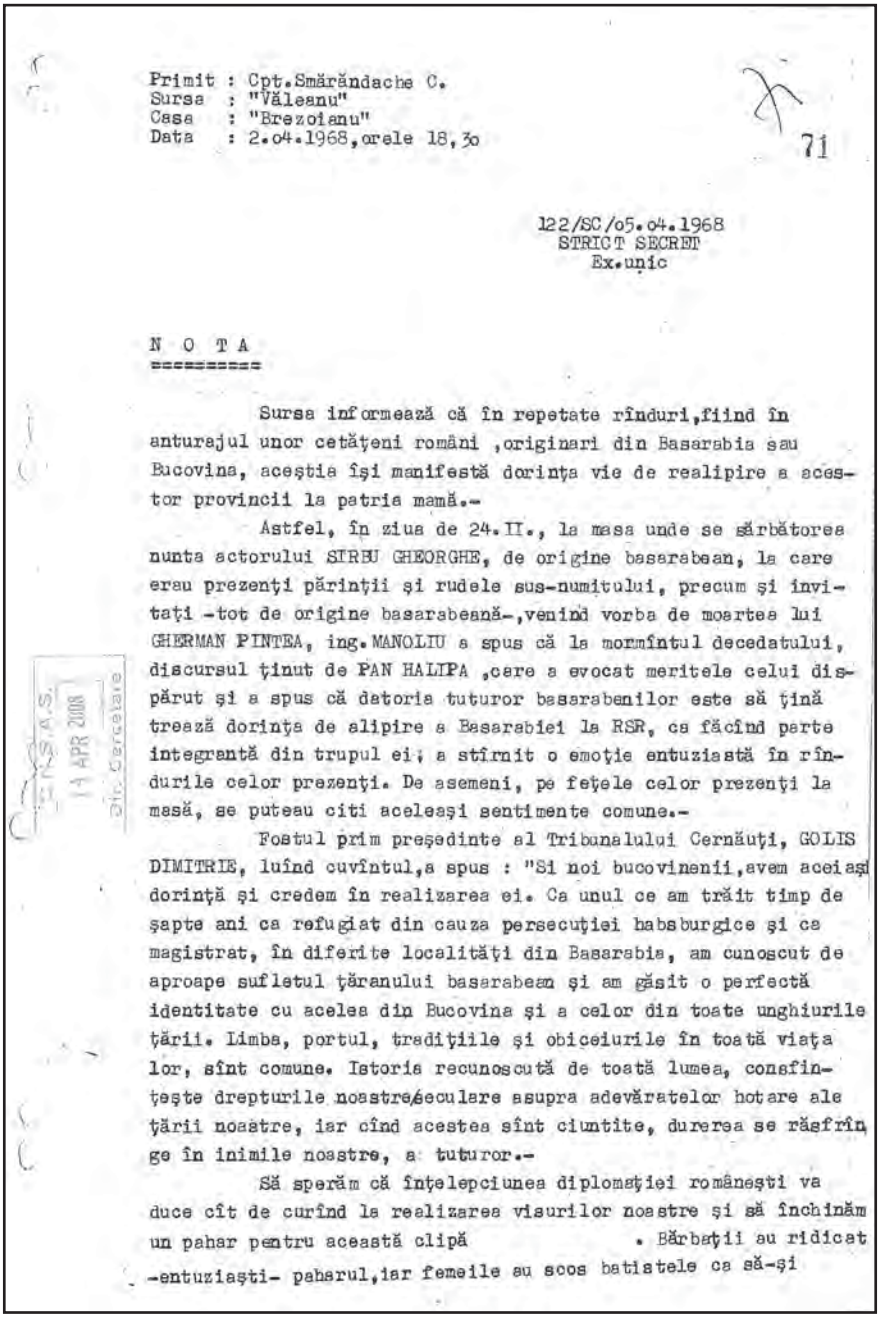

Primit : Cpt.Smărăndache C.
Sursa : "Văleanu"
Casa : "Brezoianu"
Data : 2.04.1968,orele 18,30

71

122/SC/05.04.1968
STRICT SECRET
Ex.unic

N O T A

Sursa informează că în repetate rînduri,fiind în anturajul unor cetăţeni români ,originari din Basarabia sau Bucovina, aceştia îşi manifestă dorinţa vie de realipire a acestor provincii la patria mamă.-

Astfel, în ziua de 24.II., la masa unde se sărbătorea nunta actorului SIRBU GHEORGHE, de origine basarabean, la care erau prezenţi părinţii şi rudele sus-numitului, precum şi invitaţi -tot de origine basarabeană-,venind vorba de moartea lui GHERMAN PINTEA, ing.MANOLIU a spus că la mormîntul decedatului, discursul ţinut de PAN HALIPA ,care a evocat meritele celui dispărut şi a spus că datoria tuturor basarabenilor este să ţină treză dorinţa de alipire a Basarabiei la RSR, ca făcînd parte integrantă din trupul ei, a stîrnit o emoţie entuziastă în rîndurile celor prezenţi. De asemeni, pe feţele celor prezenţi la masă, se puteau citi aceleaşi sentimente comune.-

Fostul prim preşedinte al Tribunalului Cernăuţi, GOLIS DIMITRIE, luînd cuvîntul,a spus : "Şi noi bucovinenii,avem aceiaşi dorinţă şi credem în realizarea ei. Ca unul ce am trăit timp de şapte ani ca refugiat din cauza persecuţiei habsburgice şi ca magistrat, în diferite localităţi din Basarabia, am cunoscut de aproape sufletul ţăranului basarabean şi am găsit o perfectă identitate cu acelea din Bucovina şi a celor din toate unghiurile ţării. Limba, portul, tradiţiile şi obiceiurile în toată viaţa lor, sînt comune. Istoria recunoscută de toată lumea, consfinţeşte drepturile noastre seculare asupra adevăratelor hotare ale ţării noastre, iar cînd acestea sînt ciuntite, durerea se răsfrînge în inimile noastre, a tuturor.-

Să sperăm că înţelepciunea diplomaţiei româneşti va duce cît de curînd la realizarea visurilor noastre şi să închinăm un pahar pentru această clipă . Bărbaţii au ridicat -entuziaşti- paharul,iar femeile au scos batistele ca să-şi

9. Nota sursei „Văleanu”, din **2 aprilie 1968**, privind „dorinţa vie” a unor cetăţeni români, originari din Basarabia sau Bucovina, de „realipire a acestor provincii la patria mamă”.

şteargă lacrimile ce se prelingeau pe obraz.-

Sursa : Văleanu

72

Nota Biroului :

Numitul GHERMAN PINTEA, fost ministru PNT, a fost în baza de lucru a problemei PNT şi a decedat.-

PAN HALIPA este în baza de lucru a problemei PNT.-

Numitul GOLIS DIMITRIE, fost prim preşedinte al Tribunalului Cernăuţi, nu este cunoscut în evidenţele Direcţiei. El va fi identificat, verificat la Serv. "C" şi apoi nota se va trimite spre exploatare ofiţerului care îl are în evidenţă (a fost demnitar burghez).-

Informatorului nu i s-au dat sarcini concrete în legătură cu cel semnalat, urmînd să se stabilească mai întîi ce probleme interesează în acest caz.-

Cpt.de securitate,
Smărăndache C.
Cpt. Smarandache C.

C.N.S.A.S.
14 APR 2000
Dir. Cercetare

I IV 968

Recomand. să pregătiţi o scurtă informare referitoare la oseminea comunităţi temeinic 10-15 file

red. : Smărăndache C.
dact.: Rotaru G.
ex.unic
r.d.969

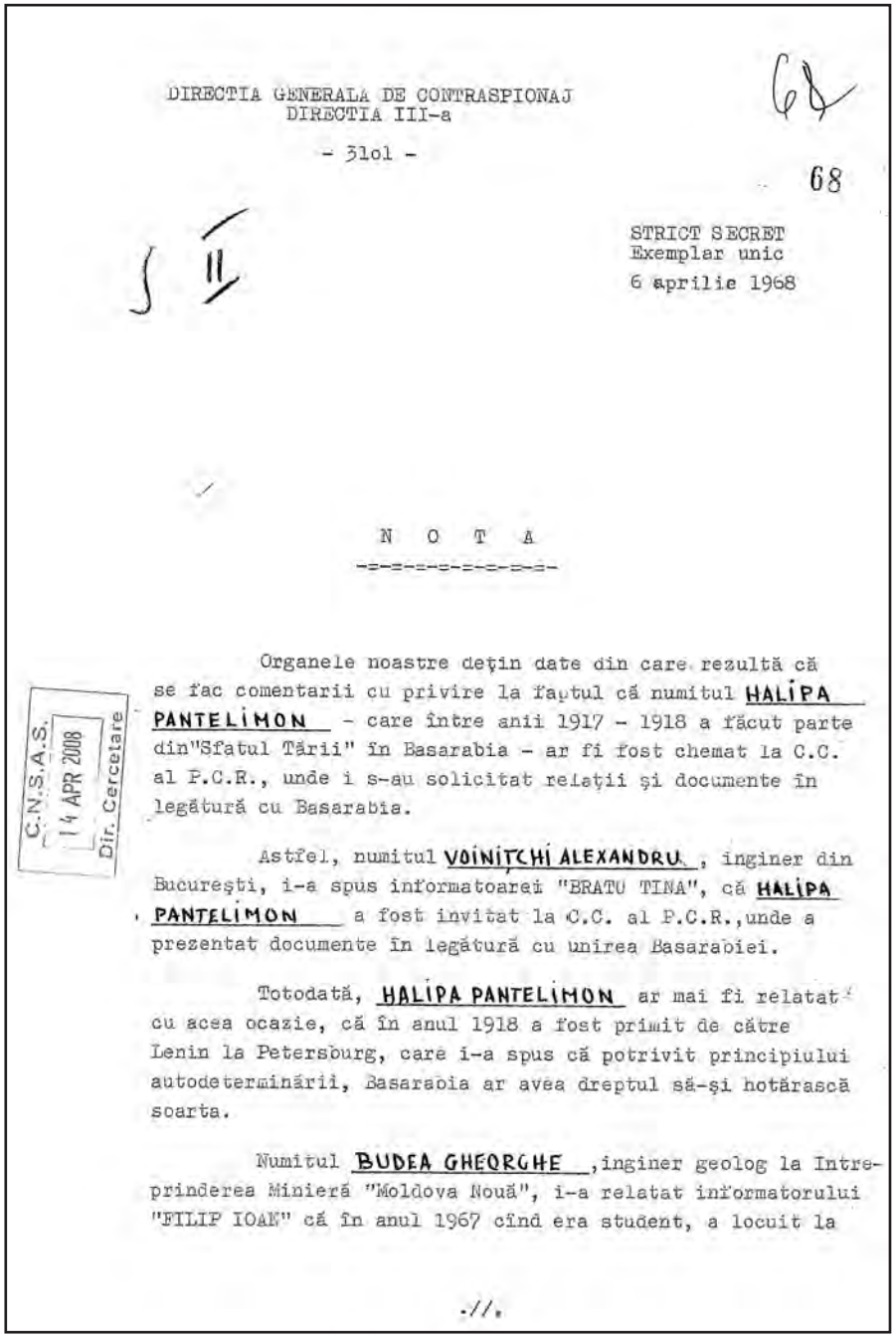

DIRECTIA GENERALA DE CONTRASPIONAJ
DIRECTIA III-a
- 31o1 -

68

68

STRICT SECRET
Exemplar unic
6 aprilie 1968

N O T A

Organele noastre deţin date din care rezultă că se fac comentarii cu privire la faptul că numitul HALIPA PANTELIMON - care între anii 1917 - 1918 a făcut parte din "Sfatul Tării" în Basarabia - ar fi fost chemat la C.C. al P.C.R., unde i s-au solicitat relaţii şi documente în legătură cu Basarabia.

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Dir. Cercetare

Astfel, numitul VOINITCHI ALEXANDRU, inginer din Bucureşti, i-a spus informatoarei "BRATU TINA", că HALIPA PANTELIMON a fost invitat la C.C. al P.C.R., unde a prezentat documente în legătură cu unirea Basarabiei.

Totodată, HALIPA PANTELIMON ar mai fi relatat cu acea ocazie, că în anul 1918 a fost primit de către Lenin la Petersburg, care i-a spus că potrivit principiului autodeterminării, Basarabia ar avea dreptul să-şi hotărască soarta.

Numitul BUDEA GHEORGHE, inginer geolog la Intreprinderea Minieră "Moldova Nouă", i-a relatat informatorului "FILIP IOAN" că în anul 1967 cînd era student, a locuit la

.//.

10. Nota Direcţiei a III-a, din **6 aprilie 1968**, despre comentariile cu privire la Halippa Pantelimon.

C.N.S.A.S.
14 APR 2008
Dir. Cercetare

- 2 -

numitul GHENZUL VASILE, fost redactor la revista economică "Albina" care apărea în Basarabia. In locuinţa acestuia l-a cunoscut pe HALIPA PANTELIMON, care i-a spus că a fost invitat la Academia R.S.România sau la C.C. al P.C.R. (nu a reţinut exact), la o secţie de istorie. Aici i s-ar fi cerut să reconstituie în scris fapte istorice din perioada anilor 1917-1918, privind felul cum s-a hotărît ca teritoriul Basarabiei să fie alipit României, precum şi nume de persoane care cunosc şi în mod nemijlocit au participat la aceste evenimente.

Colaboratorul "BORIS" al Inspectoratului de Securitate Galaţi, a informat că fiind în vizită la rude în URSS şi întîlnind în tren un basarabean, acesta i-a spus, printre altele, că între anii 1917-1918 un oarecare HALIPA PANTELIMON, care făcea parte din "Sfatul Tării" la Chişinău, a fost la Lenin, cu care a discutat despre situaţia teritoriului Basarabiei. Lenin i-ar fi spus că Basarabia este a Românilor, confirmîndu-i în scris acest lucru. Documentul respectiv i-ar fi fost cerut lui HALIPA P. de către GHEORGHIU DEJ, însă a refuzat să-l dea, pretextînd că încă nu este momentul, document pe care HALIPA PANTELIMON l-ar fi dat ulterior la C.C. al P.C.R.

Intr-o discuţie pe care DOBRYANSCHI SERGHIE, fost agent sovietic, a avut-o recent cu GONCEARUC PETRE, fost rezident al organelor de informaţii sovietice, i-a relatat acestuia că în urmă cu cca. trei ani, HALIPA PANTELIMON a fost luat de acasă cu o maşină şi dus la C.C. al P.C.R., unde ar fi fost întrebat dacă a fost deportat împreună cu Lenin în Siberia şi dacă Lenin i-a vorbit despre Basarabia.

HALIPA P. ar fi relatat că la întrebarea lui Lenin asupra motivului deportării, i-a spus că a fost deportat deoarece consideră nejustă alipirea Basarabiei la Rusia, la care Lenin i-ar fi spus că suferinţele lui nu sînt zadarnice, întrucît va sosi timpul cînd popoarele singure îşi vor hotărî soarta şi vor cere dreptul la autodeterminare.

GONCEARUC PETRE l-a sfătuit pe DOBRYANSCHI S. să meargă la ambasada URSS din Bucureşti şi să informeze despre acest aspect. DOBRYANSCHI S. la rîndul său i-a confiat

.//.

- 3 -

lui GONCEARUC PETRE, că cei de la ambasada sovietică, inclusiv ambasadorul BASOV, cunosc deja acest caz.

Menţionăm că DOBRYANSCHI S. este cunoscut ca frecvent vizitator al ambasadei sovietice din Bucureşti.

In urma verificărilor făcute s-a stabilit că HALIPA PANTELIMON este născut la 8 ianuarie 1883 în U.R.S.S., fiul lui Nicolae şi Paraschiva, de naţionalitate şi cetăţenie română, pensionar, domiciliat în Bucureşti, str.Alexandru Donici nr.52.

SEFUL DIRECTIEI
Gral.Maior,

Cosma Neagu

SEFUL SECTORULUI
Lt.Colonel,

Dorobanţu T. 2342.

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Dir. Cercetare

Red.:Cpt.Vaida M.
Dact.a.c.Bistran M.
1 ex. dos.probl.

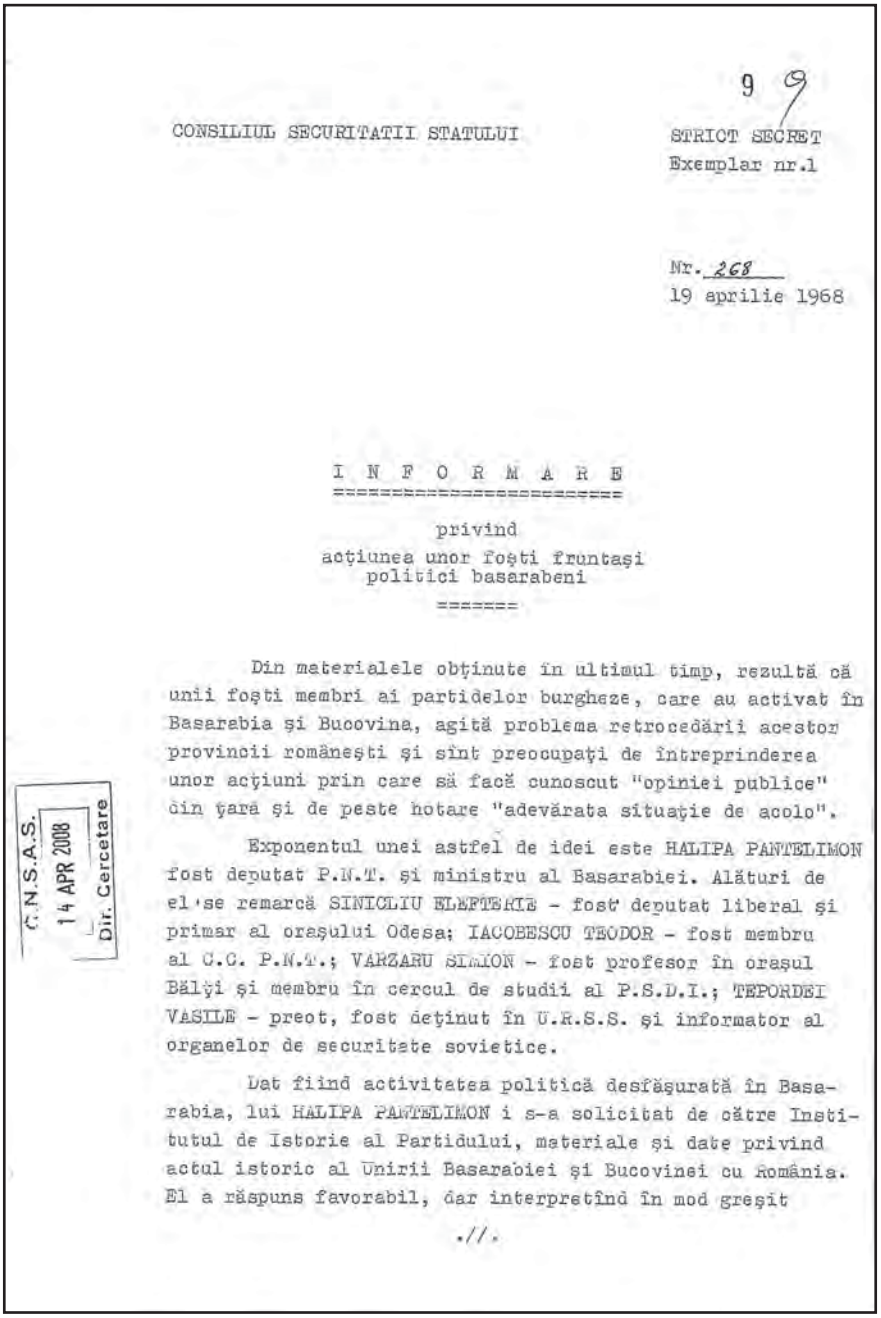

9 9

CONSILIUL SECURITATII STATULUI

STRICT SECRET
Exemplar nr.1

Nr. 268
19 aprilie 1968

I N F O R M A R E

privind
acţiunea unor foşti fruntaşi politici basarabeni

Din materialele obţinute în ultimul timp, rezultă că unii foşti membri ai partidelor burgheze, care au activat în Basarabia şi Bucovina, agită problema retrocedării acestor provincii româneşti şi sînt preocupaţi de întreprinderea unor acţiuni prin care să facă cunoscut "opiniei publice" din ţară şi de peste hotare "adevărata situaţie de acolo".

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Dir. Cercetare

Exponentul unei astfel de idei este HALIPA PANTELIMON fost deputat P.N.T. şi ministru al Basarabiei. Alături de el se remarcă SINICLIU ELEFTERIE - fost deputat liberal şi primar al oraşului Odesa; IACOBESCU TEODOR - fost membru al C.C. P.N.T.; VARZARU SIMION - fost profesor în oraşul Bălţi şi membru în cercul de studii al P.S.D.I.; TEPORDEI VASILE - preot, fost deţinut în U.R.S.S. şi informator al organelor de securitate sovietice.

Dat fiind activitatea politică desfăşurată în Basarabia, lui HALIPA PANTELIMON i s-a solicitat de către Institutul de Istorie al Partidului, materiale şi date privind actul istoric al Unirii Basarabiei şi Bucovinei cu România. El a răspuns favorabil, dar interpretînd în mod greşit

.//.

11. Informare pentru conducerea Consiliului Securităţii Statului, din **19 aprilie 1968**, privind acţiunea unor foşti fruntaşi politici basarabeni.

solicitarea, a reluat legăturile cu o serie de basarabeni, printre care şi cei menţionaţi mai sus, cărora le-a spus că "a sosit momentul" să se ceară retrocedarea acestor provincii româneşti.

Deşi organele de partid de la Institutul de Istorie i-au atras atenţia să nu întreprindă şi alte acţiuni în afară de culegerea materialelor solicitate, HALIPA PANTELIMON continuă să se agite pe această temă şi chiar intenţionează că împreună cu ceilalţi basarabeni menţionaţi, să întreprindă unele acţiuni.

Astfel, ei s-au constituit într-un aşa zis "comitet al basarabenilor" care a început o acţiune de identificare şi stabilire a situaţiei prezente a basarabenilor din România, în intenţia de a organiza unele manifestaţii publice.

In preajma zilei de 27 martie a.c., cînd s-au împlinit 5o de ani de la Unirea Basarabiei cu Tara Românească, au vehiculat ideea organizării unei manifestaţii publice, prin care "să determine" guvernul "să ia poziţie".

In prealabil persoanele sus-menţionate au mers la Consiliul de Stat al R.S.România şi au adus la cunoştinţă intenţiile lor. Fără însă să primească o "dezlegare oficială' au lansat totuşi ideea organizării la Bucureşti în luna august a.c., a unei manifestaţii publice, la care să participe toţi basarabenii din ţara noastră. De reţinut că această idee s-a extins şi în ţară şi din datele verificate pe care le posedăm, acţiunea de identificare a basarabenilor a început în judeţele Vîlcea şi Arad.

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Dir. Cercetare

"Comitetul basarabenilor" a întocmit şi un material sub formă de memoriu (al cărui conţinut nu-l cunoaştem în amănunt), pe care intenţionează să-l înainteze fie prin Ambasada Franţei, fie cu ocazia vizitei în ţara noastră, generalului de Gaulle. "Raţiunea" unei astfel de acţiuni, este că de Gaulle fiind în relaţii bune cu sovieticii pe baza "luptei comune" contra americanilor, ar putea "interveni şi determina" retrocedarea provinciilor româneşti. Ei apreciază că preşedintele Franţei ar putea lua atitudine numai cunoscînd "drama" neamului românesc care trăieşte în două

.//.

ţări : una socialistă, cu 2o milioane locuitori şi alta, dincolo de Prut, cu 6 milioane.

In memoriu se subliniază printre altele ideea că "Franţa, ca ţară latină, care a sprijinit România şi în alte momente importante trebuie să cunoască marele bucluc al Moldovei de Răsărit."

Intre 5 şi 15 mai a.c., artista PIESU MARIA COSTENCO din R.S.S.Moldovenească, deputată în Sovietul Suprem al U.R.S.S., va susţine în ţara noastră o serie de concerte. Stiind acest lucru, PANTELIMON HALIPA şi-a exprimat părerea ca basarabenii să participe masiv la concerte şi "făcîndu-i o manifestaţie de simpatie, s-o folosească pentru rezolvarea problemei Basarabiei".

HALIPA PANTELIMON a căutat să-l atragă şi pe CRISTESCU GHEORGHE-PLAPUMARU în acţiunile sale, dar acesta a ezitat, spunîndu-i că este o problemă asupra căreia va trebui să mai reflecteze.

C.N.S.A.S.
14 APR 2008
Dir. Cercetare

Din relatarea lui DOBRIANSCHI SERGHEI, fost rezident al organelor de informaţii sovietice, care în prezent frecventează Ambasada sovietică din Bucureşti, rezultă că aceste manifestaţii sînt cunoscute inclusiv de ambasadorul Basov.

Atitudinea şi intenţiile acestor persoane sînt stimulate, după cum rezultă din materialele pe care le posedăm şi de audiţiile posturilor de radio imperialiste, pe care uneori le fac în comun.

Astfel, la 27 martie a.c. audiind la "Vocea Americii" un comentariu în legătură cu împlinirea a 5o ani de la actul Unirii, făcut de CRIHAN ANTON, fost membru în "Sfatul Ţării" şi deputat P.N.T. fugit din ţară şi stabilit în S.U.A., au ajuns la concluzia că "şi în străinătate se agită problema Basarabiei". Afirmînd că basarabenii îl consideră pe CRIHAN "ambasadorul" lor în străinătate, PANTELIMON HALIPA a spus că păstrează legături prin corespondenţă cu acesta, pe adresa altor persoane.

+

.//.

4. 12 - 12

Organele noastre vor lua măsuri în continuare pentru a cunoaşte evoluţia acţiunii respective, ţinînd cont de faptul că la aceasta participă persoane cu antecedente politice, precum şi unele elemente suspecte ca informatori ai organelor sovietice.

PREŞEDINTELE CONSILIULUI SECURITATII STATULUI

ION STANESCU

C.N.S.A.S.
14 APR 2008
Dir. Cercetare

Redactat : cpt.Nătăleţu D.
Dactilogr. a.c.Bota Olga
6 exemplare
- 5 exemplare la conducerea Cons.
- ex.nr.6 - la dosar D.I

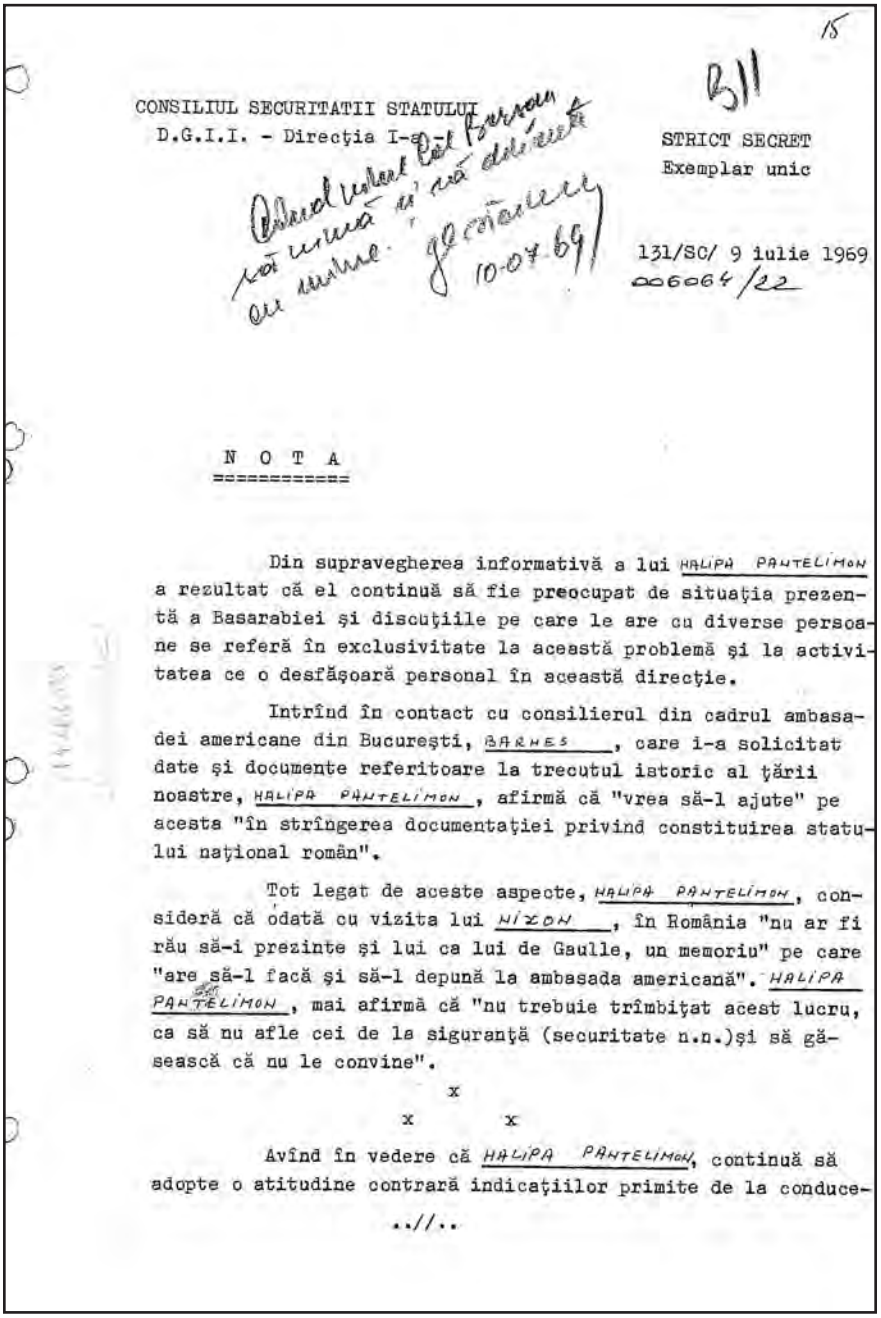

15

B11

CONSILIUL SECURITATII STATULUI
D.G.I.I. - Direcţia I-a

STRICT SECRET
Exemplar unic

131/SC/ 9 iulie 1969
a6064/22

N O T A

Din supravegherea informativă a lui HALIPA PANTELIMON a rezultat că el continuă să fie preocupat de situaţia prezentă a Basarabiei şi discuţiile pe care le are cu diverse persoane se referă în exclusivitate la această problemă şi la activitatea ce o desfăşoară personal în această direcţie.

Intrînd în contact cu consilierul din cadrul ambasadei americane din Bucureşti, BARNES, care i-a solicitat date şi documente referitoare la trecutul istoric al ţării noastre, HALIPA PANTELIMON, afirmă că "vrea să-l ajute" pe acesta "în strîngerea documentaţiei privind constituirea statului naţional român".

Tot legat de aceste aspecte, HALIPA PANTELIMON, consideră că odată cu vizita lui NIXON, în România "nu ar fi rău să-i prezinte şi lui ca lui de Gaulle, un memoriu" pe care "are să-l facă şi să-l depună la ambasada americană". HALIPA PANTELIMON, mai afirmă că "nu trebuie trîmbiţat acest lucru, ca să nu afle cei de la siguranţă (securitate n.n.)şi să găsească că nu le convine".

x

x x

Avînd în vedere că HALIPA PANTELIMON, continuă să adopte o atitudine contrară indicaţiilor primite de la conduce-

..//..

12. Nota Direcţiei a I-a a C.S.S., din **9 iulie 1969** privind aspectele rezultate din supravegherea informativă a lui Halippa Pantelimon, cu propunerea de a fi chemat la organele de securitate.

14

2.- 312

rea C.S.S. şi pentru a preveni înmînarea unui memoriu preşedintelui S.U.A.,

P R O P U N E M :

Să se aprobe chemarea sa la organele de securitate, unde să i se atragă din nou atenţia asupra atitudinii şi comportării sale.

SEFUL DIRECTIEI I-a
Colonel
BORSAN DUMITRU

Red.: mr. Sbîrcea C-tin
Dactilo: a.c. Stoica V.
ex.unic rd.113

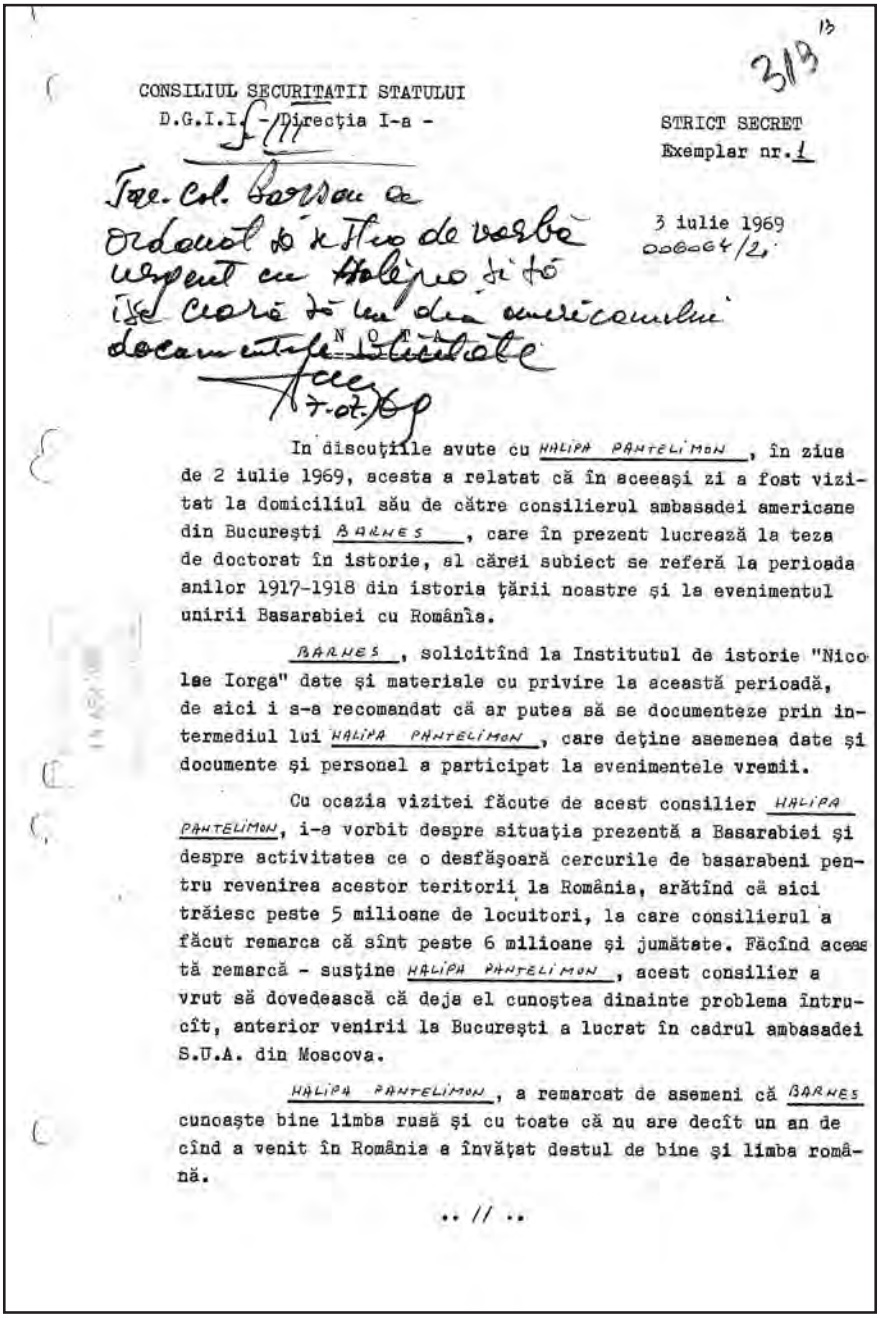

CONSILIUL SECURITATII STATULUI
D.G.I.I. - Direcţia I-a -

STRICT SECRET
Exemplar nr. 1

3 iulie 1969
000064/2

Tov. Col. Bardan ca
ordonat să i fie de vorbă
urgent cu Halippo şi tō
ise clară să lea dea americanului
documentele solicitate
Ace
7.07.69

NOTĂ

In discuţiile avute cu HALIPA PANTELIMON, în ziua de 2 iulie 1969, acesta a relatat că în aceeaşi zi a fost vizitat la domiciliul său de către consilierul ambasadei americane din Bucureşti BARNES, care în prezent lucrează la teza de doctorat în istorie, al cărei subiect se referă la perioada anilor 1917-1918 din istoria ţării noastre şi la evenimentul unirii Basarabiei cu România.

BARNES, solicitînd la Institutul de istorie "Nicolae Iorga" date şi materiale cu privire la această perioadă, de aici i s-a recomandat că ar putea să se documenteze prin intermediul lui HALIPA PANTELIMON, care deţine asemenea date şi documente şi personal a participat la evenimentele vremii.

Cu ocazia vizitei făcute de acest consilier HALIPA PANTELIMON, i-a vorbit despre situaţia prezentă a Basarabiei şi despre activitatea ce o desfăşoară cercurile de basarabeni pentru revenirea acestor teritorii la România, arătînd că aici trăiesc peste 5 milioane de locuitori, la care consilierul a făcut remarca că sînt peste 6 milioane şi jumătate. Făcînd această remarcă - susţine HALIPA PANTELIMON, acest consilier a vrut să dovedească că deja el cunoştea dinainte problema întrucît, anterior venirii la Bucureşti a lucrat în cadrul ambasadei S.U.A. din Moscova.

HALIPA PANTELIMON, a remarcat de asemeni că BARNES cunoaşte bine limba rusă şi cu toate că nu are decît un an de cînd a venit în România a învăţat destul de bine şi limba română.

.. // ..

13. Nota Direcţiei a I-a a C.S.S., din **3 iulie 1969**, referitoare la vizita pe care consilierul ambasadei americane, Harry Barnes, i-a făcut-o lui Pantelimon Halippa, la domiciliu.

2.-

După discuţiile referitoare la Basarabia şi despre care HALIPA PANTELIMON, a promis că-i va pune la dispoziţie toate materialele pe care le deţine, cei doi au discutat şi despre vizita ce urmează să o întreprindă preşedintele S.U.A., în ţara noastră. BARNES, i-a spus lui HALIPA PANTELIMON, că pînă la ora actuală nimeni din cadrul ambasadei nu cunoaşte detalii despre această vizită şi urmează să sosească ambasadorul, care în prezent este plecat din ţară, pentru a afla amănunte.

Menţionăm că BARNES, a fost însoţit de către HUBITĂ ION, în prezent în contactarea organelor noastre şi acesta a avut unele intervenţii în cadrul discuţiei, în special cu privire la vizita preşedintelui NIXON, în România, la care consilierul s-a eschivat să dea mai multe amănunte.

HALIPA PANTELIMON, a stabilit ca să se mai întîlnească cu acest consilier, însă nu a comunicat la ce dată.

In discuţia avută cu noi, HALIPA PANTELIMON, a spus că el consideră că este bine să ajute pe acest consilier, deoarece în felul acesta "problema Basarabiei va fi mai bine cunoscută peste hotare".

Raportăm că cele relatate de HALIPA PANTELIMON, se confirmă şi prin alte surse.

LOCTIITOR SEF SERVICIU
Maior,
Ion Marin

Red. : Mr. Sbîrcea C-tin
Dactilo: a.c. Stoica V.
rd. 74
ex. 2
- ex.1. la conducerea Dir.
- ex.2. la dosarul de acţiune

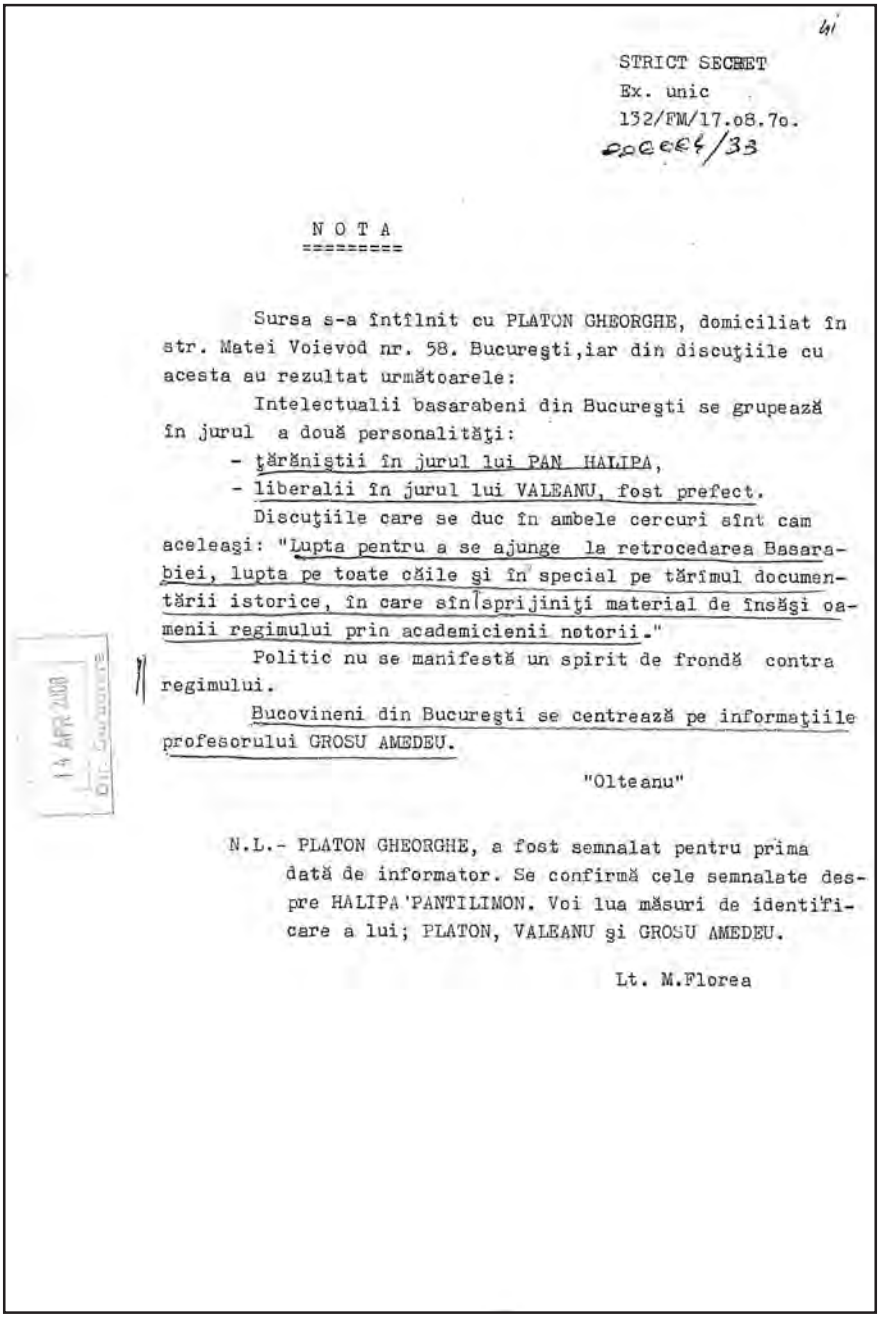

41

STRICT SECRET
Ex. unic
132/FM/17.08.70.
00004/33

N O T A
=========

Sursa s-a întîlnit cu PLATON GHEORGHE, domiciliat în str. Matei Voievod nr. 58. Bucureşti,iar din discuţiile cu acesta au rezultat următoarele:

Intelectualii basarabeni din Bucureşti se grupează în jurul a două personalităţi:

- ţărăniştii în jurul lui PAN HALIPA,
- liberalii în jurul lui VALEANU, fost prefect.

Discuţiile care se duc în ambele cercuri sînt cam aceleaşi: "Lupta pentru a se ajunge la retrocedarea Basarabiei, lupta pe toate căile şi în special pe tărîmul documentării istorice, în care sînt sprijiniţi material de însăşi oamenii regimului prin academicienii notorii."

Politic nu se manifestă un spirit de frondă contra regimului.

Bucovineni din Bucureşti se centrează pe informaţiile profesorului GROSU AMEDEU.

"Olteanu"

N.L.- PLATON GHEORGHE, a fost semnalat pentru prima dată de informator. Se confirmă cele semnalate despre HALIPA'PANTILIMON. Voi lua măsuri de identificare a lui; PLATON, VALEANU şi GROSU AMEDEU.

Lt. M.Florea

14 APR 2008

14. Nota sursei „Olteanu”, din **17 august 1970**, despre faptul că intelectualii basarabeni din Bucureşti se grupează în jurul a două personalităţi: Pan Halippa şi Ion Văleanu.

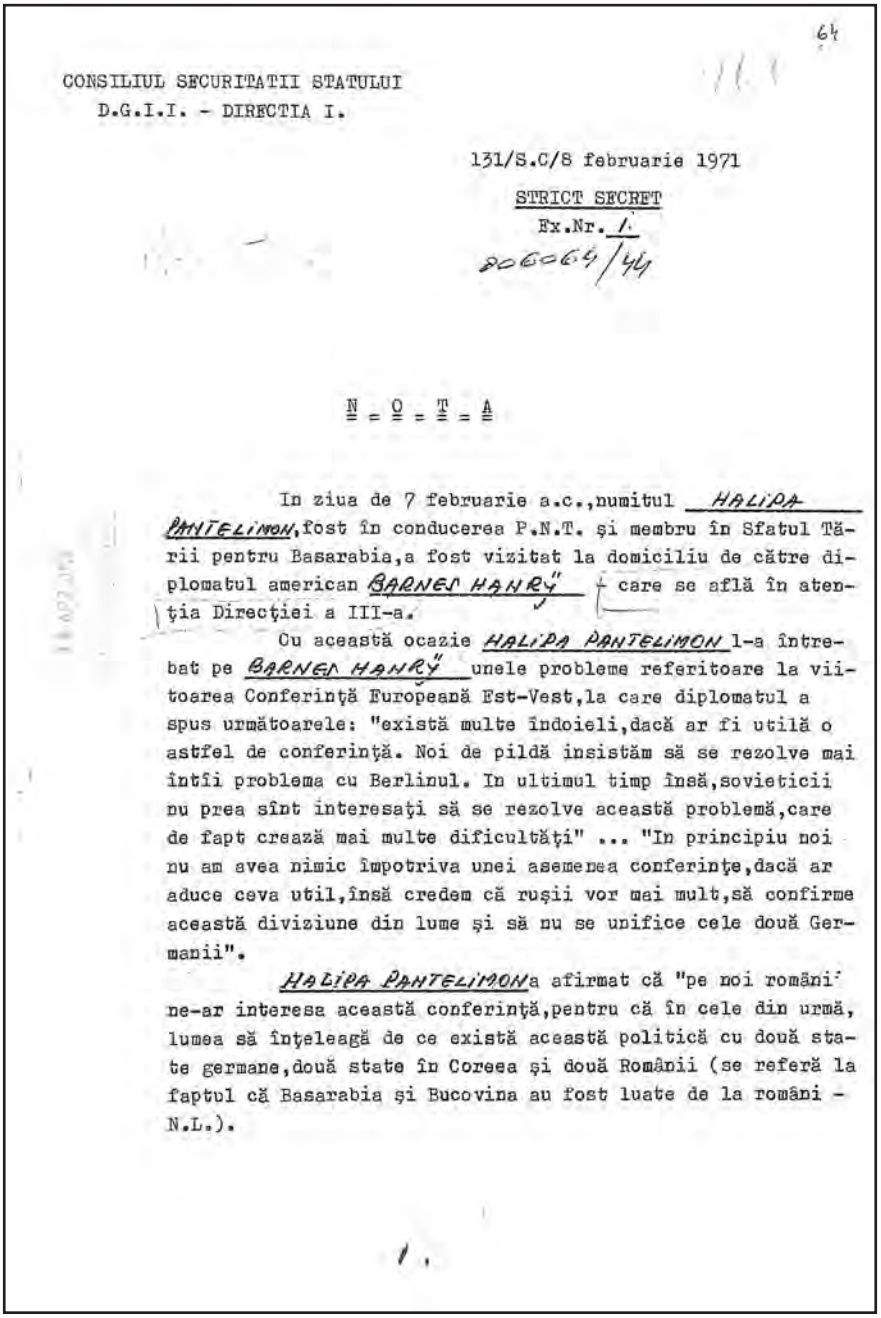

64

CONSILIUL SECURITATII STATULUI
D.G.I.I. - DIRECTIA I.

131/S.C/8 februarie 1971

STRICT SECRET
Ex.Nr. 1.
206064/44

N = O = T = A

In ziua de 7 februarie a.c.,numitul HALIPA PANTELIMON,fost în conducerea P.N.T. şi membru în Sfatul Tării pentru Basarabia,a fost vizitat la domiciliu de către diplomatul american BARNES HANRY care se află în atenţia Direcţiei a III-a.

Cu această ocazie HALIPA PANTELIMON l-a întrebat pe BARNES HANRY unele probleme referitoare la viitoarea Conferinţă Europeană Est-Vest,la care diplomatul a spus următoarele: "există multe îndoieli,dacă ar fi utilă o astfel de conferinţă. Noi de pildă insistăm să se rezolve mai întîi problema cu Berlinul. In ultimul timp însă,sovieticii nu prea sînt interesaţi să se rezolve această problemă,care de fapt crează mai multe dificultăţi" ... "In principiu noi nu am avea nimic împotriva unei asemenea conferinţe,dacă ar aduce ceva util,însă credem că ruşii vor mai mult,să confirme această diviziune din lume şi să nu se unifice cele două Germanii".

HALIPA PANTELIMON a afirmat că "pe noi românii ne-ar interesa această conferinţă,pentru că în cele din urmă, lumea să înţeleagă de ce există această politică cu două state germane,două state în Coreea şi două Românii (se referă la faptul că Basarabia şi Bucovina au fost luate de la români - N.L.).

1.

15. Nota Direcţiei a I-a a C.S.S., din **8 februarie 1971**, referitoare la vizita diplomatului american Harry Barnes la domiciliul lui Pantelimon Halippa.

63

- 2 -

Tot cu ocazia acestei vizite, HALIPA PANTELIMON i-a relatat lui BARNES HANRY unele aspecte din lupta fruntaşilor basarabeni şi fapte legate de istoria acestui teritorii. Diplomatul american, care susţine că îşi pregăteşte teza de doctorat cu o temă legată de istoria poporului român, menţiona că îl interesează asemenea probleme şi chiar acelea privind situaţia Transilvaniei. El personal a găsit puţine lucrări în S.U.A. şi "de aceea ar fi interesat să găsească unele documente oficiale din perioada de după 1918."

HALIPA PANTELIMON s-a oferit să-l ajute stabilind să-l pună în contact şi cu profesorul BOLDUR ALEXANDRU, care are mai multe lucrări în acest domeniu.

Diplomatul american a promis lui HALIPA PANTELIMON că-l va vizita mai des la domiciliu şi va relua discuţiile referitoare la Basarabia.

Cunoscînd aceste aspecte vom lua măsuri de a-l influenţa pe HALIPA PANTELIMON să nu predea diplomatului american documente cu privire la istoria Basarabiei, ci să-l îndrume la forurile de specialitate.

Totodată vom lua măsuri ca HALIPA PANTELIMON să nu transmită în afară vreun material cu privire la preocupările prezente ale basarabenilor din Bucureşti.

Vom întreprinde măsuri de a cunoaşte discuţiile ce vor ave loc la domiciliul lui HALIPA PANTELIMON şi ce persoane vor participa.

Îl vom influenţa pe prof. BOLDUR ALEXANDRU de a nu transmite diplomatului american documente şi de a renunţa să participe la întrunirile cu acesta.

Maior de securitate

SBIRCEA CONSTANTIN

2 ex/SG
RD.115

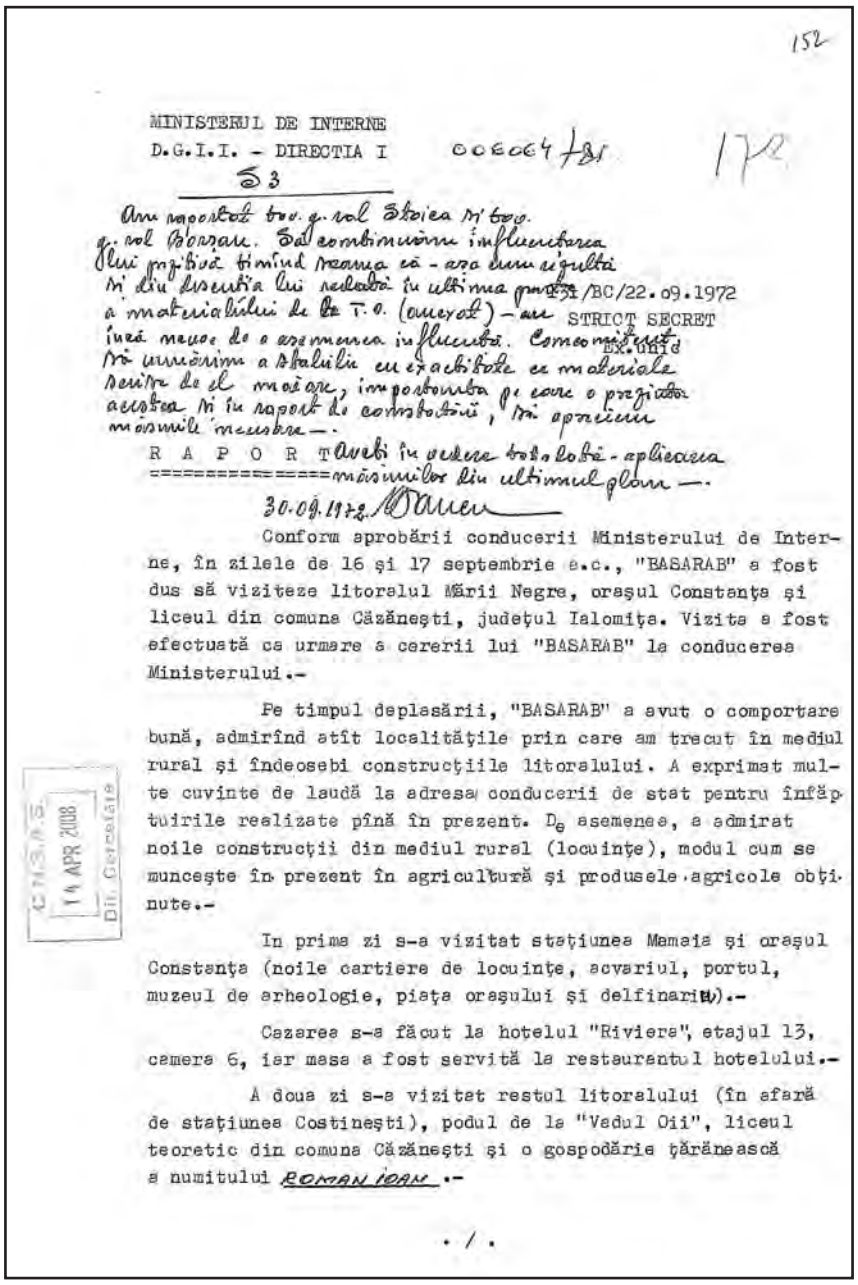

152

MINISTERUL DE INTERNE
D.G.I.I. - DIRECTIA I 00ECC4 /81 172
S 3

Am raportat tov. g.-col Stoica și tov. g.-col Bărăgan. Sd combinarea influențarea lui pozitivă timid reamia că - așa cum rigultă și din discuția lui redată în ultima parte a materialului de la T.O. (anexat) - are încă nevoie de o asemenea influență. Comentarea și urmărirea a stabilii cu exactitate ce materiale scrie de el maiori, impostorul pe care o prezintă acestea și în raport de constatări, și aprecierea măsurile ce urmează —.

R A P O R T Avebi în vedere totalitatea - aplicarea măsurilor din ultimul plan —.

30.09.1972

Conform aprobării conducerii Ministerului de Interne, în zilele de 16 și 17 septembrie a.c., "BASARAB" a fost dus să viziteze litoralul Mării Negre, orașul Constanța și liceul din comuna Căzănești, județul Ialomița. Vizita a fost efectuată ca urmare a cererii lui "BASARAB" la conducerea Ministerului.-

Pe timpul deplasării, "BASARAB" a avut o comportare bună, admirînd atît localitățile prin care am trecut în mediul rural și îndeosebi construcțiile litoralului. A exprimat multe cuvinte de laudă la adresa conducerii de stat pentru înfăptuirile realizate pînă în prezent. De asemenea, a admirat noile construcții din mediul rural (locuințe), modul cum se muncește în prezent în agricultură și produsele agricole obținute.-

In prima zi s-a vizitat stațiunea Mamaia și orașul Constanța (noile cartiere de locuințe, acvariul, portul, muzeul de arheologie, piața orașului și delfinariul).-

Cazarea s-a făcut la hotelul "Riviera", etajul 13, camera 6, iar masa a fost servită la restaurantul hotelului.-

A doua zi s-a vizitat restul litoralului (în afară de stațiunea Costinești), podul de la "Vadul Oii", liceul teoretic din comuna Căzănești și o gospodărie țărănească a numitului ROMAN IOAN.-

./.

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Dir. Cercetare

16. Raport al Direcției a I-a a Ministerului de Interne, din 30 septembrie 1972, cu privire la vizita organizată lui „Basarab”, pe litoralul Mării Negre, la Constanța și liceul din comuna Căzănești, județul Ialomița.

Din exprimările lui "BASARAB", s-au desprins cîteva aspecte :

- "BASARAB" nu cunoaşte realităţile practice din ţară, rezultînd că în ultimii 12 ani nu a ieşit din Bucureşti decît o singură dată, cînd s-a deplasat la Snagov.- Numai aşa se explică faptul că el nu cunoaştea în mediul rural că se construiesc case din cărămidă şi învelite cu ţiglă sau tablă; că în comune sînt trotuare , iar ţăranii nu mai umblă desculţi. A fost deosebit de impresionat de veselia oamenilor aflaţi pe litoral, cît şi de abundenţa de produse industriale şi agrare.-

- Admirînd politica conducerii statului nostru, s-a exprimat că ar fi şi mai bine dacă s-ar admite folosirea şi consultarea celor în vîrstă,în diferite probleme"ce frămîntă ţara", exprimîndu-se în cîteva rînduri că pe el să-l considerăm -în viitor- un apropiat al conducerii de stat şi că, stă la dispoziţia organelor de securitate pentru a le ajuta cu tot ce poate.-

In timpul vizitei la liceul din comuna Căzăneşti, vizitînd laborstoarele, printre care şi cel de istorie, a întrebat pe director de ce harta R.S.România nu cuprinde şi porţiunea pînă la Nistru şi dacă elevilor li se explică că Basarabia aparţine de fapt şi de drept românilor.-

C.N.S.A.S.
14 APR 2008
Dir. Cercetare

Directorul liceului i-a răspuns că există o tematică dată de Ministerul Învăţămîntului, iar cît priveşte harta ,că nu cuprinde şi porţiunea pînă la Nistru, nu este cazul să o pună în discuţie, fiind problema majoră în atenţia conducerii de stat.-

Vizitîndu-se gospodăria ţăranului ROMAN IOAN , "BASARAB" s-a interesat îndeaproape de modul cum este organizată munca pe brigăzi - ce presupune acordul global, cît realizează la zi muncă, cum se preocupă de viitorul celor doi copii ai săi, dacă se respectă datinile şi obiceiurile religioase.-

La aceste întrebări, gazda i-a răspuns în mod real. Printre altele, i-a menţionat că anul acesta, valoarea unei zile muncă se ridică la suma de 106 lei, dar că cei de la brigada zootehnică a gospodăriei lor, realizează un venit

. / .

- 3 15°

mai mare. Lucrează pe zi 9-lo ore, transportul la muncile agricole făcîndu-se cu maşina. Cu privire la cei 2 copii ai săi, gazda i-a spus că fata urmează liceul pedagogic din oraşul Slobozia, urmînd să revină în comună ca educatoare, iar băiatul va urma institutul politehnic.-

"BASARAB" a rămas deosebit de impresionat de răspunsurile date, mai ales atunci cînd a aflat că în comună sînt circa loo de familii, că au instalat la domiciliu posturi telefonice.-

- La reîntoarcerea spre Bucureşti, cît şi în discuţiile purtate la domiciliul său, "BASARAB" s-a exprimat că într-adevăr a văzut lucruri pe care nu le-a crezut, mai ales că nici unii "apropiaţi ai săi, nu i-au prezentat realitatea, dezinformîndu-l".-

Ca semn al recunoştinţei sale pentru tot ce a văzut a spus că va face o scrisoare de mulţumire conducerii Ministerului de Interne.-

La propunerea lui "BASARAB",în această deplasare a mers şi prietenul acestuia MARCHEŢI HARALAMBIE (care este informatorul nostru,cu numele conspirativ "AVOCATUL" ,faţă de care s-a exprimat că-pe viitor- altfel va vedea lucrurile şi îi va pune la punct pe unii care-l vizitează şi caută să-i spună lucruri neadevărate.-

In maşină şi mai ales la despărţire, "BASARAB" a făcut invitaţia ofiţerului de a-l vizita la domiciliu, prilej cu care îi va prezenta şi familia sa şi îi va pune la dispoziţie -pentru studiu- scrierile sale şi ale celor apropiaţi lui, afirmînd că "tot timpul său se ocupă cu aşa ceva".-

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Dir. Cercetare

Lt.col. Radea C-tin

cheltuieli din fondul ... (sută) lei. în ocazia acestei deplasări au făcut ... în valoare de 500 ... lei.
Lt. col. Fr. Papa

r.d.o2oo/8/6o
22.o9.1972

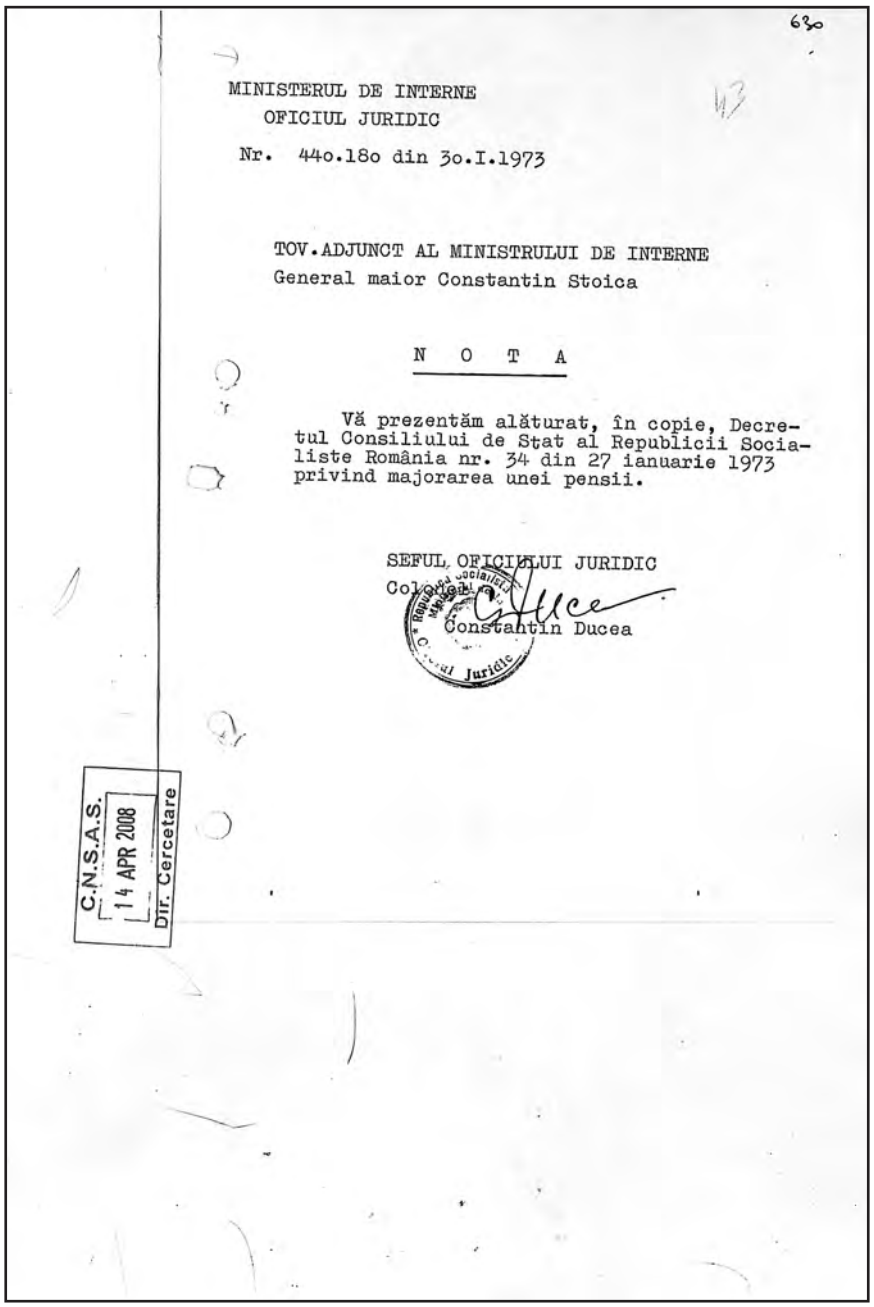

630

MINISTERUL DE INTERNE
OFICIUL JURIDIC
Nr. 440.180 din 30.I.1973

TOV.ADJUNCT AL MINISTRULUI DE INTERNE
General maior Constantin Stoica

N O T A

Vă prezentăm alăturat, în copie, Decretul Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România nr. 34 din 27 ianuarie 1973 privind majorarea unei pensii.

SEFUL OFICIULUI JURIDIC
Colonel
Constantin Ducea

Republica Socialistă România Ministerul de Interne Oficiul Juridic

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Dir. Cercetare

17. Nota Oficiului Juridic al M.I., din **30 ianuarie 1973**, însoţită de o copie a Decretului Consiliului de Stat al R.S. România, privind majorarea pensiei lui Halippa Pantelimon.

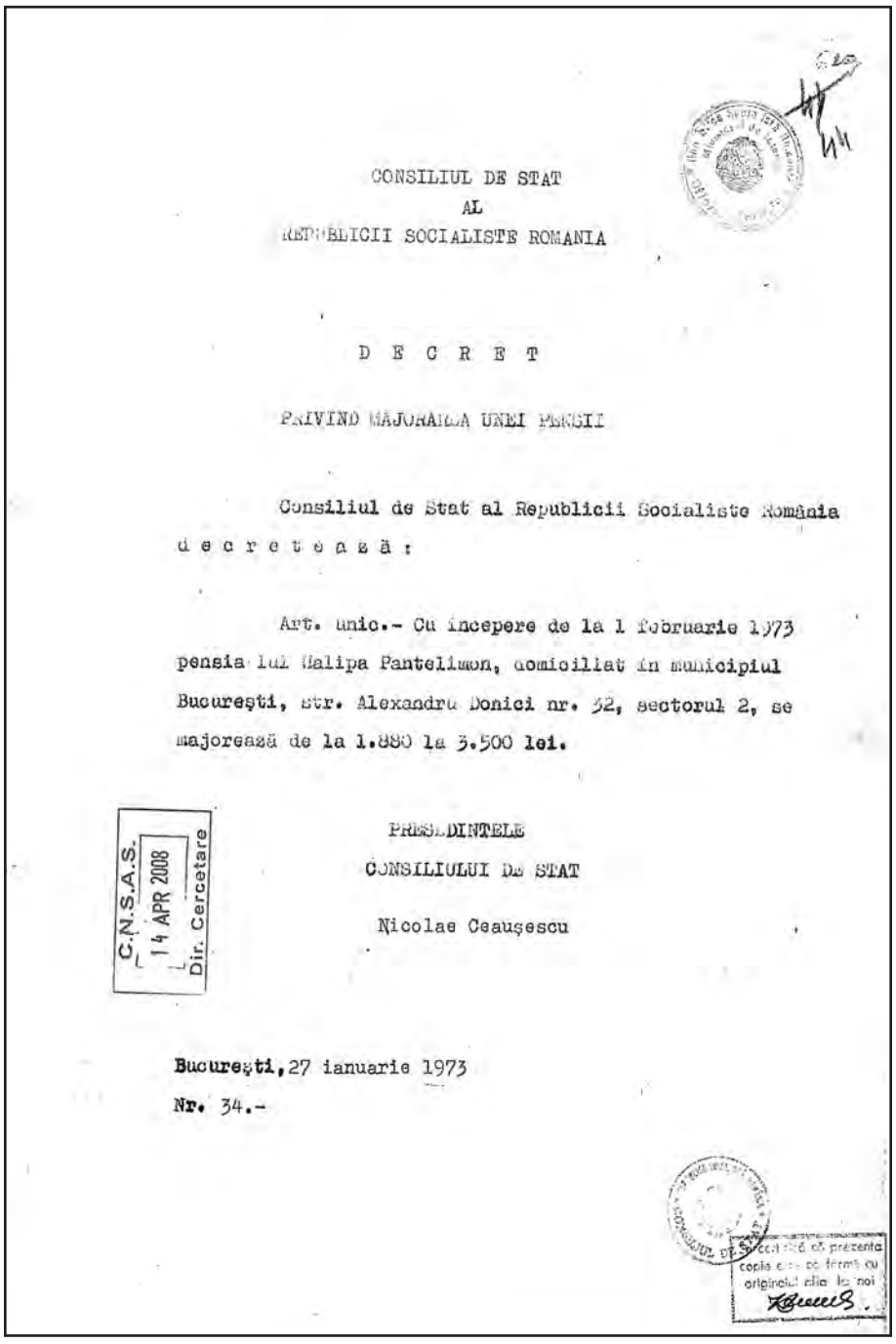

CONSILIUL DE STAT
AL
REPUBLICII SOCIALISTE ROMANIA

D E C R E T

PRIVIND MAJORAREA UNEI PENSII

Consiliul de Stat al Republicii Socialiste România
d e c r e t e a z ă :

Art. unic.- Cu începere de la 1 februarie 1973 pensia lui Malipa Pantelimon, domiciliat în municipiul București, str. Alexandru Donici nr. 32, sectorul 2, se majorează de la 1.880 la 3.500 lei.

PREȘEDINTELE
CONSILIULUI DE STAT
Nicolae Ceaușescu

București, 27 ianuarie 1973
Nr. 34.-

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Dir. Cercetare

Certific că prezenta copie este conformă cu originalul aflat la noi

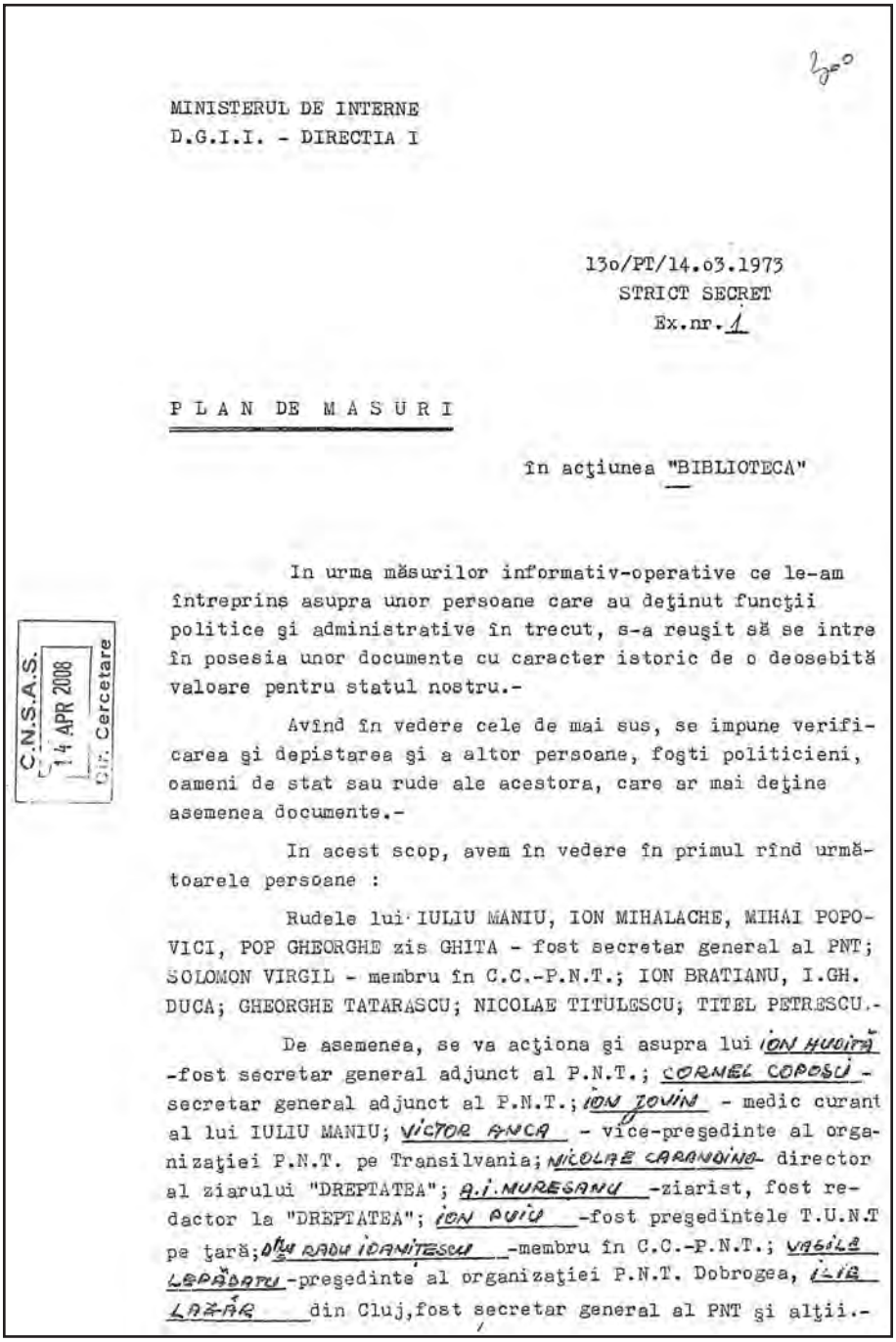

MINISTERUL DE INTERNE
D.G.I.I. - DIRECTIA I

130/PT/14.03.1973
STRICT SECRET
Ex.nr. 1

P L A N D E M A S U R I

în acţiunea "BIBLIOTECA"

In urma măsurilor informativ-operative ce le-am întreprins asupra unor persoane care au deţinut funcţii politice şi administrative în trecut, s-a reuşit să se intre în posesia unor documente cu caracter istoric de o deosebită valoare pentru statul nostru.-

Avînd în vedere cele de mai sus, se impune verificarea şi depistarea şi a altor persoane, foşti politicieni, oameni de stat sau rude ale acestora, care ar mai deţine asemenea documente.-

In acest scop, avem în vedere în primul rînd următoarele persoane :

Rudele lui IULIU MANIU, ION MIHALACHE, MIHAI POPOVICI, POP GHEORGHE zis GHITA - fost secretar general al PNT; SOLOMON VIRGIL - membru în C.C.-P.N.T.; ION BRATIANU, I.GH. DUCA; GHEORGHE TATARASCU; NICOLAE TITULESCU; TITEL PETRESCU.-

De asemenea, se va acţiona şi asupra lui ION HUDIŢĂ -fost secretar general adjunct al P.N.T.; CORNEL COPOŞU - secretar general adjunct al P.N.T.; ION JOVIN - medic curant al lui IULIU MANIU; VICTOR ANCA - vice-preşedinte al organizaţiei P.N.T. pe Transilvania; NICOLAE CARANDINO- director al ziarului "DREPTATEA"; A.I.MUREŞANU -ziarist, fost redactor la "DREPTATEA"; ION PUIU -fost preşedintele T.U.N.T pe ţară; DIN RADU IDANITESCU -membru în C.C.-P.N.T.; VASILE LEPĂDATU -preşedinte al organizaţiei P.N.T. Dobrogea, ILIE LAZĂR din Cluj,fost secretar general al PNT şi alţii.-

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Dir. Cercetare

18. Plan de măsuri în acţiunea „Biblioteca”, din **14 martie 1973**.

-2-

Pentru îndeplinirea acestei sarcini, ne propunem următoarele măsuri :

I.- Intensificarea muncii cu rețeaua informativă și îndeosebi cu acei informatori ce au deținut funcții de conducere în fostele partide politice, în aparatul de stat burghez etc. Avem în vedere folosirea rețelei informative proprii și a I.M.B., inspectoratelor județene Cluj, Sălaj, Iași, Constanța.-

In mod deosebit vor fi folosiți informatorii : "HORIA", "OVIDIU", "OLTEANU", "PAUL", "MARILENA" ai Serviciului 3, "BOTEZAN" al Inspectoratului Județean Cluj și alții din legătura ofițerilor din inspectoratele care au asemenea posibilități.-

- Sarcină permanentă.-

II.- Concomitent cu munca informativă ce se va desfășura, vor fi folosite și contactele ce le avem deja cu unele dintre persoanele menționate, cum sînt : ION HUDIȚĂ, A.I.MURESANU, VICTOR ANCA, ION IOVIN și ILIE LAZĂR.-

- Termen : 30 iunie 1973
- Răspund: Lt.col.Popescu Tr.
  Lt.col.Ion Marin
  Lt.col.Badea C-tin
  Cpt. Soare C-tin

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Dir. Cercetare

III.- Vor fi restudiate materialele de arhivă cu privire la persoanele de mai sus, a rudelor și legăturilor acestora, pentru a stabili date cu privire la materiale ce au fost confiscate cu ocazia arestării, la persoanele care mai dețin asemenea materiale și locurile unde se află.-

- Termen : 25.05.1973
- Răspund: ofițerii din probl.

In raport de specificul fiecărui caz și de problemele care vor apare, vor fi folosite și alte mijloace ale muncii de securitate.-

Te aprob

SEFUL SERVICIULUI 3
Lt.colonel,
Popescu Traian

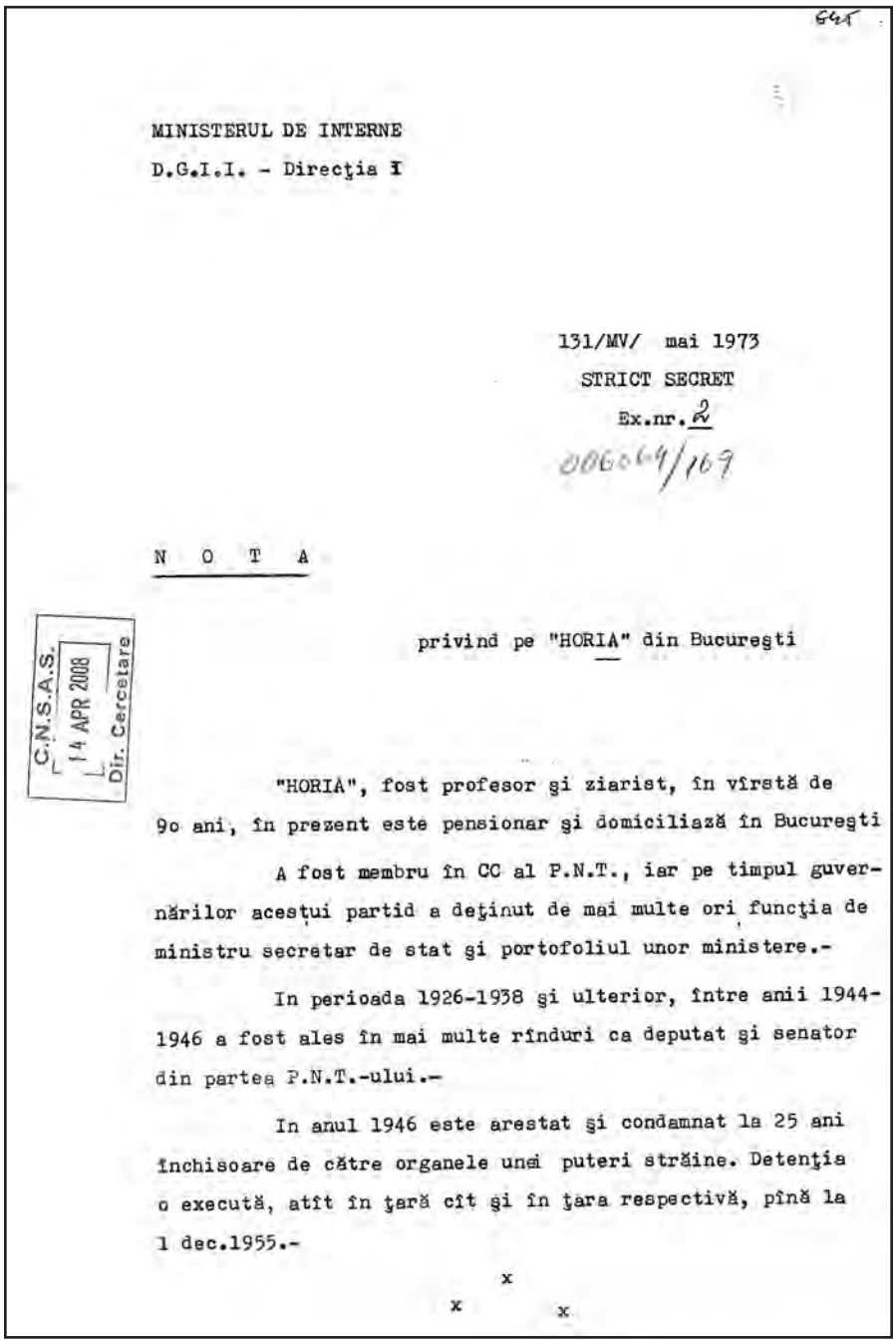

MINISTERUL DE INTERNE
D.G.I.I. - Direcţia I

131/MV/ mai 1973
STRICT SECRET
Ex.nr. 2
006069/169

N O T A

privind pe "HORIA" din Bucureşti

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Dir. Cercetare

"HORIA", fost profesor şi ziarist, în vîrstă de 9o ani, în prezent este pensionar şi domiciliază în Bucureşti

A fost membru în CC al P.N.T., iar pe timpul guvernărilor acestui partid a deţinut de mai multe ori funcţia de ministru secretar de stat şi portofoliul unor ministere.-

In perioada 1926-1938 şi ulterior, între anii 1944-1946 a fost ales în mai multe rînduri ca deputat şi senator din partea P.N.T.-ului.-

In anul 1946 este arestat şi condamnat la 25 ani închisoare de către organele unei puteri străine. Detenţia o execută, atît în ţară cît şi în ţara respectivă, pînă la 1 dec.1955.-

x
x x

19. Nota Direcţiei a I-a a M.I., din **15 mai 1973**, privind pe „Horia” din Bucureşti.

- 2 -

Din datele pe care le deţineam asupra lui "HORIA" în anii 1970-1972, rezulta că în jurul lui s-a creat un anturaj de elemente cu antecedente politice şi penale, printre care gravitau unele cu influenţă negativă asupra celui în cauză, ca : "HUIDAN" - fost secretar general adjunct al P.N.T., "SOLOMON" - fost membru PNL, "CAZANESCU" şi "GRAUR" - foşti legionari; toţi foşti condamnaţi pentru săvîrşirea unor infracţiuni contra securităţii statului etc.-

In biroul lui "HORIA" era un adevărat pelerinaj primind foarte multe vizite - ocazii cu care se făceau unele comentarii negative la adresa orînduirii socialiste, unor măsuri luate pe plan intern de conducerea de stat, nivelului de viaţă scăzut din ţara noastră, în special al ţărănimii etc. Unele legături ca : "HUIDAN", "CAZACESCU" etc., care asculta frecvent posturile de radio străine, cu ocazia întrunirilor ce se făceau la domiciliul lui "HORIA", colportau unele ştiri transmise de aceştia.-

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Dir. Cercetare

Sub influenţa negativă a unora din legăturile sale, "HORIA" a săvîrşit unele acţiuni nedorite, de natură a periclita securitatea statului.-

La îndemnul şi cu sprijinul acestora, "Horia" a trecut la redactarea şi strîngerea unor lucrări memorialistice şi istorico-documentare care, cu intenţia de a le trimite ilegal în străinătate, lucrări care -publicate în Occident- ar fi avut influenţă negativă asupra relaţiilor politice ale ţării noastre cu unele state străine.-

La redactarea unor astfel de lucrări, "HORIA" a solicitat şi sprijinul unora dintre legăturile sale ca : "IORGULESCU "VALUREANU", "HERESCU",-etc.-

663
- 3 -

Din informaţii verificate, rezultă că "HORIA" era preocupat îndeaproape de crearea unor canale de legătură cu unele elemente din emigraţie, ca : "SERGHIE GRUIA"-Paris, "ILIE PALASW"-Canada, "AUREL CreMene"-SUA, în scopul de a primi unele lucrări publicate în străinătate şi mai ales de a scoate ilegal din ţară, o serie de lucrări şi documente pentrua fi publicate "afară".-

Astfel, în faţa organelor noastre se punea imperios problema de a întreprinde un complex de măsuri combinative de natură a-l feri pe "HORIA" de influenţa negativă a unora din legăturile sale, a-i dirija activitatea scriitoricească spre redactarea unor lucrări.memorialistico-documentare utile istoriei poporului romîn şi a preveni scurgerea unora din lucrările şi documentele pe care le poseda ,peste graniţă.-

Trecîndu-se la analizarea reţelei informative folosităpe lîngă "HORIA" şi anturajul,său, s-a ajuns la concluzia că este necesar să recrutăm un informator din intimitatea sa, capabil să acţioneze pe linia influenţării sale pozitive şi scoaterii de sub influenţa unor elemente ca : "SOLOMON", "HUIDA "CAZANESCU" etc.-

' Sub aspectul calităţilor personale şi al posibilităţilor pe care le are asupra lui "HORIA", corespundea cel mai bine scopului propus unuia din legăturilemacestuia, om de casă, ce a îndeplinit o perioadă de timp funcţia de secretar personal al obiectivului. După recrutare, acesta a primit numele cmnspirativ "MARCU".-

A mai fost recrutat,de asemenea şi informatorul "SULITA",pentru o mai bună cunoaştere a poziţiei prezente şi intenţiilor lui "HORIA".-

. / .

C.N.S.A.S.
14 APR 2008
Dir. Cercetare

642

- 4 -

In paralel s-a trecut la o exploatare mai operativă a datelor rezultate din mijloacele speciale instalate la domiciliul lui "Horia".-

Problema de maximă urgenţă care se punea era aceea de a-l împiedica pe "Horia" de a scoate din ţară vreuna din lucrările sale. Acest lucru ne stătea cuatît mai stringent în atenţie, cu cît cunoşteam faptul că, cu ocazia vizitei pe care a făcut-o în România în septembrie 197o -soţia lui "Aurel Cremene" din S.U.A., a fost rugată de "Horia" ca ,la plecare, să ia cu sine unele din lucrările sale,pe care să le ducă soţului său. Acest lucru nu s-a petrecut, întrucît "Maria Cremene" nedorind să riște să fie prinsă la vamă cu astfel de "bagaje", nu a dat curs rugăminţii lui "Horia".-

In 197o, "Horia" a intrat în contact cu "Boby" - cetăţean străin aflat într-o misiune diplomatică în România, căruia i-a propus -după mai multe întîlniri- să-i scoată din ţară unele lucrări şi documente prin valiza diplomatică, pe care să le predea apoi lui "Aurel Cremene", stabilit în S.U.A. "Boby" a promis că îi face acest serviciu, cu primul prilej, mai alds că "Horia" s-a arătat foarteamabil cu el, în sensul că i-a pus la dispoziţie o serie de documente necesare scrierii tezei de doctorat, pe care urma să o susţină, referitoare la istoria României.-

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Dir. Cercetare

In iunie 1971, cuo zi înainte de a părăsi definitiv România, "Boby" urma să treacă -conform înţelegerii- pe la "Horia" pentru a prelua lucrările şi documentele ce trebuia să le scoată din ţară.-

Cunoscîndu-se acest aspect, organele noastre au trecut la realizarea unei acţiuni de timorare a diplomatului străin. Astfel, ştiind că "Boby" manifesta o temere deosebită faţă de organele de securitate (nedorind să aibă nici un inci-

./ .

dent cu aceştia, pentru a nu-şi compromite cariera), s-a trecut la postarea unui ofiţer de securitate, îmbrăcat militar, în imediata apropiere a locuinţei lui "Horia".-

Din materialele informative obţinute ulterior de către surse ale unei alte unităţi ,a rezultat că diplomatul str in ,obaervînd prezenţa ofiterului de securitate, nu a mai dat curs rugăminţii lui "Horia" de a scoate din ţară unele din lucrările şi documentele acestuia.-

In paralel cu prevenirea scurgerii din ţară a unor lucrări, s-a trecut la scoaterea lui "Horia" de sub influenţa negativă a unora dintre legăturile sale şi apropierea sa de organele noastre.-

In cursul anului 197o, "Horia" a fost invitat pentr o discuţie de către un tovarăş din conducerea ministerului, arătîndu-i-se printre altele că unele din acţiunile pe care le întreprinde sau intenţionează să le iniţieze, nu sînt în concordanţă cu poziţia partidului si statului nostru, faţă de anumite probleme, find chiar de natură a periclita securitatea statului

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Dir. Cercetare

I s-a atras, de asemenea, atenţia că nu-şi alege prea bine anturajul, permiţînd să vină la el tot felul de oameni ,cunoscuţi si necunoscuţi.-

Informatorul "Marcu" ,cu mari posibilităţi de influenţare a lui "Horia", i-a arătat că statul român nu i-a provocat nici-o greutate pînă în prezent; mai mult chiar, dacă a reprimit casa, după eliberarea din detenţie şi i s-a acordat pensie, se datoreşte aprecierii activităţii depuse în unele perioade din trecut, pe care i-o face statul nostru. Astfel, ştînd lucrurile, ar trebui să se abţină de la organizarea unor acţiuni nedorite, care pot periclita securitatea statului român.-

Informatorul nostru i-a mai arătat lui "Horia" că

. / .

unele din legăturile sale, ca : "Solomon", "Graur","Nica" etc., care nu au reuşit să realizeze prea mult în viaţă şi nu s-au dovedit statornici faţă de idee, actionează în prezent nu din sentimente patriotice, ci din dorinţa de a trage cîndva un folos, ca urmare a poziţiei adoptată,-

"Horia" a fost contactat mai des de către organele noastre, ocazii cu care l-am lăsat să întrevadă că ne sprijinim de persoana sa (în cîteva rînduri i s-au procurat o serie de medicamente străine, mai greu de obţinut) şi chiar că îl apărăm de acele persoane care ar avea interes să-l facă să dispară.-

In paralel s-a trecut la contactarea şi a unora din legăturile lui "Horia",ca : "Huidan", "Solomon", "Căzănescu", "Graur" etc., cărora le-amcerut să nu-l mai incite pe acesta la săvîrşirea unor actiuni nedorite.-

Ca urmare a măsurilor întreprinse, s-a reuşit destrămarea anturajului creat (unele legături ca: "Graur, "Topa" şi alţii evitînd a-l mai contacta pe "Horia", iar ceilalţi şi-au rărit vizitele - vizite care au în prezent aspect familial) şi ferirea lui "Horia" de influenţa negativă a unora din legăturile sale.-

Din materialele obţinute ulterior, a rezultat că"Horia' se plîngea că nu mai este vizitat de "prietenii" săi ca mai înainte. Elocventă în acest sens este şi rugămintea pe care o adresează pe data de 30.04.a.c. mai multor persoane care l-au vizitat pentru a-l felicita cu prilejul sărbătorilor, ca pe viitor să vină pe la el mai des,-

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Dir. Cercetare

Din informatii verificate, cunoastem -la începutul acestui an- că "Niţă" şi "Huidan" au redactat -la rugămintea lui "Horia"- un număr de patru memorii (cu un continut de natură a prejudicia relaţiile României cu un stat străin), pe care acesta intenţiona să le trimită -în numele său- şefilor unor state străine.-

. / .

C.N.S.A.S.
14 APR 2008
Dir. Cercetare

- 7 -

In acest context al apropierii lui "Horia" de organele de securitate şi menţinerii lui sub influenţa noastră, nu ne-a fost greu să-i arătăm deschis că, prin trimiterea acestor memorii, se aduc prejudicii securităţii statului şi în final, să îl determinăm să renunţe la acest proiect şi să predea memoriile organelor noastre.-

Din lucrarea informativ-operativă a lui "Horia", cum noaştem că acesta încă de prin anul 1964 este preocupat de redactarea unor lucrări memorialistico-istorice de o deosebită valoare documentară pentru trecutul istoric al ţării noastre. O parte dintre acestea i-ar fi fost achiziţionate în 1967, de un organ de stat competent.-

In anul 1972, organele de securitate au intrat în posesia unei informaţii, din care rezulta interesul pe care-l manifesta o putere străină faţă de unele lucrări scrise de "Horia", pe care le deţinea la domiciliul său, şi intenţia clară a acestei puteri de a intra în posesia lor prin intermediul unui reprezentant diplomat la Bucureşti ,al ţării respective.-

Trecând la întreprinderea unor măsuri de natură a preveni ca unele lucrări de-ale lui "Horia" să intre în posesia unei puteri străine, care să fi putut să le folosească împotriva statului nostru, am stabilit că "Horia" are la domiciliul său -pe lîngă lucrările si poeziile scrise de el- şi o serie de acte şi documente de arhivă.-

In toamna anului 1944, văzînd care este cursul războiului ,"Horia" a urcat arhiva ce o deţinea în podul casei, a orînduit-o frumos în spatele coşului (hornului) şi a zidit-o.-

Despre existenţa acestei arhive nu a vorbit nimănui.

In toamna anului 1972 a "dezgropat" arhiva, a dat-o joa din pod şi,împreună cu "Hiţă" şi "Paul", a început s-o trieze. Deţinem informaţii verificate că "Horia" era hotărît ca une-

/ .

le acte şi documente să le trimită,în străinătate pentru a fi folosite de "Aurel Cremene" -SUA şi,"Serghei Grosman-Franţa şi "Ilie Pascu"-Canada, în activitatea pe care o desfăşoară acolo.-

Pericolul era cu atît mai iminent,cu cît "Horia" reuşise deja să-şi perfecteze un canal de legătură cu "Serghei Grosman" din Paris, prin intermediul unui comerciant vest-german.-

"Nelu", fiul lui "Horia", filatelist amator, şi-a creat o reţea întreagă de cunoştinţe cu cetăţeni străini, cu care se află în relaţii de corespondenţă şi chiar de vizită, în vederea perfectării unor schimburi.-

In anul 1971, "Nelu" a fost vizitat la domiciliu de vest-germanul "Riesen", ocazie cu care acesta l-a cunoscut şi pe "Horia". Aflînd de preocupările prezente ale lui "Horia", "Riesen" s-a arătat foarte atent şi ,la rugămintea acestuia de a-i facilita intermedierea cu "Serghei Grosman" în vederea realizării unui schimb de pachete, a răspuns afirmativ.-

In cursul anului1972, "Horia" a primit prin intermediul lui "Ri-sen"- din partea lui "Serghei Grosman", un pachet cu cărţi şi medicamente.-

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Dir. Cercetare

"Horia" aştepta ca "Riesen", care -prin natura serviciului său- vizita de 2-3 ori pe an România, să mai vină în ţară pentru a-i înmîna o serie de acte şi documente ,pe care să le expedieze apoi din RFG lui "Serghei Grosman".-

Aşa prezentîndu-se lucrurile, s-a trecut la realizarea unor măsuri combinative de natură a-l determina pe "Horia" să predea arhiva sa,în întregime, organelor de stat române.-

Astfel, informatorul "Marcu" ,cu posibilităţi de influenţare asupra lui "Horia",a fost dirijat în sensul de a-i arăta acestuia că "arhiva" pe care a purtat-o cu sine şi a adăpostit-o cu atîtea riscuri, pentrua fi utilă poporului

. / .

687

- 9 -

romîn, trebuie să nu se disperseze. Informatorjl i-a demonstrat lui "Horia" că cel mai bun lucru pe care-l poate face este de a preda arhiva sa, în întregime, organelor de stat competente, care o vor conserva şi valorifica, atunci cînd momentul istoric va permite acest lucru.-

In paralel, cu ocazia contactelor realizate direct cu "Horia", s-a continuat şi accentuat acţiunea de influenţare şi apropierea acestuia de organele de securitate. In acest sens, s-a organizat o excursie pe litoral şi pe un traseu care a străbătut judetele Ilfov, Ialomiţa şi Constanţa - ocazie cu care "Horia" a luat contact direct cu realităţile prezente ale construcţiei socialiste în România, realităţi pe care nu le cunoştea, datorită izolării în incinta locuinţei sale ,de mai bine de 15 ani. A fost, de asemenea, plimbat prin unele cartiere bucureştene şi,prin împrejurimile Capitalei.-

In afară de efectul imediat, al apropierii de organele noastre, aceste acţiuni au avut şi un alt efect, deosebit de important.-

Din datele pe care le deţineam, rezulta că "Horia" uneori făcea unele comentarii negative la adresa politicii interne a conducerii statului nostru şi îndeosebi la adresa nivelului de trai al populaţiei,cu specificare concretă pe cel al ţărănimii.-

C.N.S.A.S.
14 APR 2008
Dir. Cercetare

Cu prilejul acestor "ieşiri", vizitînd diverse obiective economice şi social-culturale, luînd contact direct cu unele realizări ale regimului, pe care le credea pînă în acest moment doar ca subiecte de peopagandă, dar nu şi cu existenţă reală şi mai ales luînd contact direct cu oameni din popor (muncitori si ţărani), şi-a dat seama că "schema" pe care şi-o formase despre prezent, nu corespunde realităţii.-

/

După realizarea acestor contacte cu realitatea, s-a observat că "Horia" are numai cuvinte de laudă la adresa regimului şi realizărilor sale, nemai dedîndu-se la nici un fel de comentarii negative.-

Cu ocazia contactelor realizate cu "Horia", s-a abordat si problema necesitătii predării arhivei ,pe care acesta o posedă ,organelor competente, întrucît numai acestea pot s-o conserve şi folosească aşa cum doreste el, în folosul neamului românesc.-

Pe lîngă măsurile arătate mai sus, s-a trecut şi la contactarea fiului lui "Horia" - "Nelu", în vederea apropierii acestuia de organele noastre. "Nelu", om realist şi cu picioarele pe pămînt, şi-a dat seama că arhiva tatălui său nu poate fi valorificată mai bine decît de statul român, aşa că a avut un rol important în determinarea tatălui său de a o preda organelor noastre.-

Ca urmare a măsurilor combinative întreprinse, "Horia" a predat organelor noastre -fără inventar şi vreo pretentie pecuniară- peste 10.000 documente (lucrări personale, documente şi acte originale, corespondentă etc.), deo deosebită valoare documentar-istorică.-

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Dir. Cercetare

Acţiunea nu s-a oprit aici, "Horia" -convins că a făcut lucrul cel mai bun- a predat organelor noastre o listă de persoane care ,datorită funcţiilor şi poziţiei sociale avute în trecut, ar putea să deţină o serie de materiale de arhivă, importante pentru istoria poporului nostru. La rugămintea noastră, a trecut la contactarea unora dintre acestea, cu scopul de a le convinge să predea tot ce posedă, organelor noastre. Astfel, ca urmare a contactelor realizate de "Horia", cît şi a

. / .

altor măsuri întreprinse, "Simion", "Barbu", "Solomon", "Popa", "Mioara Popescu" etc., au predat organelor noastre o serie de documente, acte, lucrări şi cărţi de o valoare apreciabilă pentru istoria poporului român.-

Acţiunea continuă.-

... o0o ...

C.N.S.A.S.
14 APR 2008
Dir. Cercetare

r.d.o2oo/8/683
15.o5.1972

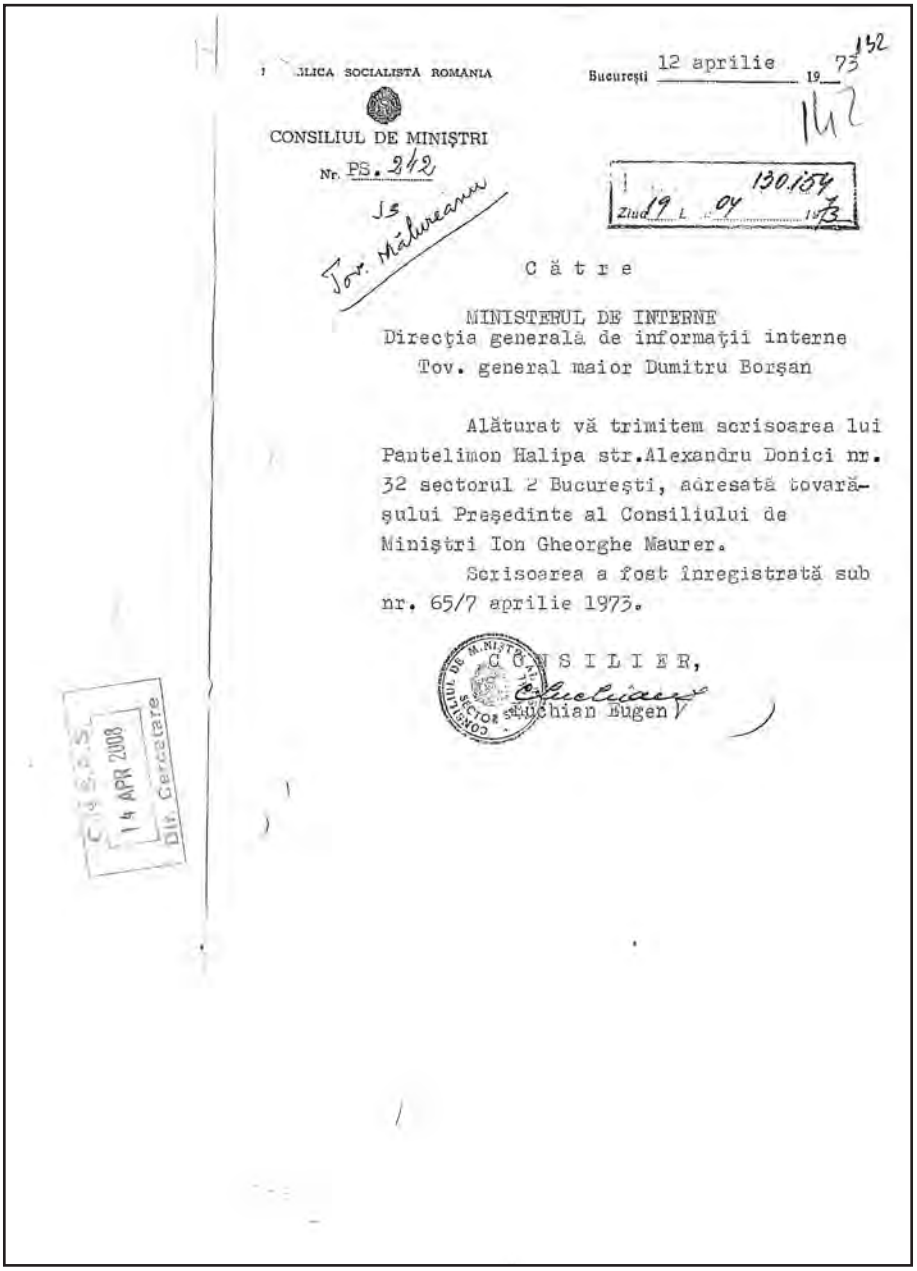

...ULICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

CONSILIUL DE MINIŞTRI

Nr. PS. 242

Bucureşti 12 aprilie 19 73

142

142

Ziua 19 L. 04 1973

130.154

Tov. Mălureanu

Către

MINISTERUL DE INTERNE
Direcţia generală de informaţii interne
Tov. general maior Dumitru Borşan

Alăturat vă trimitem scrisoarea lui Pantelimon Halipa str.Alexandru Donici nr. 32 sectorul 2 Bucureşti, adresată tovarăşului Preşedinte al Consiliului de Miniştri Ion Gheorghe Maurer.

Scrisoarea a fost înregistrată sub nr. 65/7 aprilie 1973.

CONSILIER,
Sauchian Eugen

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Dir. Cercetare

20. Adresa Consiliului de Miniştri, din **12 aprilie 1973**, către Ministerul de Interne – Direcţia generală de informaţii interne, însoţită de scrisoarea lui Pantelimon Halippa, adresată Preşedintelui Consiliului de Miniştri, Ion Gh. Maurer.

INTRARE Nr. 9.5.242
Ziua 13 Luna IV 1973

13
7 IV 1973

DOMNULE PRESEDINTE AL CONSILIULUI DE MINISTRI,

Subsemnatul, fost preşedinte al Sfatului Tării, care a votat Unirea Basarabiei cu România, Vă rog să luaţi în consideraţie problema Moldovei de Răsarit, care ne-a fost smulsă de Uniunea Sovietică în 1940, în urma înţelegerii mareşalului Stalin cu fiurerul Hitler, şi în 1944, în urma pierderii războiului de către Conducătorul României - generalul Ion Antonescu, care se înţelesese şi el într-un chip oarecare cu Hitler.

De ambele dăţi Moldova de Răsărit a fost victima Rusiei, care vrea să pătrundă în Balcani şi în Mediterana peste noi şi peste popoarele care-i stau în cale.

Problema Moldovei de Răsarit este vitală pentru Republica Socialistă România, deoarece populaţia Moldovei de Răsarit este a patra parte din neamul românesc şi această populaţie vrea şi trebuie să facă parte din Republica Socialistă România.

C.N.S.A.S.
14 APR 2008
Dir. Cercetare

Si cum în vremea de astăzi se discută problema securităţii în Europa şi colaborării popoarelor ei, Republica Socialistă România nu poate să nu ridice la vremea potrivită problema Moldovei de Răsărit.

Toată lumea împărtăşeşte principiul wilsonian de autodeterminare a popoarelor, şi răposatul conducător al revoluţiei şi Statului conglomerat al Rusiei - Lenin, nu odată s-a pronunţat şi el pentru despărţirea de imperiul ţarilor a popoarelor marginaşe, care au peste graniţa imperiului fraţi de sîngeşi grai, organizaţi în state naţionale.

Nouă - moldovenilor din Basarabia - Lenin ne-a spus clar: " procedaţi cum vă dictează conştiinţa naţională şi interesul politic, dar faceţi-o prin Sfatul Tării". Noi aşa am şi procedat, şi Sfatul Tării, cu 86 de voturi pentru şi numai 3 voturi contra, a unit Basarabia cu România, în ziua de 27 Martie(stil vech) - (9 aprilie - stil nou) 1918.

Acum cînd se împlinesc 55 de ani de la acea dată remarca-

bilă în istoria neamului român, noi basarabenii ţinem să subliniem, că actul nostru de unire a fost conceput în credinţa revoluţionarilor români din 1848, în frunte cu Nicolae Bălcescu şi în credinţa revoluţionarilor noştri socialişti, cum a fost basarabeanul Zamfir Arbore şi alţii.

Noi nu luptăm împotriva ruşilor, ci împotriva imperialismului - ieri ţarist şi astăzi zis sovietic.

Stim cu preciziune, că poporul rus şi sovietele lui n-au dorinţa de a ne distruge unitatea noastră naţională. Vinovaţi de situaţia creată în Rusia, nu sîntem noi unioniştii moldoveni basarabeni, ci acei conducători ai Statului Sovietic, cari şi-au însuşit politica şi diplomaţia ţaristă.

Dar Europa are nevoie de libertate , ordine şi pace şi de aceea intervenţia noastră românească la această Europă este absolut necesară şi logică. Conferinţa viitoare pentru reglementarea paşnică a problemelor Europei trebuie să găsească o justa soluţie şi pentru noi.

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Dir. Cercetare

Subsemnatul am cedat tot fondul meu de documentare, asupra problemei Basarabiei, instituţiilor de stat şi de partid, ca: Muzeul istoric al României, Arhiva Statului, Academia R.S.R. şi Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.. Dar, la nevoie, eu îmi ofer serviciul personal şi mai departe Guvernului Tării.-

Gata oricînd la datorie !

Pantelimon Halippa

Pantelimon Halippa -

fost preşedinte al Sfatului Tării,
fost deputat şi senator român,
fost Ministru de Stat al Basarabiei şi
al României întregite.

Bucureşti, 5 aprilie 1973.-

Adresa: Bucureşti, str. Alex.Donici Nr.32, sectorul II.-

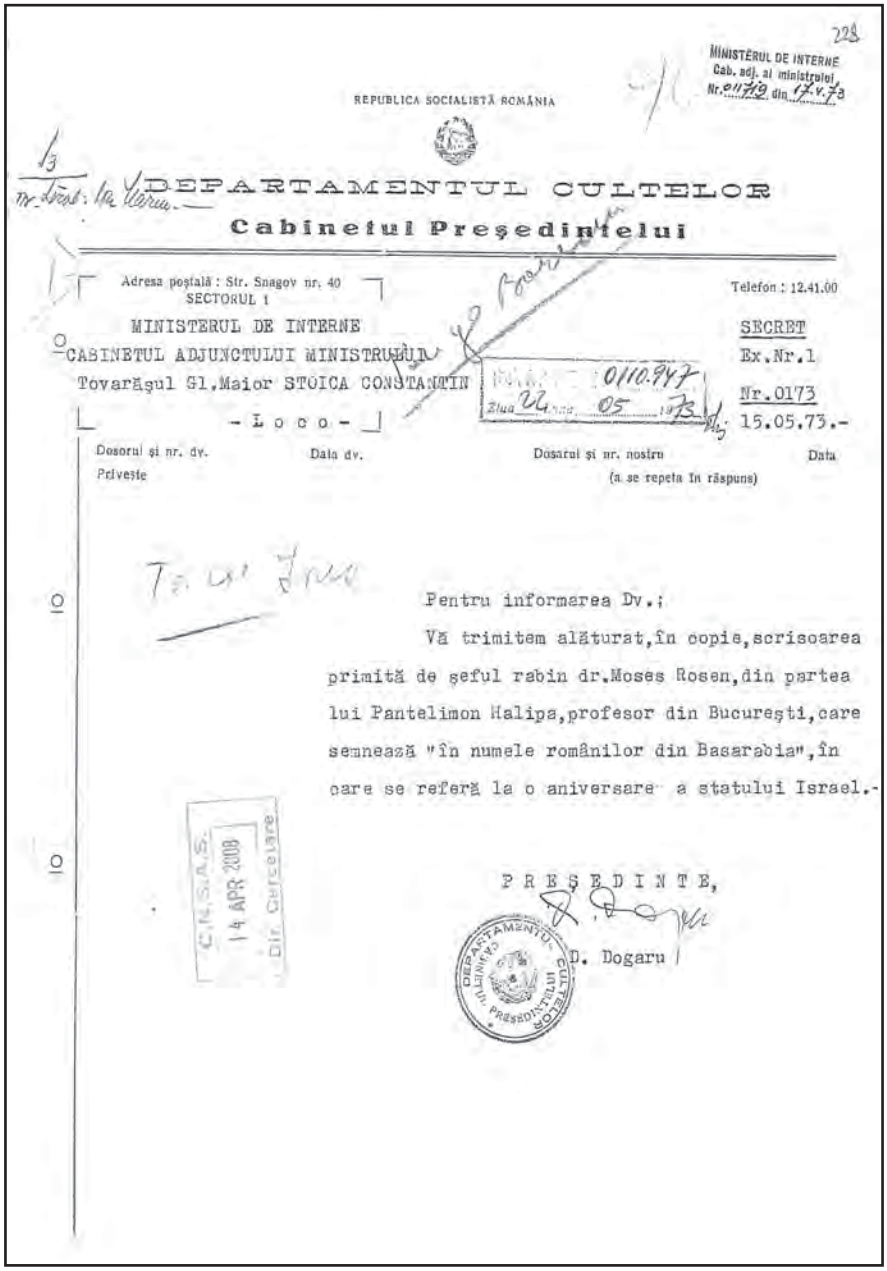

228

MINISTERUL DE INTERNE
Cab. adj. al ministrului
Nr. 011719 din 17.V.73

REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

DEPARTAMENTUL CULTELOR
Cabinetul Președintelui

Adresa poștală : Str. Snagov nr. 40
SECTORUL 1

Telefon : 12.41.00

MINISTERUL DE INTERNE
CABINETUL ADJUNCTULUI MINISTRULUI
Tovarășul Gl.Maior STOICA CONSTANTIN
- L o c o -

SECRET
Ex.Nr.1
Nr. 0173
15.05.73.-

0110.947
Ziua 22 Luna 05 1973

Dosarul și nr. dv. | Data dv. | Dosarul și nr. nostru (a se repeta în răspuns) | Data

Priveşte

Pentru informarea Dv.;

Vă trimitem alăturat,în copie,scrisoarea primită de șeful rabin dr.Moses Rosen,din partea lui Pantelimon Halipa,profesor din București,care semnează "în numele românilor din Basarabia",în care se referă la o aniversare a statului Israel.-

C.N.S.A.S.
14 APR 2008
Dir. Cercetare

PREȘEDINTE,
D. Dogaru

DEPARTAMENTUL CULTELOR PREȘEDINTELUI

21. Adresă a Departamentului Cultelor, către adjunctul Ministrului de Interne, din **15 mai 1973**, însoțită de scrisoarea primită de rabinul șef dr. Moses Rosen, din partea lui Pantelimon Halippa și Nicolae Nitreanu, purtând data de **14 mai 1973**.

227

C O P I E

Excelenţei Sale
Domnul Prim Rabin Dr.M.Rosen
FEDERATIA COMUNITATILOR EVREIESTI(Mozaice)
din Republica Socialistă România
Bucuresti
str.Sf.Vineri nr.9-11

E x c e l e n ţ ă,

Data de 14 mai 1948,în viaţa poporului şi naţiunii evreilor, reprezintă un eveniment de covîrşitoare însemnătate în istorie: ea reprezintă evenimentul de REINODARE a firului istoric, care se rupsese încă la finele sec.VIII-lea î.e.n.

De atunci naţiunea evreilor a îndrumat calvarul unei vieţi pline de obidă şi jigniri şi mai mult chiar - rămasă fără ţară proprie, răzleţită şi împrăştiată pe tot cuprinsul globului pămîntesc.

Si ce poate fi mai scump în lumea aceasta decît familia închegată, casa organizată şi - mai presus de toate - TARA proprie, care să înflorească.

Multe secole de luptă în şir a închinat naţiunea evreească cauzei nobile de a scăpa de jigniri şi umiliri şi multe sacrificii a oferit evreimea în faţa Providenţei pentru a reuşi să-şi REINNOADE firul istoriei sale, ca să-şi REDOBINDEASCA T A R A proprie, pierdută cine ştie prin ce împrejurări grele,de tristă amintire.

C.N.S.A.S.
14 APR 2008
Dir. Cercetare

Si lupta seculară şi continuă dusă cu perseverenţă şi cu multă răbdare cu abnegaţie, cu ajutorul celui ATOTPUTERNIC şi prin voinţa noroadelor lumii, după mai bine de 26 secole,s-a auzit şi glasul celui ce striga în pustiu; iată că, în cele din urmă, naţiunea evreiască şi-a redobîndit T A R A proprie casa, şi-a găsit destinul.

Cu prilejul aniversării a primului sfert de veac de la data reînnodării firului istoriei sale (14 mai 1948) - REINTEMEIEREA Statului Israel, românii din Basarabia - atît cei din ţara lor liberă - Republica Socialistă România,cît şi cei care se află azi încă sub ocupaţia solevagistă a Rusiei sovietice,

./.

226

- 2 -

prin noi - transmit poporului israelian şi naţiunii evreieşti, odată cu simpatiile lor calde, - sincere urări de bine şi progres în consolidarea idealului naţional.

Vă rugăm, Excelenţă, fiţi interpretul sentimentelor noastre sincere şi transmiteţi poporului israelian urările de bine ale poporului basarabean, la ocazia importantă sărbătoare a lui.

Fie ca ATOTPUTERNICUL să întindă mîna sa ocrotitoare şi asupra naţiunii evreieşti, care şi-a găsit destinul şi-şi croieşte un drum în lume, o viaţă nouă în legendara sa TARA.

Bucureşti,14 mai 1973

In numele românilor din Basarabia

ss). Pantelimon Halipa -profesor
fost preşedinte al Sfatului Tarii al Basarabiei
fost Ministru de Stat pentru Basarabia şi ministru în mai multe guverne ale României Mari,
fost deputat şi senator în Parlamentul României Mari din partea poporului basarabean în prezent cetăţean român, în
Bucureşti,str.Alex.Donici nr.32 sectorul 2.

ss). Nitreanu P.Nicolae - profesor
fost învăţător delegat al circ.Manzîr jud.Tighina
în prezent cetăţean roman, în
Bucureşti,str.Rîul Mare nr.lo,Bloc M-4 ap.14
sect.5

pentru conformitate

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Dir. Cercetare

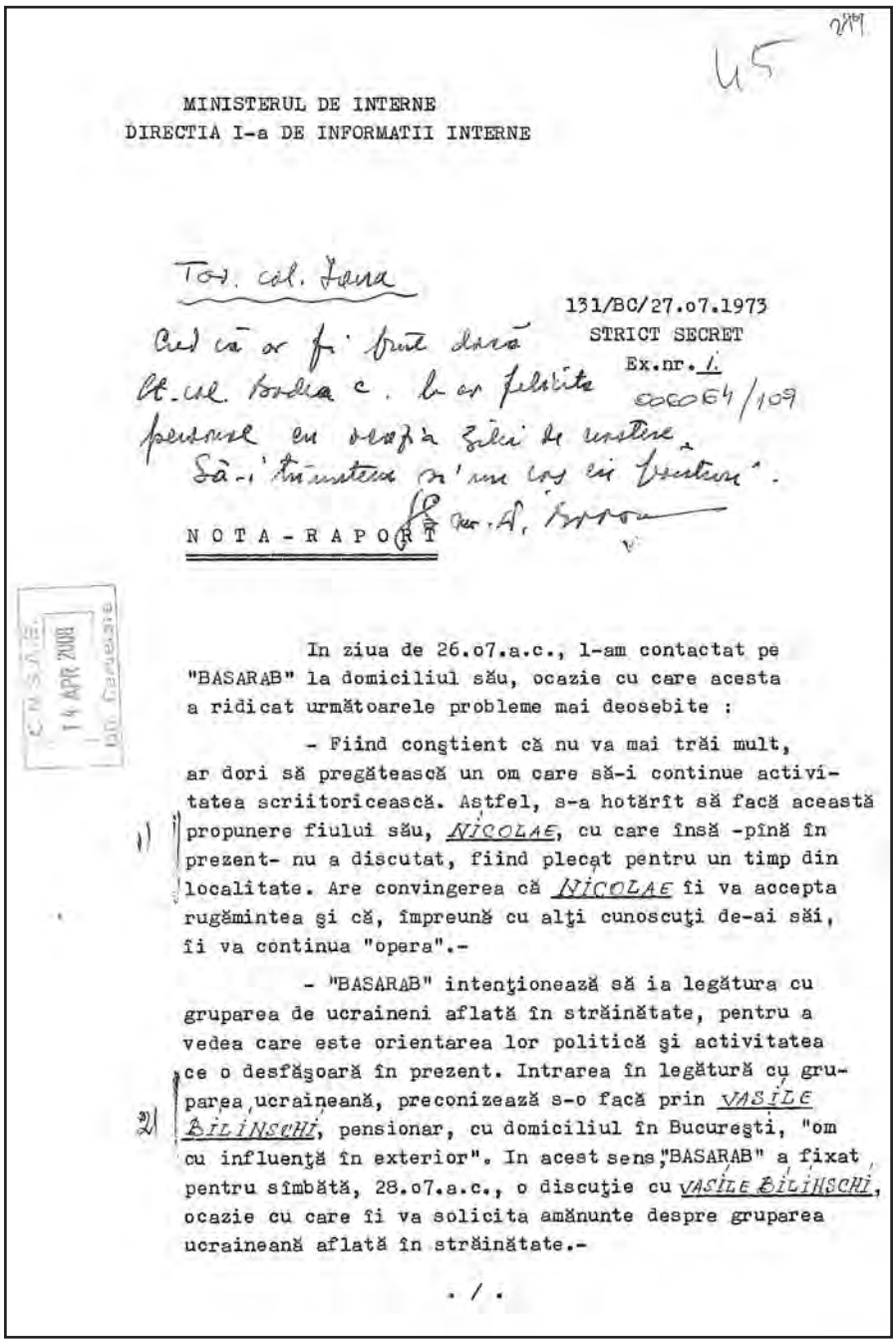

MINISTERUL DE INTERNE
DIRECTIA I-a DE INFORMATII INTERNE

Tov. col. Ioana

Cred că ar fi bine dacă tov. col. Bodea C. l-ar felicita pentru cele două zile de vacanță. Să-i trimiteți și un coș cu bucate.

131/BC/27.07.1973
STRICT SECRET
Ex.nr. 1
000064/109

N O T A - R A P O R T

In ziua de 26.07.a.c., l-am contactat pe "BASARAB" la domiciliul său, ocazie cu care acesta a ridicat următoarele probleme mai deosebite :

- Fiind conştient că nu va mai trăi mult, ar dori să pregătească un om care să-i continue activitatea scriitoricească. Astfel, s-a hotărît să facă această 1) propunere fiului său, NICOLAE, cu care însă -pînă în prezent- nu a discutat, fiind plecat pentru un timp din localitate. Are convingerea că NICOLAE îi va accepta rugămintea şi că, împreună cu alţi cunoscuţi de-ai săi, îi va continua "opera".-

- "BASARAB" intenţionează să ia legătura cu gruparea de ucraineni aflată în străinătate, pentru a vedea care este orientarea lor politică şi activitatea ce o desfăşoară în prezent. Intrarea în legătură cu gruparea ucraineană, preconizează s-o facă prin VASILE 2) BILINSCHI, pensionar, cu domiciliul în Bucureşti, "om cu influenţă în exterior". In acest sens "BASARAB" a fixat pentru sîmbătă, 28.07.a.c., o discuţie cu VASILE BILINSCHI, ocazie cu care îi va solicita amănunte despre gruparea ucraineană aflată în străinătate.-

. / .

22. Nota-Raport a Direcţiei a I-a a M.I., din **27 iulie 1973**, privind contactarea lui „Basarab”, la domiciliul său.

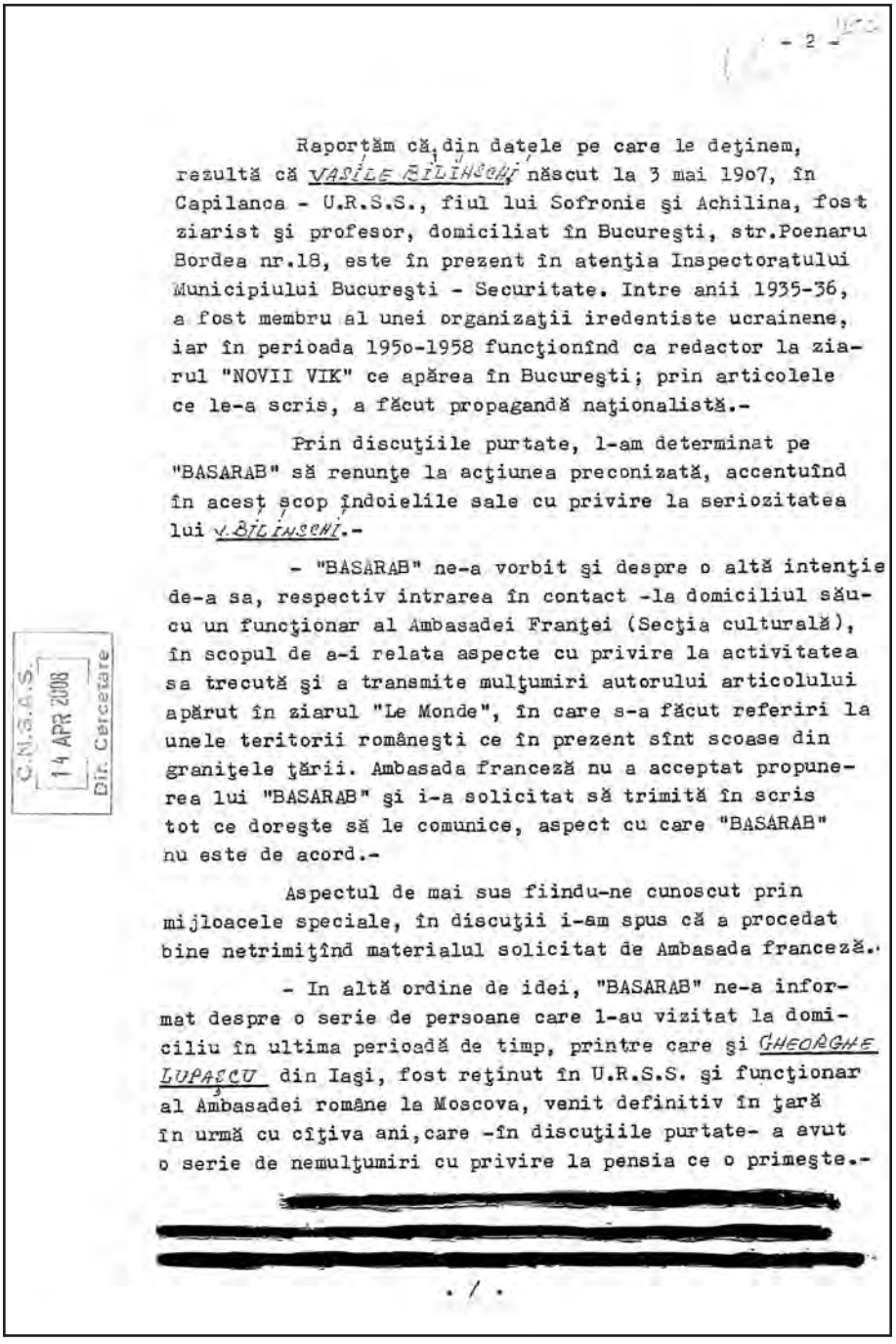

- 2 -

Raportăm că, din datele pe care le deţinem, rezultă că VASILE BILINSCHI născut la 3 mai 1907, în Capilanca - U.R.S.S., fiul lui Sofronie şi Achilina, fost ziarist şi profesor, domiciliat în Bucureşti, str.Poenaru Bordea nr.18, este în prezent în atenţia Inspectoratului Municipiului Bucureşti - Securitate. Intre anii 1935-36, a fost membru al unei organizaţii iredentiste ucrainene, iar în perioada 1950-1958 funcţionînd ca redactor la ziarul "NOVII VIK" ce apărea în Bucureşti; prin articolele ce le-a scris, a făcut propagandă naţionalistă.-

Prin discuţiile purtate, l-am determinat pe "BASARAB" să renunţe la acţiunea preconizată, accentuînd în acest scop îndoielile sale cu privire la seriozitatea lui V.BILINSCHI.-

- "BASARAB" ne-a vorbit şi despre o altă intenţie de-a sa, respectiv intrarea în contact -la domiciliul său- cu un funcţionar al Ambasadei Franţei (Secţia culturală), în scopul de a-i relata aspecte cu privire la activitatea sa trecută şi a transmite mulţumiri autorului articolului apărut în ziarul "Le Monde", în care s-a făcut referiri la unele teritorii româneşti ce în prezent sînt scoase din graniţele ţării. Ambasada franceză nu a acceptat propunerea lui "BASARAB" şi i-a solicitat să trimită în scris tot ce doreşte să le comunice, aspect cu care "BASARAB" nu este de acord.-

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Dir. Cercetare

Aspectul de mai sus fiindu-ne cunoscut prin mijloacele speciale, în discuţii i-am spus că a procedat bine netrimiţînd materialul solicitat de Ambasada franceză.-

- In altă ordine de idei, "BASARAB" ne-a informat despre o serie de persoane care l-au vizitat la domiciliu în ultima perioadă de timp, printre care şi GHEORGHE LUPAŞCU din Iaşi, fost reţinut în U.R.S.S. şi funcţionar al Ambasadei române la Moscova, venit definitiv în ţară în urmă cu cîţiva ani, care -în discuţiile purtate- a avut o serie de nemulţumiri cu privire la pensia ce o primeşte.-

[redacted]

. / .

- 3 -

Dată fiind această stare dificilă în care se află, ne-a rugat să fim mai mult alături de el, vizitîndu-l mai des.-

Si cu acest prilej, a avut cuvinte elogioase la adresa politicii partidului şi statului nostru.-

In încheierea discuţiei, ne-a informat că la 1 august a.c., va împlini 90 de ani, prilej cu care, deşi nu va invita pe nimeni, cei ce vor veni să-l felicite vor fi bine primiţi. Dacă, cu această ocazie, îl vor vizita mai multe persoane, doreşte să se fotografieze împreună cu acestea, aspect cu care ne-a rugat să fim de acord.-

x

x x

Avînd în vedere cele de mai sus, vom lua următoarele măsuri :

- Contactarea lui HALIPA NICOLAE, în scopul de a stabili ce indicaţii îi dă "BASARAB" în a-i continua "opera".-

- Verificarea discuţiilor dintre "BASARAB" şi VASILE BELINSCHI, prin mijloace speciale şi întreprinderea unor măsuri, în cooperare cu I.M.B.-S., de izolarea lui VASILE BELINSCHI de "BASARAB".-

- Comunicarea datelor la Inspectoratul Judeţean Iaşi, cu privire la atitudinea prezentă a lui GHEORGHE LUPASCU.-

- Instruirea specială a informatorilor "AVOCATUL" şi "NICU", în a ne furniza date cu privire la intenţiile lui "BASARAB" în a-şi sărbători ziua onomastică. In acelaş scop, se va ţine contact permanent cu ofiţerii compartimentului de exploatarea mijloacelor speciale.-

-Contactarea lui "BASARAB" în ziua de 1 august, sub pretextul felicitării şi antrenarea lui în discuţii pe timp de 3-4 ore.-

De acord cu măsurile ce se propun.-
Ce-Sale

Lt.col. Bedea Constantin
Bedea Ctin.

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Dir. Cercetare

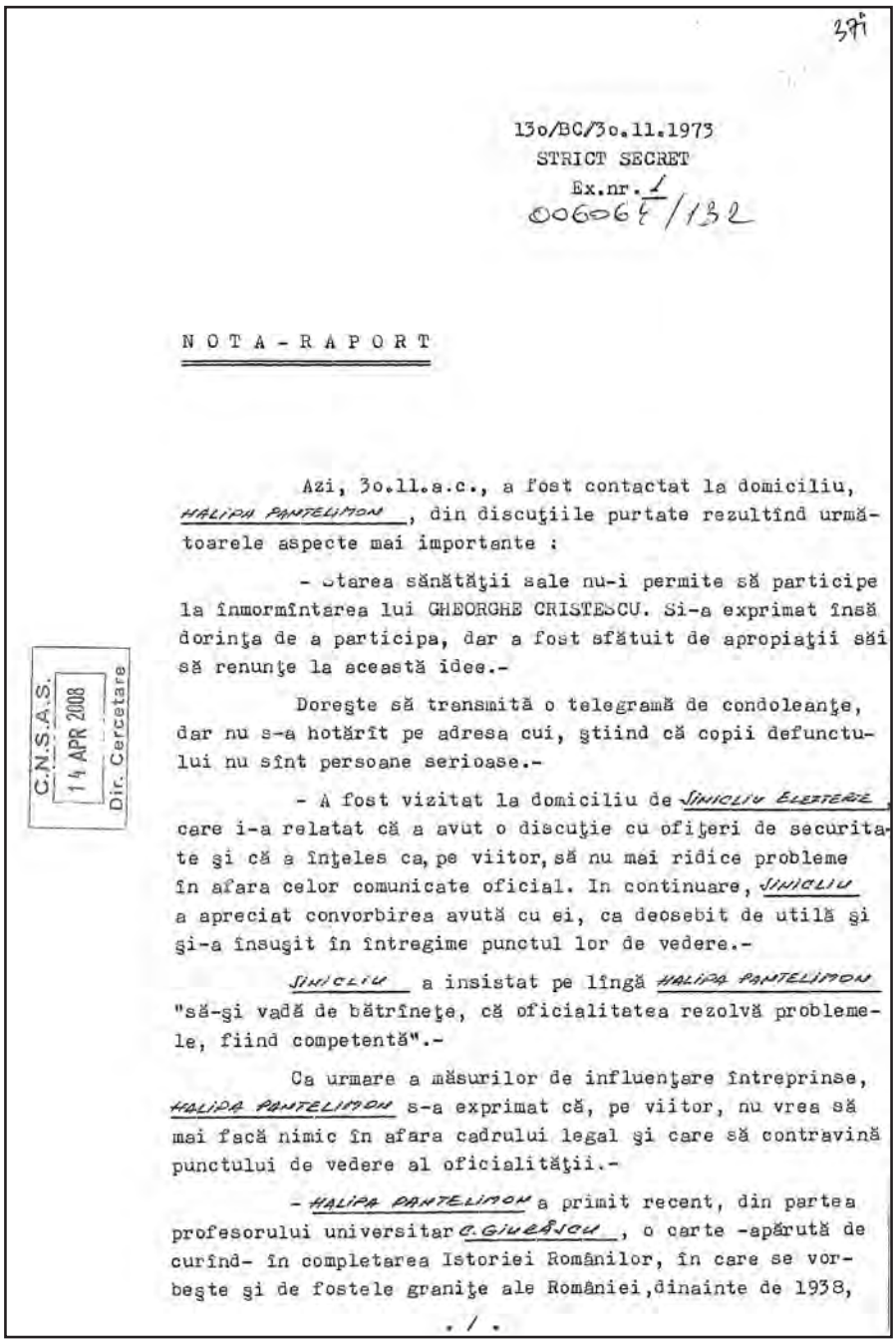

371

13o/BC/3o.11.1973
STRICT SECRET
Ex.nr. 1
00606 f/132

N O T A - R A P O R T

Azi, 3o.11.a.c., a fost contactat la domiciliu, HALIPA PANTELIMON, din discuţiile purtate rezultînd următoarele aspecte mai importante :

- Starea sănătăţii sale nu-i permite să participe la înmormîntarea lui GHEORGHE CRISTESCU. Si-a exprimat însă dorinţa de a participa, dar a fost sfătuit de apropiaţii săi să renunţe la această idee.-

Doreşte să transmită o telegramă de condoleanţe, dar nu s-a hotărît pe adresa cui, ştiind că copii defunctului nu sînt persoane serioase.-

- A fost vizitat la domiciliu de SINICLIU ELEFTERIE, care i-a relatat că a avut o discuţie cu ofiţeri de securitate şi că a înţeles ca, pe viitor, să nu mai ridice probleme în afara celor comunicate oficial. In continuare, SINICLIU a apreciat convorbirea avută cu ei, ca deosebit de utilă şi şi-a însuşit în întregime punctul lor de vedere.-

SINICLIU a insistat pe lîngă HALIPA PANTELIMON "să-şi vadă de bătrîneţe, că oficialitatea rezolvă problemele, fiind competentă".-

Ca urmare a măsurilor de influenţare întreprinse, HALIPA PANTELIMON s-a exprimat că, pe viitor, nu vrea să mai facă nimic în afara cadrului legal şi care să contravină punctului de vedere al oficialităţii.-

- HALIPA PANTELIMON a primit recent, din partea profesorului universitar C. GIURĂSCU, o carte -apărută de curînd- în completarea Istoriei Românilor, în care se vorbeşte şi de fostele graniţe ale României, dinainte de 1938,

./.

C.N.S.A.S.
14 APR 2008
Dir. Cercetare

23. Nota-Raport a Direcţiei a I-a a M.I., din **30 noiembrie 1973**, privind contactarea la domiciliu a lui Halippa Pantelimon.

cu următoarea dedicaţie: "Marelui luptător pentru întregirea neamului românesc - HALIPA PANTELIMON ".-

- Ne-a informat că în urmă cu cîteva zile, a participat la o expunere ţinută la Casa oamenilor de ştiinţă, unde EMIL POP a evocat momente referitoare la realizarea Unirii Transilvaniei cu România.-

La sfîrşitul acestei expuneri, HALIPA şi-a cerut permisiunea şi a spus cîteva cuvinte despre participarea sa la actul unirii, împărtăşindu-le din experienţa înfăptuirii unirii Basarabiei cu România.-

După circa 10', directorul Casei oamenilor de ştiinţă, l-a invitat să-şi concentreze expunerea, întrucît artista ELENA CERNEI , care urma în program, se grăbea să plece la un alt spectacol.-

- HALIPA PANTELIMON , cu privire la GROSU ION , a afirmat următoarele :

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Dir. Cercetare

Acesta, în urmă cu 2 ani, şi-a făcut apariţia în anturajul său, spunînd că este originar dintr-o localitate din acelaşi judeţ cu el. Este de profesie inginer, salariat al Direcţiei Generale de Gaz şi Electricitate, căsătorit, are un copil şi are telefon la domiciliu cu nr.18.68.15.-

După prima întrevedere, GROSU l-a luat pe HALIPA PANTELIMON cu maşina şi l-a dus la Snagov, unde -timp de 8 ore-"l-a chestionat pe tema Basarabiei".-

De atunci, vizitele acestuia s-au repetat, oferindu-se să-l ducă pe HALIPA cu autoturismul său în oraş, ori de cîte ori are nevoie.-

GROSU ION , prin luna septembrie a.c., l-a prezentat lui HALIPA PANTELIMON pe scriitorul PAUL GOMA , fără ca HALIPA să-i fi cerut acest lucru.-

Sus-numitul i-a mai spus lui HALIPA că studiază diverse documente la Biblioteca Academiei şi că are relaţii cu unii salariaţi ai Institutului de Istorie, printre care şi cu d-na POPA .-

. / .

HALIPA PANTELIMON ne-a spus, în final, că nu-şi dă seama ce urmăreşte GROSU ION în relaţiile cu el.-

Lt.col. Badea Constantin

C.N.S.A.S.
14 APR 2008
Dir. Cercetare

r.d.o2o4/9/963
5.12.1973

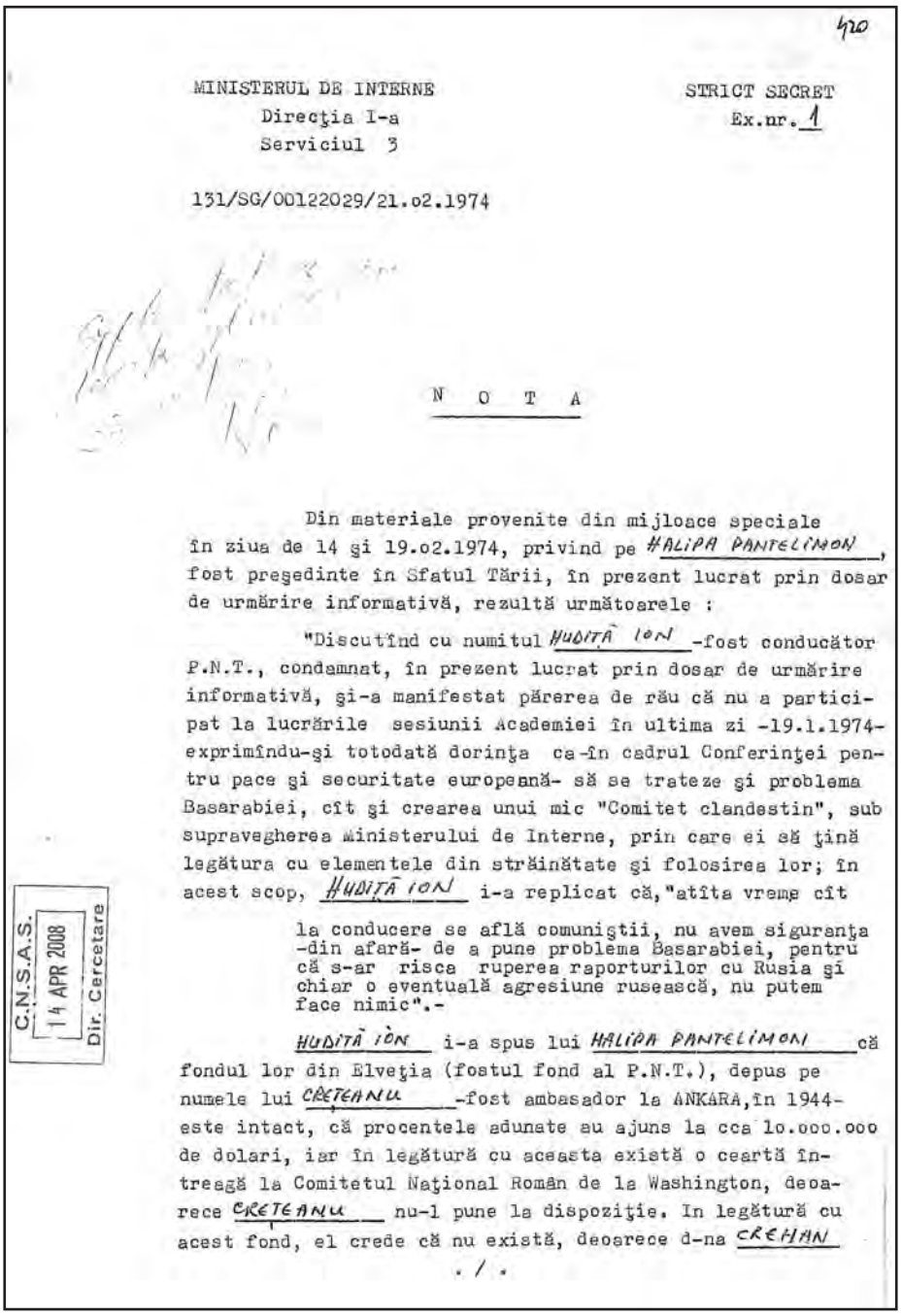

420

MINISTERUL DE INTERNE
Direcţia I-a
Serviciul 3

STRICT SECRET
Ex.nr. 1

131/SG/00122029/21.02.1974

N O T A

Din materiale provenite din mijloace speciale în ziua de 14 şi 19.02.1974, privind pe HALIPA PANTELIMON, fost preşedinte în Sfatul Ţării, în prezent lucrat prin dosar de urmărire informativă, rezultă următoarele :

"Discutînd cu numitul HUDIŢĂ ION -fost conducător P.N.T., condamnat, în prezent lucrat prin dosar de urmărire informativă, şi-a manifestat părerea de rău că nu a participat la lucrările sesiunii Academiei în ultima zi -19.1.1974- exprimîndu-şi totodată dorinţa ca-în cadrul Conferinţei pentru pace şi securitate europeană- să se trateze şi problema Basarabiei, cît şi crearea unui mic "Comitet clandestin", sub supravegherea Ministerului de Interne, prin care ei să ţină legătura cu elementele din străinătate şi folosirea lor; în acest scop, HUDIŢĂ ION i-a replicat că,"atîta vreme cît la conducere se află comuniştii, nu avem siguranţa -din afară- de a pune problema Basarabiei, pentru că s-ar risca ruperea raporturilor cu Rusia şi chiar o eventuală agresiune rusească, nu putem face nimic".-

HUDIŢĂ ION i-a spus lui HALIPA PANTELIMONI că fondul lor din Elveţia (fostul fond al P.N.T.), depus pe numele lui CRETEANU -fost ambasador la ANKARA, în 1944- este intact, că procentele adunate au ajuns la cca 10.000.000 de dolari, iar în legătură cu aceasta există o ceartă întreagă la Comitetul Naţional Român de la Washington, deoarece CRETEANU nu-l pune la dispoziţie. In legătură cu acest fond, el crede că nu există, deoarece d-na CREHAN

./.

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Dir. Cercetare

24. Notă a Direcţiei a I-a a M.I., din **21 februarie 1974**, referitoare la discuţiile purtate de Pantelimon Halippa cu Ioan Hudiţă.

- 2 -

din S.U.A., i-a spus că ei au cheltuit fondul.-

Cei de mai sus, făcînd unele discuţii referitoare la situaţia internaţională, apreciază că în cadrul divergenţelor dintre Rusia şi China, S.U.A. este în prezent un intermediar, iar elementele româneşti din străinătate speră în obţinerea unor avantaje politice pe care America le-ar fi promis.-

HURDITA ION a mai afirmat că multe popoare şi-au pierdut încrederea în Rusia, iar situaţia actuală nu permite "să ridicăm problema Basarabiei". De asemenea, a mai spus că lumea se apropie de un al III-lea război mondial".-

- Prin intermediul informatorului "AVOCATUL", organele noastre au intrat în posesia memoriului scris de HALIPA PANTELIMON, care i l-a dat acestuia să-l dea la Academia R.S.România.-

Intrucît acesta nu a luat parte în ultima zi a sesiunii Academiei -din 19.1.1974- cînd au avut loc discuţii libere, a întocmit acest memoriu, în care cere repararea unei greşeli ce s-a făcut în programul de discuţii ,privitoare la "Rolul şi locul Academiei Române în evoluţia societăţii româneşti, între 1866-1920", deoarece în cele 69 de rapoarte prezentate la sesiune, niciunul n-a pomenit despre oamenii de ştiinţă basarabeni - printre care: B.P.HASDEU, ALEX.HASDEU, ALEX.ROMAN, STEFAN CIOBANU, VASILE STROESCU, ION INCULET şi alţii, pe care îi consideră că şi-au adus o contribuţie însemnată la făurirea istoriei şi culturii neamului.-

Intrucît memoriul nu prezintă aspecte deosebite şi a nu desconspira informatorul faţă de obiectiv, îl vom înmîna acestuia, pentru a-l duce la Academie.-

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Dir. Cercetare

SEFUL SERVICIULUI
Lt.colonel
Derscanu Gheorghe

r.d.o2oo/2o/393

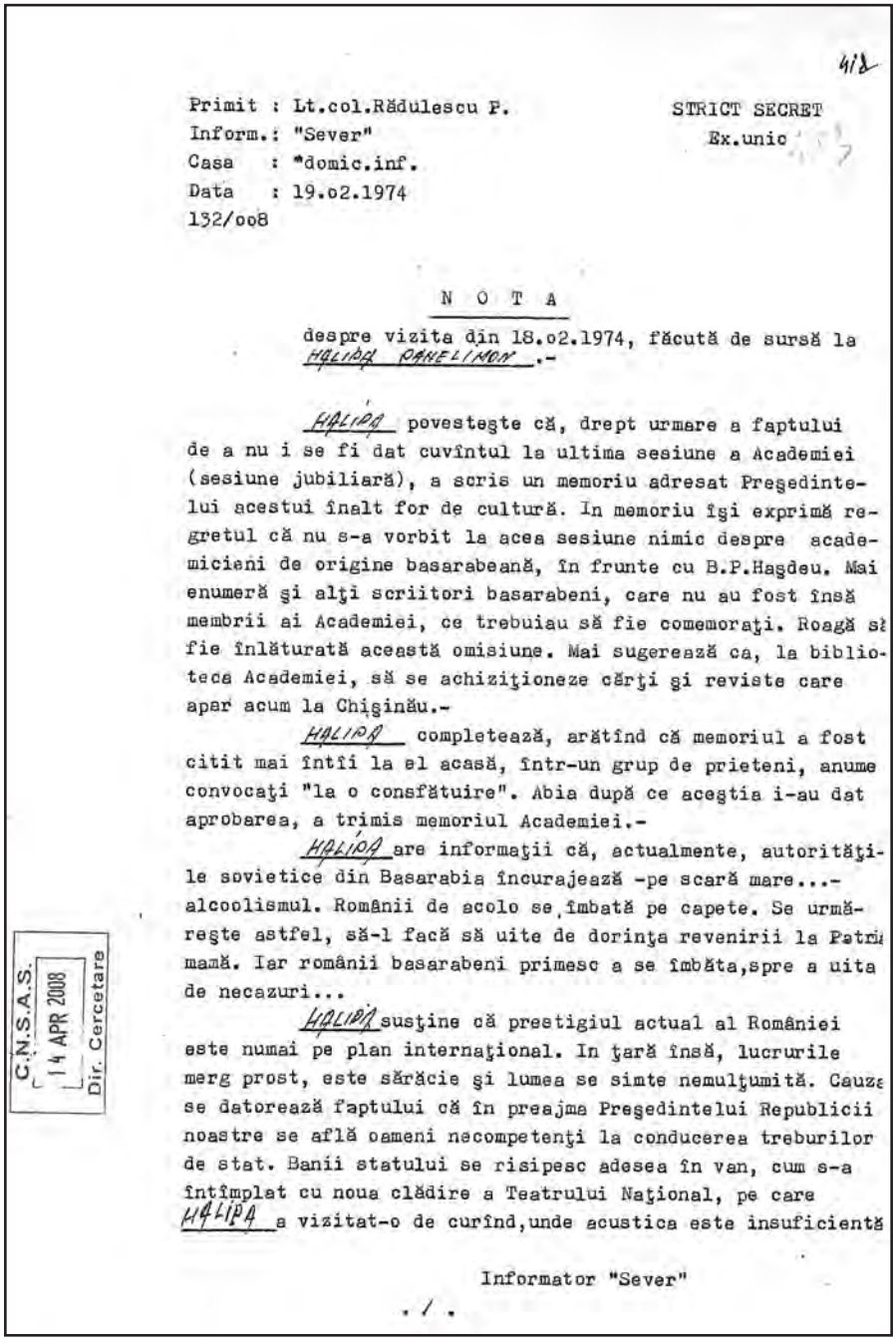

412

Primit : Lt.col.Rădulescu P. STRICT SECRET
Inform.: "Sever" Ex.unic
Casa : "domic.inf.
Data : 19.02.1974
132/008

N O T A

despre vizita din 18.02.1974, făcută de sursă la HALIPA PANELIMON.-

HALIPA povesteşte că, drept urmare a faptului de a nu i se fi dat cuvîntul la ultima sesiune a Academiei (sesiune jubiliară), a scris un memoriu adresat Preşedintelui acestui înalt for de cultură. In memoriu îşi exprimă regretul că nu s-a vorbit la acea sesiune nimic despre academicieni de origine basarabeană, în frunte cu B.P.Haşdeu. Mai enumeră şi alţi scriitori basarabeni, care nu au fost însă membrii ai Academiei, ce trebuiau să fie comemoraţi. Roagă să fie înlăturată această omisiune. Mai sugerează ca, la biblioteca Academiei, să se achiziţioneze cărţi şi reviste care apar acum la Chişinău.-

HALIPA completează, arătînd că memoriul a fost citit mai întîi la el acasă, într-un grup de prieteni, anume convocaţi "la o consfătuire". Abia după ce aceştia i-au dat aprobarea, a trimis memoriul Academiei.-

HALIPA are informaţii că, actualmente, autorităţile sovietice din Basarabia încurajează -pe scară mare...- alcoolismul. Românii de acolo se îmbată pe capete. Se urmăreşte astfel, să-l facă să uite de dorinţa revenirii la Patria mamă. Iar românii basarabeni primesc a se îmbăta,spre a uita de necazuri...

HALIPA susţine că prestigiul actual al României este numai pe plan internaţional. In ţară însă, lucrurile merg prost, este sărăcie şi lumea se simte nemulţumită. Cauza se datorează faptului că în preajma Preşedintelui Republicii noastre se află oameni necompetenţi la conducerea treburilor de stat. Banii statului se risipesc adesea în van, cum s-a întîmplat cu noua clădire a Teatrului Naţional, pe care HALIPA a vizitat-o de curînd,unde acustica este insuficientă

Informator "Sever"

./.

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Dir. Cercetare

25. Nota sursei „Sever”, din **19 februarie 1974**, despre vizita făcută lui Halippa Pantelimon.

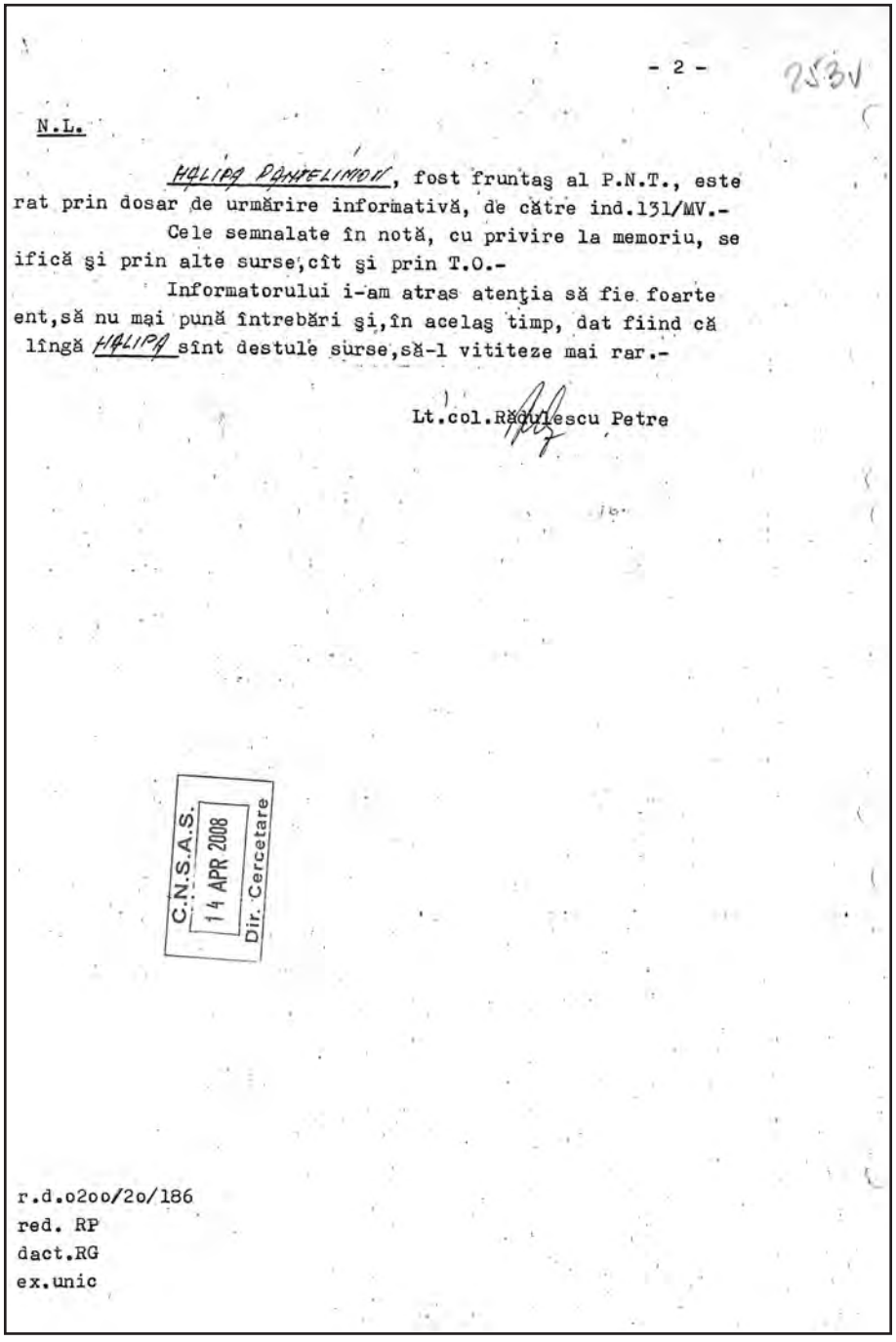

- 2 -

253V

N.L.

HALIPA PANTELIMON, fost fruntaş al P.N.T., este
rat prin dosar de urmărire informativă, de către ind.131/MV.-

Cele semnalate în notă, cu privire la memoriu, se
ifică şi prin alte surse,cît şi prin T.O.-

Informatorului i-am atras atenţia să fie foarte
ent,să nu mai pună întrebări şi,în acelaş timp, dat fiind că
lîngă HALIPA sînt destule surse,să-l vititeze mai rar.-

Lt.col.Răduţescu Petre

C.N.S.A.S.
14 APR 2008
Dir. Cercetare

r.d.o2oo/2o/186
red. RP
dact.RG
ex.unic

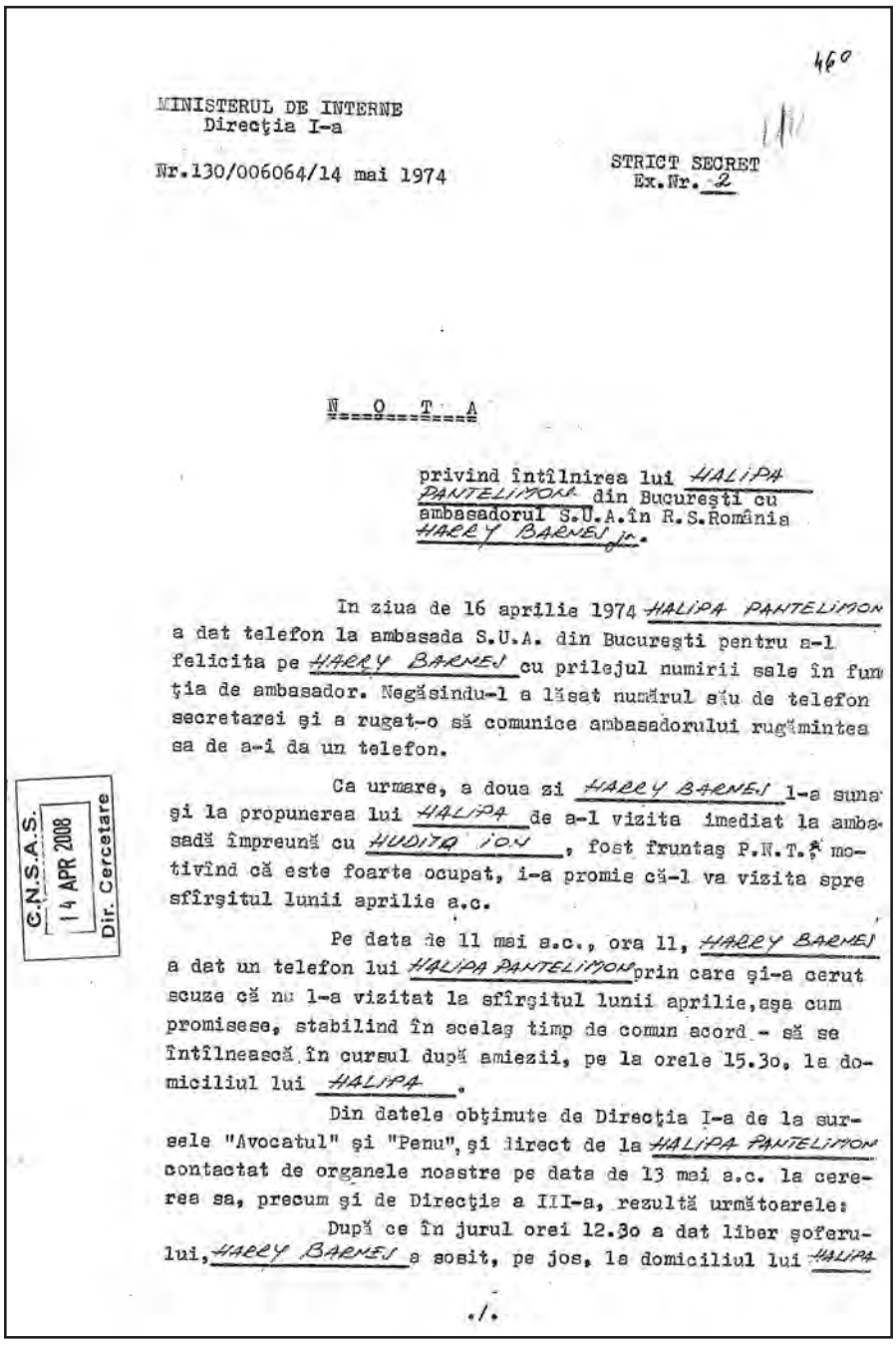

460

MINISTERUL DE INTERNE
Direcţia I-a

Nr.130/006064/14 mai 1974

STRICT SECRET
Ex.Nr. 2

N O T A

privind întîlnirea lui HALIPA PANTELIMON din Bucureşti cu ambasadorul S.U.A.în R.S.România HARRY BARNES jr.

In ziua de 16 aprilie 1974 HALIPA PANTELIMON a dat telefon la ambasada S.U.A. din Bucureşti pentru a-l felicita pe HARRY BARNES cu prilejul numirii sale în funcţia de ambasador. Negăsindu-l a lăsat numărul său de telefon secretarei şi a rugat-o să comunice ambasadorului rugămintea sa de a-i da un telefon.

Ca urmare, a doua zi HARRY BARNES l-a sunat şi la propunerea lui HALIPA de a-l vizita imediat la ambasadă împreună cu HUDIŢĂ ION, fost fruntaş P.N.Ţ., motivînd că este foarte ocupat, i-a promis că-l va vizita spre sfîrşitul lunii aprilie a.c.

Pe data de 11 mai a.c., ora 11, HARRY BARNES a dat un telefon lui HALIPA PANTELIMON prin care şi-a cerut scuze că nu l-a vizitat la sfîrşitul lunii aprilie, aşa cum promisese, stabilind în acelaş timp de comun acord - să se întîlnească în cursul după amiezii, pe la orele 15.30, la domiciliul lui HALIPA.

Din datele obţinute de Direcţia I-a de la sursele "Avocatul" şi "Penu", şi direct de la HALIPA PANTELIMON contactat de organele noastre pe data de 13 mai a.c. la cererea sa, precum şi de Direcţia a III-a, rezultă următoarele:

După ce în jurul orei 12.30 a dat liber şoferului, HARRY BARNES a sosit, pe jos, la domiciliul lui HALIPA

./.

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Dir. Cercetare

26. Nota Direcţiei a I-a a M.I., din **14 mai 1974**, cu privire la întâlnirea lui Halippa Pantelimon cu ambasadorul S.U.A., Harry Barnes jr.

- 2 -

PANTELIMON, la ora 15.3o. La prima parte a discuţiilor dintre HARRY BARNES şi HALIPA PANTELIMON, a participat şi fiul gazdei HALIPA RADU NICOLAE. La orele 16 a sosit şi HUDITA ION, invitat telefonic în prealabil de HALIPA pentru a participa la această întîlnire. In momentul cînd a sosit HUDITA, fiul lui HALIPA, a plecat în oraş la o expertiză tehnică.

După schimbarea formulelor obişnuite de politeţe, prilejuite de revederea lor, HARRY BARNES i-a spus lui HALIPA PANTELIMON că nu a venit la el în calitate de ambasador, ci de om interesat de a cerceta şi cunoaşte trecutul istoric al României. A venit la el pentru că a participat la o serie de evenimente istorice, cunoaşte foarte multe lucruri şi-l poate ajuta cu date şi bibliografie referitoare la trecutul istoric al României şi-n special la Basarabia.

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Dir. Cercetare

BARNES l-a informat pe HALIPA că după ce şi-a susţinut teza de magistru avînd ca temă, participarea României la primul război mondial şi diplomaţia vremii, în prezent îşi pregăteşte lucrarea de doctorat tot pe o temă privind istoria ţării noastre.

In cadrul discuţiilor, HALIPA a ridicat şi problema Basarabiei. In acest sens i-a spus lui HARRY BARNES jr. că a dorit să-l vadă îndeosebi pentru a-l ruga, ca în calitatea sa de ambasador al unei mari puteri să ajute România pentru a obţine Basarabia de la ruşi.

In sprijinul acestei idei HALIPA a arătat că noi românii am avut norocul ca în momente importante din istoria noastră, unii ambasadori sau consuli străini, aflaţi la Bucureşti să ne ajute în problemele noastre româneşti.

După ce a făcut o trecere în revistă a situaţiei internaţionale la zi, menţionînd şi faptul că în cadrul Conferinţei de la Geneva, U.R.S.S., Polonia şi R.D.G. susţin ca "actualele graniţe să rămînă "sfinte", HARRY BARNES a afirmat că S.U.A. duce o politică de pace, înţelegere şi cooperare cu U.R.S.S., China etc. pe care el nu o poate contrazice şi nici nu are interes s-o contrazică. Aceiaşi politică de apropiere S.U.A. a adoptăt de altfel şi faţă de România.

Cu privire la ţara noastră, ambasadorul american a mai arătat că este o ţară care doreşte independenţă politică şi economică pe care S.U.A. o înţelege şi îi manifestă toată

-3 -

simpatia, acordîndu-i ajutoare tehnice şi capital.

Cu ocazia contactării, HALIPA PANTELIMON ne-a mai relatat că ambasadorul S.U.A. a afirmat că situaţia actuală a Americii este cît se poate de grea deoarece ţara sa, doreşte să fie arbitru în problemele mari, internaţionale şi că s-a săturat să cheltuiască forţă umană şi materială în rezolvarea unor litigii pe care în viitor intenţionează să le soluţioneze pe cale paşnică, prin diplomaţie cît şi prin intervenţii "tehnice", "economice" sau "culturale". BARNEJ are certitudinea că Nixon, procedînd în acest mod va stăpîni situaţia politică mondială

Înainte de a pleca, HALIPA PANTELIMON i-a arătat lui HARRY BARNEJ mai multe cărţi şi broşuri despre trecutul istoric al Basarabiei, dintre care acesta a luat împrumut 5-6 bucăţi.

HARRY BARNEJ a promis că va mai veni pe la HALIPA, însă nu a fixat data precisă.

Raportăm că mijloacele speciale existente la domiciliul lui HALIPA PANTELIMON nu au înregistrat discuţiile purtate cu HARRY BARNEJ, întrucît pe timpul întîlnirii nu se ştie în ce împrejurări receptorul telefonului nu a fost fixat în furcă.

SEFUL DIRECTIEI
General-maior
DUMITRU BORSAN

C.N.S.A.S.
14 APR 2008
Dir. Cercetare

rd o193/983.14.05.1974
ex.2

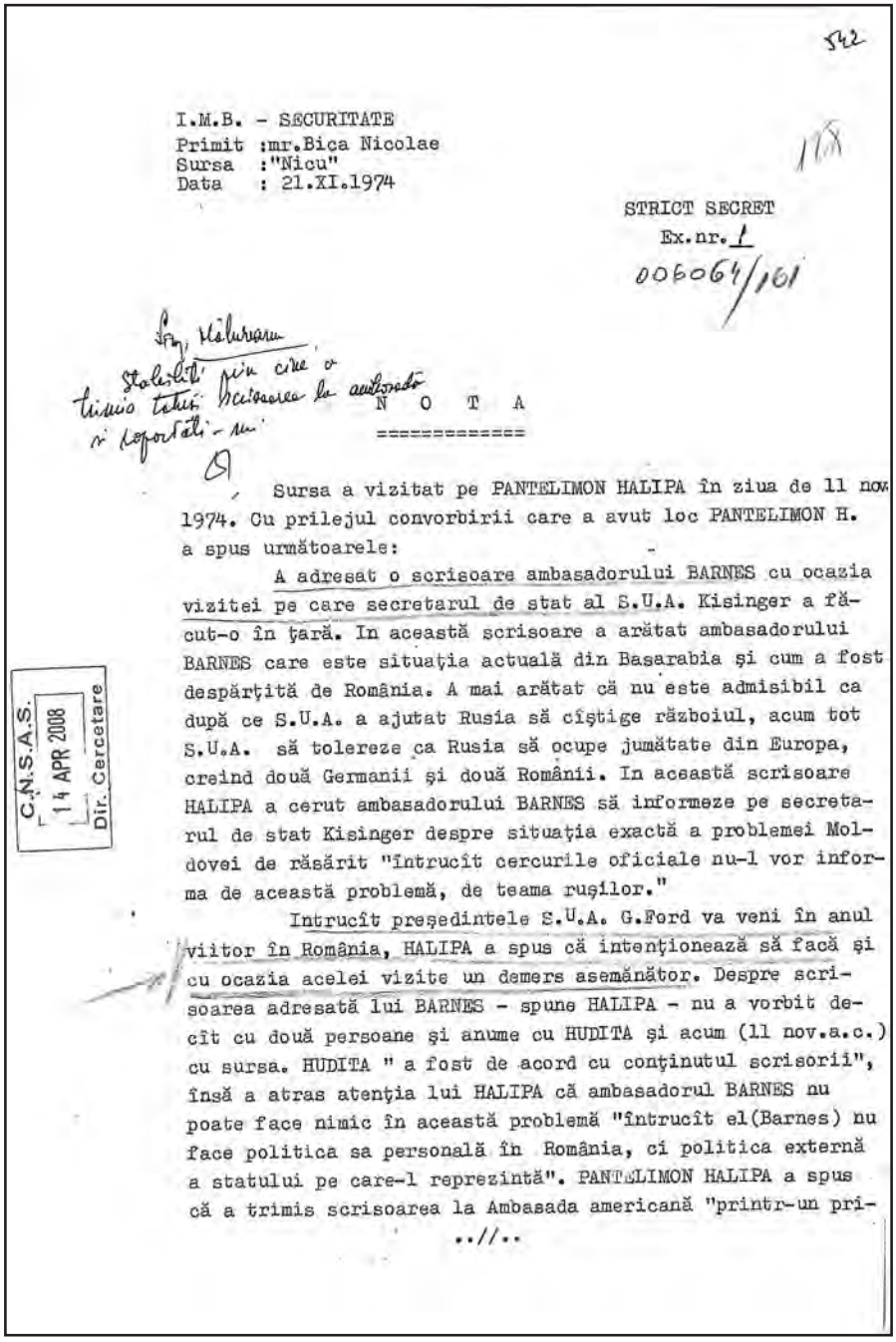

542

I.M.B. - SECURITATE
Primit :mr.Bica Nicolae
Sursa :"Nicu"
Data : 21.XI.1974

STRICT SECRET
Ex.nr.1
006064/161

Stabiliți prin care o trimiso textul Scrisoarea la ambasadă și raportați-mi

N O T A

Sursa a vizitat pe PANTELIMON HALIPA în ziua de 11 nov. 1974. Cu prilejul convorbirii care a avut loc PANTELIMON H. a spus următoarele:

A adresat o scrisoare ambasadorului BARNES cu ocazia vizitei pe care secretarul de stat al S.U.A. Kisinger a făcut-o în țară. In această scrisoare a arătat ambasadorului BARNES care este situația actuală din Basarabia și cum a fost despărțită de România. A mai arătat că nu este admisibil ca după ce S.U.A. a ajutat Rusia să cîștige războiul, acum tot S.U.A. să tolereze ca Rusia să ocupe jumătate din Europa, creind două Germanii și două Românii. In această scrisoare HALIPA a cerut ambasadorului BARNES să informeze pe secretarul de stat Kisinger despre situația exactă a problemei Moldovei de răsărit "întrucît cercurile oficiale nu-l vor informa de această problemă, de teama rușilor."

Intrucît președintele S.U.A. G.Ford va veni în anul viitor în România, HALIPA a spus că intenționează să facă și cu ocazia acelei vizite un demers asemănător. Despre scrisoarea adresată lui BARNES - spune HALIPA - nu a vorbit decît cu două persoane și anume cu HUDITA și acum (11 nov.a.c.) cu sursa. HUDITA " a fost de acord cu conținutul scrisorii", însă a atras atenția lui HALIPA că ambasadorul BARNES nu poate face nimic în această problemă "întrucît el(Barnes) nu face politica sa personală în România, ci politica externă a statului pe care-l reprezintă". PANTELIMON HALIPA a spus că a trimis scrisoarea la Ambasada americană "printr-un pri-

..//..

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Dir. Cercetare

27. Nota sursei „Nicu”, din **21 noiembrie 1974**, despre vizita făcută lui Pantelimon Halippa.

1281

- 2 -

prieten, care a predat-o în mîna unui secretar". HALIPA nu a spus numele prietenului, deşi problema a revenit şi a doua oară în discuţie, cînd problema a revenit în discuţie HALIPA spunînd că nu are nici o confirmare că BARNES a primit scrisoarea, el (Halipa) a spus că nu a putut trimite scrisoarea recomandat prin poştă pe numele ambasadorului întrucît s-a temut că-i va fi oprită la poştă , aceasta fiind în legătură cu organele de stat.

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Dir. Cercetare

Sursa a avut împresia că ar fi posibil ca scrisoarea să fi fost încredinţată de HALIPA chiar lui HUDITA.

PANTELIMON HALIPA şi-a exprimat convingerea sa că ambasadorul BARNES "poate fi de mare folos, dacă va reuşi să-l convingă că în lucrarea sa de doctorat să se ocupe şi de problema Moldovei de răsărit". Din păcate - spune HALIPA - el nu-l poate invita pe BARNES la el întrucît nu are nimic din materialul promis. A rugat pe HUDITA să-i facă o invitaţie lui BARNES, însă HUDITA a refuzat categoric.

PANTELIMON HALIPA este de părere că problema Moldovei de răsărit ar putea să fie ridicată şi discutată la Congresul al XI-lea întrucît chiar Marx a spus că anexarea Basarabiei de Rusia " a constituit un jaf". La congres - spune HALIPA - s-ar putea pune problema existenţei a două Românii şi a drepturilor de autodeterminare pe care-l are populaţia românească din Basarabia, drept care a fost recunoscut chiar de Lenin.

Problema Basarabiei nu se pune la congres - spune HALIPA - întrucît conducerii de partid şi de stat, îi este teamă de modul cum va reacţiona Rusia, care ar putea să ocupe România aşa cum a ocupat Cehoslovacia. PANTELIMON HALIPA crede însă "că o asemenea temere este neîntemeiată", întrucît în situaţia de azi Rusia nu-şi mai poate permite să facă ceea ce a făcut cu Cehoslovacia. Din păcate - spune HALIPA - el nu are cum să se adreseze congresului.

PANTELIMON HALIPA spune că nu poate fi ajutat de nimeni în această problemă, nici măcar de prietenul său ALEXANDRU BIRLADEANU, cu care a stat de vorbă mai de mult în problema Basarabiei şi care este de acord cu părerile lui, nu-l poate însă folosi la nimic pe BIRLADEANU "întrucît acesta este în dizgraţia şi pe linie moartă".

PANTELIMON HALIPA este de părere că preşedintele republicii noastre, atunci cînd va mai merge în vizită în Uniunea Sovietică să ceară să viziteze oraşul Chişinău, arătînd că doreşte să vadă personal cum trăiesc românii de acolo.

..//..

541

- 3 -

Este sigur - spune PANTELIMON HALIPA - că această cerere ar fi refuzată de sovietici. "Serviciul făcut ţării însă ar fi imens" - spune HALIPA - "întrucît toată lumea va putea să vadă că preşedintele României a fost împiedicat să viziteze Republica Moldovenească.

"Nicu"

N.L.

HALIPA PANTELIMON fost membru în C.C. P.N.T. deputat şi ministru pentru problemele Basarabiei este lucrat de către Dir.I-a ind.131/MV unde se va da o copie de pe prezenta notă.

HUDITA ION, fost membru în C.C. P.N.T. secretar general al P.N.T. şi ministrul agriculturiii imediat după 23 August 1944, este lucrat de către Dir.I-a prin D.U.I. ind.132/SI.

Cele semnalate de sursă se verifică şi prin mijloacele T.O. de la domiciliul lui HALIPA.

Informatorul are sarcina de a-l tempera pe HALIPA în acţiunile sale.

Mr.Bica Nicolae

rd.6/1447. 25.XI.74.
NM/ 2 ex.

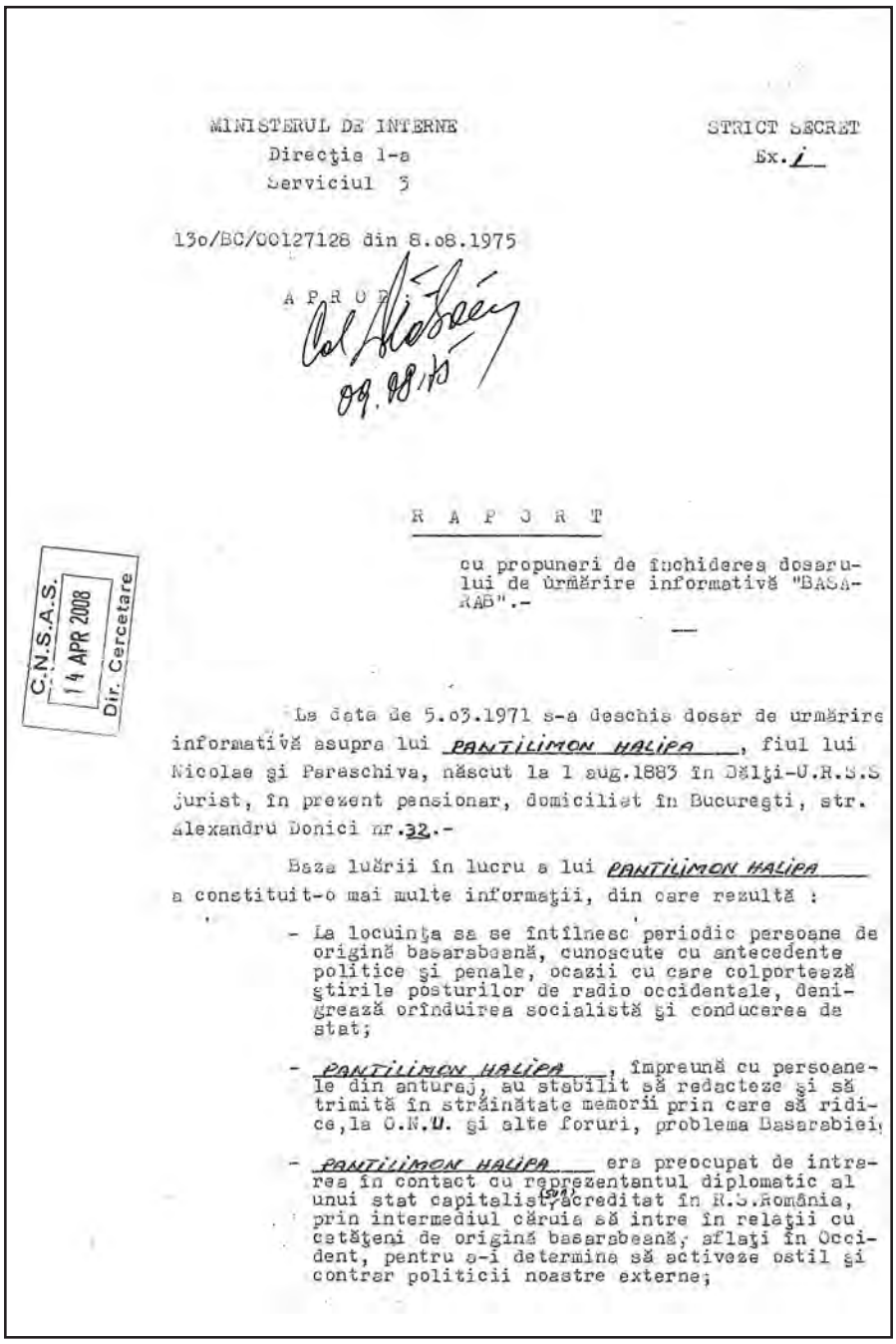

MINISTERUL DE INTERNE
Direcţia 1-a
Serviciul 3

STRICT SECRET
Ex. 1

130/BC/00127128 din 8.08.1975

A P R O B :
Col. [illegible]
09.08.75

R A P O R T

cu propuneri de închiderea dosarului de urmărire informativă "BASARAB".-

C.N.S.A.S.
14 APR 2008
Dir. Cercetare

La data de 5.03.1971 s-a deschis dosar de urmărire informativă asupra lui PANTILIMON HALIPA, fiul lui Nicolae şi Pareschiva, născut la 1 aug.1883 în Dălţi-U.R.S.S, jurist, în prezent pensionar, domiciliat în Bucureşti, str. Alexandru Donici nr.32.-

Baza luării în lucru a lui PANTILIMON HALIPA a constituit-o mai multe informaţii, din care rezultă :

- La locuinţa sa se întîlnesc periodic persoane de origină basarabeană, cunoscute cu antecedente politice şi penale, ocazii cu care colporteză ştirile posturilor de radio occidentale, denigrează orînduirea socialistă şi conducerea de stat;

- PANTILIMON HALIPA, împreună cu persoanele din anturaj, au stabilit să redacteze şi să trimită în străinătate memorii prin care să ridice, la O.N.U. şi alte foruri, problema Basarabiei;

- PANTILIMON HALIPA era preocupat de intrarea în contact cu reprezentantul diplomatic al unui stat capitalist acreditat în R.S.România, prin intermediul căruia să intre în relaţii cu cetăţeni de origină basarabeană, aflaţi în Occident, pentru a-i determina să activeze ostil şi contrar politicii noastre externe;

28. Raportul Direcţiei a I-a a M.I., din **8 august 1975**, cu propuneri de închidere a dosarului de urmărire informativă „Basarab”.

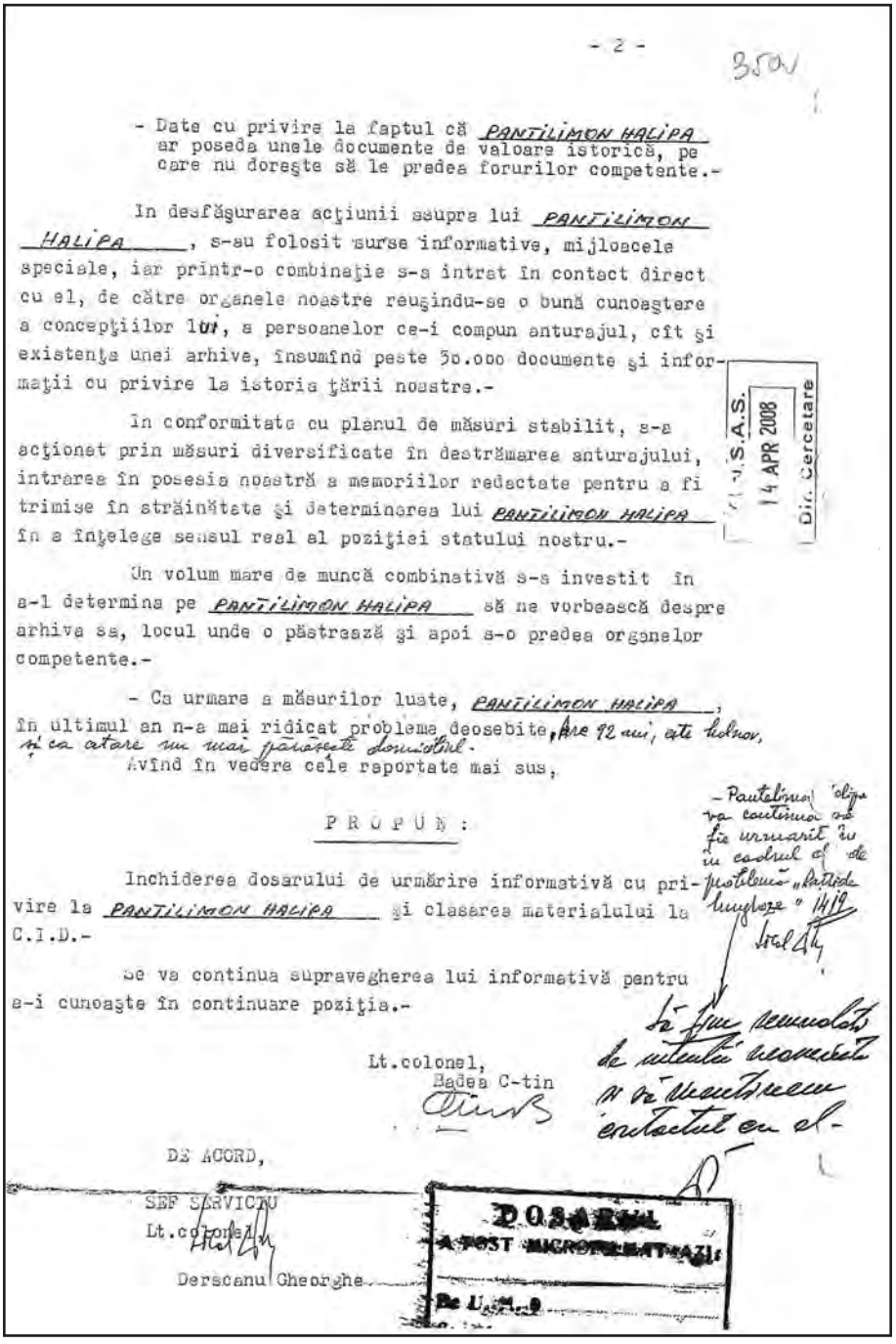

- 2 -

350

- Date cu privire la faptul că PANTILIMON HALIPA ar poseda unele documente de valoare istorică, pe care nu dorește să le predea forurilor competente.-

In desfășurarea acțiunii asupra lui PANTILIMON HALIPA, s-au folosit surse informative, mijloacele speciale, iar printr-o combinație s-a intrat în contact direct cu el, de către organele noastre reușindu-se o bună cunoaștere a concepțiilor lui, a persoanelor ce-i compun anturajul, cît și existența unei arhive, însumînd peste 30.000 documente și informații cu privire la istoria țării noastre.-

In conformitate cu planul de măsuri stabilit, s-a acționat prin măsuri diversificate în destrămarea anturajului, intrarea în posesia noastră a memoriilor redactate pentru a fi trimise în străinătate și determinarea lui PANTILIMON HALIPA în a înțelege sensul real al poziției statului nostru.-

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Dir. Cercetare

Un volum mare de muncă combinativă s-a investit în a-l determina pe PANTILIMON HALIPA să ne vorbească despre arhiva sa, locul unde o păstrează și apoi a-o preda organelor competente.-

- Ca urmare a măsurilor luate, PANTILIMON HALIPA, în ultimul an n-a mai ridicat probleme deosebite, Are 92 ani, este bolnav, și ca atare nu mai frecventează domiciliul.

Avînd în vedere cele reportate mai sus,

P R O P U N :

Inchiderea dosarului de urmărire informativă cu privire la PANTILIMON HALIPA și clasarea materialului la C.I.D.-

Se va continua supravegherea lui informativă pentru a-i cunoaște în continuare poziția.-

Lt.colonel,
Badea C-tin

DE ACORD,
SEF SERVICIU
Lt.colonel
Derscanu Gheorghe

- Pentru moment obiectivul va continua să fie urmărit în cadrul dosarului de protocol „Patriarhul Iustinian" 1419

Să fim permanent de atenți cînd vă întîlniți cu el.

POȘTA ROMÂNĂ
A POST MICROFILMAT-AZI
Pe L...

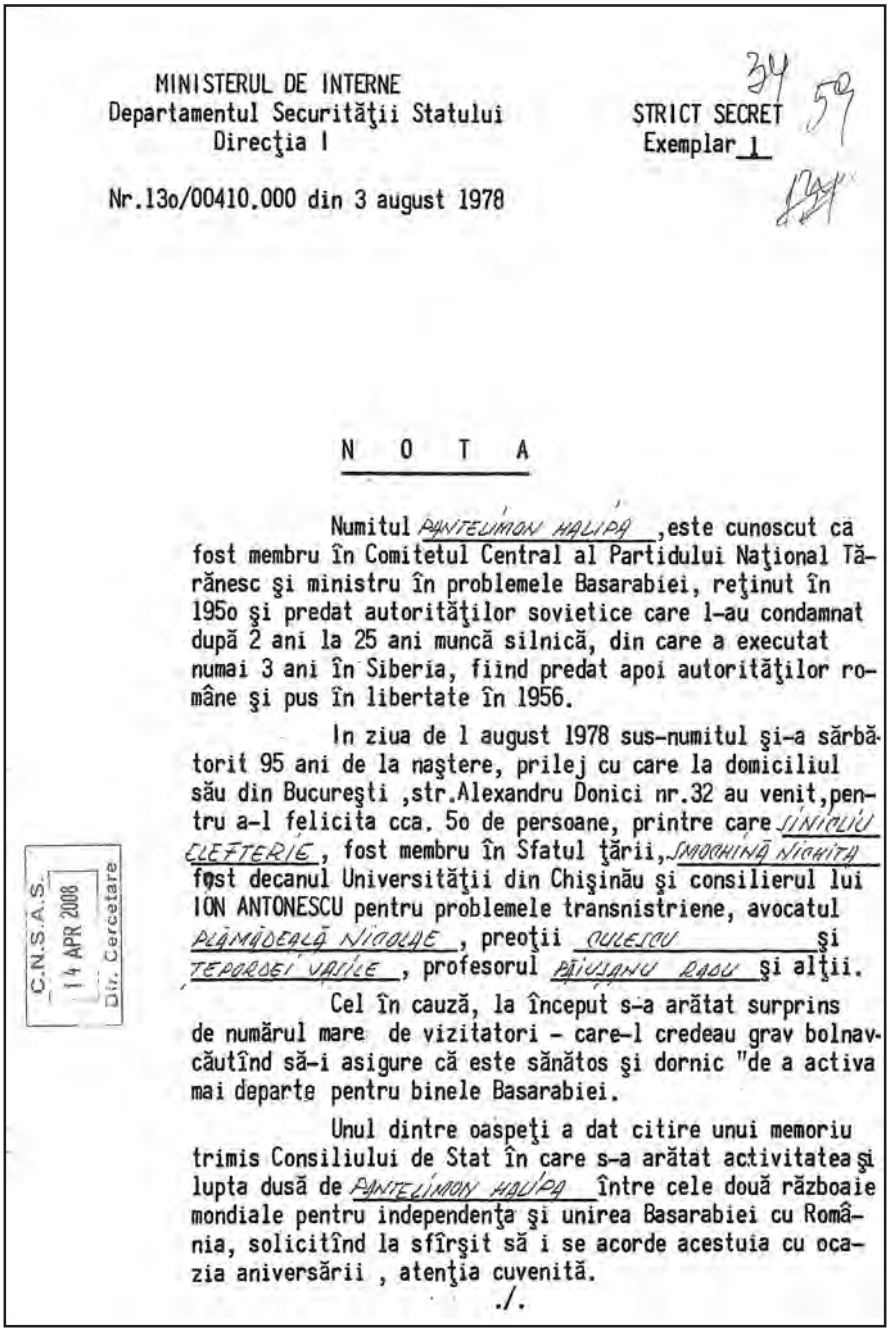

MINISTERUL DE INTERNE
Departamentul Securităţii Statului
Direcţia I

Nr.130/00410.000 din 3 august 1978

STRICT SECRET
Exemplar 1

34 59 134

N O T A

Numitul PANTELIMON HALIPA, este cunoscut ca fost membru în Comitetul Central al Partidului Naţional Tărănesc şi ministru în problemele Basarabiei, reţinut în 1950 şi predat autorităţilor sovietice care l-au condamnat după 2 ani la 25 ani muncă silnică, din care a executat numai 3 ani în Siberia, fiind predat apoi autorităţilor române şi pus în libertate în 1956.

In ziua de 1 august 1978 sus-numitul şi-a sărbătorit 95 ani de la naştere, prilej cu care la domiciliul său din Bucureşti ,str.Alexandru Donici nr.32 au venit,pentru a-l felicita cca. 50 de persoane, printre care SINIGALIA ELEFTERIE, fost membru în Sfatul ţării, SMOCHINĂ NICHITA fost decanul Universităţii din Chişinău şi consilierul lui ION ANTONESCU pentru problemele transnistriene, avocatul PĂMÎNDEALĂ NICOLAE, preoţii CULESCU şi TEODOSEI VASILE, profesorul PĂIUŞANU RADU şi alţii.

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Dir. Cercetare

Cel în cauză, la început s-a arătat surprins de numărul mare de vizitatori - care-l credeau grav bolnav- căutînd să-i asigure că este sănătos şi dornic "de a activa mai departe pentru binele Basarabiei.

Unul dintre oaspeţi a dat citire unui memoriu trimis Consiliului de Stat în care s-a arătat activitatea şi lupta dusă de PANTELIMON HALIPA între cele două războaie mondiale pentru independenţa şi unirea Basarabiei cu România, solicitînd la sfîrşit să i se acorde acestuia cu ocazia aniversării , atenţia cuvenită.

./.

29. Nota Direcţiei a I-a a D.S.S., din **3 august 1978**, privind sărbătorirea de către Pantelimon Halippa a 95 ani de viaţă.

C.N.S.A.S.
14 APR 2008
Dir. Cercetare

In continuare SIMIONU ELEFTERIE a prezentat la început activitatea politică a lui PANTELIMON HALIPA în anii premergători revoluţiei din 1917 şi contribuţia sa la înfiinţarea parlamentului basarabean - Sfatul ţării cu măsurile întreprinse în acea perioadă , apoi momentul anexării Basarabiei la Uniunea Sovietică.

S-a propus şi asistenţa a aprobat , necesitatea ca toţi basarabenii, să menţină trează speranţa revenirii Basarabiei la România, convinşi fiind că "această conştiinţă românească a făcut după dispariţia lui Stalin, o anumită perioadă de timp, în Uniunea Sovietică să se vorbească mai puţin insistent de drepturile ei asupra Basarabiei".

După ce s-a dat citire poeziilor, prima intitulată "Stejarul" , dedicată lui PANTELIMON HALIPA , şi a doua făcută chiar de către acesta în 1935 , în care se spune că Nistrul este hotarnic de ţară, întreaga asistenţă a intonat cîntecul basarabean "Limba noastră este o comoară" , considerat de ei imnul Basarabiei şi peste cîţiva ani imnul ţării româneşti.

Cu această ocazie participanţii i-au urat lui HALIPA PANTELIMON să trăiască pînă la realizarea visului său "cea de-a treia unire a Basarabiei cu România".

La sfîrşitul alocuţiunilor , unul din vizitatori a dat citire unei scrisori de felicitare primită din partea basarabeanului PĂSĂRĂUȚĂ ION din Canada, unul din votanţii unirii Basarabiei cu România, despre care au afirmat că ar fi publicat în presa occidentală , printre alte articole despre Basarabia şi o scrisoare deschisă către preşedintele Republicii Sovietice Socialiste Moldovenească, publicaţii care nu ar fi pe placul Uniunii Sovietice.

Unii participanţi au sugerat, legat de acest aspect, ideea ca şi din România să se ia legătura cu presa occidentală şi cu cei care sînt acolo şi să se facă cunoscută problema basarabeană, a modului cum se procedează pentru rusificarea naţiunii moldoveneşti.

In încheiere PANTELIMON HALIPA a afirmat că "popoarele trebuie să fie libere, noi sîntem un popor mare deoarece ne tragem din traci,etrusci şi daci, sîntem latini de la începuturi",

./.

- 3 -

Îndemnîndu-i pe cei de faţă să-şi facă datoria , să comunice de la om la om că Moldova de răsărit a dat figuri de oameni mari. "Dacă au suportat opresiunea ţaristă şi stalinistă,conducerea Uniunii Sovietice de azi ,nu mai poate proceda aşa", considerînd că problema "litigiului privitor la Basarabia" trebuie să fie soluţionată pe cale paşnică între guvernele celor două ţări.

Răspunzînd unor persoane care l-au acuzat de colaborare cu statul nostru, PANTELIMON HALIPA a afirmat "am fost acuzat pentru că am donat actualului guvern român documente privitoare la regiunea dintre Prut şi Nistru , dar aceste documente vor folosi pentru stabilirea drepturilor româneşti asupra Basarabiei. Am mai fost acuzat de colaborare cu socialismul, dar noi trebuie să colaborăm cu acesta, el fiind salvarea omenirii".

Au fost luate măsuri de a se cunoaşte în continuare activitatea lui PANTELIMON HALIPA şi a persoanelor care s-au manifestat negativ.

SEFUL DIRECTIEI
General maior
TABACARU DUMITRU

C.N.S.A.S.
14 APR 2008
Dir. Cercetare

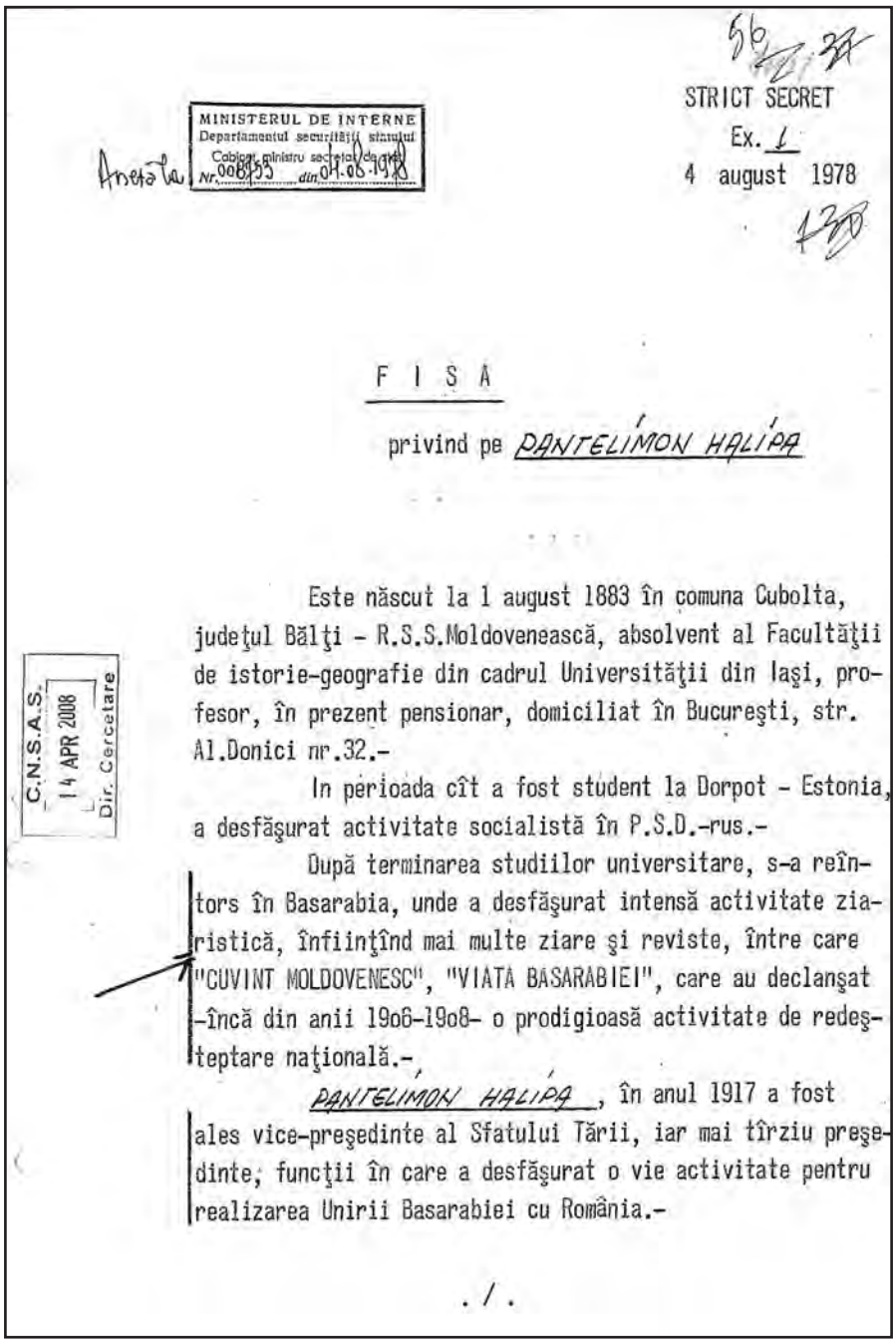

STRICT SECRET
Ex. 1
4 august 1978

MINISTERUL DE INTERNE
Departamentul securităţii statului
Cabinet ministru secretar de stat
Nr. 008755 din 04.08.1978

Anexa 1a

C.N.S.A.S.
14 APR 2008
Dir. Cercetare

F I S Ă

privind pe PANTELIMON HALIPA

Este născut la 1 august 1883 în comuna Cubolta, judeţul Bălţi - R.S.S.Moldovenească, absolvent al Facultăţii de istorie-geografie din cadrul Universităţii din Iaşi, profesor, în prezent pensionar, domiciliat în Bucureşti, str. Al.Donici nr.32.-

In perioada cît a fost student la Dorpot - Estonia, a desfăşurat activitate socialistă în P.S.D.-rus.-

După terminarea studiilor universitare, s-a reîntors în Basarabia, unde a desfăşurat intensă activitate ziaristică, înfiinţînd mai multe ziare şi reviste, între care "CUVINT MOLDOVENESC", "VIATA BASARABIEI", care au declanşat -încă din anii 1906-1908- o prodigioasă activitate de redeşteptare naţională.-

PANTELIMON HALIPA, în anul 1917 a fost ales vice-preşedinte al Sfatului Tării, iar mai tîrziu preşedinte, funcţii în care a desfăşurat o vie activitate pentru realizarea Unirii Basarabiei cu România.-

./.

30. Fişa întocmită pentru conducerea D.S.S., la **4 august 1978**, referitoare la Pantelimon Halippa.

Astfel, în timpul revoluţiei ruse din 1917, împreună cu alţi intelectuali basarabeni, a orientat activitatea de propagandă pentru crearea curentului favorabil Unirii Basarabiei cu România. In această perioadă a activat în partidul politic din Basarabia, "BLOCUL MOLDOVENESC", iar în anul 1919 a fost ales deputat în primul Parlament al României întregite, condus de CONSTANTIN STERE. După aderarea "BLOCULUI MOLDOVENESC" la Partidul Tărănesc din regat, PANTELIMON HALIPA a fost -pînă la desfiinţarea partidelor politice în 1937- preşedinte al organizaţiei municipale Chişinău, preşedinte al organizaţiei judeţene Lăpuşna şi preşedinte al P.N.T. pe Basarabia. In primele două guvernări ale P.N.T. (1928-1930 şi 1931-1932), a fost ministru al Basarabiei -în prima- şi ministrul Comunicaţiilor, în cea de a doua.-

In paralel, şi-a continuat activitatea ziaristică şi scriitoricească, pentru care a fost ales membru corespondent al Academiei.-

In anul 1933, cînd guvernul P.N.T. a introdus starea de asediu în centrele muncitoreşti, PANTELIMON HALIPA s-a opus să se facă acest lucru şi în Basarabia, iar în timpul grevei ceferiştilor de la Griviţa, februarie 1933, a expediat o scrisoare din Chişinău, publicată de unele ziare din Bucureşti, prin care lua atitudine faţă de măsurile întreprinse împotriva muncitorilor, de către guvernul din care făcea parte.-

In anul 1937 a semnat "protestul intelectualilor basarabeni", publicat în ziarele "ADEVARUL" şi "DIMINEATA" din 1 aprilie 1937, prin care se lua apărarea scriitorului MIHAIL SADOVEANU, căruia legionarii îi înscenaseră un proces.-

In 1940 s-a stabilit cu familia la Bucureşti, aducînd cu el şi o parte din actele ce au aparţinut Sfatului Tării, iar după alegerile din anul 1946 a ascuns aceste materiale în podul casei unde locuia.-

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Dr. Cercetare

2-3 -

In anul 1950 a fost arestat şi predat organelor sovietice de justiţie. După 2 ani, Tribunalul Militar din Chişinău, l-a condamnat la 25 ani închisoare pentru "trădarea intereselor naţionale", fiind deportat în Siberia. In anul 1955 a fost readus în ţară, unde mai execută 1 an închisoare la Sighetul Marmaţiei, după care este pus în libertate.-

Din anul 1966 este preocupat să redacteze lucrări cu caracter istoric şi să găsească documente care să ateste că Basarabia este un teritoriu românesc, angrenînd la astfel de activităţi şi unele persoane ce au jucat un rol important în viaţa politică şi culturală a Basarabiei.-

Datorită acţiunii de influenţare întreprinse asupra lui PANTELIMON HALIPA, acesta a predat statului documentele şi lucrările referitcare la Basarabia, pe care intenţiona să le scoată peste graniţă pentru a fi folosite de ORIHAN ANTON şi PĂSCĂLUŢĂ ION, ca material de propagandă. Ulterior, a contribuit la determinarea unor fruntaşi basarabeni sau membrii ai familiilor acestora, de a preda Arhivelor Statului unele documente istorice pe care le deţineau.-

C.N.S.A.S.
14 APR 2008
Dir. Cercetare

Avîndu-se în vedere latura progresistă a activităţii sale politice şi sociale din trecut, precum şi atitudinea pozitivă adoptată în prezent, faţă de orînduirea socială din ţara noastră, organele de stat competente i-au acordat în anul 1974 o pensie de merit.-

Locuieşte împreună cu fiul său, HALIPA NICOLAE în vîrstă de 58 ani, căsătorit, inginer la INCERC-Bucureşti.-

-

rd.00178/3/1090

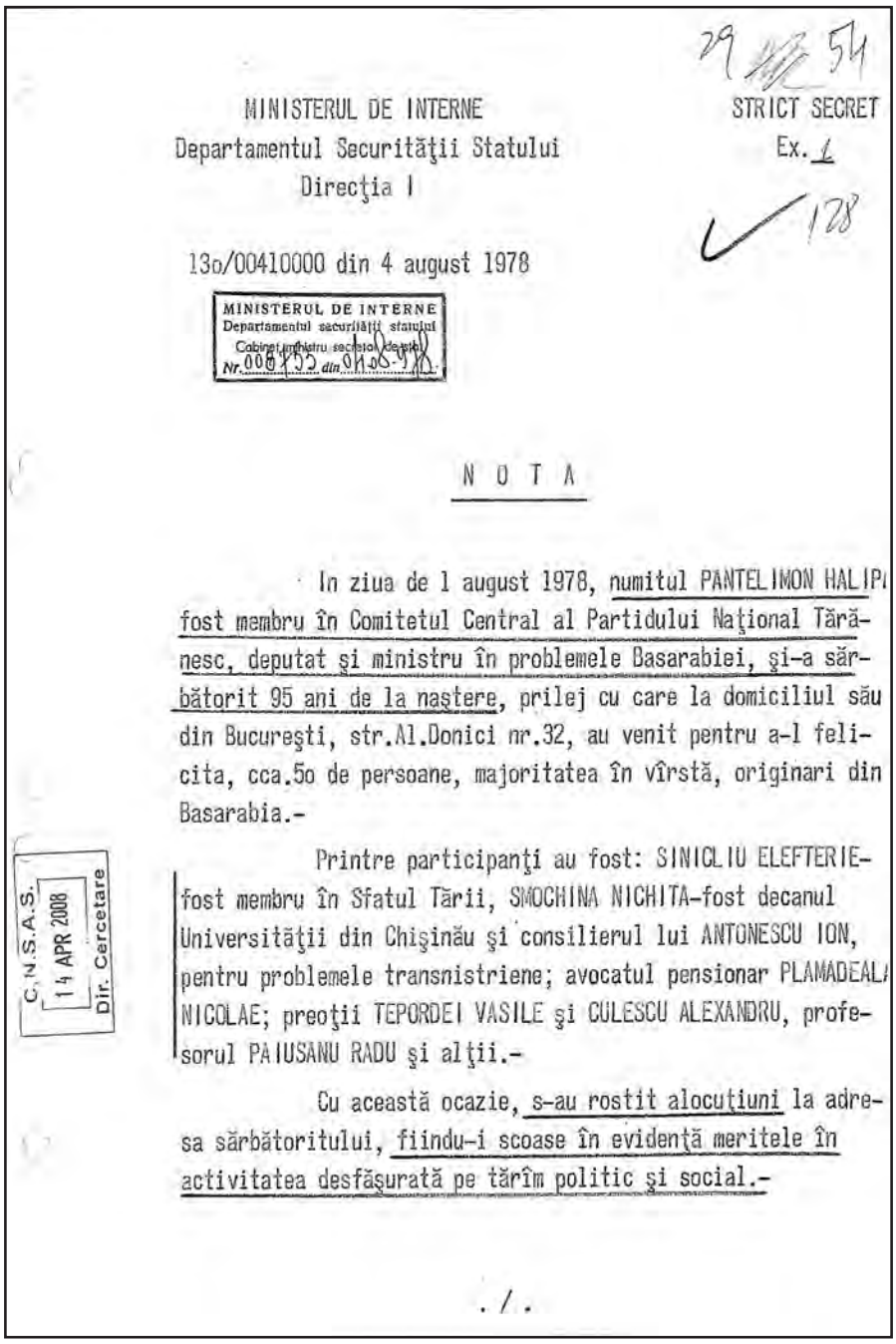

29 54

MINISTERUL DE INTERNE
Departamentul Securităţii Statului
Direcţia I

STRICT SECRET
Ex. 1

128

13o/00410000 din 4 august 1978

MINISTERUL DE INTERNE
Departamentul securităţii statului
Cabinet ministru secretar de stat
Nr. 0067252 din 01.08.1978

N O T A

In ziua de 1 august 1978, numitul PANTELIMON HALIPA fost membru în Comitetul Central al Partidului Naţional Tărănesc, deputat şi ministru în problemele Basarabiei, şi-a sărbătorit 95 ani de la naştere, prilej cu care la domiciliul său din Bucureşti, str.Al.Donici nr.32, au venit pentru a-l felicita, cca.5o de persoane, majoritatea în vîrstă, originari din Basarabia.-

Printre participanţi au fost: SINIGLIU ELEFTERIE-fost membru în Sfatul Tării, SMOCHINA NICHITA-fost decanul Universităţii din Chişinău şi consilierul lui ANTONESCU ION, pentru problemele transnistriene; avocatul pensionar PLAMADEALA NICOLAE; preoţii TEPORDEI VASILE şi CULESCU ALEXANDRU, profesorul PAIUSANU RADU şi alţii.-

Cu această ocazie, s-au rostit alocuţiuni la adresa sărbătoritului, fiindu-i scoase în evidenţă meritele în activitatea desfăşurată pe tărîm politic şi social.-

./.

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Dir. Cercetare

31. Nota Direcţiei a I-a a D.S.S., din **4 august 1978**, cu privire la sărbătorirea de către Pantelimon Halippa a zilei de naştere.

Unul dintre oaspeţi, a dat citire unui memoriu trimis Consiliului de Stat, în care s-a arătat activitatea şi lupta dusă de PANTELIMON HALIPA, între cele două războaie mondiale pentru independenţă şi Unirea Basarabiei cu România, solicitînd -la sfîrşit- să i se acorde acestuia -cu ocazia aniversării zilei de naştere- atenţia cuvenită.-

S-au purtat apoi discuţii despre necesitatea ca toţi basarabenii să ţină treză ideea revenirii Basarabiei la România, iar unii participanţi au exprimat părerea de a se lua legătura cu presa occidentală pentru a face cunoscut problema basarabeană şi "modul cum se procedează pentru rusificarea naţiunii moldoveneşti".-

Răspunzînd unor persoane care l-au acuzat de colaborare cu conducerea statului nostru, PANTELIMON HALIPA i-a combătut, arătîndu-le necesitatea integrării în cadrul societăţii, întrucît "socialismul este singura cale pentru salvarea omenirii".-

Au fost luate măsuri de a se cunoaşte în continuare activitatea lui PANTELIMON HALIPA şi a persoanelor care au participat la aniversarea lui.-

C.N.S.A.S.
14 APR 2008
Dir. Cercetare

ŞEFUL DIRECŢIEI
General-maior,
TĂBĂCARU DUMITRU

r.d.oo178/3/1o94

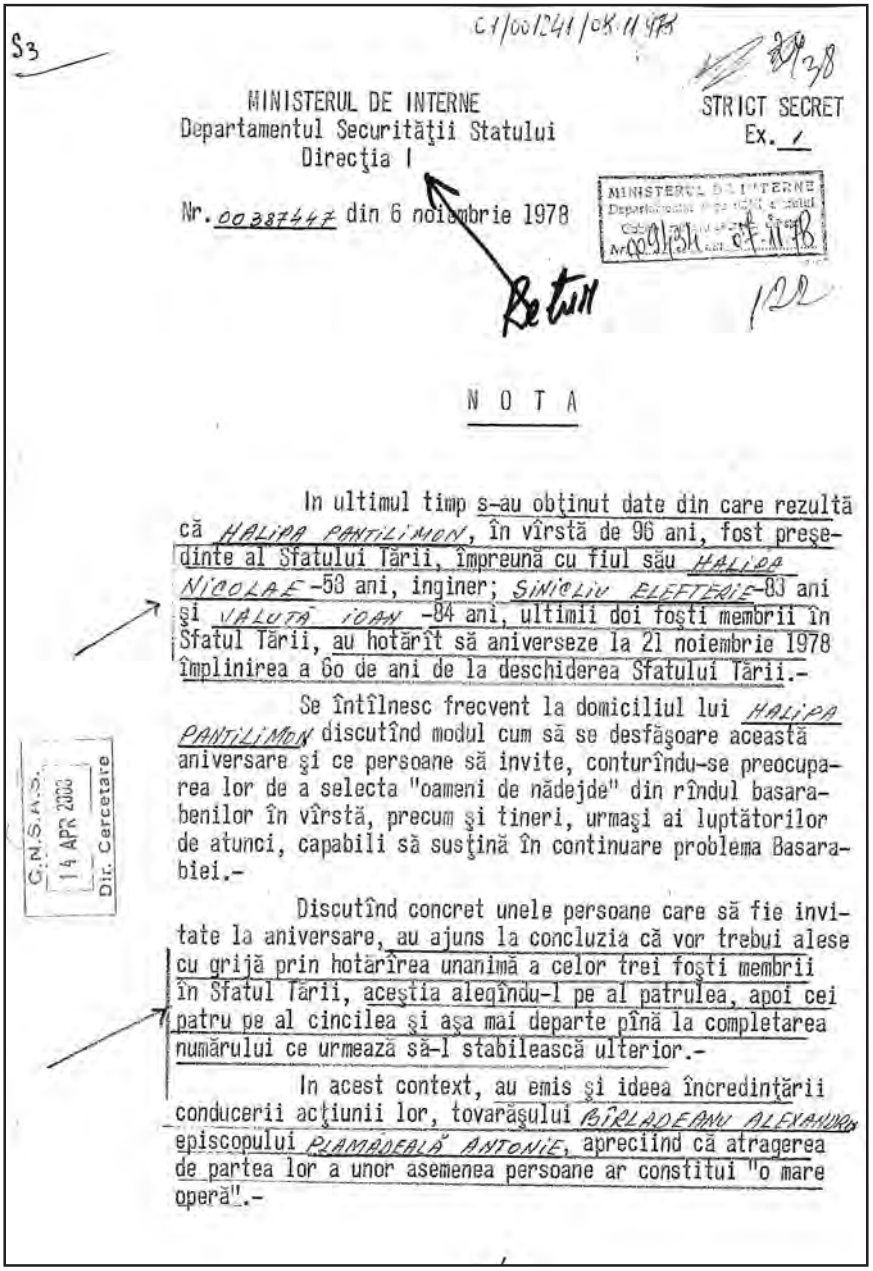

S3

C1/001241/08.11.978

MINISTERUL DE INTERNE
Departamentul Securităţii Statului
Direcţia I

STRICT SECRET
Ex. 1

Nr. 00287447 din 6 noiembrie 1978

MINISTERUL DE INTERNE
Departamentul ... Statului
Cabinet ... Nr. 00911/31 ... 8.11.78

Retur

N O T A

In ultimul timp s-au obţinut date din care rezultă că HALIPA PANTILIMON, în vîrstă de 96 ani, fost preşedinte al Sfatului Ţării, împreună cu fiul său HALIPA NICOLAE -58 ani, inginer; SINIOLIU ELEFTERIE-83 ani şi JALUTĂ IOAN -84 ani, ultimii doi foşti membrii în Sfatul Ţării, au hotărît să aniverseze la 21 noiembrie 1978 împlinirea a 60 de ani de la deschiderea Sfatului Ţării.-

Se întîlnesc frecvent la domiciliul lui HALIPA PANTILIMON discutînd modul cum să se desfăşoare această aniversare şi ce persoane să invite, conturîndu-se preocuparea lor de a selecta "oameni de nădejde" din rîndul basarabenilor în vîrstă, precum şi tineri, urmaşi ai luptătorilor de atunci, capabili să susţină în continuare problema Basarabiei.-

C.N.S.A.S. 14 APR 2000 Dir. Cercetare

Discutînd concret unele persoane care să fie invitate la aniversare, au ajuns la concluzia că vor trebui alese cu grijă prin hotărîrea unanimă a celor trei foşti membrii în Sfatul Ţării, aceştia alegîndu-l pe al patrulea, apoi cei patru pe al cincilea şi aşa mai departe pînă la completarea numărului ce urmează să-l stabilească ulterior.-

In acest context, au emis şi ideea încredinţării conducerii acţiunii lor, tovarăşului BÎRLADEANU ALEXANDRU episcopului PLAMĂDEALĂ ANTONIE, apreciind că atragerea de partea lor a unor asemenea persoane ar constitui "o mare operă".-

32. Nota Direcţiei a I-a a D.S.S., din **6 noiembrie 1978**, privind intenţia lui Pantelimon Halippa şi a unor apropiaţi ai săi de a aniversa la **21 noiembrie 1978** împlinirea a 60 de ani de la deschiderea Sfatului Ţării.

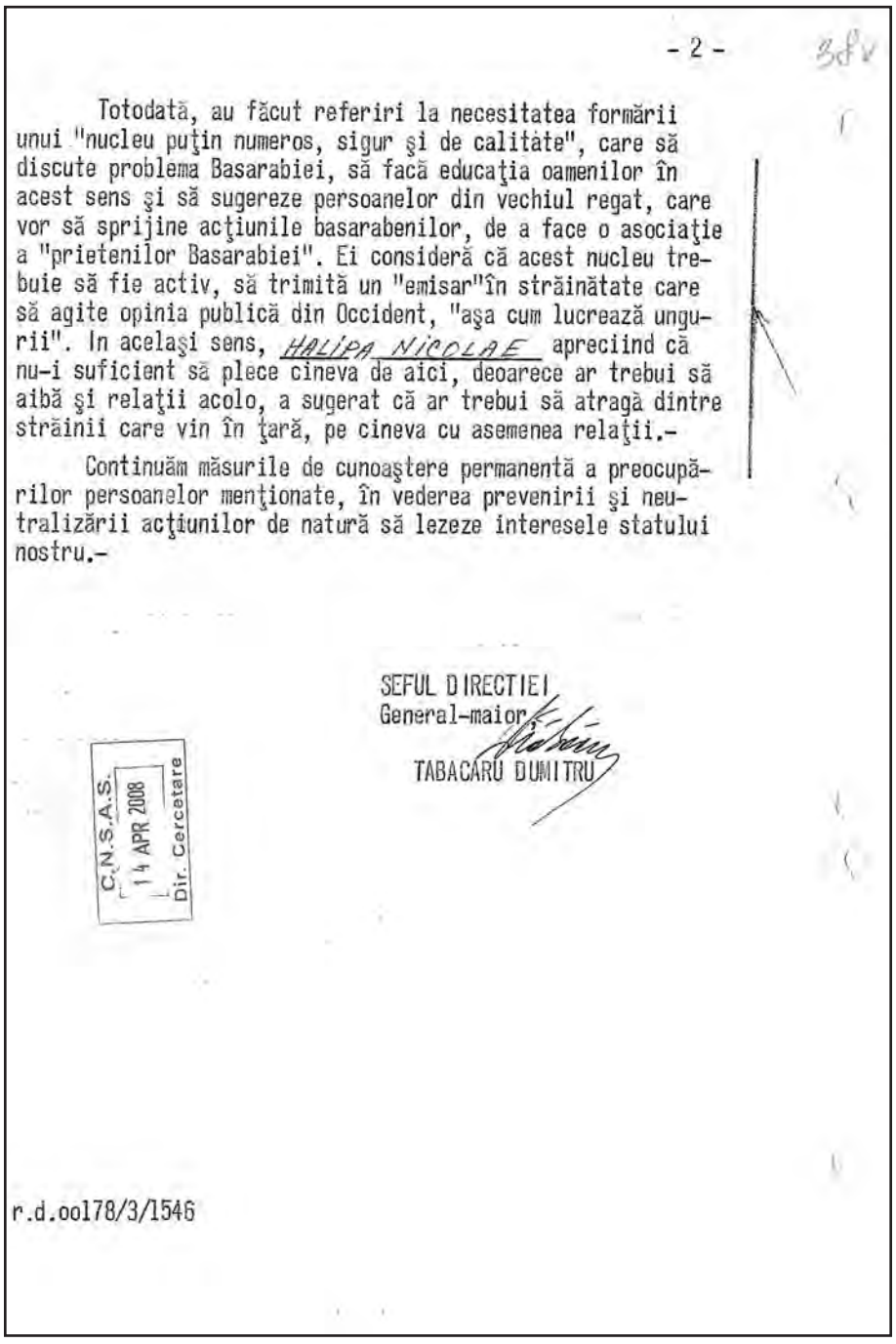

- 2 -

Totodată, au făcut referiri la necesitatea formării unui "nucleu puţin numeros, sigur şi de calitate", care să discute problema Basarabiei, să facă educaţia oamenilor în acest sens şi să sugereze persoanelor din vechiul regat, care vor să sprijine acţiunile basarabenilor, de a face o asociaţie a "prietenilor Basarabiei". Ei consideră că acest nucleu trebuie să fie activ, să trimită un "emisar"în străinătate care să agite opinia publică din Occident, "aşa cum lucrează ungurii". In acelaşi sens, HALIPA NICOLAE apreciind că nu-i suficient să plece cineva de aici, deoarece ar trebui să aibă şi relaţii acolo, a sugerat că ar trebui să atragă dintre străinii care vin în ţară, pe cineva cu asemenea relaţii.-

Continuăm măsurile de cunoaştere permanentă a preocupărilor persoanelor menţionate, în vederea prevenirii şi neutralizării acţiunilor de natură să lezeze interesele statului nostru.-

SEFUL DIRECTIEI
General-maior
TABACARU DUMITRU

C.N.S.A.S.
14 APR 2008
Dir. Cercetare

r.d.oo178/3/1546

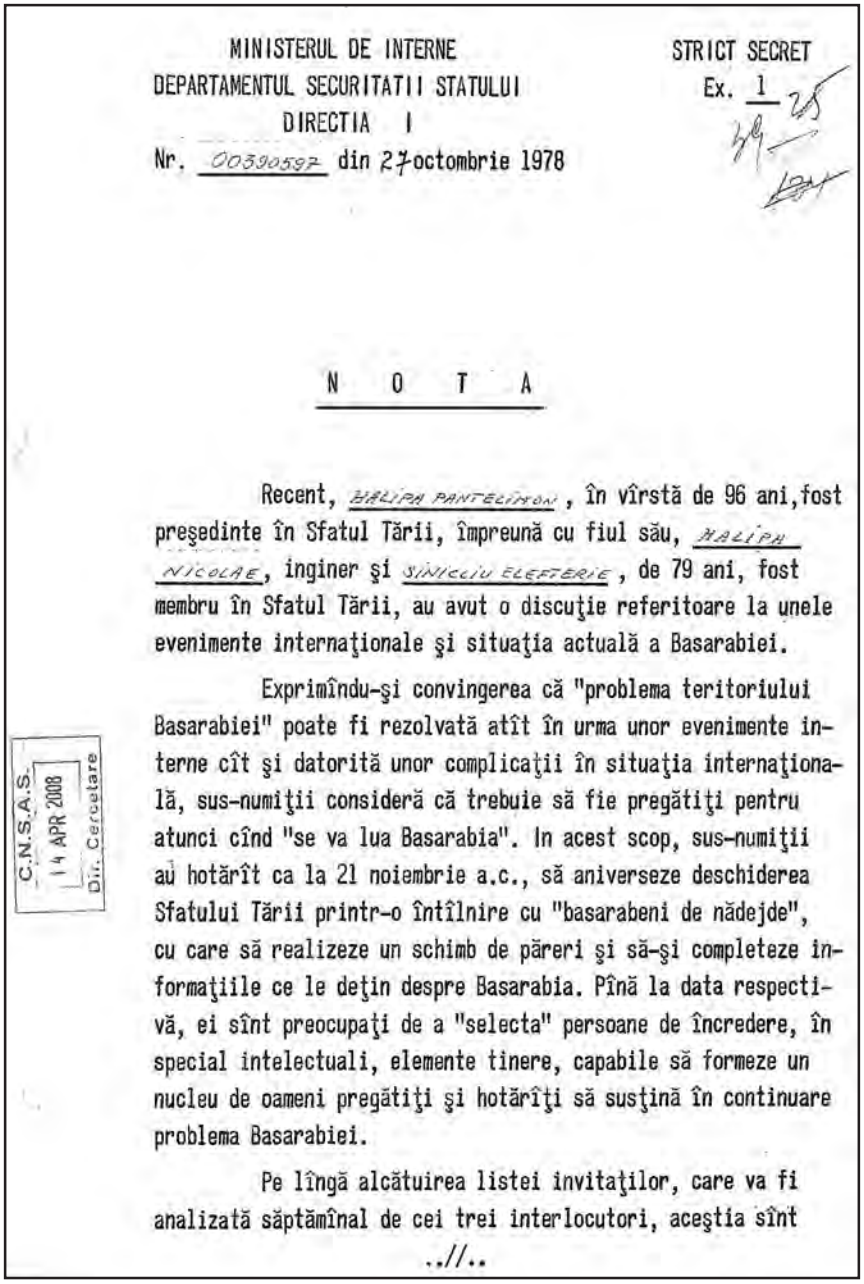

MINISTERUL DE INTERNE
DEPARTAMENTUL SECURITATII STATULUI
DIRECTIA I
Nr. 00390597 din 27 octombrie 1978

STRICT SECRET
Ex. 1

N O T A

Recent, HALIPA PANTELIMON, în vîrstă de 96 ani, fost preşedinte în Sfatul Tării, împreună cu fiul său, HALIPA NICOLAE, inginer şi SINICLIU ELEFTERIE, de 79 ani, fost membru în Sfatul Tării, au avut o discuţie referitoare la unele evenimente internaţionale şi situaţia actuală a Basarabiei.

Exprimîndu-şi convingerea că "problema teritoriului Basarabiei" poate fi rezolvată atît în urma unor evenimente interne cît şi datorită unor complicaţii în situaţia internaţională, sus-numiţii consideră că trebuie să fie pregătiţi pentru atunci cînd "se va lua Basarabia". In acest scop, sus-numiţii au hotărît ca la 21 noiembrie a.c., să aniverseze deschiderea Sfatului Tării printr-o întîlnire cu "basarabeni de nădejde", cu care să realizeze un schimb de păreri şi să-şi completeze informaţiile ce le deţin despre Basarabia. Pînă la data respectivă, ei sînt preocupaţi de a "selecta" persoane de încredere, în special intelectuali, elemente tinere, capabile să formeze un nucleu de oameni pregătiţi şi hotărîţi să susţină în continuare problema Basarabiei.

Pe lîngă alcătuirea listei invitaţilor, care va fi analizată săptămînal de cei trei interlocutori, aceştia sînt

..//..

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Dir. Cercetare

33. Nota Direcţiei a I-a a D.S.S., din **27 octombrie 1978**, referitoare la discuţiile purtate de Pantelimon Halippa cu fiul său, ing. Nicolae Halippa şi Sinicliu Elefterie, cu privire la unele evenimente internaţionale şi situaţia actuală a Basarabiei.

394

- 2 -

preocupaţi să încredinţeze conducerea acţiunii lor tovarăşului BÎRLĂDEANU ALEXANDRU sau episcopului PLĂMĂDEALĂ ANTONIE, apreciind că atragerea de partea lor a unor asemenea persoane, ar constitui "o mare operă".

Au fost luate măsuri pentru cunoaşterea în continuare a preocupărilor de natura celor menţionate, a intenţiilor persoanelor implicate, pentru prevenirea unor fapte ce ar putea dăuna intereselor statului nostru.

/SEFUL DIRECTIEI
General-maior,
TABACARU DUMITRU

C.N.S.A.S.
14 APR 2008
Dir. Cercetare

oo134/780
3 ex.
MD/DI
27.10.1978

MINISTERUL DE INTERNE
- I.M.B. Securitate -
Nr. 20370/1 din 15 mart.1979

INTRARE Nr. 0075176
16.03.79

STRICT SECRET
Exemplar nr. 2

N O T A

Deţinem informaţii din care rezultă că numitul HALIPA PANTELIMON, fost membru în C.C.-P.N.T. şi deputat în parlamentul basarabean (Sfatul Tării), împreună cu alţi foşti demnitari basarabeni, sînt preocupaţi să readucă în actualitate problema Basarabiei, afirmînd că trebuie făcut ceva pentru a se arăta sovieticilor că poporul român consideră că Moldova de Răsărit face parte din România şi că deci trebuie să ne fie restituită.-

HALIPA PANTELIMON, împreună cu HUDITA ION, fost membru în C.C.-P.N.T., ministru şi deputat basarabean şi SINIGLIU ELEFTERIE, fost deputat liberal de Chişinău, consideră că problema Moldovei de Răsărit trebuie ţinută treză întrucît "în Basarabia ruşii îşi intensifică propaganda prin publicaţii care neagă drepturile României". Legat de ultimul aspect, respectivii sînt de părere că ar fi oportună apariţia cărţii redactată de ALEXANDRU BIRLADEANU despre viaţa şi activitatea lui CONSTANTIN STERE, ceea ce ar demonstra tuturor că problema Basarabiei nu a fost abandonată şi că dimpotrivă există o preocupare din partea celor care au luptat pentru unire. Publicarea unei asemenea monografii ar constitui - după părerea lor - "un răspuns indirect dat propagandei sovietice şi o încurajare pentru românii din Basarabia care ar vedea astfel că nu sînt părăsiţi".-

Persoanele din anturajul lui HALIPA PANTELIMON s-au întrunit în ziua de 24 ianuarie 1979 la domiciliul acestuia pentru comemorarea zilei în care HALIPA, la Chişinău, a ridicat problema dreptului la autodeterminare a Basarabiei şi a separării ei de Rusia, stabilind ca şi în viitor să se întîlnească la cîte una

..//..

C.N.S.A.S. 14 APR 2008 Dir. Cercetare

34. Nota Inspectoratului de Securitate al Municipiului Bucureşti, din **15 martie 1979**, privind preocupările lui Pantelimon Halippa şi a altor foşti demnitari basarabeni de a readuce în actualitate problema Basarabiei.

25 V

- 2 -

din persoanele care au asemenea preocupări. Astfel, pentru ziua de 22 martie a.c., au preconizat o vizită la BOLDUR ION, profesor, pensionar, pentru a-l sărbători întrucît îl consideră veteranul lor, iar în ziua de 28 martie a.c. sau în preajma acestei zile, se vor întruni la domiciliul lui HALIPA PANTELIMON.-

Organele noastre au luat măsuri informativ-operative pentru cunoaşterea conţinutului discuţiilor pe care le poartă persoanele din acest anturaj, în vederea prevenirii eventualelor acţiuni necorespunzătoare.-

SEFUL SECURITATII
Colonel,
Dănescu Gheorghe

C.N.S.A.S.
14 APR 2008
Dir. Cercetare

RD.91/1752
CiG/MA.4 ex.
13.03.1979

FOTOGRAFII

Din lucrările lui Pantelimon Halippa

1932: Pantelimon Halippa la Mereni.

1934: Pantelimon Halippa la tribună, împreună cu alţi lideri ai P.N.Ţ.

1 august 1968: Pantelimon Halippa este sărbătorit de familie şi prieteni la împlinirea a 85 de ani de viaţă.

Familia Halippa.

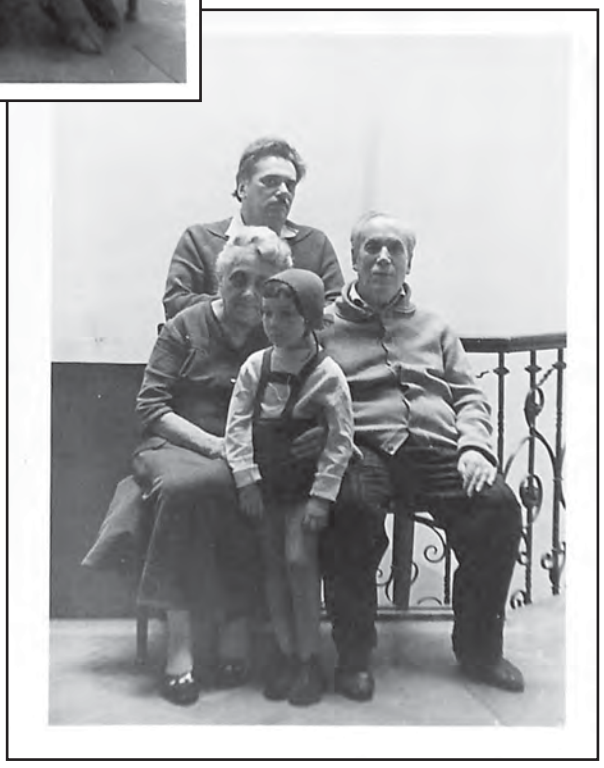

„La oglindă”: Pantelimon şi Veronica Halippa.

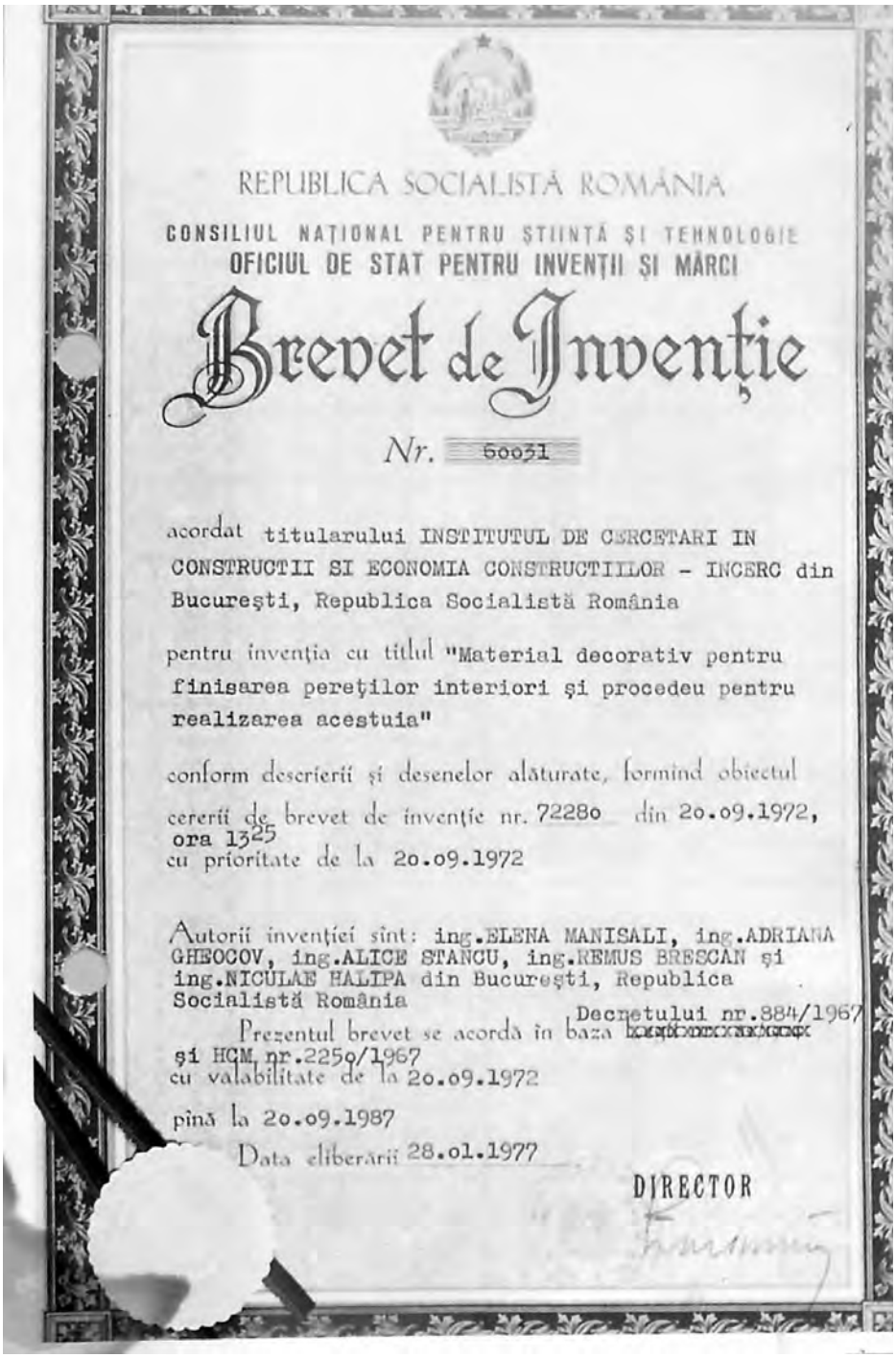

REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

CONSILIUL NAȚIONAL PENTRU ȘTIINȚĂ ȘI TEHNOLOGIE

OFICIUL DE STAT PENTRU INVENȚII ȘI MĂRCI

Brevet de Invenție

Nr. 60031

acordat titularului INSTITUTUL DE CERCETARI IN CONSTRUCTII SI ECONOMIA CONSTRUCTIILOR - INCERC din Bucureşti, Republica Socialistă România

pentru invenţia cu titlul "Material decorativ pentru finisarea pereţilor interiori şi procedeu pentru realizarea acestuia"

conform descrierii şi desenelor alăturate, formînd obiectul cererii de brevet de invenţie nr. 72280 din 20.09.1972, ora 13[25]
cu prioritate de la 20.09.1972

Autorii invenţiei sînt: ing.ELENA MANISALI, ing.ADRIANA GHEOCOV, ing.ALICE STANCU, ing.REMUS BRESCAN şi ing.NICULAE HALIPA din Bucureşti, Republica Socialistă România

Prezentul brevet se acordă în baza Decretului nr.884/1967 şi HCM nr.2250/1967
cu valabilitate de la 20.09.1972

pînă la 20.09.1987

Data eliberării 28.01.1977

DIRECTOR

AUTOR

Ion Constantin născut în 1952, la Călugăreni, jud. Giurgiu. Absolvent al Facultăţii de istorie a Universităţii din Bucureşti (1977); cursuri postuniversitare de relaţii internaţionale. Doctor în istorie al Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi (1995).

Cercetător ştiinţific la Biblioteca Metropolitană Bucureşti – Centrul de Studii pentru Românii de Pretutindeni; cercetător ştiinţific principal la Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului – Academia Română.

Volume publicate:

- *Basarabia sub ocupaţie sovietică de la Stalin la Gorbaciov,* Editura „Fiat Lux", Bucureşti, 1994;
- *Basarabia în anii celui de-al doilea război mondial, 1939-1947* (în colaborare cu Valeriu Florin Dobrinescu), Institutul European, Iaşi, 1995;
- *România, marile puteri şi problema Basarabiei,* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1995;
- *Istoria politicii externe româneşti în date* (coautor), Fundaţia Europeană Titulescu, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2003;
- *Din istoria Poloniei și a relațiilor româno-polone*, Editura Biblioteca Bucureştilor, Bucureşti, 2005;
- *Polonia în epoca „Solidarității" 1980-1989*, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2007;
- *Polonia în secolul totalitarismelor 1918-1989*, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2007;
- *Masacrele de la Katyń* (coautor), Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2008.

www.dacoromanica.ro